T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ORTADOĞU KRİZLERİNE YÖNELİK DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

UĞUR MATİÇ

2502110284

TEZ DANIŞMANI

YRD. DOÇ. DR. MUHARREM HİLMİ ÖZEV

İSTANBUL - 2017

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **UĞUR MATİÇ** Numarası : **2502110284**

Anabilim/Bilim Dalı : **SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER**

Tez Savunma Tarihi : **24.08.2017**

Tez Savunma Saati : **14:30**

Danışman : **YRD. DOÇ. DR. MUHARREM HİLMİ ÖZEV**

Tez Başlığı : **ORTADOĞU KRİZLERİNE YÖNELİK DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. HALUK ALKAN		KABUL
2- DOÇ. DR. AHMET ÖZTÜRK		
3- YRD. DOÇ. DR. MUHARREM HİLMİ ÖZEV		KABUL
4- YRD. DOÇ. DR. SELİN M. BÖLME		KABUL
5- YRD. DOÇ. DR. YUSUF SAYIN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. AHMET EMRE ATEŞ		Kabul
2- YRD. DOÇ. DR. VEYSEL KURT		

ORTADOĞU KRİZLERİNE YÖNELİK DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

UĞUR MATİÇ

ÖZ

Bu çalışma, Demokrat Parti (DP) döneminde (1950-1960) Türkiye'nin Batılı kimlik üzere inşa ettiği dış politikasının Ortadoğu boyutunu İnşacı yaklaşım çerçevesinde inceleyerek, bu dönemdeki dış politikanın Türk dış politikasının genel seyrinde nasıl bir değişimi ifade ettiğini tespit etmek üzere yapılmıştır. Batılılaşmanın Batı yönlü dış politika inşası üzerindeki etkileri üzerinde durulurken, Soğuk Savaş şartlarının belirleyiciliği, ittifak ilişkilerinin nasıl anlamlandırıldığı, bölgesel politikaların belirlenmesinde hangi faktörlerin etkili olduğu gibi konular sorunsallaştırılmıştır. Bu dönemde denge siyasetinden uzaklaşılarak tek taraflı bağımlılığa evrilen bir dış politika değişimi gerçekleşmiş ve bu değişim, Ortadoğu'da yaşanan krizler karşısında Türkiye'nin belirlediği politikalarda vücut bulmuştur. Neticede Türkiye, kimliğini yeniden sorgulama ihtiyacı hissederken, uluslararası ilişkilerde de tekrar denge gözeten bir politika arayışı içine girmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Demokrat Parti, Türk Dış Politikası, Soğuk Savaş, Ortadoğu, Batıcılık

TURKISH FOREIGN POLICY TOWARDS MIDDLE EAST CRISES DURING DEMOCRAT PARTY ERA

UĞUR MATİÇ

ABSTRACT

This study provides insight into the Middle Eastern dimension of foreign policy of the Democrat Party (DP) era (1950-1960) and its evolution within the general framework of Turkish foreign policy, which was built upon Western identity. Employing Constructivist approach and focusing on impact of Westernization on western-oriented policy-making, the study problematizes how DP governments give meaning to such phenomena as decisive circumstances of the Cold War, alliance relations and certain parameters in determining regional policies. In that period, moving away from balanced policies, foreign policy shifted into unilateral dependence and this change was embodied in the policies determined by Turkey in the face of crises in the Middle East. As a result, Turkey felt the need to rethink its identity, but also sought a new policy to reestablish balance in international relations.

KEY WORDS: Democrat Party, Turkish Foreign Policy, Cold War, Middle East, Westernism

ÖNSÖZ

Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin izlediği dış politikanın en belirgin özelliği Batı yönlülüğü olmuştur. Batılılaşma sürecinin ve kendisinden önceki hükümetlerin izlediği Batıya meyyal dış politikanın bir sonucu gibi görünse de, bu dönemde izlenen dış politika daha Batıcı bir görüntü vermesi açısından farklılaşmaktadır. 1954 yılı itibariyle Ortadoğu'da Batı eksenli pakt girişimlerine önayak olan Türkiye'nin bölgede izlediği politikalar, Batı adına ve Batı ile tamamen uyumlu bir Ortadoğu inşa etmeye yönelik olmuştur. Bu çalışma, özellikle Bağdat Paktı'nın kuruluşundan çözülüşüne kadarki süreçte DP yönetiminin izlediği politikalardaki Batılı kimlik faktörüne dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda 1955'ten itibaren Ortadoğu bölgesinde yaşanan krizler karşısında Türkiye'nin kendini konumlandırma biçimi üzerinde durularak dış politika analizi yapılmıştır.

Güvenlik ve ekonomik çıkar gibi Realist paradigma kavramlarının yanı sıra kimlik, tarih, kültür, din gibi daha soyut faktörlerin de dikkate alındığı İnşacı yaklaşımın benimsendiği bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu 'endişe' ile birlikte 'Batılılaşma' sürecinin de 1950'li yıllardaki dış politikasına temel teşkil ettiği görüşünü savunmaktadır. Soğuk Savaş'ın yalnızca iki kutup arasındaki rekabeti değil, müttefik güçler arasındaki gizli ya da açık rekabeti de ifade ettiği, DP yönetiminin ise böyle bir değerlendirmeden uzak kalmasının dış politika inşasında sorunlar teşkil ettiğinin savunulması bakımından da özgün bir yaklaşım sunulmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, genel anlamda bir 'Batı' ifadesinden ziyade, ABD ve İngiltere'nin küresel siyasetlerindeki farklılıklara değinilmesi ve Türkiye'nin bu farklılıkları algılama biçimi bakımından bir Soğuk Savaş tahlili de yapılmaktadır. Ayrıca bu çalışma, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarıyla yine bu dönemde önüne çıkan ciddi bir sorun olarak Kıbrıs meselesi arasında kurduğu ilinti nedeniyle de kendine özgü bir yaklaşım sunmaktadır.

Çalışmanın kapsamı, zaman aralığı olarak Türkiye'nin DP dönemindeki, yani 1950-1960 yılları arasındaki Ortadoğu politikalarıyla sınırlıdır. Bu zaman aralığı genel çerçeveyi belirlemekle birlikte, ağırlıklı olarak 1954-1958 yılları arasındaki, yani

Bağdat Paktı sürecinde yaşanan Ortadoğu krizlerine ağırlık verilmiştir. Bununla birlikte, tarihsel arka plan ve dış politikanın temellerinin anlaşılabilmesi açısından İkinci Dünya Savaşı sürecine ve DP'nin dış politikasının sonraki dönemlere etkileri bakımından 1960'lı yılların dış politikasına da kısaca değinilmektedir.

'Ortadoğu' kavramıyla Türkiye'nin bu dönemde aktif olarak ilişki kurduğu ve söz konusu dönemde önemli gelişmelerin yaşandığı coğrafi alan ifade edilmektedir. Dolayısıyla, özellikle 1955-1958 yılları arasında yaşanan krizler de göz önünde bulundurulduğunda, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye, Irak, Filistin ve İsrail ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin Bağdat ve Balkan paktları çerçevesinde ilişkiler geliştirdiği diğer ülkelerle ilgili gelişmelere de Türk dış politikasının seyrindeki etkileri kadar yer verilmiştir. Çalışmada Türkiye'nin bizzat taraf olduğu krizler ve direkt olarak taraf olmasa dahi etkilediği veya etkilendiği krizler çerçevesinde bir kapsam oluşturulmuştur. Bu bağlamda örneğin Kıbrıs meselesi, gerek Ortadoğu bölgesi içinde görülmesi ve gerekse Türk dış politikasındaki önemi nedeniyle çalışmanın kapsamına alınmıştır. 'Kuzey Afrika' ya da 'Mağrip' olarak adlandırılan coğrafyadaki gelişmeler de yine Ortadoğu'yla ilintili olduğu için, bu dönemde yaşanan Cezayir meselesi gibi konular da Türkiye'nin dış politikasındaki manevralar ölçüsünde çalışmada yer bulmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yaşanan en büyük güçlük, çalışmanın konusu ve kapsamı belirlendikten sonra özgünlüğünü sağlayacak olan yaklaşımın geliştirilmesi konusunda çekilmiştir. Zira Türk dış politikasını siyasi tarih boyutundan ele alan hemen bütün çalışmalarda incelenmiş olan bir dönem söz konusudur. Takribi bir buçuk yıllık bir kararsızlığın ardından bu dönemde çıkan süreli yayınlardan literatürde yeterince yararlanılmadığı, dolayısıyla kaynak olarak dergi ve gazetelere ağırlık verilmesinin zamanın ruhunu yakalamak için önemli olduğu anlaşılmıştır. Dönemin Türkçe gazete ve dergilerine ulaşım ise zahmetli bir süreci beraberinde getirmiştir. Tüm sayılarına ulaştığımız Akis dergisi, çalışmanın temel kaynağını teşkil etmiştir. Dolayısıyla DP döneminde izlenen dış politikanın ve yaşanan gelişmelerin tamamını en ince ayrıntısına kadar aktarmak yerine, daha önce bu konuda yapılmış olan diğer çalışmalarda işlenen konulara ek olarak bu dergideki yaklaşımın sergilenmesi, bu çalışmanın literatüre katkılarından biri olmuştur.

Çalışmanın İnşacı yaklaşım çerçevesinde ve kimlik faktörü üzerinden kurgulanması da basın taramasıyla eş zamanlı olarak beliren bir düşünce olmuştur. Literatürdeki birçok çalışmada Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin kendisini Batı'da konumlandırması, ziyadesiyle güvenlik kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla güvenlik faktörünü göz ardı etmeyen, bununla birlikte *İnşacılık* çerçevesinde, *Dış politika değişimi* ve *Tarihten Ders Alma* teorileriyle Batılılaşmayı da sorunsallaştıran bir yaklaşım geliştirmesi bu çalışmaya özgünlük sağlayan bir diğer husustur.

Hiç kuşkusuz bu çalışmanın hazırlandığı süreçte özel hayatımda karşılaştığım güçlükler, yazım sürecinin uzamasında etkili olmuştur. Doktora sürecinde evlenip çocuk sahibi olmam bir yana, hayatın zorluklarıyla yüzleşirken asıl güçlüğü 2015 yılında babamın vefat etmesiyle yaşadım. Dolayısıyla bu çalışmayı, yetişmemde en büyük emeğe sahip olan, beni her koşulda sonuna kadar destekleyen, güvenen ve bu güvenini açıkça gösteren, sahip olduğu bütün imkânlarını kendinden de feragat etmek suretiyle evlatlarına adayan ve hiçbir karşılık beklemeyen rahmetli babam Mehmet Matiç'e ithaf ediyorum. Tıpkı babam gibi beni her koşulda kayıtsız şartsız destekleyen, başta annem olmak üzere ağabeylerim ve ailemin diğer üyelerine de sonsuz şükran duymaktayım. Bu çalışmanın yazılması sürecinde gösterdiği sabır ve anlayışla, kimi zaman getirdiği farklı bakış açıları ve yorumlarıyla katkıda bulunan, sonsuz desteğiyle en büyük katkıyı sağlayan eşim Zuhal'e ayrıca teşekkür ederim. Bu çalışmayla birlikte büyüyen ve neşe kaynağım olan kızım Leyla da, kendisi pek farkında olmasa da teşekkür borçlu olduğum insanlar arasındadır. Ayrıca beni akademik hayata yönlendiren, okumalarıma ciddi derecede katkı sağlayan Selçuk Türkyılmaz da hiç kuşkusuz müteşekkir olduğum isimlerin başında gelmektedir.

Doktora sürecimde vefat eden Toktamış Ateş hocamı, ondan kısa bir süre sonra bizlere veda eden Nevin Ateş hocamı ve tez savunma sürecinde kaybettiğimiz Tekin Şeran ağabeyimi sevgi, saygı ve rahmetle anarım. Çalışmamın son aşamasında, yüksek lisans yıllarımdan beri danışmanlığımı yürüten saygıdeğer hocam Nuray Mert'in emekliye ayrılması nedeniyle tez danışmanlığımı devralan Muharrem Hilmi Özev'e, özellikle İnşacı yaklaşım konusunda ilham kaynağı olan nokta atışı kaynak tavsiyeleri, tespit, eleştiri, cesaretlendirme ve yönlendirmeleriyle çalışmamı derleyip toparlanmamda en büyük katkıya sahip olan kişi olarak, ne kadar teşekkür etsem azdır.

Beni Hilmi hocama yönlendirmesi bir yana, çalışmama getirdiği eleştiriler ve pratik çözüm yollarıyla önemli katkılar sağlayan bölüm ve anabilim dalı başkanımız Haluk Alkan hocama ayrıca teşekkür ederim. 2011'den itibaren akademik hayatta kader ortaklığı yaptığım ve çalışmamın her aşamasında fikir alışverişinde bulunduğum mesai arkadaşım Yeliz Yazan'a da teşekkürü borç bilirim. Ayrıca İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyeleri ve görevlilerinin yanı sıra, çay ocağından kütüphanesine, tüm mesai arkadaşlarıma da ayrı ayrı teşekkür ederim. Çalışmamı tamamlamamda yardımcı olan, akademik anlamda desteğini esirgemeyen ve hiçbir fedakârlıktan geri durmayan Yusuf Sayın hocama ve tez savunma sürecinde akademik anlamda çalışmamın değerlendirmesini yaparak son halini almasında çok önemli katkıları olan Selin Bölme hocama da ayrıca teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖNSÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **ix**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **xii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKAYI BELİRLEYEN UNSURLAR

1.1. Dış Politika Geleneği 34

1.2. İç Faktörler 38

1.2.1. İktidar Partisi Olarak DP ve Dış Politika 38

1.2.1.1. Tüzük ve Hükümet Programlarında Dış Politika Söylemleri 38

1.2.1.2. Parti Yönetimi, Kabine ve Dışişleri Bakanlığı 42

1.2.2. Diplomasi ve Dış Politika Araçları 46

1.2.3. Muhalefet ve Basın 52

1.2.3.1. Birinci Dönem: Süreklilik Bağlamında Dış Politikaya Destek 54

1.2.3.2. İkinci Dönem: İktidar-Muhalefet Gerilimi ve Dış Politika 60

1.3. Dış Faktörler 69

1.3.1. ABD'nin Politikaları 73

1.3.1.1. Soğuk Savaş Başlangıcı: Amerikan Yardımları ve Üsler 73

1.3.1.2. Eisenhower Doktrini ve ABD'nin Değişen Bölge Politikaları 81

1.3.2. Sovyetler Birliği Karşısında Türkiye 87

1.3.3. İngiltere ile İlişkiler ve Ortadoğu Politikaları 94

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİNİN ORTADOĞU POLİTİKALARI

2.1. 1940'lı Yıllarda Türk Dış Politikası ve Ortadoğu 103
2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Dış Politikası 106
2.1.2. Savaş Sonrası Türk Dış Politikası ve Ortadoğu 112
2.2. DP İlk Dönemi: Tevarüs Edilen Dış Politika 115
2.2.1. Dış Politika ve Ortadoğu 117
2.2.2. NATO Üyeliği 121
2.2.3. ODK ile NATO Arasında Ortadoğu Politikası 127
2.3. DP'nin İkinci Dönemi: Batı Merkezli Dış Politika ve Ortadoğu 131
2.3.1. Kuzey Kuşağı Ekseninde Bölgesel Politikalar 136
2.3.1.1. Balkan Paktı 139
2.3.1.2. Ortadoğu'da Bir Pakta Doğru 142
2.3.1.2.1. Türkiye-Pakistan Anlaşması 143
2.3.1.2.2. Türkiye-Irak Anlaşması 146
2.3.1.3. Bağlantısızlar Hareketi 151
2.3.2. Bağdat Paktı 154
2.3.2.1. Paktın Kuruluş ve İşleyişi 155
2.3.2.2. Pakta Tepkiler ve Ortadoğu'da Soğuk Savaş 165
2.4. Üçüncü Dönem: 1958 Sonrası DP Dış Politikası 175

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATI EKSENLİ DIŞ POLİTİKA VE ORTADOĞU KRİZLERİ

3.1. Süveyş Krizi 190
3.1.1. Nâsır'ın Politikaları 192
3.1.2. 1956 Süveyş Krizi ve Sonuçları 201

3.2. Suriye Krizi 213
3.2.1. Krize Giden Süreç 213
3.2.2. 1957 Türkiye-Suriye Krizi 220
3.3. 1958 Krizleri 235
3.3.1. Irak İhtilâli 235
3.3.2. Lübnan ve Ürdün Müdahaleleri 241
3.4. Cezayir Meselesi 248
3.5. Kıbrıs Meselesi 252
SONUÇ 269
KAYNAKÇA 280
ÖZGEÇMİŞ 294

KISALTMALAR LİSTESİ

AET/AT : Avrupa (Ekonomik) Topluluğu

ARAMCO : Saudi Arabian Oil Company (Suudi Arabistan Petrol Şirketi)

BAC : Birleşik Arap Cumhuriyeti

CENTO : Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)

CIA : Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)

CMP/MP : Millet Partisi (1954'ten itibaren Cumhuriyetçi Millet Partisi)

IMF : International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

İKÖ/İİT : İslâm Konferansı Örgütü /İslâm İşbirliği Teşkilatı

ODK : Ortadoğu Komutanlığı

ODSO : Ortadoğu Savunma Organizasyonu

OECD : Organisation for Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)

SEATO : South-East Asia Treaty Organization (Güneydoğu Asya Anlaşma Örgütü)

GİRİŞ

Bugün Türkiye'nin 'Ortadoğu bataklığından' uzak durmasının onun Batılı kimliğinin gereği olduğunu ileri süren yaklaşımlar, bunun Cumhuriyetin kurucu ideolojisi tarafından yapılan bir tercih olduğunu da savunmaktadır. Hanioğlu'na göre ise bu yaklaşım bir çelişkiyi ifade etmektedir. Türkiye, Batılılaşma sürecinin devam etmesi ve kendini Batılı bir devlet olarak tanımlamasına rağmen Cumhuriyetin ilk yıllarında kendisini aynı zamanda Batı tarafından mağduriyete uğratılmış bir toplum ve Ortadoğulu devlet olarak da görmüştür.[1] Hanioğlu'na göre Cumhuriyet kurucuları 'Ortadoğulu' kimliğinde olduğu gibi 'Batılı' kimliğini de kendileri inşa ederek farklı bir siyaset geliştirmişlerdir. Bundan sonraki süreçte Türkiye antiemperyalist nitelikli olan Ortadoğulu ve Batı tarafından mağdur edilmişlik söyleminden uzaklaşarak, 'Batı medeniyetinin Doğu'da kalmış temsilcisi' olma yaklaşımını benimseyecektir.[2] DP dönemi de bu yaklaşımın sürdürüldüğü ve özellikle Ortadoğu'ya yönelik politikalarda Batılı kimliğin ön plana çıktığı bir dönem olmakla birlikte, aynı zamanda yine Batıcı minvaldeki politikaların sonuçlarıyla da yüzleşilen bir dönemi ifade etmektedir.

Türk dış politikasında DP'nin iktidarda olduğu yıllar önemli bir yer tutmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, daha önceki tarafsızlık söyleminden uzaklaşarak gittikçe Batıya yakınlaşan bir Türkiye söz konusudur. 1950 yılında DP iktidara geldikten sonra içeride birtakım değişikliklere gitse de dış politikada CHP'den devraldığı Batı yönlü dış politikayı sürdürmüştür. Uluslararası sistemin, yani Soğuk Savaş düzeninin bu politikadaki etkisi yadsınamaz. Dolayısıyla Türkiye'nin güvenlik kaygıları Batı yönlü dış politikayı adeta bir zorunluluk haline getirmiştir. Bunun yanında bu politika Türkiye'nin Batılılaşma serüveninin de doğal bir neticesi olarak da görülmektedir. Zira kendisini Batılı bir devlet kimliğiyle görmek ve kabul ettirmek isteyen bir Türkiye söz konusudur. Nitekim DP döneminde Batı ile NATO vesilesiyle askeri bir ittifak ilişkisi kurulmuş, bu çerçevede Batıyı 'Biz' olarak tanımlayan bir

[1] M. Şükrü Hanioğlu, "'Ortadoğululuk'tan 'Batılılık'a Kimlik Serüvenimiz", **Sabah**, 07.05.2017
[2] Hanioğlu, a.y.

anlayış dış politikada hâkim olmuştur. Bu ittifakın ardından hızla gelişen ilişkiler nedeniyle de Batılılaşma tekâmülü tamamlanmış gibi görülmüştür.

Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde kendisini belirgin bir şekilde gösterecektir. Zira NATO ittifakından sonra Türkiye bu bölgede, kendisinde bulunan 'Müslüman', 'Türk', 'Osmanlı'nın halefi', 'Ortadoğulu' veya 'Batı'ya karşı Kurtuluş Savaşı vererek bağımsızlığını kazanmış bir devlet' gibi kimliklerinden ziyade 'Batılı' kimliği önceleyen bir politika izlemiştir. Ancak Devletin kimliği kendisini görmek istediği şekilden ziyade, bunun dışarıda ne kadar kabul gördüğüyle alakalıdır. Kendisini içinde tanımladığı camia olan Batı'da ne kadar kabul gördüğü sorusu bir yana, yöneldiği Ortadoğu coğrafyasında da Türkiye'nin önceleDiği kimliğinin makbul bulunup bulunmadığına bakılmaksızın hareket ettiği görülmektedir. Muhatapları tarafından kabul görmeyen bir kimlikle hareket edilmesi de uzun vadede kalıcı hasarlara neden olmuştur.

Ortadoğu, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra adeta bir krizler coğrafyası olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte sömürgeciliğin sağladığı görece bir 'istikrar' söz konusu olsa da, Batı karşıtı hareketlerin gittikçe yükselmeye başlaması ve İkinci Dünya Savaşı'nın taraflarının mücadele alanlarından biri haline gelmesi, bölgeyi savaş sonrası süreçte daha karmaşık bir hale getirmiştir. İngiltere'nin bölgedeki nüfuz alanlarını terk ederken bıraktığı sorunların çoğu günümüze kadar dahi çözülememiş, hatta çözülmesi imkânsız hale gelmiştir. Bunun Ortadoğu'daki en belirgin örneği de Filistin meselesi olmuştur. İsrail'in kurulmasıyla birlikte bölge, her an bir savaşın mümkün olduğu bir vaziyet alarak gerginliği daim hale gelmiştir. Nitekim 1956 Süveyş Buhranı, krizlerin patlama anlarından en belirgini olmuştur.

Süveyş Krizi ve takip eden süreçte Ortadoğu'da yaşanan krizler karşısında Batılı kimlikle yürüttüğü Ortadoğu politikası çerçevesinde tutum belirleyen bir Türkiye söz konusudur. Batı yönlü dış politikayla birlikte, bölgede bütün bu krizlerin ana müsebbibi olarak görülen İngiltere ile yakın ilişkilerini sürdürmesi ise bölge ülkeleriyle olan ilişkilerde sorunları artırmıştır. Bu çalışma, özellikle söz konusu krizler karşısında Türkiye'nin takındığı tutumlara odaklanmaktadır. DP yönetimi bu dönemde ulusal çıkarlarının Batı bloğunda yer almayı gerekli kıldığını düşünmüş, bu düşünce-

yi de Batılı kimlik çerçevesinde kalıcı ve iç bütünlüğü olan stratejilere dönüştürmeye çalışmıştır. Bu bağlamda güvenlik ve çıkar ilişkilerini önceleyen Realist yaklaşım ve rasyonalist düşünceyle birlikte, bu faktörlerle karşılıklı etkileşim içinde olan 'kimlik' gibi düşünsel unsurların da hesaba katılması gerektiğini savunan Konstrüktivist (İnşacı) yaklaşım çalışmanın teorik çerçevesini oluşturmaktadır.

İnşacı yaklaşım Batılı anlamda bir kimlik oluşturma sürecine odaklanmayı gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada da DP yönetiminin Batılılaşmanın tamamlandığı zannıyla bir politika belirlediği ve Ortadoğu politikasında önemli bir yer tutan Bağdat Paktı'nın çözülmesine kadar bundan vazgeçmediği savunulmaktadır. Türkiye'nin Batılılaşma macerası bu süreçten sonra da devam edecektir. Nitekim Bağdat Paktı'ndan sonra Batılılaşmanın evrimini tamamlamadığı, Türkiye'nin Batı'da Batılı bir devlet olarak kabul görme gayretinin devam etmesinden de anlaşılmaktadır. Hatta Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) macerasının 1950'li yılların sonlarında başladığı göz önünde bulundurulursa, Ortadoğu'da yaşanan başarısızlığın Batı'ya ya da Batılı olmaya mal edilmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Yani Türkiye Batılı kimliğini sorgulamamış, bilakis bu kimliğinin kabul görmesi için çalışmaya devam etmiştir.

Batı ile ilişkilerin biçimine yönelik olarak Menderes yönetiminin son döneminde bir iç muhasebe yapılmasının gerektiği ortaya çıkmış olsa da karar mekanizmalarının dış politika tayininde böyle bir sorgulamaya rastlanması güçtür. Bununla birlikte bu durum, 1960'larda özellikle kamuoyunda başlayan ve dış politika mekanizmasına da sirayet eden Türkiye'nin Batılı olmasına değil, Batı'yla ama özellikle de ABD'yle kurulan ilişki biçimine yönelik bir sorgulamaya neden olacaktır. Bunun sonucu da DP döneminde inşa edilen 'Batı merkezli tek boyutlu dış politika'dan 'Batı merkezli çok boyutlu dış politika'ya geçiş olacaktır. Batıya bağlı kalmakla birlikte daha esnek ve pragmatik bir yaklaşım içermesi itibariyle Batılı devletlerin dış politika anlayışına daha yakın olan bu 'çok yönlülük', aslında Türkiye'yi DP dönemindeki anlayışa göre daha Batılı bir devlet yapacaktır.

1960'lı ve 1970'li yıllardaki Türk dış politikasının genel bir özelliği haline gelen çok yönlü dış politika, aslında DP dönemindeki tek yönlü dış politikanın bir neticesidir. DP iktidara geldiğinde Batı yönlü olsa da pragmatist özellikli bir dış politika anlayışı

devralmıştır. NATO üyeliği ve sonrasındaki gelişmelerde bu anlayış sürdürülse de, zamanla bu tek taraflı bağımlılığa dayanan bir dış politikaya dönüşmüştür. Nitekim 1958 yılının sonlarına gelindiğinde Türkiye'nin dış politika konusunda Ortadoğu ve Kıbrıs meselelerinde yaşadığı sıkıntılı süreçlerle birlikte DP yönetiminin bu tek yönlülüğü sorgulamaya başladığı, alternatif seçenekleri gündeme almak istediği gözlemlenmektedir. Uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık yadsınan bir durum değildir. Bu çalışmada da karşılıklılıktan gittikçe uzaklaşarak tek yönlü bir bağımlılığa evrilen dış politika anlayışı olarak DP dönemindeki, özellikle 1954-1958 yılları arasındaki Ortadoğu politikaları üzerinde durulmuştur.

Türkiye'de uluslararası ilişkiler alanında yapılan akademik çalışmaların çoğunlukla Türk dış politikası üzerine yoğunlaştığı yönündeki kanı son yıllara kadar hâkim olmuştur. Türk dış politikası üzerine yapılan çalışmaların sayısının oldukça çok olmasına karşın bunların teorik bir perspektiften yoksun olduğu eleştirisi de yine son zamanlara kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Çalışmaların daha çok siyasi tarih çerçevesinin dışına çıkmadığı, dış politika yapım süreçleri üzerine eğilmediği, uluslararası ilişkiler literatüründeki küresel gelişmelerden uzak kalarak bir şekilde Realist perspektif içinde kaldığı gibi eleştiriler, bu çalışmaların kendi söylemlerinde dahi yerini almıştır.

Soğuk Savaş sürecinde Türkiye Batıya yönelimini güvenlik üzerinden tanımlamıştır. Bunda İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkiler disiplininin Realist paradigma çerçevesinde ortaya çıkması ve uluslararası siyasi atmosferin de bundan oldukça çok etkilenmesinin rolü büyüktür. Bu dönemin hegemonik dili de 'Sovyet tehdidi' ve 'Antikomünizm' çerçevesinde devletin güvenliği ve bekası üzerine kurulmuştur.[3] Türkiye'de bu durum 1990'lara kadar sürmüş, dış politika yazımında da bu dil hâkim olmuştur. Uzgel'e göre Türkiye'de dış politika yazımında bu dil, Neorealizm de dâhil uluslararası ilişkiler teorileri literatüründeki gelişmeleri göz ardı ederek devam etmiştir.[4] 1960'lı yıllarda kendine hareket alanı bulan sol yaklaşımların bunun istisnası olduğunu savunan Uzgel'e göre Realist perspektifli 'Sovyet tehdidine karşı ABD

[3] İlhan Uzgel, "Türk Dış Politikası Yazımında Siyaset, Ayrışma ve Dönüşüm", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, (Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi Tutanakları: 19-21 Nisan 2007), ss. 113-127, s. 113-115
[4] Uzgel, a.y.

güvencesi' yaklaşımına karşı çıkan tek görüş, sınıf temelli bir yaklaşım geliştiren bu sol yorumlar olmuştur.[5] Bu eğilimdeki çalışmalar eleştirel bir dil geliştirmiş olsa da 1990'lara kadar hâkim söylem Realist çerçevede şekillenmiştir. 1990'lardan sonra uluslararası ilişkiler alanında çalışan Türk akademisyenlerin sayılarındaki artış ve bu akademisyenlerin yurtdışı eğitimleri alarak perspektiflerini genişletmesinin bir sonucu olarak Türk dış politikası konusunda farklı yaklaşımların ve eleştirel bir dilin gittikçe geliştiği görülmektedir. Türk dış politika yapımında da Soğuk Savaş sonrasında devlet merkezli Realist dış politika anlayışı değişmese de kapsam bakımından genişlemiş, bu bağlamda Avrasyacılık ve Yeni Osmanlıcılık gibi düşünceler karşılık bulmaya başlamıştır.[6] 2000'li yıllarda ise devletin dış politika mekanizmasındaki yaklaşım 'yumuşak güç' izleyen bir revizyona uğramıştır.[7]

Akademik yazında Realist dilden ve salt siyasi tarih anlatımından uzaklaşma çabaları 1990'lardan itibaren belirgin bir şekilde başlamış olsa da tedricen ilerleme kaydedebilmiştir. Günümüze gelindiğinde ise artık bu konuda bir ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkündür. Özellikle 2000 sonrasında yazılan uluslararası ilişkiler alanındaki doktora tezleri incelendiğinde, öncelikli olarak bir teorik perspektif geliştirme çabasının olduğu dikkat çekmektedir. Uluslararası ilişkiler alanında Türk dış politikasından bağımsız olarak yapılan çalışmaların sayısı artmakla birlikte, Türk dış politikasına yönelik tez ve makalelerde de yeni ve özgün yaklaşımların geliştirildiği de gözlemlenebilmektedir.

DP dönemindeki dış politika ve bu dönemde izlenen Ortadoğu politikaları için de bu genellemeler geçerliliğini korumaktadır. Söz konusu dönem çoğunlukla daha kapsamlı Türk dış politikası çalışmaları içindeki bir dönem olarak ele alınmış ve DP'nin izlediği siyasetten ziyade, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Batı yönelimi çerçevesinde ele alınmıştır. 1990'lardan sonraki akademik çalışmalarda ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki politikaların teorik bir zeminde tekrar ele alınmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bunun bir sonucu olarak özellikle Eleştirel yaklaşım

[5] A.y., s. 118
[6] Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Ankara, Nobel Yay., 2010, ss. 101-121, s. 110
[7] Gözen, a.y.

ve İnşacı teori Türk akademisinde rağbet görmüştür.[8] Realizmi bir perspektif olmaktan öte teori ve metodoloji olarak ele alan çalışmaların sayısında da gözle görülür bir artış yaşandığı, yine son dönemlerde gözlemlenebilmektedir.[9]

DP dönemine veya Türk dış politikasının Ortadoğu boyutuna bir şekilde temas eden her çalışmanın temel referans kaynaklarından biri olan Ömer Kürkçüoğlu'nun doktora tezinden yayınlanan kitabı[10], gerek Türk dış politikası ve gerekse bölge tarihi açısından bu çalışmada da yararlanılan başlıca eserlerden biridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu Politikalarını kendilerine ilgi alanı olarak belirlemiş bulunan pek çok yazar arasında Behçet Kemal Yeşilbursa'nın da, bu çalışmanın ilgi alanına giren konularda kitap, makale ve çeşitli yazıları mevcuttur. Yeşilbursa, Ortadoğu Komutanlığı (ODK) projesini, Bağdat Paktı'na giden süreci, Süveyş Krizi sürecinde yaşanan İngiliz-Amerikan diplomasi trafiğini, İngiliz resmî belgelerinden yararlanarak ayrıntılı bir biçimde incelemiştir.[11] Bu vesileyle ABD'nin Ortadoğu'da aktif rol üstlenmesi ve İngiltere'nin de bölgede gücünü gittikçe yitirmesi de adım adım görülebilmektedir.

DP dönemini ayrıntılı bir şekilde eserlerinde işleyen yazarlardan biri de Hüseyin Bağcı'dır. Türkiye'nin Soğuk Savaş başlangıcında, önceki tarafsızlık politikasından uzaklaşarak bölgesinde aktif bir Batı yönlü politika izlemesi, Bağcı tarafından bağımsızlığını ve demokratik prensiplerini muhafaza etmek adına yapılmış zorunlu bir tercih olarak yorumlanmaktadır.[12] Bu bağlamda dış politikanın belirleyicisi güvenlik olgusu olarak görülmektedir. Atatürk'ün son dönemlerinde Musul sorununun çözülmesiyle birlikte İngiltere ile yakınlaşma siyaseti güttüğü, İkinci Dünya Savaşı sürecinde de Türkiye'nin, her ne kadar tarafsızlık söylemine sahip olsa da Batı yönlü bir

[8] Uzgel, a.y., s. 124-125

[9] Örneğin Murat Yeşiltaş'ın doktora tezinden yayımlanan **Türkiye'de Ordu ve Jeopolitik Zihniyet** (Kadim Yay. 2016) kitabı, Türkiye'de Ordunun dış politika üzerindeki etkili olma süreçlerini incelerken bunu Jeopolitik teori çerçevesinde derinlemesine analiz etmektedir. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk dış politikası anlayışındaki değişime ışık tutmaktadır. Selin M. Bölme'nin **İncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye** (İstanbul, İletişim Yay. 2012) adlı eseri de kendi doktora tezinden yayımlanan ve Robert Cox'un *Dünya Düzeni ve Hegemonya* kavramlarıyla ABD'nin Üs politikalarını incelemiş bir çalışma olarak önemli bir örnek teşkil etmektedir.

[10] Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sevinç Matbaası, 1972

[11] Behçet Kemal Yeşilbursa, **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, İstanbul, IQ Yay., 2007

[12] Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yay., 2001, s.37

siyaset izlediğini savunan Bağcı, DP'nin aktif Batıcılık siyasetini yeni bir hareket olmaktan öte önceki politikanın devam ettirmesi olarak yorumlamıştır.[13] Dolayısıyla Türkiye bu dönemde Batı ile çıkarları uyuştuğu için Ortadoğu'da öncü bir politika izlemeye çalışmıştır. Göktepe ve Seydi'ye göre de Türkiye'nin modernleşmesini sürdürebilmek için öncelikle ekonomik olarak kalkınması gerektiği, bunun için de güvenliğini güvenceye alması gerektiği görüşünün NATO üyeliği sürecinde belirleyici olmuştur.[14]

Türkçe literatürde DP dönemi Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını teorik bir çerçevede inceleyen önemli akademik çalışmalardan biri de Ayşegül Sever'in *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye*[15] adlı doktora tezinden yayınlanan kitabı olmuştur. Sever, 1945-58 arası dönemdeki Türkiye'nin Batı ile bağlantısını ve bu çerçevede belirlenen Ortadoğu politikalarını, 1980'li yıllarda ortaya çıkan *Post-revizyonist* Soğuk Savaş tarihçiliği çerçevesinde incelemektedir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda etkili olan geleneksel yaklaşıma göre Soğuk Savaş'ın nedeni Sovyet yayılmacılığıdır. 1960'larda ortaya çıkan *Revizyonist* yaklaşım ise ABD'nin Sovyet yayılmacılığı mitini kullanarak kendi kapitalist hegemonyasını yaydığını iddia eder.[*] Bu yaklaşıma göre Sovyetler Birliği bir hegemon güç olmak iddiasıyla değil, daha ziyade kapitalizm karşısında kendi ideolojisinin ayakta durması ve ekonomisini toparlamak gayesinde olmuştur. Bu iki yaklaşımda Soğuk Savaş'ın ana iki aktörü vardır: ABD ve Sovyetler Birliği. 1980'lerde ortaya çıkan *Post-revizyonist* yaklaşım ise iki aktörün dışındaki aktörler ve makro ölçekli olmayan gelişmelerin de Soğuk Savaş'ın seyrinde önemli etkilerinin olduğunu iddia eder. 1980'lerde açılan Batıdaki arşivlerin bu yaklaşımda etkisinin büyük olduğunu belirten Sever, çalışmasında söz konusu arşivlerinden yararlana-

[13] Bağcı, a.e., s. 36-41
[14] Cihat Göktepe ve Süleyman Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", **Bilig**, Kış 2015, sayı: 72, s. 197-222, s. 208
[15] Sever'in çalışması direkt olarak dış politika yapımı sürecine değil, makro düzeyde uluslararası ilişkilere yönelik Soğuk Savaş teorilerine odaklanmaktadır. Bkz.: Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1997, s.93
[*] Bu yaklaşıma uluslararası ilişkiler disiplininin dışında da rastlamak mümkündür. Örneğin İsmet Özel'in **Henry Sen Neden Buradasın 1** (Şule Yay, İstanbul, 2004) kitabında ABD'nin Sovyetler Birliği'ni ötekileştirerek aslında diğer ülkelerin kendine ihtiyaç duymasını sağladığı, Sovyetler Birliği'nin de diğer seçenek olarak sunulduğu için olduğundan fazla görülerek büyüdüğü ve blok lideri olduğu savı üzerine uzun uzadıya bir tartışma söz konusu olmuştur.

rak özellikle İngiltere'nin Soğuk Savaş'taki rolü üzerinde durmakta ve bu çerçevede Türkiye'nin rolünü incelemektedir.[16]

Post-revizyonist yaklaşıma göre ABD'nin Soğuk Savaş sürecinde pozisyon belirlemesinde İngiltere'nin kayda değer bir etkisi söz konusudur. Sever, İngiltere ile birlikte Türkiye'nin de etkili olup olmadığını sorgulamaktadır. ABD'nin henüz İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'ne karşı yaklaşımı daha olumlu yöndeyken, Ortadoğu'daki Sovyet politikaları karşısında kendi nüfuz alanları için endişe duyan İngiltere ile birlikte Türkiye de kendi güvenliği için endişe duymuş ve Sovyetler Birliği karşısında daha somut bir tutum takınması gerektiği yönünde Amerikan yönetimine telkinlerde bulunmuştur. Nihayetinde ABD, Missuiri zırhlısının gönderilmesiyle başlayıp Truman doktriniyle devam eden politikasıyla Türkiye'yi Sovyetler Birliği karşısında desteklediği gibi Sovyetler Birliği'ne karşı da daha somut tavrını ortaya koymuştur. Ancak post-revizyonist yaklaşımın iddiası kati değildir. Zira Amerikan yönetiminin İngiliz telkinleri doğrultusunda hareket ettiği kabul edilse dahi Soğuk Savaş'ın akışında asıl belirleyici aktörün ABD olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Örneğin Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinde Kore'ye asker gönderilmesi gibi gelişmelerin etkili olduğu iddialarının aksine, bunların da ötesinde ABD'nin stratejisindeki değişiklikler etkili olmuştur.[17] Keza Türkiye'nin NATO üyeliğine diğer müttefikler gibi İngiltere de ilk başta karşı çıkmış olsa da nihai olarak ABD'nin bu üyeliğe olumlu yaklaşması Türkiye'yi ittifaka dâhil etmiştir.

Soğuk Savaş'ın seyrinde Türkiye'nin rolü ise karar verici hegemon aktörü etkilemeye çalışmak ve kendisine biçilen rolü oynamaktan ibarettir. DP dönemindeki politikalara bakıldığında bu rolün ötesine geçilemediği görülmektedir. Üstelik ABD'nin belirlediği bölgesel politikaların yürütülmesi rolünün özellikle Balkanlar ve Ortado-

[16] Sever'in eserindeki teorik tartışmaların ayrıntıları için bkz. Sever, a.g.e., s. 10-26.

[17] ABD'nin soğuk Savaş stratejisindeki değişiklikler Türkiye'nin Batı ittifakına kabulüyle ilgili önemli kırılmaları işaret etmektedir. George F. Kennan'ın X müstearıyla 1947'de kaleme aldığı ve Foreign Affairs dergisinde yayınlanan "The Sources of Soviet Conduct" (https://www.foreignaffairs.-com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct, 05.05.2017) makalesinde, Sovyetler Birliği'ni Çevreleme politikası ortaya atılmıştır. ABD yönetimince kabul gören Çevreleme Stratejisine, Türkiye ve Yunanistan'a yardım gibi öngörüleri olan NSC 68 belgesinde de geniş yer verilmiştir. Bkz. "A Report to the National Security Council - NSC 68", **President's Sec-retary's File, Truman Papers**, (12.04.1950 Tarihli NSC 68 Raporu), (Çevrimiçi) https://www.trumanlibrary.org-/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf, (E.t. 10.05.2017)

ğu'da üstlenilmesiyle birlikte Türkiye'nin, Ortadoğu'da daha aktif bir politika izlediği iddiasının aksine, aslında belirleyici aktör olmaktan daha da uzaklaşıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, izlenen bütün politikaların sonuç ve sorumluluklarını ise en az hegemon kadar ikincil aktörler de yüklenmiştir. 1950'lerin nihayetinde İngiltere Ortadoğu'daki nüfuzunu neredeyse tamamen kaybetmiş gibi bir görüntü çizerken, Türkiye'nin de bölge ile ilişkilerinde tutunduğu Bağdat Paktı 'Bağdatsız' kaldığında Arap ülkeleriyle arasındaki mesafe daha fazla açılmıştır. Bu çerçevede düşünüldüğünde uluslararası sistemin hegemon devletlerin kararlarından ibaret olmadığı, diğer aktörlerin de görev ve sorumlulukları paylaştığı sonucuna varılabilmektedir. Dolayısıyla birinci ve ikinci yaklaşımların sadece ABD ve Sovyetler Birliği eksenli yorumlarının eksik kaldığı, *Post-revizyonist* yaklaşımın daha sağlıklı bir değerlendirmeye sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

2013 yılında yayınlanan Ali Balcı'nın *Türkiye'nin Dış Politikası* adlı eserinde yeni bir perspektif geliştirilmiştir. Dış politikanın içerideki iktidar ilişkileri ve kimlik mücadelelerinin bir uzantısı olduğu[18] iddiasındaki kitapta, incelenen her dönemin dış politika anlayışları belli kavramlarla açıklanmıştır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı yıllarının anlatıldığı bölümlerde dönemin Türk dış politikası 'Aktif Tarafsızlık'[19] gibi bir kavramsallaştırmaya tabi tutulurken, DP dönemi dış politikaları ise 'Aktif Amerikancılık'[20] şeklinde nitelendirilmiştir. Bu çalışmada ise söz konusu kavramsallaştırmalara karşı çıkılmamakla birlikte, 'Amerikancılık' tabirine bir şerh düşülmektedir. Zira her ne kadar hegemon güç olarak ABD ile ilişki biçimi belirleyici olsa da, Türkiye'nin DP dönemindeki özellikle Ortadoğu politikaları incelendiğinde, İngiltere ile ilişki biçiminin de önemli ölçüde etkilerinin olduğu gözlemlenmektedir. Keza Batılılaşma faktörü düşünüldüğünde, Türkiye'nin Batı yönelimi de Avrupalı bir devlet olma çabası olarak ortaya çıkmıştır.[21] Ancak ABD'nin Soğuk Savaş'ta ön plana çıkışı ile birlikte Türkiye'nin bu dönemde izlediği politikalar birleştiğinde 'Amerikancı' bir dış politika görüntüsü ortaya çıkmıştır.

[18] Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, İstanbul, Etkileşim Yay., 2013, s. 20
[19] Balcı, a.e., s. 55
[20] A.e., s. 79
[21] Yücel Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Poicy and Turkish Identity, A Constructivist Approach**, New York ve Londra, Routledge, 2003, s. 6

Soğuk Savaş dönemi, İkinci Dünya Savaşı sonrası güvenlik politikaları, ittifak arayışları ve NATO, Türk-Amerikan ilişkileri, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları gibi konularıyla ilgili olarak İngilizce literatürde çok fazla kaynak bulunmaktadır. Bununla birlikte Türk dış politikasına ağırlık veren kaynakların yazarlarına bakıldığında çoğunlukla Türk akademisyenlerin isimleri görülmektedir.[22] Türk-Amerikan ilişkilerini sorunsallaştıran Harris'in *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective*[23] eseri bu konudaki önemli çalışmalardan birisidir. Ancak bu çalışmadaki sorunsallaştırma daha çok tarihsel perspektifle ve güvenlik ilişkileri çerçevesindedir. Türkiye'nin Batılılaşma meselesi ve bunun ilişkiler üzerindeki etkileri üzerinde fazla durulmamaktadır. Soğuk Savaş'ın Ortadoğu'daki yansımalarını inceleyen Kuniholm'ün[24] eserinde de realist dil hâkimdir. Daha ziyade 1945-1946'da Kuzey Kuşağının ne durumda olduğunu inceleyen eserde, birçok Amerikan mahreçli çalışmada görüldüğü gibi Türkiye tek başına bir aktör olarak değil, merkezin çevresinde veya Kuzey Kuşağının bir halkası olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'yi başlı başına inceleme konusu yapan ve dış politikasındaki Batı yönlülüğü sorunsallaştıran bir çalışma olarak İngilizce yazında da yine bir Türk yazara rastlanmaktadır: Yücel Bozdağlıoğlu'nun *Turkish Foreign Poicy and Turkish Identity* isimli kitabında İnşacı bir perspektifle Türk dış politikası değerlendirilmektedir.

Çalışmada DP döneminin resmini çekebilmek adına sözü edilen kaynakların yanı sıra çok sayıda süreli yayın da incelenmiştir. Özellikle dönemin gelişmelerinin ayrıntılı bir şekilde ele alınabilmesi ve zamanın ruhunun yakalanabilmesi bakımından günlük gazete ve dergi haberleri incelenmiştir. Daha önceki çalışmalarda süreli yayınlardan konu ekseninde yararlanıldığı görülmektedir. Yine birçok kaynakta Ayın Tarihi'nden yararlanıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada incelenen yayınlar arasında, yine birçok çalışmada da kaynak olarak kullanılmış olan Akis dergisi, belirli gelişmelerle ilgili haber kaynağı olarak değil, daha ziyade dönemin gelişmelerini dönemin dilinden okumak amacıyla ağırlıklı olarak incelenmiştir. Bunun nedeni haftalık olarak

[22] Bkz., Kemal Karpat, **Turkish Foreign Policy in Transition, 1950-1974**, Leiden: E.J. Brill, 1975
[23] George S. Harris, **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971**, AEI-Hoover Policy Studies, Stanford, California, Hoover Institution; Washington D. C., American Enterprise Institute, 1972
[24] Bruce R. Kuniholm, **The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece**, Princeton, Princeton University Press, 2014

yayınlanan derginin o dönemdeki birçok gazete ve dergi gibi herhangi bir partinin sözcüsü olmamasıdır. Muhalif tutumu ve başyazarı Metin Toker'in İsmet İnönü'ye yakınlığı bilinmekle birlikte derginin, iktidar ve muhalefet partilerinin sözcüsü olan Zafer ve Ulus gibi gazetelerdeki dilden uzak kalma çabası, derginin bizzat bu gazetelere yönelik eleştirilerinde de gözlemlenebilmektedir. İktidarın dilini ve muhalefetin yaklaşımını gözlemlemek adına parti sözcüsü nitelikli gazetelerden ve dönemin diğer haber kaynaklarından da yararlanılmakla birlikte bu çalışmadaki süreli yayın iskeletini Akis dergisi oluşturmaktadır.

Ayrıca bu dönemde yaşamış aydın, siyasetçi ve diplomatların anıları da kaynak olarak kullanılmıştır. Örneğin Bağdat Paktı sürecinde Ortadoğu ülkelerinde büyükelçilik vazifesinde bulunan İsmail Soysal, Mahmut Dikerdem gibi isimlerin anıları önemli kaynaklar olarak görülmüştür. Bunların dışında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivlerinin (BCA) ulaşılabilir durumdaki belgelerine, TBMM tutanaklarının kayıtlarına ve online olarak ulaşılabilir durumda olan yabancı belgelere (Örneğin CIA arşivleri) yeri geldikçe başvurularak kaynak bakımından çeşitlilik sağlanmıştır.

Bu çalışmada DP döneminde Sovyet tehdidi ve Batılılaşma düşüncesinin etkisiyle Batıcı bir dış politika izlendiği, ancak bunun da kendi içinde kırılmalara uğrayarak, kendisinden önceki Batıcılıkla sonraki döneme aktarılan Batıcılık arasında önemli farkların ortaya çıktığı savunulmaktadır. DP dönemindeki dış politika anlayışındaki değişimler izlenerek Ortadoğu politikasını da Bağdat Paktı öncesi, Bağdat Paktı Süreci ve Bağdat Paktı'ndan sonraki süreç olarak üç ana kısma ayırmak mümkündür. Çalışmada bu değişimler göz önünde bulundurularak bir dönemlendirme yapılmıştır. Özellikle ikinci dönem olarak adlandırılan Bağdat Paktı sürecinde yaşanan Ortadoğu krizleri karşısında Türkiye'nin izlediği politikalar bu değişimlerin göstergesi olmuştur. Aynı zamanda DP döneminde dış politikada yaşanan değişimlerin genel anlamda da önceki dönemlerden farklılaşması ve sonraki dönemleri de etkilemesi bakımından anahtar rolünde olduğu gözlemlenmektedir.

1950'lerin bir diğer önemli sorunu olan ve genelde bir dış politika konusu olmakla birlikte Türkiye'nin Ortadoğu politikalarıyla direkt bağlantılı görülmemiş olan Kıbrıs meselesi de bu çalışmada Ortadoğu politikalarıyla yakın bir etkileşim içerisinde gö-

rülmüştür. Bu bağlamda İngiltere'nin bölge politikaları ve Türkiye'nin İngiltere ile ilişki biçiminin Kıbrıs sorunuyla yakından ilişkili olduğu, dolayısıyla birbirini etkilediği düşüncesi bu çalışmada savunulmaktadır.

Batıcılık ve Sovyet tehdidini birlikte ve doğru okuyabilmek için, Realizmi göz ardı etmeksizin kimlik inşası ve sosyokültürel etkenler gibi faktörleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu bağlamda genel hatlarıyla Alexandr Wendt'in öncülük ettiği *Konstrüktivizm*, bu çalışmanın teorik çerçevesinin belirlenmesinde önemli bir yaklaşım biçimi olarak görülmüştür. Zira Realist paradigmayı reddetmeyen İnşacılıkta, rasyonalite ve çıkar gibi olguların yanında kimlik ve düşünce temelindeki faktörlerin de hesaba katılması söz konusudur. DP dönemindeki dış politika anlayışının inşasındaki tarih faktörü ve dış politikanın sürekliliğinin sorgulanması açısından da Dan Reiter'ın Tarihten Ders Alma Teorisinden *(Learning Theory)* de yararlanılmıştır. Bu dönemde yaşanan dış politika değişikliklerinin niteliklerinin belirlenmesi, dış politika yönelimlerinin ne doğrultuda değişime uğradığı ve sonrasına nasıl etki ettiği bakımından da Charles F. Hermann'ın *Değişim* teorisi bağlamında bir çerçeve oluşturulmuştur.

Konstrüktivist yaklaşımı rasyonalist teorilerden ayıran temel özellik, düşüncelere ve kimlik kavramına yapılan vurgudur. Buna göre devletlerin çıkar ve kimlikleri arasında yakın ilişki vardır. Kimliği oluşturan ise 'Ben' ve 'Öteki'nin düşünceleridir. Dolayısıyla içsel ve dışsal yapılar kimliğin belirlenmesinde etkindir.[25] İnşacı teoriye göre dört farklı kimlik türü uluslararası alanda mevcuttur: şahsi (tüzel) kimlik, tür kimlik, rol kimlik ve kolektif kimlik.

Şahsi kimlik, aktörleri içinde bulundukları yapılardan ayıran ve farklı kılan kimlik türüdür. Kendi içinde istikrarlı yapılar tarafından oluşturulurlar. Aynı zamanda tür kimlik içindeki mevkilerinin belirlenmesinde önemlidir.[26]

[25] Muharrem Hilmi Özev, "Petrol Sermayesi ve Uluslararası İlişkiler: 1973 Sonrası Körfez Ülkeleri Örneği", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s. 16

[26] Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics,** Cambridge: Cambridge University Press, 1999, s. 225

Tür kimlikler görünüm, davranışsal özellikler ve tutumlar, değerler, stratejik ve diplomatik kapasiteye bağlı beceriler, ideolojiler, tarihi ve kültürel ortak yönler, bir bölgeye ait olma gibi bazı hasletleri paylaşan özel ya da tüzel kişilere atfedilen sosyal kategorileri ifade eder. Bir aktör birden fazla tür kimliğe sahip olabilir. Tür kimliği sosyal özellikler oluşturur. Sahip olunan sosyal içeriklerin 'Öteki' tarafından nasıl algılandığı tür kimliğin oluşmasında önemlidir. Bununla birlikte bu kimliği oluşturan özellikler aktörün özünde mevcuttur.[27]

Rol kimlikleri ise sosyal yapı içerisinde işgal edilen pozisyon ve 'Öteki'ne yönelik davranış biçimleri belirler. Başka bir deyişle rol kimlik, aktörün kendini ötekine göre konumlandırmasıdır. Devletlerin dış politika rolleri daha ziyade yapısal bir olgudur. Her şeyden önce, egemenlik gibi kimi uluslararası kabuller, bağlı rol kimliklerinin de tanınması anlamına gelmektedir. Zira modern devletin egemenliğinin diğer devletler tarafından kabul edilmesi, önemli hakların ve davranışsal normların da kabulü demektir. Rol kavramı normatif bütünleşme ve iş birliği anlamlarına da gelebilir. 'Düşman' ve 'Dost' kimliği örneklerinde olduğu gibi, rollerin belirlenmesinde asıl olan kurumsallaşma değil, karşılıklı bağımlılık ve yakınlıktır. Karşılıklı bağımlılık ise burada sadece iş birliği ilişkileri ile sınırlı değildir. Zira dostluk kadar düşmanlık da bir karşılıklılığı gerektirmektedir.

Kolektif kimlik, 'Ben' ve 'Öteki' arasındaki ilişkiyi özdeşleştirerek rol ve tür kimlikleri birleştirmekte ve bir adım öteye götürmektedir. Kolektif kimliğe sahip olan aktörler 'Ben' kadar 'Öteki'ni de düşünmelidir. Bu bağlamda rasyonalite korunsa da çıkarlar gurup ya da takım temelinde hesap edilir.[28]

Devletler aynı zamanda birden çok kimliğe ve kimlik türüne sahip olabilmektedir. Bununla birlikte zaman zaman bu kimlikler arasında uyuşmazlık olabilir. Özev'e göre devletlerin bu kendi içindeki kimlik çatışmalarını verili kimlik türleri arasında bir hiyerarşi kurarak çözmeleri mümkündür.[29] Bu dört kimlik türünün her birine karşılık düşen çıkarlar bulunmaktadır. Çıkarlardan söz etmek kimliklerin varlığını baştan kabul etmek anlamına gelmektedir. Zira bir aktör kim olduğunu bilmeksizin ne

[27] Wendt, a.e., s. 226
[28] A.e., 229-230
[29] Özev, a.y., s. 18

istediğini bilemez. Dolayısıyla kimliklerle çıkarlar karşılıklı etkileşim içerisindedirler. Konstrüktivizme göre, devletin kimliği çıkarların temelini teşkil etmektedir.[30]

Konstrüktivist yaklaşımda ülkenin kimliği çıkarlarının önündedir. Zira ülkenin kendisini nasıl tanımladığı, çıkarlarının neler olacağına karar vermesi için bir önkoşuldur.[31] Kimliğin tanımlanması, 'Öteki' veya 'Biz' olarak görülen 'Diğerleri'ne göre yapılabilmektedir. Diğerlerinden kimlerin kolektif kimlik içinde 'Biz', kimlerin ise 'Öteki' olarak tanımlanacağı ise durumdan duruma farklılık gösterebilmektedir. Wendt'e göre devletler her ne kadar uluslararası sistem tarafından oluşturulan tür, rol ve kolektif kimliklerden etkilense de, ulusal çıkarlarının sınırları nihai olarak şahsi kimlik tarafından belirlenir.[32]

Wendt'e göre devletlerin ayrıca kurumsal kimlikleri ve sosyal kimlikleri vardır. Kurumsal kimlik daha somut değerler üzerinden o devletin ne olduğunu belirlerken sosyal kimlik ise hangi durumda kendini nerede konumlandırdığıyla ilgilidir. Dolayısıyla birincisi tek iken ikincisi ise içinde bulunulan sosyal ortama göre aktörün tanımlanmasına bağlı olarak birden fazla olabilmektedir. Birincisi daha ziyade iç politikayla ilgilidir. İkincisi ise iç faktörlerle ortaya çıkan, ancak etkileşimi hem iç hem de dış politika boyutunda olan kimlik tanımlamasıdır.[33] Devletin verili kimliğiyle içinde bulunduğu durumu tam olarak uzlaştırabildiği durumu ifade eden 'ortak kimlik' ise mutlak kazancın olduğu durumdur.

Türk dış politikasını İnşacı yaklaşımla değerlendiren Bozdağlıoğlu'na göre İnşacılığın kimlik merkezli yaklaşımı devletlerin dış politika tercih ve davranışlarını açıklamakta rasyonel tercih modeline göre daha iyi seçenekler sunmaktadır. İnşacılığa göre devletler sosyal varlıklardır ve onun davranışlarını anlayabilmek için tarihsel perspektif içinde kimliğini göz önünde bulundurmak gereklidir. Rasyonalistlere göre sistem anarşik bir yapıya sahip olduğu için devletlerin kimlikleri birbiriyle benzeşmekte, bencil devlet kimlikleri oluşmaktadır. İnşacılara göre ise devletler başkalarıy-

[30] A.y., s. 19
[31] Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 22
[32] Wendt, a.g.e., s. 233-237
[33] Wendt, "Identity and Structural Change in International Politics", **The Return of Culture and Identity in IR Theory**, Der. Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil, Londra, Lynne Rienner Publishers, 1996, ss. 47-64, s. 51; Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 19-20

la etkileşime girmediği müddetçe sosyal kimlikleri oluşmaz. Onların kimliklerini bu etkileşim belirler. Bozdağlıoğlu, Neorealist ve İnşacı yaklaşımının birleşimi bir model sunarken iç faktörleri de hesaba katmaktadır. Devletler, kimliklerini inşa ederken kültürel ve kurumsal faktörleri de göz önünde bulundurmak ve meşruiyetini sağlamak zorundadır. Uluslararası sistemde de bunun gibi bir kurumsallaşma söz konusudur. Devletler bağımsızlıklarının tanınması ve katıldıkları uluslararası organizasyonlar çerçevesinde kimliklerini tesis eder. Kimlik krizi ise içeride yaşandığında dış politikayı etkilediği gibi dışarıda yaşandığında da iç ve dış politikayı etkileyebilmektedir.[34]

Türkiye içinde bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu tarih itibariyle çok kimlikli bir ülkedir. Ulusal kimlik anlamında İslam, Türklük ve Avrupalılık kimliklerinin çakışması Türk dış politikasının belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Huntington Türkiye'yi 'bölünmüş ülke'[35] kategorisine almaktadır. Huntington'a göre Türkiye'nin yönetici elitleri Türkiye'yi bir Avrupalı devlet olarak tanımlarken, Batının elitleri ise onu hiçbir zaman öyle görmemiştir.[36] Bozdağlıoğlu'na göre de Türkiye için Batılı olmak Avrupalı olmaktır.[37] Bunda Osmanlı son döneminde ve Cumhuriyet döneminde sürekliliğini koruyan Batılılaşma sürecinde bir şekilde rolü ve etkisi olan yönetici elitler ve bürokratların çoğunlukla Avrupa'da yetişmiş ve Avrupa'dan etkilenmiş olması önemli bir etkiye sahiptir. Cumhuriyet reformlarıyla birlikte Türkiye modernleşme anlamındaki tercihleriyle ve attığı radikal adımlarla 'Batılı' kimliğini benimsemiş, bu şekilde daha önce düşman olarak tanımlanan Batı, dost ve katılmak istenilen medeniyet haline gelmiştir.

Bozdağlıoğlu, Türkiye'nin Batı yönelimine 1940'lardaki Sovyet tehdidinden sonra değil çok önce karar verdiğini, bu yüzden İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı tercihinin güvenlik kavramıyla açıklanmasının yeterli olmayacağını söylemektedir.[38] Bu tercih Batılılaşma sürecinin devamı olarak değerlendirilebilmektedir. Keza Sovyet tehdidi

[34] Bozdağlıoğlu, a.e., s. 160-162
[35] Huntington'a göre *Torn Country* olarak adlandırılan bölünmüş ülkeler "*bandwagoning*" stratejisini izleyerek kendilerini Batıya kabul ettirmek için çalışırken, diğer yandan tarihi ve kültürel olarak asla Batılı olamamaktadır. Bkz. Samuel P. Huntington, "The Clash of Civilizations", **Foreign Affairs**, Sayı: 72, 1993, ss. 22-50, s. 42; Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 162
[36] Huntington, a.y.
[37] Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 6
[38] Bozdağlıoğlu, a.e., s. 163

bu süreçte söz konusu olmakla birlikte, Osmanlı-Rus İmparatorlukları arasındaki rekabet, Osmanlı'nın Avrupa'da izlediği denge siyasetinde Rusya ile olan durumu, Rusların sıcak denizlere inmesinin engellenmesi[*] gibi, Türkiye'nin Rusya'ya karşı temkinli duruşunun daha çok tarihsel gerekçeleri vardır. Rusya'nın Türkiye açısından 'Doğu' olması ise Soğuk Savaş sürecinde, Dünyanın Doğu ve Batı diye kutuplara ayrılmasıyla başlamıştır. Yani Türkiye'nin Batı tercihinin bir sonucu, Avrupa açısından zaten 'Doğu' olarak görülen Rusya'nın artık Türkiye açısından da 'Doğu' olması olmuştur.

Tarihsel arka planda modernleşme süreçleri kimi zaman benzerlik, kimi zaman farlılıklar gösteren Osmanlı ve Rusya, Avrupa açısından her zaman 'Öteki' yahut 'Doğu' olmuştur. Türkiye içinse Rusya, imparatorluk geçmişinde ve modernleşme sürecindeki bir rakip, çok kültürlü ve çok uluslu yapısıyla Doğulu unsurlara da sahip olan bir Avrupalı devlet, Batıya karşı verilen Kurtuluş Savaşı mücadelesinde Türkiye'ye yardım eden bir dostken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte artık endişe duyulan bir komşu halini almıştır. Bu endişeyi doğuran en temel sebepse bizzat Türkiye'nin Batı tercihidir. Komünizme karşı takınılan mesafeli tutum, cumhuriyetçi ve demokratik yönetim anlayışı, koşulların değişmesi ile çıkar tanımlarının da değişime uğraması gibi birçok sebep bizzat Türkiye'nin Batı tercihinden kaynaklanmaktadır.

Soğuk Savaş sürecinde Batılı ittifaklara katılım konusundaki Türkiye'nin ısrarlı tutumlarında Batılılaşmayla birlikte ekonomi ve güvenlik unsurları da önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim Türkiye 1959'daki Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üyelik başvurusuyla, aslında Avrupa'nın bir parçası olmak istediğini göstermiştir.[39] Ancak DP dönemi dış politikasında bu yaklaşımda bir farklılaşma gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Batılı bir devlet gibi davranması için Amerikan yardımları ve NATO'ya

[*] "Rusların sıcak denizlere inmesinin engellenmesi" düşüncesi Osmanlı'ya has bir düşünce değil ziyadesiyle Avrupa, özellikle İngiltere kaynaklı bir düşüncedir. 18. ve 19. yüzyılda İngiltere'nin dengeleyici rolü çerçevesinde düşünüldüğünde Rusya'nın topraklarını Akdeniz'e doğru genişletmesi kıta içindeki dengeleri altüst edebilecek bir gelişme olurdu. Nitekim Kuzeyindeki imparatorluğun bu dengeleri bozacak bir güce erişmesi Osmanlı'nın da kabul edebileceği bir durum değildir. Bu bakımdan Osmanlı'nın güç dengelerini iyi takip ederek kendi pozisyonunu koruma gayreti güttüğü gözlemlenmektedir. Türkiye'nin "Tarihten ders alma" teorisiyle dış politikasının açıklanabilmesinin pek mümkün olmadığına dair tartışmaya aşağıda değinilmiştir.

[39] Atilla Eralp,"Turkey and the European Community in the Changing Post-War International System" **Turkey and Europe**, Ed. Canan Balkir ve Alan M. Williams, Londra ve New York, Pinter Publishers Ldt., 1993, s.26

üye olması yetmiştir. Altemur Kılıç'a göre Türkiye artık Batıdan ayrı düşünülmemelidir, zira "Türkler NATO üyeliğiyle Batılı olmanın gurur ve heyecanını yaşamışlardır."[40] Keza Bağdat Paktı sürecinde izlenen Ortadoğu politikalarında Batı adına hareket etme, söz ve taahhütlerde bulunma gibi davranışlar böyle bir düşüncenin göstergeleri olmuştur. Bununla birlikte bu yaklaşım kendini Batıya kabul ettirmek için yapılmış manevralar olarak değerlendirilebilse de, burada söz konusu olan 'Batı' artık tek başına Türkiye'nin modernleşme sürecinde model aldığı Avrupa'dan ibaret değil, Soğuk Savaş'la Doğu ve Batı olarak iki kutba ayrılan dünyada, ABD'nin liderliğindeki Batı bloğudur. Keza AET üyelik başvurusunun gerçekleştiği 1959 yılı, DP'nin izlediği dış politikaya yönelik bu çalışmadaki dönemlendirmede üçüncü döneme, yani Türkiye'nin ABD ile çok sayıda ikili anlaşma ile bağ kurmuş olduğu, bununla birlikte ekonomik yardımlardan tatmin olmayarak ABD ekseninde kalmamayı gözden geçirdiği sürece denk gelmektedir. Bu süreçte Sovyetler Birliği ile dahi ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için müzakerelerin başladığı gözlemlenmektedir. Fakat bu durum Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olmak düşüncesini bir süreliğine unuttuğu anlamına gelmemektedir. Zira Avrupa'nın da ekseninin ABD merkezli olduğu bu süreçte Türkiye'nin AET'nin oluşumunu yakından takip etmesi, Avrupalılıktan daha geniş bir çerçevede, Batı içinde bir şekilde yer edinme düşüncesinin bir tezahürü olarak da görülebilmektedir.

Türkiye'nin sadece ekonomik ve güvenlik nedenleriyle Batılı bir kimliğe sahip olma ihtiyacı duyduğu görüşü Realist yaklaşımın bir ürünüdür. Zira bu şekilde Sovyet tehdidi karşısında güvenliğin sağlanması, ekonomik olarak Türkiye'nin desteklenmesi söz konusu olmuştur. Ancak Batılılaşma faktörü düşünüldüğünde bu yaklaşım eksik hale gelmektedir. Zira Batılılaşmanın kökeni Osmanlı dönemi Tanzimat'a kadar gitmektedir. Keza Cumhuriyet döneminde izlenen Batı yönlü politikalarda bir Sovyet endişesiyle onu dengeleme çabasından söz etmek mümkün değildir. Atatürk döneminde Sovyetler Birliği ile dostluk anlaşmaları zemininde iyi ilişkiler geliştirilmiş, üstelik ekonomik olarak destek görülmüştür. Sovyetler Birliği'nin tehdit halini alması Türkiye'nin özellikle İkici Dünya Savaşı sürecinde Batı ile işbirliğine dayandığı süreçle paralellik göstermiştir. Savaş sonrası Türkiye'nin kendini Batı'yla ilintilen-

[40] Altemur Kılıç, **Turkey and the World**, Washington, Public Affairs Press, 1959, s. 159

dirdiği ölçüde bu tehdidin arttığı söylenebilir.[41] Keza 1953'ten itibaren Sovyetler Birliği'nin barışçıl söylemleri karşısında da Türkiye'nin tavrı değişmemiştir.

Osmanlı Avrupa için rakip ve doğal olarak 'Öteki'ydi. Türkiye'nin Avrupa karşısındaki durumu ise farklıdır. Buradaki 'Ben'i tanımlama, ötekileştirmeden ziyade medeniyet temellidir. Osmanlı modernleşmesinin ilk aşamalarında Batının her alanda değil, askerî ve teknolojik alanda model alınması söz konusudur. Osmanlı bürokratlarının Batıda eğitim almalarıyla birlikte modernleşme kültürel anlamda da kendini göstermeye başlayacaktır. Tanzimat'la birlikte devlet seviyesinde yapılan reformlar neticesinde Avrupa'nın başka alanlarda da model olarak alındığı söylenebilir. Tanzimat reformlarıyla birlikte Osmanlı devlet adamlarında Avrupa tipi reformlarla birlikte, farklı kültürlerin harmanlanmasıyla yeni bir Osmanlı kimliği oluşturulabileceği düşüncesi doğmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısındaki reformların da etkisiyle Batılılaşma askeriyeden günlük yaşama kadar etkisini göstermiştir. Reformcuların düşüncesi Avrupa'yı bazı konularda model almaktan "Tek medeniyet vardır, o da Avrupa medeniyetidir"[42] seviyesine kadar gelmiştir.

Ancak yapılan tüm reformlara karşın Osmanlı'nın Batı karşısındaki gerileyişinin önüne geçilememiştir. II. Abdülhamit döneminde İslamcı bir politika izlendiği görüşü hâkim olsa da Batının model alınması sürdürülmüş, modernleşme süreci devam etmiştir. 1908'de II. Meşrutiyetin ilanından sonra Jön Türkler İttihat ve Terakki Partisi çerçevesinde siyasette daha aktif hale gelmiştir. Modern Türkiye'nin kurucuları da 1908-1918 yılları arasında etkili olan İttihat ve Terakki kadroları içinde yer almışlardır.[43] Jön Türkler'e göre ise modernleşme belirli alanlarla sınırlı kalmamalı, hayatın her alanına yayılmalıydı.[44]

---

[41] Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 8

[42] Şükrü Hanioğlu, **The Young Turks in Opposition**, New York & Oxford: Oxford University Press, 1995, s. 17. Osmanlı modernleşmesi, Batılılaşma hareketleri ve Jön Türklerin siyasal düşünceleri hakkında teferruatlı bilgi edinebilmek için ayrıca Bkz. Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908**, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2007

[43] Hanioğlu, a.g.e. s. 3

[44] Ali Kazancıgil, "The Ottoman-Turkish State and Kemalism", **Ataturk: Founder of a Modern State**, Der. Ali Kazancıgil ve Ergun Özbudun, Londra, C. Hurst & Company, Hamden Archon Books, 1981, ss. 37-56, s. 50

Bu süreçte Osmanlı'da üç siyasi düşünce hâkimdir: Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük.[45] Ancak bu 'üç tarz-ı siyaset'in her üçü de Batılılaşma temelinde bir yol izlenmesi konusunda mutabıktır. Aynı zamanda bu ideolojiler devlet bütünlüğünü sağlamak üzere, her ne kadar çelişkili gibi görünse de, Batı'daki ulus kimliğine benzer modern kimlik arayışı neticesinde ortaya çıkmıştır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Cumhuriyet, bu üç siyasetten de farklı bir yol izlemekle birlikte Batılılaşma ve ulus inşa etme fikrini korumuştur. Osmanlı'da düşünce bağlamında modernleşme çeşitli şekillerde ortaya çıksa da devlet onu, Osmanlı'yı Batı karşısında ayakta tutabilmenin bir yolu olarak görmüştür. Cumhuriyetle birlikte modernleşme bizzat yukarıdan aşağı bir pozisyona geçmiş, devlet yönetimi için 'muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak' bir araç olmaktan çıkarak bir amaç haline gelmiştir. Kemalist rejim Osmanlı'nın kurumlarını ortadan kaldırırken devletin kimliğini değiştirmekle kalmamış, Batılı bir toplumsal kimlik inşa etmeye koyulmuştur. Bu durum resmi ideolojiyle toplum arasında bir krizi de beraberinde getirmiştir.[46] Özellikle sekülerleşme alanında yaşanan değişimler toplumda travma nedeni olmuştur.

Atatürk dönemindeki dış politikada, ilk önceleri kendisine karşı kurtuluş mücadelesi verilmiş olan Batıya karşı mesafeli bir tutum sergilense de radikal nitelikteki reformlar Batılılaşmanın devam ettiğini göstermiştir. 'Yurtta sulh, cihanda sulh' gibi barışçıl söylemlerin hâkim olduğu bu dönemde Türkiye kendisini Batılı bir devlet olarak tanımlamıştır. Nitekim Atatürk'ün ölümünden sonra, 1939 yılında İngiltere ve Fransa ile yapılan güvenlik anlaşmalarıyla Batı ile daha somut manada bir ittifak ilişkisi de kurulmuş olacaktır. Batılılaşma serüveninin devamında yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca her ne kadar tarafsız kalsa da mezkûr devletlerle ittifak halinde olmasını sağlayacaktır. Bu durum Batının bir parçası olma noktasında önemli bir aşama olarak algılanmıştır. Türkiye savaşta Batılı devletlerle birlikte hareket etmediği için bir dışlanmışlık hissederek bundan sonraki süreçte NATO üyeliği, Avrupa Konseyi ve benzeri Batılı organizasyonlara katılım konusunda daha istekli bir görüntü çizecektir ve bu gelişmeler Batılılaşmanın başarısı olarak görülecek-

[45] Yusuf Akçura, **Üç Tarzı-ı Siyaset**, 3. Baskı, Ankara, Lotus Yay., 2008
[46] Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 45

tir.[47] Lewis'e göre İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında birçok devlet kendi çıkarlarını maksimize etmek, güvenliğini sağlamak, güç dengesinden yararlanmak gibi sebeplerle cephesini belirlerken, Türkiye ise Batılı olmanın doğal bir sonucu olarak Batı ittifakını tercih etmiştir.[48]

Türk modernleşmesinin Batı eksenli ve seküler nitelikli olması, devletin İslami referanslardan ve geleneklerden uzaklaşan bir görüntü vermesine neden olmuştur. Bu da ülke içinde İslamcı hareketlerin tepkisini çektiği gibi, dış politikada da Ortadoğu ile mesafeyi açan unsurlardan birisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında kaybedilen Arap topraklarıyla olan din referanslı bağlar da Halifeliğin kaldırılması ve benimsenen laiklik ilkesi çerçevesinde dinin devletin alanından ayrılmasıyla kopmuştur. Bununla birlikte Sömürgecilik süreci kapsamında değerlendirildiğinde, Türkiye'deki sekülerleşmenin mesafe aralayıcı olmaktan ziyade yaşanan uzaklaşmanın neticelerinden biri gibi değerlendirilmesi daha isabetlidir. Zira Arap ülkelerinde bu süreçte üretilen 'Osmanlı'nın Ortadoğu'yu sömürdüğü' gibi söylemler karşısında Türkiye'de de 'Arapların Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ile işbirliği yaparak Osmanlı'ya ihanet ettiği' söylemleri söz konusu olmuştur.[49]

DP dönemi dış politikasında bir Ortadoğu'ya yönelim söz konusu olsa da bu da İslamî referanslarla değil, Batı ile işbirliğinin bir sonucudur. Türkiye bu süreçte Batının kendisine biçtiği rolü oynamaya çalışarak Ortadoğu ile Batı arasında 'Köprü Ülke'[50] vazifesini üstlenerek bu doğrultuda bir Ortadoğu siyaseti izlemiştir. Bizzat Batı tarafından Arap ülkeleri kendi coğrafyası olmaktan çıkarılmış olan Türkiye'nin, Batı

[47] Bozdağlıoğlu, a.e., s. 52

[48] Bernard Lewis, **The Emergence of Modern Turkey**, Londra, New York, Toronto: Oxford University Press, 1961, s. 296

[49] Bu söylemlerin bizzat Batı mahreçli olduğunu söyleyen Akgündüz, meşhur İngiliz Ajanı Lawrence başta olmak üzere Batılı ajanların Ortadoğu'da Osmanlı'nın sömürgecilik yaptığı konusunda propaganda faaliyetlerinde bulunduğu ve ciddi bir biçimde bu düşünceyi yaygınlaştırdıklarını ifade etmektedir. Bkz.: Ahmet Akgündüz ve Said Öztürk, **700. Yılında Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul, OSAV, 1999, s. 296. Söz konusu İngiliz ajanlarının Musul meselesinin henüz bir çözüme bağlanmadığı sıralarda Türkiye'nin sınırlarına yakın bölgelerdeki faaliyetleriyle ilgili dönemin gazetelerinde de sıkça haberlere rastlanmaktadır. Bkz.: https://pbs.twimg.com/media/C_24ObNXYAAJRQZ.jpg (E.t. 15.05.2017). Bu durum, aslında tek başına Türkiye'de yaşanan değişimin değil, çok farklı etkenlerin bölgedeki ayrışmaları tetiklediği konusunda ipuçları vermektedir.

[50] Türkiye'nin 'Merkez ülke' veya 'Köprü ülke' olarak yorumlanmasının jeopolitik açısından değerlendirmesi için bkz. Yeşiltaş, a.g.e., s. 156-160

eksenli politikaları kabul ettirmek için Ortadoğu'ya yönelmesi ise genel anlamda olumlu bir karşılık bulmayacağı gibi ters etki yapacaktır.

Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecinde Batı ile bağlar kurma fırsatını sonuna kadar değerlendirme isteği, Batı'daki her organizasyona ve kuruma gönüllü katılımını beraberinde getirmiştir. Bu yaklaşımda modernleşmenin Batılılaşma ile aynı görülmesi etkilidir. Truman doktrini, OECD'ye üyelik, Avrupa Konseyine katılım ve NATO'ya üye olunması konusunda gösterilen kararlılık gibi gelişmeler, Atatürk'ün Türkiye'yi Avrupa'nın bir parçası yapma hayalinin gerçekleştirilmesi olarak değerlendirilmiştir.[51] Bu bağlamda Avrupa değerleri olarak görülen demokrasi eşitlik ve özgürlük gibi kavramların benimsendiğinin kabul görmesi için bir çaba başlayacaktır. Bunun ilk adımı da 1946 seçimlerinde çok partili yaşama geçilmesi olmuştur.

Türkiye'nin Batılılaşma sürecinin DP dönemindeki dış politika anlamındaki neticesi denge gözeten politikadan uzaklaşılması olmuştur. Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye'nin süper güçler arasındaki rekabetten yararlanma çabaları 1960'larda Küba Krizinden sonraki yumuşama sürecinde olmuştur.[52] Keza AT'ye üyelik başvurusundan sonra Ankara antlaşması 1963 yılında imzalanmıştır. Bu, Türkiye'nin aynı zamanda Batı içindeki dengelerden de yararlanmaya çalışmasının bir göstergesi olmakla birlikte, Batılı kimliğini Avrupa üzerinden inşa etme düşüncesine yönelişin de bir göstergesidir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin tarafsız olması beklentisine karşın Türkiye, yaşadığı anlaşmazlıklara rağmen Batı ittifakının bir parçası olmayı sürdürmüş, Batılı kimliğini sorgulamamıştır. Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye'de karar vericiler Batı ile özdeş politikalar güderlerken bunun bizzat Batılı olmak manasında Türkiye'nin çıkarına olduğunu düşünmüşlerdir.[53]

Bu çalışmada çok yönlü dış politika arayışının DP'nin son dönemlerinde başladığı, ancak konjonktürün buna müsaade etmediği savunulmaktadır. İsmet İnönü'nün 1962 yılında Başbakanken söylediği, "Türkiye'nin Batı dışından herhangi bir devletle herhangi bir ilişkisi olamaz, Sovyetler Birliği ile ittifak kurulması yahut tarafsızlık söz

[51] Meltem Müftüler Bac, **Turkey's Relations with a Changing Europe**, Manchester ve New York, Manchester University Press, 1997, s. 53
[52] Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 9
[53] Bozdağlıoğlu, a.e., s. 9-10

konusu değildir"[54] mealindeki açıklaması, DP sonrasında da bir süre tek yönlü bir politikanın devam ettiğini göstermektedir. 1958 Irak darbesi ve Lübnan Krizinde izlenen politikaların muhalefet ve kamuoyunda getirdiği tepkiler, DP yönetiminin bundan sonraki süreçte Ortadoğu'ya karşı daha ihtiyatlı bir politika izlemesine neden olmuştur. Bağdat Paktı'nı bir 'fiyasko' olarak nitelendiren 27 Mayıs ihtilâl yönetimi ise daha çok iç meselelere yönelmeyi tercih etmiştir. Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye'nin bundan sonraki Ortadoğu politikası müdahalecilikten uzak ve ihtiyatlı bir görüntü vermektedir.[55] Türkiye bu süreçte izlediği politikayla 1950'lerdeki aktif bölge siyasetinden vazgeçerken, kendi çıkarlarını ABD ve NATO ittifakı çerçevesinde değerlendirmekten ise taviz vermemiştir.

İnşacı yaklaşımda kimlik ve düşünceyle birlikte tarih ve kültür gibi faktörüler de önemli yer tutar. Bu unsurlara ağırlık veren Reiter, devletlerin ittifak üyesi olma gibi dış politika davranışlarını ve kararlarını *Learning Theory*[56] (tarihsel tecrübelerden ders alma) kavramıyla açıklamaktadır. Bu teoriyi İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Batı bloğuna girme çabaları ve NATO üyeliği sürecine uygulayan Criss, Türkiye'nin 19. yüzyıldan beri Avrupa güç dengesi sistemine uyum sağlama çabalarının doğal bir sonucu olarak Batı ittifakına yöneldiği görüşünü savunmaktadır.[57] İttifakların oluşumunda realist perspektif etkilidir ve güvenlik faktörü ön plana çıkmaktadır. Ders alma kuramı ise güvenlikle beraber tarihsel deneyimlerin önemini vurgulamaktadır. Türkiye'nin Soğuk Savaş sürecindeki Batı tercihi, yakın tarihinde Sovyet tehdidi karşısında yaşadığı tecrübe ile Batılılaşma sürecinin birlikte etkilediği bir dış politika anlayışının ürünüdür. Nitekim NATO ittifakına katılım Türkiye'nin sadece güvenlik endişelerini gidermekle kalmayıp Batı sistemine aidiyet konusundaki isteğini de yerine getirmiştir.[58]

Türkiye'nin bu tercihi tarihsel süreçten ders alınması gibi değerlendirilebilse de bunun tersini iddia etmek de mümkündür. Sovyet tehdidini dengeleyici olarak yöneldiği

[54] Feroz Ahmad, **Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975**, Londra, C. Hurst & Company, 1977, s. 401
[55] Bozdağlıoğlu, a.g.e., s. 120
[56] Dan Reiter, "Learning, Realism and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past", **World Politics**, Cilt 46, No: 4, 1994, ss. 470-526
[57] Nur Bilge-Criss, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 9, Sayı: 34 (Yaz 2012), ss. 1-28
[58] Criss, a.y., s. 3-4

Batı ittifakına bir güvenlik ittifakı olmaktan öte anlamlar yüklenmesi bu manada sorun teşkil etmektedir. Batı ittifakı, üyelerinin güvenlik endişelerini gidermek ve çıkarlarını korumak temelindedir. Türkiye de güvenlik nedeniyle bu ittifaka yaklaşmış olsa da, bunun ötesine geçen aidiyet hissi ile hareket etmiştir. 1950'lerde Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde izlediği politikalar bu durumdan birebir etkilenmiştir. Bu bağlamda Batı ittifakına Türkiye'nin idealist bir anlam yüklediği görülmektedir. Batılı liderlerin 'Hür dünya, demokrasi cephesi, özgür dünya' gibi söylemleri söz konusuyken, Türk liderler ise bu söylemlerle birlikte 'Realist' bir politika izlediklerini her fırsatta dile getirmişlerdir.[59] Bu, söylemle pratik arasında bir çelişki olduğunu göstermektedir.

DP yönetiminde Türkiye'nin dış politika anlayışı göz önüne alındığında Sovyet endişesinin tarihten ders alma ile açıklanması mümkün gibi görünmektedir. Zira çok yakın tarihte yaşanan Sovyet talepleri karşısında Türkiye'nin onu dengeleyecek olan karşı bloğa yönelmesi, Osmanlı'nın 19. yüzyılda Avrupa dengelerini gözeterek yaptığı birçok hamleye atıfla, bir tarihî referansla açıklanabilir. Bu politikayı sürdürmek de DP için bir vazife olarak addedilebilir. Keza Batılılaşma konusundaki tecrübelerin de bu dönemdeki aksülamelini görmek mümkündür. Fakat Batı ittifakına dâhil olmanın aidiyet temelinde değerlendirilmesi, DP yönetiminin tarihten ders alma işini layıkıyla yerine getirmediği izlenimini de vermektedir. Zira aidiyet, bir askerî ittifaka dâhil edilmenin çok ötesindedir. Nitekim bundan sonraki süreçlerde Batı merkezli her oluşumda kendine bir yer bulma çabası, Türkiye'nin ait olduğu değil, kendini kabullendirmek için çalıştığını göstermektedir. Batılı devletlerle ilişkilere bakıldığında, örneğin İngiltere ile ilişkilerin DP döneminde gereğinden fazla güven içerdiği düşünüldüğünde tarihten ders almanın neredeyse hiç işlemediği dikkat çekmektedir. Zira daha 1946'da 12 Ada'nın Yunanistan'a devredilmesi gündeme geldiğinde Türkiye'nin en azından 2 adayı alma isteğine Sovyet tehdidini gerekçe göstererek olumsuz karşılık veren İngiltere'nin, 1956 yılına kadar Kıbrıs'ı Yunanistan'a teslim etme-

[59] DP yönetiminin söylemleri ve kullanılan ifadeler bu çalışmada çok defa örneklendirilmiştir. Özellikle bkz. aş. "Tüzük ve Hükümet Programlarındaki Dış Politika Söylemleri"

yeceğinin düşünülmesi de çok yakın tarihteki bazı gelişmelerden ders alındığı düşüncesini zayıflatmaktadır.[60]

Türkiye'nin 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Kıbrıs konusundaki politika değişikliği yalnızca Adada yaşanan gelişmelerle değil, Ortadoğu gelişmeleri bağlamında İngiliz ve Amerikan politikalarının Türkiye için güvenilmez bir boyut almasıyla birlikte açıklanabilir. Zira Kıbrıs'ta Enosis söylemi ve Türk ekalliyete yönelik şiddet eylemleri yeni değil, 1940'ların sonlarından itibaren başlamış ve tedricen artmıştır. Türkiye'nin ise bu durum karşısındaki resmi tavrı 1950'lerin ikinci yarısına kadar böyle bir sorununun olmadığı doğrultusundadır. Tıpkı CHP yönetiminin 1940'larda Türkiye'ye iltica eden Makedonyalı Türklere (Yücelciler)[61] Misakı Milli sınırlarının dışında herhangi bir sorunun Türkiye'nin meselesi olmadığını hatırlatması gibi, DP yönetimi de 1950'li yılların ilk yarısında, İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'ta Türkiye'nin söz söyleme hakkı olmadığı, dolayısıyla bu meselenin Türkiye'nin meselesi olmadığını savunmuştur. Türkiye'nin Misakı Milli sınırları dışında bir iddiası bugün dahi yoktur. Ancak 1940'lı ve 1950'li yıllarda sınırların dışında kalmış olan Osmanlı bakiyesi Türk topluluklara, Sovyet coğrafyasındaki soydaşlara ve genel anlamda Müslüman dünyaya karşı bir söylem geliştirilmemesi, üretilen söylemlerde de kendi Batılılaşma ve Batı yönlü politikalarının idealize edilerek sunulması, Türkiye karşısında olumlu olmayan bir intibaı doğurmuştur.

Kıbrıs konusu bu bağlamda bir istisna teşkil etmiştir. Zira devletin duyarsız kamayı tercih ettiği süreçlerde dahi halk, Kıbrıs konusunda sessiz kalmamış ve Adanın Yunanistan'a ilhak edilmesi fikrine karşı sesini yükseltmiştir.[62] Nitekim Kıbrıs'ın Yunanistan'a geçmesine İngiltere'nin sıcak bakma ihtimali gündeme geldiğinde Türkiye'nin siyaseti de değişecektir. Bundan sonraki süreçte de zamanında, Sovyetler Bir-

[60] İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a terk etmesi gibi bir durum söz konusu olmamıştır. Bununla birlikte İngiltere'nin Kıbrıs'ta Türk tarafının çıkarlarını kollayan bir tutumu da olmamıştır. İngiltere'nin bu konuda tek derdi Ortadoğu'daki nüfuzunu korumak ve bu çerçevede Adada kendisine ait üslerin garanti altına alınması gibi görünmektedir. Bu konuya "İngiltere ile İlişkiler ve Ortadoğu Politikaları" başlıklı kısımda teferruatlı bir şekilde değinilecektir.

[61] Leyla Şerif Emin, "Anavatan'ın Yücelciler Borcu", **Gerçek Hayat**, 01.03.2017. Yücelciler konusunda detaylı bilgi için ayrıca bkz. Mehmet Ardıcı, **Yücelciler 1947**, İnsan yayınları, İstanbul, 1991

[62] Kıbrıs konusunda özellikle 1953-1954 yıllarındaki toplumsal hareketlerde bir duyarlılık doğmuştur. 6-7 Eylül olaylarından sonra ise devlet halk içindeki hareketlenmelere daha müdahil bir görüntü sergileyecek, Kıbrıs konusunu ciddi bir şekilde ele almaya başlayacaktır. Bu konu çalışmada "Kıbrıs Meselesi" başlıklı kısımda incelenecektir.

liği karşısında yahut Yugoslavya karşısında atılamayan adımlardan ders çıkarıldığı iddia edilemez. Zira 1940'larda da 1950'lerde de Kıbrıs konusundaki birincil muhatap olan İngiltere, Türkiye için bir 'Öteki' olarak değil, yakın bir dost ve bir ortak olarak görülmüştür. Bununla birlikte 1950'lerin ikinci yarısında Türkiye artık Kıbrıs konusunda diplomatik olarak ısrarcı ve çözüm elde etmeye yönelik, hepsinden de önemlisi kendine ait bir tezin, yani taksim planının söz konusu olduğu bir politika izlemeye başlayacaktır.

Kıbrıs konusunda diplomatik faaliyetler sürerken Türkiye'nin Kıbrıs Türklerine gizli olarak yardımlar yaptığı ise sonradan ortaya çıkmıştır.[63] Yine bu yıllarda Türkiye BM'de Fransa'nın yanında yer alırken veyahut çekimser oy kullanırken Cezayir'e de el altından yardımlarda bulunduğu sonradan ortaya çıkmıştır.[64] Bu durum aslında Türkiye'nin 1950'lerin sonlarına doğru yakın geçmişten ders alarak, en azından Batı gözünde meşruiyetini kaybetmeksizin küçük ve gizli hamleler yaptığı izlenimi doğurmaktadır. Ancak bu türden hem gizli hem de muhataplarının ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olan küçük yardımlar, tarihsel bağların bulunduğu coğrafyalarda etki gösterememiştir. Zira söz konusu coğrafyalara yönelik ilgi devlet düzeyinde değil daha ziyade tüm kamuoyunu teşkil etmeyen gruplarda mevcut olup dış politikayı büyük ölçüde etkilemekten uzak kalmıştır.

Türkiye'nin bu dönemde Ortadoğu'da izlediği politikalarda ekonomik anlamda bağımsız politikalar üretilememesinin de önemli etkisi vardır. 1950'lerin sonu DP yönetimi için ekonomik anlamda tam anlamıyla buhran yılları olmuştur. Kredi talebinde bulunulan ABD, bu taleplere olumsuz karşılık verirken Türkiye'nin aslında ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabileceğini, Türkiye'nin ekonomi politikasını değiştirmesi gerektiği, istikrar programı uygulayarak çok daha iyi bir ekonomiye sahip olabileceğini belirtmiştir.[65] 1958'de yaşanan ekonomi buhranı Türkiye için iyice çıkmaza sürükleyen bir gelişme olmuştur. DP yönetimi ekonomik yardım dı-

[63] 1957 Nisan'ında Ankara'ya Kıbrıs Türklerinin liderlerinden oluşan bir heyet gelmiş, Menderes ve Bayar'la görüşmüşlerdir. Kendilerine Türkiye'nin taksim tezinden caymayacağı ve bu konudaki kararlılığı ifade edilirken, bu görüşmeler sonrasında Kıbrıs'ta artan EOKA şiddeti karşısında tedbirler alınması için gizli bir teşkilat (Türk Mukavemet Teşkilatı) kurulmasına karar verilerek bir grup subay öğretmen kimliğiyle Kıbrıs'a gönderilmiştir. Bkz.: BCA 18-01-02-146-42-12; Aydın Akkurt, **Türk Mukavemet Teşklilatı 1957-1958 Mücadelesi**, İstanbul, Bayrak Matbaası, 1999, s. 240

[64] Bkz. aş., "Cezayir Meselesi"

[65] Bkz. aş., "ABD'nin Politikaları"

şında bir çare olmadığı yönündeki tutumunu bu süreçte de sürdürmüştür. 1958 itibariyle Türk-Sovyet ilişkilerinde yaşanan yumuşama nitelikli gelişmeler de aslında ekonomik temellidir. ABD'nin yardımlarını yeterli göremeyip, taleplerine olumlu karşılık alamayınca, 1953'ten beri sulh taarruzlarında bulunan Sovyetler Birliği'nden gelen tekliflere kapı aralamaya başlamak, uluslararası dengeleri gözeten bir dış politikanın değil, ekonomiyi yönetemediğini ve yardım bağımlısı olduğunu kabullenmenin bir neticesidir. Bu çalışmada ise ekonominin elbette önemli olduğu, bununla birlikte dış politikanın yetersiz bir ekonomi politikası ile inşa edilmesinin Türkiye'yi oldukça zor bir duruma soktuğu savunulmaktadır. Nitekim DP'nin son yıllarında ekonomik gerekçelerle de olsa bir 'çok yönlülük' arayışı içine girilmesi bu durumun farkına varıldığı, ancak düzeltilmesi için yeterli imkâna sahip olunmadığını göstermektedir.

Birinci Dünya Savaşında, savaşta olmanın maliyetleriyle yüzleşen ve kaybeden tarafta olmaktan ders çıkaran Türkiye, İkinci Dünya Savaşında bu tecrübenin de etkisiyle ne pahasına olursa olsun savaş dışı kalmayı tercih etmiş ve başarmıştır. Ancak bunun da maliyeti yalnız bırakılma endişesi olmuştur. Nitekim 1945 Sovyet talepleri karşısında bu tedirginlik çok net biçimde hissedilmiştir. Sovyetler Birliğinin sadece Türkiye karşısında değil, küresel ölçekte izlediği politika ve tutumları, buna karşı dünyanın sert bir biçimde bloklara ayrılması süreci, Türkiye'de Soğuk Savaşı üçüncü bir Dünya Savaşının ön hazırlıkları gibi algılatmıştır. Üçüncü Savaş ihtimalinde Sovyetler Birliğinin muhtemel ilk hedefi olma endişesiyle Türkiye bu sefer Batı tarafında kendini konumlandırma derdine düşmüştür. Bu bakımdan Batı tercihi, komünist bir ideolojiyi benimsemeyen ve yönünü batıya dönmüş Türkiye için, Sovyet endişesinin de tarihsel tecrübesiyle birleşmesinin bir sonucudur.

1953'e kadarki politikalar ve ittifak arayışı bu bağlamda tarihten ders alma ile açıklanabilmektedir. Ancak bundan sonraki süreçte NATO'ya eşit statüde katılmış bir Türkiye söz konusudur. Keza Sovyetler Birliğinin taleplerinden vazgeçmesi de yine 1953 yılındadır. Bundan sonraki süreçte Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'nin temkinli tavrı yine tarihsel tecrübeler ve güvenlik endişeleriyle izah edilebilse de, Batı adına bölgesel politikalar izlemeye başlamasında bu yaklaşım yetersiz kalmaktadır. Sovyetler Birliği'ne karşı önlem almanın ötesinde Ortadoğu ülkelerini Batılı bir itti-

fakta birleştirme gayreti, Soğuk Savaş'ta taraf olmayanlara karşı Bandung Konferans'ında Batının temsilciliğini yapılması gibi gelişmeler, tarihsel tecrübelerde yer alan denge siyasetinden uzaklaşılarak Batıya aidiyet hissiyle davranıldığını göstermektedir. Batılı bir kimliğe sahip olunduğu düşüncesini de konstrüktivizmdeki kimlik vurgusuyla izah etmek mümkündür. Dolayısıyla DP döneminde Türkiye'nin tarihten ders almaktan ziyade, statükonun getirdiği zorunluluklar sonucunda politika değişikliklerine gittiği söylenebilir.

Dış politika hem iç hem de dış faktörlerden etkilenmektedir. Bir ülkenin sahip olduğu güç, iç siyaset, sosyal ortam, siyasal kültür ve tarih gibi faktörlerin yanı sıra uluslararası sistem, sistemdeki güç dengesi, sistemin yapısı ve hegemon güçlerin davranışları gibi dış faktörlerin de etkilediği dış politika davranışlarıyla ortaya çıkmaktadır. Devletin sahip olduğu tarih, coğrafya, kuruluş ideolojisi gibi unsurlar yapısal faktörlerdir ve değişkenlik göstermeleri çok zordur. Yönetimdeki hükümet ve uluslararası sistemin yapısı gibi konjonktürel faktörler ise dinamiktir ve kısa ve uzun vadede hızlı değişiklikler gösterebilmektedir.[66] Radikal anlamda bir dış politika değişikliği ise çok sık rastlanılan bir durum değildir. Bunun nedeni böyle bir değişimin gerçekleşebilmesi için iç ve dış kamuoyunun buna ikna edilmesinin gerekli olduğudur.[67] Demokratik sistemlerde bu gerçekleşmediği takdirde siyasi kriz başlar ve mevcut hükümetin meşruiyeti sorgulanır.

Dış politikanın değişimi ve sürekliliğiyle ilgili çalışmalar 1970'li yıllarda başlamış olsa da, Charles Hermann'ın 1990'daki Değişim kuramını işlediği makalesi[68] bu konuda temel dönüm noktalarından olmuştur. Hermann değişim konusunu somut faktörlere dayandırarak deneysel açıdan analiz edilebilir hale getirirken, ayrıca dış politikanın değişmesinde de karar alma sürecinin önemi üzerinde durmaktadır.[69] Hermann'a göre dış politika değişimi dört farklı sebeple olabilir. Birincisi, değişim

[66] Birgül Demirtaş Coşkun, "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 27, Güz 2010, ss. 51-86, s. 53-55
[67] Coşkun, a.y., s. 55
[68] Charles F. Hermann, "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", **International Studies Quarterly**, Sayı: 34, No. 1, Mart 1990, ss. 3-21
[69] Hermann, a.y., s. 10-14

karar almada yetkili liderlerden kaynaklanabilir.[70] Lider değişimin gerekli olduğuna kanaat getirdiğinde bir ülkenin dış politikasında farklı yönelimlerin ortaya çıkmasını sağlayabilir. İkinci neden bürokrasi olabilir. Bu durumda bürokrasinin çeşitli basamaklarında bulunan gruplar değişimin öncülüğünü yapabilir. Ancak istedikleri değişimi gerçekleşebilmek için karar alma mekanizmasının üst düzeyinde bulunan yetkililer de bu gruplara mensup olmalı ya da en azından etkilenebilecek durumda olmalıdır. Üçüncü faktör, toplumsal grupların tutum değişiklikleridir. Bir başka deyişle iç kamuoyu da dış politikada değişikliğe gidilmesinde etkili olabilmektedir. Dördüncüsü ise uluslararası sistemde meydana gelen radikal değişikliklerden kaynaklanan dış şoklardır.[71] Bu dört neden birbirleriyle paralellik gösterebildiği gibi, bir neden diğerini tetikleyebilir. Dolayısıyla bir dış politika değişikliğinin birden fazla iç veya dış kaynaklı sebebi olabilir.

Hermann'a göre bu faktörlere dayalı olarak dört çeşit dış politika değişimi söz konusudur. Birincisi ufak ayarlamalardır, ki bu durumda dış politikanın temel niteliklerinde, uygulanış biçiminde, amacında ya da kullanılan araçlarda herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. İkincisinde program değişiklikleri söz konusudur. Program değişikliği dış politikada kullanılan yöntem ya da araçlarda yapılan değişikliklerdir ve dış politikanın temel hedefinde ve yöneliminde yine bir farklılık söz konusu değildir. Üçüncü değişim türünde ise dış politikanın uygulanmasında bir değişim söz konusu olur. Burada amaç da değiştiği için radikal bir değişimden söz edilebilir. Dördüncü değişiklik türü, dış politikanın temel eğiliminde meydana gelen en kapsamlı değişikliklerdir. Bu durumda değişen tek bir dış politika davranışı değil, tüm politikadır.[72]

İlk iki sınırlı değişiklikte süreklilik ve istikrar faktörleri değişimle iç içedir. Yani temel bir dış politika değişimi söz konusu değildir. Devletlerin dış politikalarındaki değişiklikler çoğu zaman kısmi niteliktedir süreklilik unsurlarını beraberinde taşı-

[70] Liderlerin karakteristik özellikleryile dış politika arasındaki bağlantı konusunda detaylı bir inceleme için ayrıca bkz. Margaret G. Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders", **International Studies Quarterly**, Sayı: 24, No. 1, Mart 1980, ss. 7-46
[71] Charles F. Hermann, a.y., s. 14-15
[72] Hermann, a.y., s. 16-17

maktadır. Rosenau'ya göre de süreklilik olmadan değişiklik olmaz.[73] Yani, dış politikada değişim ve süreklilik etkileşim halindedir. Dış politikada istikrarı sağlayan faktörleri vurgulayan Goldmann'a göreyse, mevcut politikanın desteklenme düzeyi, konunun önemi ve karar alma yapısı bir dış politika meselesinde ne ölçüde değişim gerçekleşebileceğini etkileyen temel faktörlerdir.[74] Dış politikada istikrarı sağlayan faktörleri aşarak değişimi gerçekleştirmek içinse öncelikle ilgili aktörlerin düşünsel yapısında bir değişim gerçekleşmesi gerekmektedir.[75]

Dış politikada süreklilik ve değişim konusu ele alınırken, karar alma süreçleri üzerinde de durulmalıdır. Zira dış politikada değişim, karar mercilerinin iç veya dış ortamdan gelen uyarıcıları değerlendirmeleri sonucunda meydana gelmektedir. Hermann değişim süreçlerini: Karar alıcıların mevcut politikayla ilgili beklentileri, dış aktörler veya uyarıcılarla mevcut politika arasında ortaya çıkan çelişkiler, mevcut politikanın sorunlara yol açtığının anlaşılması, alternatifler geliştirilmesi, tercih edilen yeni politikada uzlaşının ortaya çıkması ve uygulama olarak sıralamaktadır.[76]

DP'nin Bağdat Paktı sürecini ifade eden ikinci döneminde yaşanan dış politika değişiklikleri de Hermann'ın sınıflandırmasında üçüncü tür değişiklik olarak değerlendirilebilir. İlk döneminde olduğu gibi, Batı yönlü dış politikasını sürdüren DP yönetiminin kendisinden önceki dış politika anlayışından herhangi bir farklılık gerçekleştirmediği izlenimi doğmaktadır. Dış politika bürokrasisinde yaşanan değişiklikler, Kuzey Kuşağı çerçevesinde Balkanlar ve Ortadoğu'ya yönelik yeni bir açılım yapılması gibi gelişmeler de ilk bakışta program değişikliği kategorisinde birer değişiklik gibi görünmektedir. Nitekim dış politikanın amacı değişmemiş, yönelimi yine Batıya doğru olmuştur. Ancak 1953'ten sonraki gelişmelere bakıldığında Batı yönlülüğün kendi içinde bir değişim geçirdiği ve sonuçları itibariyle sadece DP dönemini değil sonraki dönemlerde de Türk dış politikasını etkileyen bir değişimin yaşandığını söylemek mümkündür. Söz konusu değişim, Batı ile ittifaka girerek Sovyet tehdidini dengelemekten, Batılı olmuş bir devlet düşüncesiyle hareket edilen dış politika anla-

[73] James N. Rosenau, "Restlessness, Change and Foreign Policy Analysis", **Search of Global Patterns**, Der. James N. Rosenau, New York, Free Press, 1978, ss. 369-376
[74] Kjell Goldmann, **Change and Stability in Foreign Policy. The Problems and Possibilities of Détente**, Princeton, Princeton University Press, 1988, s. 2-3
[75] Goldmann, a.e., 3-5
[76] Hermann, "Changing Course…", s. 20

yışına geçilmesi olmuştur. Daha önce de Batı yönlü bir dış politika söz konusu olsa da, kendi çıkarları yerine Batı çıkarlarını koyan ve hareket alanı Batı tarafından belirlenen bir dış politika anlayışı, DP'nin ikinci döneminde belirleyici olmuştur. Bu politikaların sonuçları ise, 2000'li yıllardaki gelişmelerin 'Eksen kayması'[77] olarak değerlendirilmesinde dahi görülmektedir. Zira bu 'Eksen'e tam anlamıyla DP'nin ikinci döneminde girilmiştir.

DP döneminde yaşanan dış politika değişiminin hem içeride hem de dışarıda farklı etkileri ve sonuçları söz konusudur. Bunlardan dış politika ile ilgili olanlarının ilk somut karşılıkları ise Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerde ve bölgede yaşanan krizler karşısında Türkiye'nin takındığı tutumlarda görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma özellikle Bağdat Paktı sürecinde yaşanan Ortadoğu krizlerine odaklanmaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde DP döneminde Türk dış politikasını etkileyen faktörler incelenecektir. Türk dış politikasının genel özellikleri, bu bağlamda DP dönemine kadar belirginleşen dış politika ilkeleri üzerinde durularak bir dış politika geleneğinden söz edilip edilemeyeceği tartışılacaktır. Dış politika üzerinde iç politika ve iç gelişmelerin etkilerinin de inceleneceği ikinci başlıkta, DP'nin dış politika söylemleriyle birlikte muhalefetin de dış politika konusundaki tutumlarına değinilecektir. Muhalefetin ve basının dış politika konusundaki tutumları uzun bir süre 'Milli Politika'[78] söylemi çerçevesinde belirleneceği için DP'nin dış politikasını destekler niteliktedir. 1950'lerin ikinci yarısında bu yaklaşım değişmiş, DP'nin izleyeceği politika eleştiri konusu olmaya başlamıştır. Muhalefetin tutumundaki bu değişikliğin Batılı kimlik oluşturulmasıyla olan ilgisi de yine birinci bölümde sorgulanan konulardan olmuştur.

Dış politikada etkili olan dış faktörler de yine birinci bölümün konusudur. Bu bağlamda uluslararası sisteme hâkim olan Soğuk Savaş, aidiyet hissedilen Batı bloğunun lideri olan ABD ile ilişki biçimi ve bu dönemde güvenlik bakımından en çok tedir-

[77] Eksen kayması konusunun sıcağı sıcağına Türk Akademisyenler tarafından tartışıldığı bir çalışma için ayrıca bkz.: Habibe Özdal (Der) v.d., **Mülakatlarla Türk Dış Politikası,** Cilt I, Ankara, USAK Yay., 2009

[78] 'Milli Politika' söylemi, muhalefetin ilk olarak Kore'ye asker gönderilmesi konusundaki görüşlerinde dile getirilmiştir. Bununla birlikte 1957 yılına kadar özellikle Kıbrıs meselesinde kullanılan bir söylem olmuştur: Bkz. Balcı, a.g.e., s. 80

ginlik hissedilen Sovyetler Birliği'ne karşı yaklaşım birinci bölümün üçüncü ana başlığı altında ele alınacaktır. Birinci bölümde ayrıca İngiltere ile ilişkiler de ele alınacaktır. Zira Türkiye'nin Ortadoğu politikasını, genel olarak Batıdan bağımsız olmamakla birlikte, özellikle İngiltere ile ilişkilerinin önemli ölçüde etkilediği, bu çalışmada üzerinde durulan ve önem verilen konulardan biridir.

İkinci bölümde DP'nin dış politikası ve Ortadoğu'ya yönelik politikaları üç döneme ayrılarak incelenecektir. DP'nin devraldığı politikanın anlaşılabilmesi için öncelikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve Soğuk Savaş'ın başlangıç sürecindeki Türk dış politikasıyla bir tarihsel arka plan çizilecektir. DP'nin dış politikasının dönemlendirilmesi konusunda 1950'den itibaren kurulan DP hükümetlerinden ziyade, dış politika anlayışında yaşanan değişimler göz önünde bulundurulacaktır. Bu bağlamda Charles Hermann'ın öncülük ettiği 'Dış Politika Değişimi' teorisinden yararlanılacaktır. DP yönetiminin kendisinden önceki dış politikayı devam ettirdiği birinci dönem, NATO üyeliğinin gerçekleştiği süreci kapsamaktadır. NATO üyeliğiyle birlikte Batılı kimliğin oluştuğu ve Batılılaşmanın tekâmülünü tamamladığı düşüncesinin Türkiye'de yerleşmesi söz konusudur. Çalışmada DP'nin ikinci dönemi olarak adlandırılan süreçte bu düşüncenin hâkim olduğu anlatılmaktadır. Türkiye'nin Batı adına ve Batının verdiği görev bilinciyle belirlediği 'Rol kimlik' çerçevesinde hareket ettiği bu dönemdeki Ortadoğu politikaları da söz konusu başlıkta incelenecektir. Bu dönemde yaşanan dış politika değişimi, bir anda değil, bir süreçte gerçekleşmektedir. Bu bağlamda DP ikinci dönemi bu değişimin yaşandığı asıl dönem olarak değerlendirilecektir. DP'nin üçüncü dönemi olarak ise 1958 sonrası görülmektedir. Söz konusu dönemdeki dış politika hadiselerinin anlatımı yerine, ikinci dönemde yaşanan değişimin kısa vadedeki etkileri ve bunun sonucunda yaşanan çok yönlülük arayışına bu başlıkta kısaca değinilecektir.

Üçüncü bölümde 1950'lerin ikinci yarısında yaşanan Ortadoğu krizlerine odaklanılarak DP'nin bölgede izlediği politika gözlemlenecektir. Ortadoğu bölgesinin 1948'den itibaren en öncelikli sorunu olan Filistin meselesi konusunda Türkiye'nin tavrı ve bu konudaki gelişmelere genel hatlarıyla değinilmekle birlikte alt başlıklardaki meselelerin de bu konuya temas etmesi söz konusudur. Bu bağlamda Süveyş bunalımı karşısında takınılan tutum çerçevesinde Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerde Türkiye'nin

kendini konumlandırışı incelenecek, krizin tarafı değilken bir anda Türkiye'nin ana aktörü haline geldiği Suriye Krizinin ayrıntılarına yer verilecektir. 1958 Temmuz'unda yaşanan Lübnan ve Ürdün müdahaleleri ve Irak ihtilâli karşısında Türkiye'nin tutumu da yine bu bölümde incelenecektir. Türkiye'nin birebir tarafı olmadığı ancak uluslararası ilişkilerini ve Ortadoğu politikalarını dolaylı yollardan etkileyen Cezayir meselesi de yine üçüncü bölümde bahse değer bir konu olarak ele alınacaktır.

Bu dönemde Ortadoğu'da yaşanan krizlerle eş zamanlı olarak Türkiye'nin gündeminde yer tutan ve dış politikasını etkileyen bir diğer unsur ise Kıbrıs meselesi olmuştur. Kıbrıs konusunda Türkiye'nin belirlediği tutum, 1950'li yılların ilk yarısında ve ikinci yarısında farklı olacaktır. Türkiye'nin İngiltere ile eşgüdümlü politika izlemesinde de etkili olan Kıbrıs konusu, bu çerçevede Ortadoğu politikasını da etkilemiştir. Buna mukabil Türkiye'nin bölgede izlediği politikalar da Kıbrıs meselesini etkilemiştir. Kıbrıs konusunu önemli kılan bir diğer neden ise, Türkiye'nin bu dönemde izlediği Ortadoğu politikasına göre nispeten başarılı bir sonuç vermiş olmasıdır. Bunda da 1956'dan itibaren Türkiye'nin Kıbrıs politikasında yaşanan değişim etkili olmuştur. Bu bağlamda bir kıyaslama unsuru olarak da Kıbrıs konusu üçüncü bölümde incelenmeye değer bulunmuştur.

Sonuç kısmında DP dönemindeki dış politikanın ve bu politikanın Ortadoğu boyutunun genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. DP dönemindeki Batı yönlü politikanın önceki ve sonraki dönemlerdeki politikalardan farkları ortaya konularak, dış politika değişiminin makro anlamda ne ölçüde olduğu konusunda varılan kanaatler dile getirilecektir. Batılılaşmanın tamamlandığı zannıyla dış politika inşa edilmesinin uzun vadedeki sonuçları, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde ne gibi etkileri olduğu ve bu politikalarla Ortadoğu'da yaratılan izlenimlerin sonuçları tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM
DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKAYI BELİRLEYEN UNSURLAR

Dış politikayı iç politikadan ayıran unsur, devletin kendi egemenlik alanının dışına yönelik davranışlarının belirlenmesidir. Bu bağlamda dış politika iç politikadan tamamen bağımsız değildir. Karar vericilerin sahip olduğu değerler ve beklentiler dış politika üzerinde önemli etkiye sahiptir. Devletin nasıl bir sistem ile yönetildiği de belirleyici olan bir diğer husustur. Dış politikayı etkileyen faktörler temelde iki grupta incelenebilmektedir: Birincisi tarih, coğrafya, kurucu ideoloji gibi sabit ve değişmesi zor olan faktörleri içermektedir. Bunlar daha ziyade siyasal kültür ve gelenek içinde değerlendirilir ve devletler tarafından verili kabul edilerek dış politika inşa edilir. Bununla birlikte, örneğin sınırlarda bir değişikliğe gidilmesini öngören bir dış politika hareketi de söz konusu olabilmektedir. O ülkenin kimliğinin tanımlanmasında bir değişikliğe neden olabilecek olan bu tarzdaki bir dış politika hareketi ise Hermann'ın en zor dış politika değişikliği kategorisine koyduğu köklü, radikal değişiklik sınıfına girer.[1]

İkinci grupta ise zamanla değişkenlik gösterebilen faktörler yer almaktadır. İç siyasal ortam, hükümeti ve muhalefeti teşkil eden siyasi gruplar, uluslararası siyasi ortam ve konjonktürel faktörler bu bağlamda daha dinamiktir ve devletler dış politikalarını belirlerken bu faktörlerin kısa ve uzun vadede gösterebilecekleri değişiklikleri de göz önünde bulundurmak zorundadırlar.

DP döneminde dış politikayı etkileyen unsurları da üç ana gruba ayırmak mümkündür: Sabit sayılabilecek olan dış politika geleneği, iç faktörler ve dış faktörler. Türk dış politikasını belirleyen temel faktörler incelenirken, sabit kabul edilen dış politika ilkelerindeki değişim de gözlenecektir. Bu bağlamda Cumhuriyet Türkiye'sinin dış politika geleneğinin nerelerden beslendiği, DP dönemine kadar nasıl bir evrim geçirdiği ve bu dönemde yaşanan dış politika değişikliğinin hangi kategoride değerlendirilebileceği konusunda ipuçları aranacaktır. İkinci başlıkta dış politika ile iç politika

[1] Hermann, "Changing Course…", s. 17

arasındaki ilişki, iktidar ve muhalefetin dış politika konusundaki tavırları ve DP yönetiminin benimsediği dış politika davranışları incelenecektir. Üçüncü başlıkta ise bu dönemde dış politikanın belirlenmesinde etkili olan uluslararası sistem bağlamında Soğuk Savaş, hegemon devlet olarak ABD ile ilişkiler, karşı hegemon olarak Sovyetler Birliği'ne karşı yürütülen politika ve Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'ya yönelik politikalarındaki etkileri olan İngiltere ile ilişkiler incelenecektir.

1.1. Dış Politika Geleneği

Türkiye'de Osmanlı'dan Cumhuriyete aktarılan ve devam ettirilen bürokrasi ve devlet geleneği dış politikada istikrarı sağlayan bir unsur olmuştur.[2] Cumhuriyet dönemi Türk dış politikasının ilkeleri ağırlıklı olarak Atatürk döneminde inşa edilmiş olmakla birlikte bu ilkeler Osmanlı'dan miras alınan devlet geleneği ve diplomasi deneyimiyle harmanlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte Mustafa Kemal ve ekibinin temel iştiyakı 'Bağımsızlık' olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında da bu ilke çerçevesinde bir dış politika belirlenmiştir. 'Yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesi ise dış politikanın bağımsızlıkla beraber 'Barışçı' çizgilere sahip olduğunun işaretini vermektedir. Bu ilke aynı zamanda, mevcut sınırları koruma ve kurulu dengeleri muhafaza etme anlamında kullanılan 'Statükocu' yaklaşımın da göstergesidir.[3] Zira Misakı Milli Sınırları konusunda aceleci davranılmamış, Lozan sonrasında da statükoya sadık kalınmıştır. Musul konusunda uzlaşmacı tutum sergilenmiş, Boğazlar ve Hatay meselelerinde de dengeleri gözeten bir yaklaşım söz konusudur. Nitekim Atatürk döneminde inşa edilen dış politika aynı zamanda 'Dengeci' özelliğe sahiptir. 'Batıcılık' ilkesini benimseyen Cumhuriyet, aynı zamanda Batıdan farklı bir rejim benimsemiş olan Sovyetler Birliği ile dostluk anlaşması imzalayarak bir denge oluşturmaya çalışmıştır. Komşu ülkelerle de fazla sorumluluk yüklenmeden dostluk paktları kurmuştur. İçinde bulunduğu bölgede yaşanan anlaşmazlıklarda da 'Tarafsız' bir tutum sergilemeye çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde de bu tutum sürdürülmüştür.

[2] Ramazan Gözen, "Teoriler Işığında Dış Politika," **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Ankara, Nobel Yay., 2004, s. 3-4
[3] Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 4, Sayı: 2, 2010, ss. 9-21, s. 10-11

Bununla birlikte Savaş öncesindeki gelişmeler Türkiye'nin tarafsız bir tutum sergilerken endişesini artırmış ve İngiltere ve Fransa ile pakt kurarak güvenliğini sağlama alma yolu izlemesine neden olmuştur. Diğer yandan bu durum Almanya ile yüksek hacimli bir dış ticaretin sürdürülmesine de engel olmamıştır. Bu bağlamda Atatürk sonrası dış politikanın bir ilkesi de 'Aktif Tarafsızlık'[4] olarak tanımlanabilir.

Cumhuriyet dönemi dış politikasının bir diğer özelliği de 'Meşruiyetçi' oluşudur. Dış politika eylemlerinde Türkiye uluslararası hukuka, imzaladığı anlaşmalara ve uluslararası kuruluşlara uygun olarak davranmaya özen göstermiştir. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı esnasında, daha önce kurulmuş olan dostluk paktlarına riayet etmiş, her ne kadar güvenliğini tehdit eden veya endişe uyandıran hareketlerle karşı karşıya gelse de anlaşma bozan taraf olmamak konusunda dikkatli davranmıştır.[5]

İki Dünya Savaşı arası dönemde İngiltere ve Avrupalı devletler ile kurulan bağlar ve İkinci Dünya Savaşı sürecinde alınan yardımlar ve Savaş sonrasında ABD ile kurulan yakınlıkla Türkiye 'Aktif Tarafsızlık'tan Batı tarafında olmaya adım atmıştır. Bozdağlıoğlu'na göre Türkiye'yi içinde bulunduğu bölgedeki diğer devletlerden ayıran bu durum kısa vadeli güvenlik ve çıkar ilişkileriyle değil, dış politikanın sürekliliğiyle açıklanabilir.[6] Zira Türkiye'nin herhangi bir tehdit altında hissetmediği süreçlerde de Batı ittifakına sadakatini sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Karar vericilerin dış politika tercihlerini belirlemelerinde devlet geleneğinin etkisi burada ortaya çıkmaktadır. Zira Batıcılık artık dış politikada bir gelenek halini almıştır.

DP döneminde Cumhuriyet döneminde inşa edilen dış politika ilkelerinden Batıcılık ve Meşruiyetçilik ilkelerinin kendilerini muhafaza ettiği görülmektedir. Statükoculuk ilkesi de kendini muhafaza etmiş gibi görünmektedir. Zira Türkiye'nin herhangi bir sınır değişikliği konusu değildir. Ancak özellikle Bağdat Paktı sürecindeki Ortadoğu politikaları ve DP yönetiminin özellikle Suriye ve Irak krizleri sırasında benimsediği tutum, statüko konusunda çok da hassas kalınmadığını da göstermektedir. Keza Tür-

[4] Selim Deringil'in **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, **(**İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994) eserinde kullanılan bu tabir, Türk dış politikasının bu yıllardaki özelliğini niteleyen diğer kaynaklarda da aynı veya benzer karşılıklarını bulmuştur. Örneğin bkz. Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası…** s. 54 ve 65

[5] Türkiye'nin bu yıllarda izlediği politikalar için ayrıca bkz. aş., "1940'lı Yıllarda Türk Dış Politikası"

[6] Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Poicy and Turkish Identity, A Constructivist Approach**…, s. 57

kiye'nin bu süreçte coğrafi olarak statükoyu korusa da kimlik olarak kendisini Batı'da tanımlaması ve Savaş sonrası süreçte başlayan ve bu dönemde 'Aktif Batıcılık'a evrilen dış politika anlayışı, dengecilikten uzaklaşan bir yaklaşımı göstermektedir.

Türk dış politikasına dair son dönem yazınında ABD ve genel anlamda Batı'nın geleneksel müttefik olarak görüldüğü ve bunun doğal bir durum gibi kabul edildiği dikkat çekmektedir. Ancak tarihsel bağlam içinde gelişen müttefiklik ilişkileri hiçbir zaman mutlak değildir. 19. Yüzyılda başlayan Batılılaşma hareketi ile Batıya yönelmiş, Cumhuriyetle birlikte bu yönelimini sürdürmüş olan Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Batı ile kurmuş olduğu ilişki biçimine ittifaktan öte bir varoluşsal anlam yüklemesi, bu müttefikliğin doğal ve sürekli olduğu düşüncesini yerleştirmiştir.[7] DP yönetimi NATO üyeliği gerçekleştikten sonra Türkiye'nin artık Batı tarafından kabul edildiği, dolayısıyla artık bir Batılı devlet olduğu zannına düşmüştür. Bunun böyle olmadığı henüz DP dönemi bitmemişken, 1957-1958 Ortadoğu krizleriyle birlikte anlaşılacaktır. Nitekim bu durum daha sonraki dönemlerde izlenecek olan dış politikaları da etkileyecektir.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya bakışı da Batılılık çerçevesinde şekillenmiştir. DP döneminde Ortadoğu politikası tek boyutlu olarak Batı ekseninde belirlenmiştir. Bunun maliyetleriyle 1960'lı yıllarda yaşanan Füzeler krizi, Kıbrıs sorunu ve Johnson Mektubu sonucunda yüzleşen Türkiye etkisiyle dış politikada çok boyutluluğa yönelmiştir.[8] Ancak kendini Batılı gören tutum, dış politikanın tamamında olduğu gibi Ortadoğu ile ilişkilerde devam etmiştir. Nitekim söz konusu Batı taraftarı tutumu nedeniyle Arap devletleri de Türkiye'ye şüpheyle yaklaşmıştır. Dolayısıyla yüzleşilen maliyetler 2000'li yıllara kadar artarak devam etmiştir. Çok boyutlu dış politika anlayışı, Türkiye'ye kısa vadede manevra alanını geniş tutan bir esneklik sağlarken, kısa vadeli çıkarlara dayalı pragmatik bir yaklaşım olması hasebiyle uzun vadede

[7] Bilal Yıldırım, "Türk Dış Politikasında Yeni Tarz-ı Siyaset: Ortadoğu'da Çok Boyutlu Politika'dan Asabiye Politikasına", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 1, Cilt: 1, Mayıs-2014, ss. 57-79, s. 59-60

[8] 1960'lı yıllarda Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisinin artması ve dış politikasında bu bölgeye özel bir önem atfetmesi için çalışan ve eski diplomatlar ve akademisyenler tarafından kurulan Orta Doğu dergisi, bu dönemdeki kamuoyu çalışmaları bakımından iyi bir örnektir. Derginin incelendiği bir çalışma için ayrıca bkz. Uğur Matiç, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'de Bir Dış Politika ve Strateji Dergisi: Orta Doğu", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 82 (Ortadoğu Özel Sayısı), Cilt: 1, Ankara, Haziran 2016, ss. 320-352

çözüm getirmekten ve istikrarlı bir dengeden uzak kılmıştır. Dolayısıyla örneğin 1967 savaşından sonra İsrail'e karşı alınan tavır ve 1970'ler boyunca sürdürülen İsrail'e mesafeli, İslâm Konferansı Örgütü (İKÖ, Bugünkü adıyla İslâm İşbirliği Teşkilatı / İİT) çerçevesinde Arap ülkelerine karşı geliştirilen tutum, 1974'te Kıbrıs müdahalesi gerçekleştiğinde Libya dışındaki Arap ülkelerinin desteğini sağlayamamıştır. Aynı süreçte Türkiye'nin Avrupa Topluluğu (AT) veya diğer Batılı uluslararası örgütlere üyelik konusundaki çabaları, bir Avrupalı kimliğine sahip olma arzusunun ve kendini Batılı camiaya kabul ettirme isteğinin ürünü olmuştur. Ancak kimliğin aktörlerin karşılıklı etkileşimi üzerine inşa edildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılacağı üzere, Batılı muhataplar böyle bir kimlik atfında bulunmadığı için bu hedef gerçekleşmemiştir.[9] Özellikle 1960'lardaki Küba Krizi ve Kıbrıs meselesindeki Batı tavrı, bu ilişki biçiminin Türkiye'nin oluşturduğu zan üzere değil, sadece bir tehdit karşısında güvenliğin garantilenmesine dayanan bir ittifak şeklinde olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada 1960'lardan önceki dış politikanın tek boyutluluğa evrilmesi ele alınmaktadır. DP döneminde tamamıyla Batı eksenli bir politikaya evrilen Türk dış politikası, kendi içinde üç aşamadan geçmiştir. Bu politika nihai olarak Batı yönlülük çerçevesinde kaldığı için Türk dış politikası çalışmalarında genellikle bu yönüyle ele alınmıştır. Ancak DP döneminde Batı yönlü dış politika zaman içinde evrim geçirerek, Batı yönlü olmakla birlikte karşılıklı çıkarlara dayalı bir ittifak anlayışı olmaktan çıkarak tamamıyla tek taraflı bağımlılık halini alacaktır. Hermann, dış politikanın uluslararası yönelimindeki bir değişikliğin, aktörün tek bir davranışında küçük bir değişiklik dahi olsa tüm dış politikayı etkileyip değiştirebileceğini söylemektedir.[10] DP dönemindeki değişiklikler de Türk dış politikasının seyrini makro ölçekte etkilemiştir. Bu süreçte izlenen Ortadoğu politikaları da kısa vadeli sonuçlarını 1950'lerin ikinci yarısında yaşanan krizlerde göstermiştir.

[9] Yıldırım, a.y., s. 59

[10] Charles Hermann'ın dört dış politika değişikliği türünde 'Uluslararası yönelimdeki değişim' en uç noktayı ifade etmektedir. Ayrıca bkz. Hermann, a.y., s. 5-6

1.2. İç Faktörler

İç politika dış politikanın belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Dış politikanın belirlenmesinde etkili olan içsel faktörler genel hatlarıyla siyasi kültür, hükümet biçimi, iktidar-muhalefet ilişkileri, kamuoyu ve medya olarak sıralanabilmektedir. Burada zikredilen ve edilmeyen çok sayıda faktör dış politikayı etkileyebileceğinden, faktörlere göre değil, dış politika dinamiklerine göre başlıklandırma uygun görülmüştür. Bu bağlamda DP'nin dış politikası kendi içinde değerlendirilirken muhalefet ve basının dış politika konusundaki tutumları da bir başlıkta değerlendirilmiştir. Diplomasi anlamındaki bürokratik faaliyetler de ayrı bir başlıkta değerlendirilmiştir.

1.2.1. İktidar Partisi Olarak DP ve Dış Politika

DP'nin iktidara geldikten sonra izlediği dış politikaya dair resmi söylemleri, bu kapsamda tüzük ve programlarının ortaya konulmasının dış politika pratiklerinin yorumlanmasında önemli olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla buradaki ilk başlıkta bu konu incelenecektir. İkinci başlıkta ise DP içindeki siyasetin dış politikaya yansımaları üzerinde durulacaktır. Dış politika bürokrasisinin ve Dışişleri Bakanlığının DP iktidarında ne aşamalardan geçtiği bu çerçevede incelenecektir.

1.2.1.1. Tüzük ve Hükümet Programlarında Dış Politika Söylemleri

DP'nin on yıllık iktidarını resmi olarak her yeni hükümet için ayrı bir dönem çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Kurulan her hükümetin dış politika söylemi bu hükümet süresince izlenilecek politikalar konusunda ipuçları verebilmektedir. 1950-1960 arası dönemdeki DP hükümetlerinin programlarında birbirine benzeyen söylemler kullanılmıştır. Bununla birlikte her hükümet söyleminin dış politika değişimlerine işaret eden şifreleri de mevcuttur.

Şevket Süreyya Aydemir'e göre Atatürk ve İnönü'ye karşı millet kendisini borçlu hissetmişti. Millet-iktidar ilişkisi bakımından DP'yi bekleyen en önemli sorumluluk

bu noktada ortaya çıkıyordu. Zira oylarıyla iktidara gelen DP ve Adnan Menderes'ten milletin beklentileri mevcuttu. 'Millete borçluluk'[11] olarak değerlendirdiği bu durumu Aydemir, "Bir partiyi iktidara getiren oylar bin başlı dev gibidir"[12] şeklinde ifade etmektedir. Aydemir'e göre CHP'nin 6 ilkesi aynen DP'de de mevcuttur. Parti programının 2. maddesi Cumhuriyetçilik, 13. maddesi Milliyetçilik, 14. maddesi Laiklik ve İnkılâpçılık, 16. maddesi Halkçılık ve 17. maddesi de Devletçilik ilkelerini ihtiva etmekteydi.[13]

DP'nin tüzüğünde dış politika ile ilgili ifadelerse şöyledir:

> "Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığı ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz…"[14]

Hükümet programlarındaki dış politika söylemlerinde de barış, işbirliği, iyi komşuluk gibi konulara vurgular yapılmaktadır. DP'nin birinci hükümet programında (Mayıs 1950- Mart 1951) BM idealine olan bağlılık zikredilirken, 'Geleneksel' İngiliz ve Fransız ittifakına vurgu ve ABD ile olan 'Dostluğa' da ayrıca özel bir atıf yapılmaktadır.[15] Batılı ülkelerle işbirliğine dayanan, dostluklarına sadık, bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine hürmetkâr olan bir dış politika söylemi söz konusudur:

> "Truman doktrini ve Marshall yardımıyla bu barışçı siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi ve kültürel münasebetlerimizi samimi ve kardeş havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir… Doğu Akdeniz güvenliğini maddi ve manevi bakımdan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dost ve müttefiklerimizin dikkat ve alakalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk bağları ile bağlı bulunduğumuz **Yakın Doğu devletleriyle daha sıkı münasebetler kurarak bu bölgede adalet ve kardeş esaslarına dayanan samimi bir dostluk dayanışması yaratmak lüzumunu duymaktayız**…"[16]

---

[11] Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı?**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969, s. 150
[12] Aydemir, a.e., s. 153
[13] A.e., s. 163
[14] Baside İcra, **Demokrat Parti Tüzük ve Programı: Demir Kırat Alfabesi**, Ankara, 1992, s.125.
[15] Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Ak Yay., 1968, s.364
[16] Öztürk, a.e., s. 364-365

DP'nin dış politika ve anlayışını Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 24 Şubat 1951'de meclisteki Bakanlık bütçe görüşmelerinde şu şekilde ifade etmektedir:

> "Huzurunuzda hükümetimizin takip ettiği harici siyasetin Birleşmiş Milletler idealine sadakat, milletlerarası işbirliği ve müşterek emniyet yolu ile sulh ve istikrarın muhafazası davalarına dayandığını tekrarlamak isterim… **Orta Şark devletleri arasında anlaşmazlıkların mevcut bulunmaması bizi, ne bu ayrılıklardan istifadeye çalışmağa** ne de anlaşamayan taraflardan birine iyi niyetlerimizi açıkça ifade etmekle diğerine karşı düşmanca vaziyet aldığımız zehabını [zannını, izlenimini] uyandırmak endişesiyle her iki tarafa karşı da sakit durmağa sevk etmemelidir. Gizli hiçbir maksadımız olmadığına göre vaziyetimizi izah ve ilanda ancak fayda bulunabilir…"[17]

9 Mart 1951'de göreve başlayan ikinci hükümet programında "Bir taraftan eski dostlarımız İngiltere ve Fransa ile aramızdaki ittifakımızı, diğer taraftan büyük dostumuz Birleşik Amerika ile her gün daha da meydana çıkan samimi işbirliğimiz, dış siyasetimizin iki önemli unsuru sayılmaktadır"[18] denilerek yine Batı ittifakına vurgu yapılmaktadır. 17 Mayıs 1954 tarihli üçüncü hükümet programında ise dış politika konusunda aynı kararlılığın sürdürüleceği ifade edilmektedir:

> "Bu gün yalnız dost ve müttefiklerimiz değil, iyi niyet sahibi, sulh ve hürriyet taraftarı bütün milletler bizim dört yıldan beri takip ettiğimiz azimli, realist, yapıcı siyasetimizi anlamakta, bize itimat etmektedirler. Bunun sonucu olarak **Türkiye artık yalnız değildir. Onun samimi ve kuvvetli dostları ve müttefikleri vardır.** Türkiye'nin işbirliği aranmakta ve dünya sulhunun başlıca güvencelerinden biri olmak itibarıyla ona yardım edilmektedir. Memleketimize bu günün en kuvvetli müşterek emniyet sistemi içinde şerefli bir mevki teminine ulaşan, ona bütün dünyada büyük bir itibar ve muhabbet sağlayan dört yıllık dış siyasetimizi takip edeceğiz…"[19]

BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine ikinci kez üye seçilmenin (Birincisi 1951-1952, İkincisi 1954-1955 dönemleri) yanı sıra NATO ittifakına kabul edilmenin ve Batı ile kurulan sıkı bağların ön plana çıkarıldığı bu programdaki söylemlerden, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde üstleneceği aktif rol de anlaşılmaktadır. Zira Kuzey Kuşağı fikrinin gerçekleştirilebilmesi için Türkiye'ye ihtiyaç duyulduğu ve bunun için Türkiye'nin vazgeçilmez bir konumda olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda Batı ittifakı çerçevesinde Bağdat Paktı'nın işaretleri de görülmektedir. 1955'te yaşanan buhranın ardından kurulan hükümetin dış politika söylemlerinde yine Batı ittifa-

[17] **Ulus**, 25.02.1951
[18] Öztürk, a.g.e., s.384
[19] Öztürk, a.e., s.422.

kına atıflar yapılmakta, bu bağlamda Bağdat Paktı, Balkan Paktı ve Bandung Konferansı ile ilgili yaklaşımlara yer verilmiştir:

> "Barış ve emniyet cephesinin müdafaasını sağlamak üzere dâhil bulunduğumuz ve kurduğumuz **bölgesel ortak müdafaa paktlarının gittikçe daha kuvvet bulmasına** yönelik gayretlerimize hızla devam edeceğiz. Bu maksatla bir yandan BM'deki yapıcı faaliyetlerimize devam ederken diğer taraftan da kurucusu bulunduğumuz **Balkan Paktı ile Bağdat Paktı'nın her an biraz daha meydana çıkmasına çalışacağız**. Geçen yıl katıldığımız **Bandung Konferansı sonucunda Asya-Afrika camiası** içinde olacağımız konumun gereklerini, imkânlarımız dâhilinde ve samimi suretle yerine getirmeye çalışacağız…"[20]

1957 Mayıs seçimlerinden sonra kurulan kabinenin hükümet programında da NATO ve Bağdat Paktı yine söz konusu olurken Ortadoğu devletleri ile ilişkilerin de üzerinde çokça durulmuştur. Bölgede yaşanan gerilimlerin Soğuk Savaş çerçevesinde değerlendirildiği ifadeler dikkat çekicidir:

> "Bağdat Paktı Ortadoğu'da emniyet ve istikrarı temin bakımından kendisine bağlanan ümitleri boşa çıkarmamıştır. Pakt geçen sene içinde maruz kaldığı sarsıntılara rağmen mevcudiyetini muhafaza etmiş, **büyük dost ve müttefikimiz Birleşik Amerika'nın Paktın askeri komitesine katılmasıyla daha da kuvvetlenmiştir**. Orta Doğu bölgesinde yer alan ve zaman zaman ciddi tehlikelere sebep olan hadiseler karşısında Bağdat Paktı'nın ve ona mensup devletlerin barışı koruma gayretlerinin değeri ve önemi barışsever milletlerce eksiksiz takdir olunmaktadır… **Ortadoğu'da yaşanan hadiseler, herhangi iki devlet arasında**, mesela Türkiye ile Suriye arasında **değil Ortadoğu bölgesinde yoğunlaşan ve iki blok arasındaki büyük mücadelenin bir safhasından ibarettir**… **Bütün Arap milletlerine ve bu arada Suriye'ye karşı tarihten gelen sosyal ve tarihi sebeplere dayanan kardeşlik bağlarıyla bağlıyız**… Ortadoğu milletlerinin her birisinin hürriyet ve istiklaline sahip olarak refaha kavuşması aziz emelimiz olduğu kadar milli varlığımız için de bir teminattır… NATO müttefiklerimize, **bilhassa Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya** ile olan karşılıklı anlayışa ve dostluğa dayanan iki taraflı münasebetlerimiz her sahada her gün biraz daha takviye edileceği gibi, Bağdat Paktı müttefiklerimiz **Irak, İran ve Pakistan**'la da mevcut kardeşlik ve ortaklık meselemiz her bakımdan meydana çıkarılacaktır…"[21]

DP'nin parti tüzüğü ve hükümet programlarının tamamına bakıldığında, her daim Batı ittifakına verilen önemin altının çizildiği görülmektedir. Ancak Batı ittifakı içinde özellikle ABD ile olan ilişkilere tedricen daha fazla önem verildiği de görülmektedir. Ayrıca DP'nin Ortadoğu ile ilgili konulara da en başından beri alaka duymakla beraber yıllar geçtikçe daha çok eğildiği, yaşanan sorunlara ve krizlere kendi anlayışı

[20] A.e., s.436.
[21] A.e., s.457.

doğrultusunda çözüm bulma gayreti içinde olduğu ve fakat bu konuları yeterince doğru okuyamadığı da, yine hükümet programlarındaki fazla iyimser olarak nitelendirilebilecek olan ifadelerden anlaşılmaktadır.

1.2.1.2. Parti Yönetimi, Kabine ve Dışişleri Bakanlığı

DP'nin dış politikasında en belirleyici isim Adnan Menderes olmuştur. Menderes'in dış politika anlayışında etkili olan ve Dışişleri Bakanlığında hatırı sayılır süreler bulunmuş olan başlıca iki isim ise Fuat Köprülü ve Fatin Rüştü Zorlu'dur. DP'nin iktidara geldiği süreçte, önceki dönemden devralınan dış politikanın yürütücüsü olarak Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı mevkiinde kendini göstermektedir. 1950'lerin ortalarına doğru Ortadoğu konusunda daha aktif bir politika benimsemek isteyen Menderes için Köprülü yeterli bir isim olmamakla birlikte Parti içindeki ağırlığı ve itibarı nedeniyle 1956'ya kadar bu makamını korumuştur. Zorlu ise özellikle DP'nin ikinci dönemi itibariyle dış politikada etkili olmuştur. Dışişleri bakanlığı görevini resmi olarak 1957'den itibaren tam anlamıyla yürütebilse de önceki kabinelerde başbakan yardımcısı, devlet bakanı gibi görevlerde kendini göstermiştir. Hariciyede başarılı bir geçmişe sahip olan Zorlu, özellikle iktisat ve dış ticaret konularındaki yetkinliği sayesinde Dışişleri Bakanlığı içinde hızlı yükselmiştir.[22]

1954 Mayıs ayında yapılan seçimler neticesinde oluşan yeni kabinede Fuat Köprülü, hem kendisine duyulan saygı hem de parti içindeki nüfuzu nedeniyle Dışişleri Bakanlığı mevkiini korumuştur. Ancak Menderes'in dış politika konusunda bundan sonra daha aktif olarak değerlendireceği isim Zorlu'dur. Zorlu, bundan önce NATO daimi temsilciliği vazifesinde bulunmuş önemli bir isim olarak, daha önce Samet Ağaoğlu'nun işgal ettiği Başbakan yardımcısı pozisyonuna getirilmiştir. Zorlu, 'Dışişlerinden Sorumlu Başbakan Vekili' sıfatıyla bundan sonraki dış politikada Dışişleri Bakanından daha aktif bir görüntü sergilemiştir.[23] 30 Mayıs 1954'te Menderes'in

[22] Zorlu'nun hayatı ve hariciye serüveni hakkında Mahmut Dikerdem'in **Hariciye Çarkı** (İstanbul, Cem Yayınevi, 1989) adlı eserinde oldukça geniş bilgi mevcuttur. Ayrıca bkz. Havva Eltetik, "Fatin Rüştü Zorlu", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta, SDU, 2009; Rasim Koç, "Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2009

[23] **Akis**, Sayı: 3, 29 Mayıs 1954, s. 7 ve 10

ABD'ye yaptığı ziyarette Köprülü yer almamış, ardından Haziran ayında Pakistan Başbakanı Mehmet Ali'nin Türkiye ziyareti ve karşılık olarak Pakistan'a gidecek heyette yine Köprülü'nün ismine yer verilmemiştir.[24] Zorlu ise bu diplomatik girişimlerde hazır bulunacaktır. Menderes'in bu önemli ziyaretlerde Dışişleri Bakanı Köprülü yerine Zorlu'yu yanına alması, Köprülü'nün artık Dışişlerinde istenmediğinin bir göstergesi olmuştur.[25] Menderes 1955'teki Kıbrıs görüşmelerinde, Bandung Konferansı gibi kritik uluslararası görüşmelerde de yine Zorlu'yu görevlendirmiştir.[26]

Kıbrıs meselesi Menderes'e, Köprülü'yü koltuğundan kaldırtarak Zorlu'yu aktif bir şekilde Dışişlerinin başına geçirme fırsatı sunmuştur. Köprülü'nün daha önce Kıbrıs konusunda Türkiye'nin böyle bir sorunu olmadığı yönündeki beyanına karşın, Londra Konferansı sürecinde Zorlu'nun, Dışişlerindeki en yetkin isimlerden bir komisyon kurarak bu konuda iki temel ilke[27] belirlemesi, kamuoyunda onun ne kadar isabetli bir isim olduğu düşüncesini uyandırmıştır. 1955 Nisan'ında dış politika gelişmelerinde Menderes ve Zorlu'nun 'marifetlerini' öven Akis dergisi, Fuat Köprülü içinse aynı şeyleri söylememektedir:

> "Türkiye Atatürk'ün ölümünden sonra hadiselerin icabı olarak çekildiği kabuğundan çıkmış, **1950'den beri daha faal** bir rol oynamaya başlamıştır. **Köprülü de Menderes gibi tecrübesiz gelmişti ancak onun gibi olağanüstü bir diplomatik başarı gösterememiştir**. Dış politika **başarılarımız ziyadesiyle Menderes ve Zorlu'nun maharetidir**. Menderes'in dış politikada işini kolaylaştırmak memlekete hizmet manasını taşıyacaktır…"[28]

[24] Köprülü'ye devlet erkânının ve büyükelçilerin katıldığı Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde, "ilim adamı" sıfatına vurgu yapılarak bir Doğum günü düzenlenmiştir. Akis dergisi, bu durumu Köprülü'ye teselli için verilen bir horoz şekerine benzetmesiyle yorumlamıştır. "Hariciye; Bir Horoz Şekeri", **Akis**, Sayı: 6, 19 Haziran 1954, s. 9-10

[25] **Milliyet**, 26.05.1954

[26] Bandung Konferansında Türk heyetine Zorlu'nun başkanlık etmesi Bakanlar Kurulu'nda kararlaştırılmıştır. Bkz. BCA, 030.18.1.2/144.90.11

[27] Muharrem Nuri Birgi, Orhan Eralp, Rüştü Erdelhun, Settar İlksel ve Mahmut Dikerdem'den müteşekkil olan komisyonun ilkeleri şöyleydi: 1- Kıbrıs üzerinde Türkiye'nin Yunanistan'ın iddia ettiğinden daha fazla hak sahibi olduğu belgelerle kanıtlanmalı ve dünya kamuoyuna duyurulmalıdır, 2- Mesele hallolana dek Kıbrıs Türklerine yardımda bulunulmalıdır. Bkz. Tekin Önal, "Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Mücadelesi (Mayıs 1954 - Mayıs 1960)", Akademik Bakış, Cilt: 8, Sayı 15, Kış 2014, (Çevrimiçi) http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gav/article/view/5000141891/5000129705, (E.t. 10.04. 2017). Konuyla ilgili olarak hazırlanan *Beyaz Kitap* dünyadaki Türk temsilciliklerine dağıtılarak bu konuda aktif bir politika izlenmiştir: Bkz. Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s. 109

[28] "Dış Politika: Hakikatleri İsimlendirmekten Korkmayalım", **Akis**, Sayı: 47, 2 Nisan 1955, s. 6-7

Köprülü'nün koltuğundan feragat etmesi beklenen bu ifadelerle muhalefete de iktidara dış politikada destek çağrısı yapılmıştır. Nitekim 1955 Nisan'ında Celal Bayar'ın TBMM başkanlığına yazısında, Fuat Köprülü'nün "Devlet vekâletine tayini ve Hariciye vekâleti vekilliğinin bizzat Adnan Menderes tarafından yürütülmesinin uygun görüldüğü" belirtilmekteydi.[29] Böylece Cumhurbaşkanının direkt müdahalesiyle kabine değişikliği gerçekleşmiştir.

1955'teki 6-7 Eylül olaylarını takip eden gelişmeler ve örfi idare sürecinde bir hükümet buhranı yaşanmış, Menderes dışında bütün kabine istifa etmiştir.[30] Bundan sonraki süreçte DP'de muhalif sesler giderek yükselmiş, bir süre sonra partiden ayrılmalar olmuştur. Nitekim Fuat Köprülü'nün de partiden istifası bu süreçte olmuştur. 1957 Ekim'indeki seçimlerde muhalefet partilerinin işbirliği yaparak seçime birlikte girme çabaları karşısında, muhalefet partilerinin birleşik listeyle seçime girmesini ve bir partiden istifa edenlerin başka bir partiden aday olmalarını engelleyen yeni seçim kanunu kararı alınarak, Meclis kendisini feshetmiştir.[31] Muhalefetin bu girişimlerini destekleyerek 8 Eylül'de istifa eden Köprülü'nün de böylece siyasi manevraları engellenmiştir.[32]

1957'de kurulan hükümetinin karşı karşıya olduğu en büyük sorun ekonomik sıkıntılar olmuştur. Kalkınma hamlelerindeki yavaşlama ve özellikle merkez bankasındaki döviz sıkıntısı ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıların göstergesi olmuştur. DP'nin sanayi hamlelerinin Batıda öngörülen programlarla uygulanmaması da Dünya Bankası'nın da kredileri durdurmasına neden olmuştur. Ekonomi politikalarının Dışişleri Bakanlığı bünyesinde yürütülmesi nedeniyle Bakanlık koltuğuna yeni oturan Zorlu, öncelikle yeni bir yapılanmaya gitmiştir. Ancak Zorlu ekonomik buhranın etkilerini azaltmak için öncelikli olarak yine Batılı kuruluşlardan sağlanan kredilere başvurmuştur.[33] Bu nedenle de muhalefetin yoğun eleştirilerine hedef olmuştur.

---

[29] "Hükümet: bir Devin sonu", **Akis**, Sayı: 50, 23 Nisan 1955, s. 5

[30] Aydemir, a.g.e., s. 297. 1955 Kasım-Aralık döneminde yaşanan hükümet buhranıyla ilgili olarak ayrıca bkz: İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973)**, I. Cilt, Der. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2008, s. 646-649

[31] **Milliyet**, 12.09.1957

[32] Muhalefetin işbirliği yapma çabaları ve İnönü'nün evinde toplanmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 180-186

[33] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1992, s. 276

Daha önceleri ekonomiyi de iyi bilen bir dışişleri bakanı olması hasebiyle övgülere mazhar olan Zorlu'nun bu süreçte izlediği politikaların eleştirilmeye başlanması, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkinin seyrinin değişmesiyle de açıklanabilir. Nitekim muhalefet artık 'milli politika' söylemleriyle iktidarı kayıtsız şartsız desteklememekteydi. Ekonominin sadece kredi ve yardımlara dayanarak düzeltilemeyeceği de bu süreçte anlaşılmaya başlanılan bir husustur. DP'nin bundan sonraki süreçte izledikleri politikalarda da ekonominin büyük önemi vardır. Ancak bu konuda gerek muhalefetten gelen eleştiriler, gerekse müttefik Batılı devletlerden gelen planlı bir ekonomi programı gerekliliği yolundaki tavsiyeler çok etkili olmamıştır. 27 Mayıs öncesi ABD ile ilişkilerde ısrarla ekonomik desteğin artırılması gerektiği yaklaşımı, yeterli desteğin görülmemesi sonucunda Sovyetler Birliği ile yakınlaşma girişimi de bu çerçevede izlenen politikanın bir sonucu olmuştur.

Menderes'in Zorlu tercihi dış politika konusundaki değişimin bir göstergesidir. Eski yönetimin parçası olmamakla birlikte önceki dönemin dış politika anlayışını sürdüren Köprülü yerine, 1953'ten itibaren Ortadoğu'da daha faal bir politika izleyen Menderes, daha genç ve dinamik olmasının yanında, daha da önemlisi kendi istediği çizgide bir politikayı başarıyla yürütecek isim olan Zorlu'yu tercih etmiştir. Nitekim 1955 hükümet buhranından sonra da, 1957 seçimleri ve 1958 krizleri sonucunda Ortadoğu politikasındaki sıkıntılı süreçte de Menderes Zorlu'dan vazgeçmemiştir.

Türkiye'de iç politikada olduğu gibi dış politika yapımında da siyasi liderler başat aktörlerdir.[34] Menderes'in dışişleri bürokrasisine olan müdahalelerinde de bu durum rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Dışişleri bürokrasisinde etkili olan isimlerden biri de Muharrem Nuri Birgi'dir. DP'nin ikinci döneminde Birgi, Kıbrıs meselesi ve Bağdat Paktı gibi konulardaki çalışmalarıyla dış politikada önemli katkıları olan bürokratlardandır. Fakat Adnan Menderes'in dışişleri bürokrasisine karşı tavrı, dış politika konusunda kendi ağırlığını hissettirmiştir. 1957 yılı başında Dışişleri Genel Sekreteri pozisyonunda bulunan Birgi'nin hazırladığı beyanatları bir süredir beğenmeyen Menderes, TBMM'de sunulmak üzere kendisi beyanatlar hazırlamıştır.[35] Birgi gibi

[34] M. Hakan Yavuz ve Nihat Ali Özcan, "Crisis In Turkey: The Conflict of Political Languages", **Middle East Policy**, Sayı: 14, No. 3, 2007, ss. 118-135, s. 120
[35] "Dışişleri: Teşkilâtta Değişiklik", **Akis**, Sayı: 139, 5 Ocak 1957, s. 10

Orhan Gökalp de Menderes'in iltifatına mazhar olamayanlardandır. Nihayet birincisi Londra, ikincisi Stockholm büyükelçiliklerine tayin edilmiştir.[36] Bu durum dış politikada aslında Menderes'in tek söz sahibi olduğunu göstermektedir. Onun dışındaki isimlerin izledikleri yollarsa, ancak Menderes'in onayladığı ölçüde sürekliliğini koruyabilmiştir. Bu durum, özellikle 1950'lerin ikinci yarısından itibaren 'Otoriterlik' tartışmaları ve eleştirilerini de beraberinde getirmiştir.

1.2.2. Diplomasi ve Dış Politika Araçları

DP iktidarı, diplomasi ve protokol konularında bazen aşırıya kaçan uygulamalarda bulunmuş ve eleştirilerin muhatabı olmuştur. Bu durum, kimi zaman Türkiye'yi ziyarete gelen bir misafirin karşılanması konusunda, kimi zaman yurtdışı seyahatlerinde yöneticilerin izlediği yöntemler konusunda kendini göstermiştir. Özellikle Ortadoğu ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurmak için DP yönetiminin izlediği bu yöntemler ve bunlara yönelik Akis dergisinde yer alan birkaç örnek aşağıda toplanmıştır. Bu örnekler üzerinden DP döneminde izlenen dış politikanın seyri, değişiklikler, muhalefetin ve basının tavırları hakkında bir fikir sahibi olunabilmektedir.

1954 Temmuz'unda Ankara'da Arap ülkelerinin büyükelçileriyle yapılan toplantıda Türkiye'nin bölge politikası konusundaki görüşler dile getirilirken, yeni bir Ortadoğu stratejisi belirlenmeye çalışılmıştır. Kahire'de maslahatgüzar seviyesinde bulunan Mahmut Dikerdem, Mısır'ın Batı eksenli bir pakta çekilebilmesinin imkânsız olduğunu dile getirmiştir.[37] Toplantıda Türkiye'nin Ortadoğu politikası, Arap dünyasının Türkiye'ye bakışı, güvenlik algılarındaki farklılıklar vb. konular gündeme gelmiştir. Toplantıda alınan kararlardan biri "Araplarla ilişkileri geliştirmek için davetler ve geziler düzenlenmesi, kültürel temasların artırılması" olmuştur.[38] Türkiye-Pakistan Paktı'na katılım konusunda ise Mısır ve Suudi Arabistan'a karşı olumsuz yaklaşımları nedeniyle ısrarcı olunmaması, buna mukabil Batı ile yakın ilişkileri bulunan Irak,

[36] A.y.
[37] Dikerdem, **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1972, s. 105-110
[38] İsmail Soysal, **1955 Bağdat Paktı**, Ankara, TTK Basımevi, 1991, s. 191-192

Ürdün ve Lübnan'a yönelim kararlaştırılmıştır.[39] Özellikle bundan sonraki süreçte Türkiye'ye gelen başta Arap ülkelerinin liderleri olmak üzere bölge ülkelerinden gelen misafirlere karşı aşırı iltimaslı karşılamalar yapıldığı dikkat çekmiştir.

1954 Ağustos'unda Türkiye'ye gelen genç Ürdün Kralı Hüseyin'i Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve TBMM reisi sıfatıyla Refik Koraltan karşılamıştır.[40] Normal şartlarda eşit statüdeki bir devlet başkanını dahi en fazla Başbakan yahut Cumhurbaşkanının karşılaması kendisine verilen önemi gösterecekken, Türkiye'nin Ortadoğu'da kurmak istediği pakta çekmek istediği Ürdün kralını tüm devlet ricaliyle havaalanında karşılaması basında da yadırganmamıştır.[41]

Hükümetin kemer sıkma politikaları izlediği 1955 yılının yazında, Irak Kralı'nın dokuz günlük ve üstelik resmi olmayan ziyaretinde şerefine yapılan ziyafetler ve şatafatlı harcamaların 'Lale Devri' benzetmesiyle tasvir edilerek güzellenmesi, Akis dergisinde eleştiri konusu olmuştur.[42] Irak Kralı'nın Türkiye'de tatil yaparken deniz gezintileri için Cumhurbaşkanlığına ait Savarona yatının kendisine tahsis edilmesi de ayrıca eleştiri konusu olmuştur. Bu yat, günün şartlarında dünyanın en lüks yatlarından biridir. Resmi bir makama ait bu yatın resmi olmayan bir ziyarette ve böylesi bir iş için kullanılması, Akis dergisinde 1955 yazındaki birkaç sayı boyunca eleştirilmiştir.[43] Zamanında Celal Bayar hükümeti tarafından Atatürk'e hediye edilmiş olan Savarona, DP'nin muhalefette olduğu yıllarda sık sık CHP iktidarı ve İnönü'yü eleştirmek için konu edilmiş, sonuç olarak Deniz Kuvvetleri bünyesine verilerek eğitim amaçlı kullanılır hale getirilmiştir. Ancak şimdi bu yat, üstelik bu vazifesinden de azade edilmeksizin, misafirleri memnun etmek amaçlı kullanılmaktaydı.[44]

1957 Şubat'ında Akis'te yer alan yazısında Toker, DP hükümetinin diplomatik incelik konusundaki eksiklikleri Batı merkezli bir bakış açısıyla eleştirmektedir. Toker'e göre 'Din Kardeşliği' gibi söylemlerin fiiliyatta karşılık bulmadığını tecrübe eden

[39] Soysal, a.e., s. 193
[40] Araplarla Aramız", **Akis**, Sayı: 16, 28 Ağustos 1954, s. 9-10
[41] Akis dergisinde olduğu gibi Milliyet gazetesinde de Ürdün Kralının ziyaretiyle ilgili olumlu ifadelere yer verilmiştir: Bkz. **Milliyet**, 24.08.1954
[42] **Akis**, Sayı: 61, 09.07.1955, s. 1
[43] **Akis**, 60-65. Sayılar
[44] **Akis**, Sayı: 61, 09.07.1955, s. 1

Türkiye'nin daha seküler bir yol tutması gerekmekteydi. Bu aslında Batı merkezli bir yaklaşımdan da ziyade rasyonel tercihin gereği olarak görülmektedir:

> "Nereye gidilse yahut hangi ülkenin devlet ricalinden ziyarete gelen olsa hemen o memleketi kardeş ilan ediyoruz. Adnan **Menderes Libya'da bütün Arapları kardeş ilan ettiği gibi**, mensup olmakla müşerref bulunduğumuz İslâm âleminden bizi ayırmanın mümkün olmadığını da bildirdi… Bu politikayla mutabık olmadığımızı söylemek isteriz. Türkiye Müslüman bir nüfusa sahip olmakla birlikte devlet kimliği Müslüman değildir. Buna anayasa manidir. **İslâm âlemine karşı siyasi hiçbir vecibemiz yoktur**. Dostlarımızı dini değil milli menfaatlerimizi göz önünde tutarak seçmeliyiz. H**alkı Hıristiyan öyle müttefiklerimiz vardır ki Arap 'kardeşlerimizden' bin kat kıymetlidir**. Üstelik **yüzümüzün dönük olduğu yer batıdır.** Gayemiz o âlemin sevilen sayılan bir mensubu olmaktır. Bunun için de hayat tarzımız ve zihniyetimizle birlikte devlet yaşatma ve hükümet etme usullerimizi de onlara benzetmeye çalışırız. Ötekiyle bağımızı Cumhuriyeti kurduğumuz gün koparmışızdır…
> … **Arab'ın sesi, düşünce ve telakkileri bize pek bir şey söylemez. Son senelere kadar biz onlara model olmuşuzdur, onlar bizlere değil**… Denilebilir ki bütün o edebiyat bir politikanın icabıdır. Ama hadiseler böyle bir icabın müspet neticelerini göstermiyor. **Eğer kardeşlik bir taktikse bunu fena kullanmış olduğumuz ortadadır. Yunanlı 'kardeşlerimiz', Yugoslav 'kardeşlerimiz' şimdi karşımızda yer almaktadır**… Mısırlı 'kardeşlerimiz'le durum her gün radyolardan yapılan yayınlardan bellidir… Suudi 'kardeşlerimiz', ki uçaklarımızı topraklarına indirtmemiştir. Iraklı 'kardeşlerimiz'i yarın Nâsır'la el ele verip bize sırtlarını dönmüş görürsek şaşırmamalıyız… Menderes'in Libya dönüşünde Havadis gazetesi İslam âleminin lideri olduğumuzun artık katiyet kesbettiğini yazıyordu. Böyle bir liderlik iddiasında hiçbir avantajımız olmadığı, meselâ BM'de tüm İslam âleminin reylerini arkamıza alarak bir blok başı olarak ortaya çıkamayacağımız aşikârdır. Hatta **biz lideriz dedikçe Arap âleminde aleyhimize nümayişler artacaktır**… Arap âlemini tanımak, onarın hislerini bilmek lazımdır. Liderlerini pohpohlayıp buraya gelen liderlerine bin bir gece masallarındaki gibi ziyafetler vermek netice verici taktik değildir…
> … **Irak kralını muhteşem ağırlamış olsak da petrol alacağımızı temin edemedik**. Ürdün ve Lübnan liderlerini iyi ağırlasak da Bağdat Paktı'na katılmaya ikna edemedik. **Üzerlerine düşmek yerine daha ağır davranmamız gerekir**… Bu politikaların üzerine yeniden eğilmek lazımdır. Hiçbir şey elde etmeden çok şey kaybetmek, tarihin hiçbir devrinde başarılı bir politika olarak vasıflandırılmamıştır."[45]

Irak'ın Türkiye'ye Musul meselesinden kalma 100 milyon liralık bir petrol borcu söz konusuydu. Bu borç 1955 yılı bütçesine eklenmiş olsa da Irak bu borcu ödemeye yanaşmamış, Bağdat Paktı sürecindeki temaslarda da bu konunun açılmamasına gayret göstermiştir.[46] Bu konudaki anlaşmazlığın sebebi doğrudan doğruya borcun mev-

[45] Toker, "Mutabık Olmadığımız Politika", **Akis**, Sayı: 144, 9 Şubat 1957, s. 9
[46] "Ziyaretler: Siyasi Temaslar", **Akis**, Sayı: 60, 2 Temmuz 1955, s. 8

cut olup olmadığı konusundadır. 1926'da İngiltere, Irak ve Türkiye ile yapılan anlaşma gereği 25 yıl boyunca Irak'ın petrol gelirlerinden Türkiye %10 pay alacaktı. Türkiye bunun 1931'de, yani Musul'daki petrolün işletilmesi ve kazanç sağlamaya başladığı yıldan itibaren yürürlüğe girdiğini savunmuştur. Irak ise anlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren yürürlüğe girdiğini iddia ederek 1951'de ödeme yapmayı bırakmıştır.[47] Bu anlaşmazlık hali henüz devam ederken Irak Kralının bu şekilde ağırlanması Akis dergisinde eleştiri konusu olmuştur.

1957'de Suriye ile yaşanan kriz sırasında da yukarıda zikredilen 'Kardeşlik' söylemlerinin Arap ülkelerinde bir karşılık bulmadığı görülmektedir. Sovyet lideri Kruşçev, Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığmasını eleştirirken bir savaş halinde Türkiye'nin aklının başına geleceğini söyleyerek tehditkâr bir dil kullanmıştır. Menderes ise Sovyet silahlarıyla tehlikeli hale gelen Suriye'nin sadece Türkiye değil komşu Arap ülkeleri için de tehdit oluşturduğunu savunuyordu.[48] Ancak Arap ülkeleri ise bu yönde bir tavır almamıştır. Akis dergisine göre "Arap Birliği, Irak için bile 'Türk dostluğundan' ve Bağdat Paktı'ndan ağır basmıştı… DP'nin Ortadoğu siyaseti Boğaziçi'ne Arap sultanlarını doldurmuştu, fakat hiçbirini dost edinmeye yetmemişti."[49] Dolayısıyla 'Şaşalı' karşılamaların da Arap ülkeleriyle ilişkileri geliştirmek adına herhangi bir karşılığı olmadığı bu örnek olayda görülmektedir.

Bu dönemde Arap devlet adamlarına gösterilen iltifata rağmen genel olarak Arap ülkelerinde Türkiye karşıtlığı gittikçe artmaktaydı. Suriye Krizi sürecinde Türkiye'nin tek Arap müttefiki olan Irak, Türkiye'nin bir askeri müdahalesi karşısında Suriye'nin hamiliğini üsteleneceğini bildirmekte ve petrol borularının Türkiye'den geçmesine muhalefet etmekteydi.[50] Irak, Musul petrolünün Türkiye'ye verilmesi ve İran petrolünün İskenderun'a taşınması konusunda varılan prensip anlaşmalarına da karşı çıkmaktaydı. Avcıoğlu'na göre, DP'nin "6 yıllık aktif Ortadoğu siyasetinin sonucu böyle acayip bir dostluktan ibaretti."[51] Yazara göre bu sorunların tek sorum-

[47] "Maliye: 100 Milyonluk Alacak Meselesi", **Akis**, Sayı: 71, 17 Eylül 1955, s. 13-14
[48] "Çözülmesi Güç Muamma", **Akis**, Sayı: 180, 19 Ekim 1957, s. 19
[49] "Endişe Duyan Araplar!", **Akis**, Sayı: 180, 19 Ekim 1957, s. 19
[50] Doğan Avcıoğlu, "Araplar ve Biz", **Akis**, Sayı: 185, 23 Kasım 1957, s. 18-19
[51] Avcıoğlu, a.y.

lusu olarak Türk Hariciyesini görmek hatalı olurdu. Türkiye müttefiklerinin muvaffakiyetsizliklerini paylaşmaktaydı.[52]

Bu örnekler, DP'nin ikinci döneminde izlediği 'aktif' Ortadoğu politikasında benimsenen yöntemlerin başarılı netice vermediğini göstermektedir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus, diplomatik olarak hatalı bulunan bu davranış biçiminin yalnızca Ortadoğu ülkelerinden gelen liderlere yönelik değil, Batılı devlet adamlarına karşı da uygulandığıdır. Ortadoğu'dan gelen ve Türkiye'ye karşı ısındırılmak istenen misafirlere karşı iltimaslı davranılmasının, kurulan Bağdat Paktına karşı olumlu bir yaklaşım geliştirmeyi amaçladığı bellidir. Ancak Batıdan gelen sadece liderlerin değil, büyükelçi, uzman, Bakan yardımcısı gibi değişik mevkilerdeki devlet adamları ve askeri yetkililerin de protokolde kendilerine denk gelen bürokratlarla muhatap olması gerekirken devlet ricalinin en üst mertebesince karşılanması gibi hareketler de bu çerçevede değerlendirilebilir.[53]

Arap devlet adamlarına yönelik politikanın eleştiri konusu yapıldığı Akis dergisinde ise Batılılara karşı bu türden muameleler eleştiri konusu yapılmamış, aksine söz konusu diplomatik misafirlerin çok önemli olduğuna dair haberler yapılmıştır.[54] Bu yaklaşım Türkiye'nin Batılılaştığının kabul gördüğü, buna mukabil Arap ülkelerine yönelik bakışın daha yukarıdan bir bakış olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin 1955'te Suriye ile nota krizinin yaşandığı süreçte Suriye için "Devlet olma vasfını kazanamamış bir kabile devleti"[55] benzetmesi yapılmıştır. Dönemin Beyrut büyükelçisi Cevat Dülger'in, "Araplar sadece iki düşünceyle harekete geçirilebilirler, korku

[52] A.y.

[53] DP'nin ilk iktidar yıllarında Amerikan yardımlarıyla ilgili görevli olarak Türkiye'de bulunan ve daha sonra ABD'nin Ankara büyükelçisi olarak görevini sürdüren George McGhee, Türkiye anılarını kaleme aldığı kitabında Celal Bayar'ın özel yat gezileri davetlerini, Fuat Köprülü ile yakın münasebetlerini, Menderes, Bayar, Köprülü ve F. R. Zorlu ile birlikte yaptıkları çok sayıdaki görüşmelerde konuşulanları anlatırken bu diplomatik eşitsizliği yadırgamıyordu. Bu daha ziyade diplomatik nezaketten ibaret olarak da değerlendirilebilirdi. Bkz. George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Çev. Belkıs Çorakoğlu, Ankara, Bilgi Yay., 1992, s. 167-197

[54] Örneğin Eisenhower doktriniyle ilgili geniş yetkilere sahip büyükelçi James Richards'ın 1957 Mart sonundaki Türkiye ziyaretinde kendisi Akis dergisinde "Görülmemiş Bir Elçi" başlığıyla sunulmuştur. (Sayı: 151, 30.03.1957). Suriye Krizi sırasında yaşanan Şale Köşkü toplantılarına Türk ve Arap liderleriyle birlikte Amerikan dışişleri bakan yardımcısı Loy Henderson da katılmaktaydı. Bu durum diplomatik olarak yadırganmıyordu. Akis dergisi de kendisinde "Umulmayan Misafir" olarak bahsediyordu (Sayı: 173, 31.08.1957)

[55] "Suriye Aleyhinde Kampanya", **Akis**, Sayı: 46, 26 Mart 1955, s. 4

ve para"[56] diyerek Irak ve Lübnan krizlerinin yaşandığı süreçte buralara askeri müdahale seçeneğini gündeme getirmesi de bu yaklaşımla ilgili olarak bir fikir vermektedir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan olayların[57] da etkisi olduğu düşünülünce, sorunlu olan bu yaklaşımın arka planı daha iyi anlaşılabilir.

İktidarın izlediği bu politikaların sorunu, Doğu ya da Batıdan gelen misafirlere yönelik olarak uygulandığı için değil, ziyadesiyle protokole göre davranılması noktasındadır. Bir Büyükelçi bir Cumhurbaşkanı ile görüşebilir, hatta Başbakanın yahut Cumhurbaşkanının hususi bir gezisine, ziyafetine de davet edilebilir. Ancak bu özel görüşmelerin sayısının sıklığı, büyükelçinin davet edildiği toplantıların birçoğunda Dışişleri Bakanı, Dışişleri Müsteşarı gibi isimlerin hazır bulundurulması gibi haller, derin bir diplomasi geçmişi ve deneyimine sahip olan bir devletin protokol konusunda daha dikkatli davranması gerekirken, hiçbir gelenek ve tecrübeyi dikkate almadan hareket ettiği izlenimi vermektedir.

Türk devlet adamlarının yurtdışı ziyaretlerindeki tavırları da bu konuda dikkat çekicidir. Örneğin Menderes'in 1954 seçimleri sonrasında gerçekleştirdiği ABD ziyaretinde gördüğü hüsnü kabulü AA muhabirlerinin 'aşırı abartılı' olarak anlattıkları, Menderes'in önemli bir itibar gördüğü, ancak verilen haberlere göre sanki bir bayram ve şenlik havası estirildiği söylenen Akis dergisinde "Bu tür şark zihniyetinin sebebi iç politika pazarlamasıdır"[58] şeklinde yorumlanmıştır. Menderes gerçekten iyi karşılanmış da olabilir. Ancak gezinin detaylarına bakıldığında havaalanında nasıl bir protokolle karşılandığı, Amerikan Başkanından önce dış yardımlardan sorumlu Bakan ile uzun süreli görüşmeler yaptığı, ziyaretin ancak dördüncü gününde Başkan ile kısa bir görüşme yaptığı görülmektedir[59]. Aynı yıl daha önce gerçekleşen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ziyaretinde ise gerçekten bir devlet başkanına karşı değer

[56] Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye**, s. 225
[57] Falih Rıfkı Atay'ın **Zeytin Dağı** (İstanbul, Pozitif Yay., 2004) eserinde "Bedevi Arapların" yaptıkları, rüşvetle çok kolay kandırılabilmeleri, taraf değiştirmeleri, verdikleri zararlar örneklenerek anlatılmaktadır.
[58] **Akis**, Sayı: 5, 12 Haziran 1954, s. 5-7
[59] A.y.

verildiğinin gösterildiği karşılamalar yapıldığı gözlemlenmektedir.[60] Bu böyleyken Türkiye'ye gelen bir Büyükelçiye veya bir dışişleri yetkilisi uzmana, neredeyse Başkan gibi davranılması eleştiri konusu olmuştur.

1.2.3. Muhalefet ve Basın

DP'nin iktidara geldikten sonraki ilk süreçte izlediği dış politika, muhalefet tarafından uzun bir süre ciddi anlamda eleştiri konusu yapılmamıştır. Gelen eleştiriler de ya yapıcı olmakta ya da sert olmayan ifadeler barındırmaktadır. DP yönetiminin genel anlamda kendisinden önceki dış politika anlayışıyla çelişmeyen bir yol izlemesi bunda önemli bir etkiye sahiptir. Bir diğer neden ise muhalefetin, içeride her ne olursa olsun ülkenin dış dünyada tek sesli bir görüntüye sahip olması gerektiği konusundaki fikir birliğidir. Bu durum 1955'te yaşanan hükümet buhranından sonra değişmeye başlayacak, eleştiriler gün geçtikçe daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanacaktır.

Basın faktörü de muhalefet partilerininkine benzer bir süreçten geçmiştir. DP'nin ilk iki hükümetine karşı dış politika konusunda neredeyse tam anlamıyla destek veren bir basın görüntüsü söz konusuyken, özellikle 1955 sonrası basın üzerinde uygulanan baskılar neticesinde dönemin gazetelerinde de muhalif sesler yükselmeye başlamıştır. Hükümete yakın olan Zafer, Havadis gibi gazetelerin ve Radyonun bulunduğu, iktidarı destekleyen yayın kuruluşları her türlü dış politika gelişmesine olumlu anlamlar yükleyerek yayınlarına devam ederken, muhalefet yayın organı olan Ulus ve tarafsızlık ve objektiflik iddiasında olan Akis gibi diğer gazete ve dergilerdeyse dış politika konusundaki eleştirilerin dozu gün geçtikçe artmıştır.

Basının bu dönemde Ortadoğu'ya ve Arap ülkelerine yönelik yaklaşımı tarihsel bağlara veya dini ortak noktalara atıfla değil, dönemin şartları çerçevesinde Batı merkezli bir bakış açısıyla şekillenmiştir. Örneğin Arap-İsrail sorununda Türkiye'nin tarafsız bir tutum sergilemesinin önerildiği Akis dergisinde bu yaklaşımı görmek müm-

[60] 28 Ocak-27 Şubat 1954'teki ziyareti anısına Wall Street'te bir kaldırımda Celal Bayar'ın adının yazılı olduğu bir plak yerleştirilmiştir: (Çevirimiçi) https://pbs.twimg.com/media/C3WIIbDW-AAAXYrg.jpg (E.t. 23.06.2017). Bayar'ın ABD ziyaretine dair video görüntüleri için ayrıca bkz.: (Çevirimiçi) https://www.youtube.-com/watch?v=ZH7bNhwQSvY (E.t. 24.06.2017)

kündür. Ben Gurion'un beyanlarına dayanılarak çatışmaların çıkmaza sürüklenmesinin müsebbibi olarak Araplar gösterilmektedir:

> "… Tek bir Arap mültecisinin bile geri dönmesi düşünülemez. Aksi halde İsrail'in varlığı tehlikeye düşecektir. Çünkü Araplar çölde yaşamasını değil, sadece girdikleri yeri çöle çevirmesini bilirler… Zayıf olduklarını anlayınca harbe ara veren Araplar, kuvvetlenince buna devam etmek istemektedirler…"[61]

Tarafsız bir tutumun tavsiye edilmesi, rasyonel bir yönlendirme, pragmatik bir davranış benimseme olarak değerlendirilebilir. Yukarıdaki gibi ifadelerden anlaşılan, bu dönemde kamuoyunun tamamında olmasa bile Akis gibi dergi ve gazetelerde Arap ülkelerine karşı çok da iyi gözle bakılmadığı, buna mukabil İsrail'in 'Batılı ve medeni' bir ülke olarak görüldüğü yaklaşımın olduğudur. Bu yaklaşım biçim sağlıklı olmaktan uzak olduğu gibi, DP'nin dış politika anlayışında da mevcuttur.

Muhalefet ve Basın'ın DP dış politikası konusundaki tutumu iki temel dönemde incelenebilir.[62] Birinci dönem, DP'nin Batı ile ittifak ilişkilerinde kararlılık gösterdiği ve CHP'den devraldığı politikayı sürdürdüğü düşüncesinin muhalefette hâkim olduğu 1950-1955 arası dönemdir. CHP ve diğer muhalefet partilerinin dış politika konusunda hükümetle çelişkiye düşmemesini sağlayan bir diğer unsur ise muhalefetin benimsediği 'Milli politika'[63] söylemidir. 1955'e kadarki gelişmeler izlendiğinde muhalefetin ve muhalif sayılabilecek yayın organlarının tutumlarında, iç politikada ne olursa olsun dış politikada hükümeti destekleyici bir yaklaşım görülmektedir. İkinci dönem ise 1955 yılından 1960 darbesine kadarki süreci kapsar. İkinci dönemde daha önceki süreçte neredeyse kayıtsız şartsız desteklenen dış politika artık eleştirilmekten muaf değildir. İlk dönemde, Atatürk döneminden beri süregelen dış politikanın devam ettiği gibi yorumlar yapılmakta ve desteklenmekteyken, ikinci dönemde

---

[61] "Dünya'nın Barut Fıçısı: Orta Doğu", **Akis**, Sayı: 80, 19 Kasım 1955, s. 20-21

[62] Canan Demir, DP dönemindeki CHP'nin dış politika konusundaki tutumunu, "Uyum, eleştirel yaklaşım ve çatışma dönemi" olarak üç döneme ayırmaktadır. Bkz. Demir, "Ellili Yıllarda CHP ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE, 2009. Aslında "milli politika" söylemi süreklilik arz etmiştir. Kıbrıs gibi hassas konular gündeme geldiğinde DP'nin izlediği politikalarda muhalefetin görüşünü almaması eleştiri konusu olsa da bu durum çatışma boyutuna varmamış, ilânihaye izlenilen dış politika desteklenmiştir.

[63] "Milli Politika" söylemi, muhalefetin ilk olarak Kore'ye asker gönderilmesi konusundaki görüşlerinde dile getirilmiştir. Bununla birlikte 1957 yılına kadar özellikle Kıbrıs meselesinde kullanılan bir söylem olmuştur: Bkz. Balcı, a.g.e., s. 80. Bununla birlikte bu söylem askeri kaynaklardan neşet etmiştir: Bkz. Yeşiltaş, **Türkiye'de Ordu**…, s. 112

ise ilk dönemde başarı olarak değerlendirilen gelişmeler dahi birer fiyasko olarak görülmeye başlanmıştır. Dış politika konusunda eleştirilere hedef olan ise ağırlıklı olarak Ortadoğu politikalarının yöntemleri olmuştur. Kıbrıs konusundaki gelişmeler de bu eleştirilerde tetikleyici etkiye sahiptir.

1.2.3.1. Birinci Dönem: Süreklilik Bağlamında Dış Politikaya Destek

Mayıs 1954 seçimleri sonrası kurulan hükümetin programını TBMM'de okurken Adnan Menderes'in kullandığı 'Dört yıldan beri dış münasebetlerimizi idare eden prensipler' ifadesine karşı çıkan Ahmet Şükrü Esmer, Akis dergisindeki yazısında bunun yerine 'Otuz yıldan beri' denilmesi gerektiğini savunmaktadır.[64] Esmer'e göre Atatürk'ün kurmuş olduğu 'Dâhilde sulh, hariçte sulh' prensibi CHP tarafından nasıl yürütüldüyse DP'nin ilk dört yıllık iktidarı süresince de aynı şekilde yürütülmüştür. İngiltere ve Fransa ile dostluk siyaseti ve Amerikan yardımları gibi konuların CHP döneminde izlenen siyasetin devamı olduğunu belirten yazar, NATO ittifakı, Balkan Paktı, Pakistan ile anlaşma gibi konuların da aynı siyasetin devamı niteliğindeki merhaleler olduğunu belirtmektedir. Yazar bu politikayı başarılı görmektedir: "Hakikat Şudur ki CHP iktidarının dış politikası mucize denecek derecede başarılı olmuştur. DP iktidarı da aynı başarıyı göstermekte devam etmiştir."[65] Menderes'in komşu Arap ülkeleri için birkaç dostluk sözü söylememesi ve Kıbrıs meselesine Türkiye'nin yakın ilgisinin olduğunu dile getirmemesini eleştiren Esmer, güçlü dostluk ve müttefiklik ilişkilerinin parti siyasetine mal edilmek yerine millete mal edilmesinin daha yerinde olacağını belirtmiştir.[66]

Bu görüş, genel anlamda CHP'nin bu süreçte dış politikaya bakışını yansıtmaktadır. Zira muhalefet, bu süreçte milli politika söylemiyle iktidarı dış politika konusunda desteklemiştir. DP yönetimi bu dört yıllık başarıları kendine mal edemezdi, zira önceden devralınan bir siyaseti devam ettirmekten başka bir şey yapmamıştı. Peki, DP neyi başarmıştı? Esmer'in bahsettiği 30 yıllık siyaset, aslında 30 yıldan da geriye

[64] Ahmet Şükrü Esmer, "Dış Siyasetimize Gelince…", **Akis**, Sayı: 4, 5 Haziran 1954, s. 11
[65] Esmer, a.y.
[66] A.y.

giden Batılılaşmayla ilgilidir. Türkiye'nin NATO'ya katılması, iktidar cephesinde olduğu kadar muhalefette de Batılılaşmanın evrimini tamamladığı hissi yaratmıştır. ABD'den ekonomik ve askeri yardımların sağlanması, bölgesel politikalarda Türkiye'ye önemli roller verilmesi gibi hususlar artık Türkiye'nin Batı camiası içinde yer aldığı fikrini uyandırmıştır. Dolayısıyla DP'nin söz konusu 'başarıları', Atatürk döneminde inşa edilen ve CHP'nin iktidarda olduğu süreçlerde sürdürülen siyasetin devam ettirilmesinden ileri gelmekteydi. Bu bağlamda 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibindeki 'Sulh' ile Soğuk Savaş döneminde Batı bloğunun 'sulhsever milletler camiası' olarak ifade edilmesi arasında bir bağ kurulmaktadır. Önceden beri devam ede gelen Batı yönlülük de bu şekilde Batı ile bir olma çabası olarak evrimleşmiştir. Aslında Batılılaşma ayrı bir konu olmakla birlikte, onunla direkt bağlantılı olan Batı yönlü dış politikanın tezahürü bu şekilde olmuştur. Bölgesel politikalar ve dostluk ilişkileri de Batı bloğu içinde yer almanın doğal bir neticesi olarak görülmüştür. Balkan Paktı ve Bağdat Paktı'na gidecek olan sürecin bir başlangıcı olarak Pakistan ile yapılan anlaşma da, Batılı bir devlet olarak ve Batı adına bölgesel girişimleri gerçekleştirmek yolunda önemli başarılar olarak görülmüştür.

CHP'nin Kore konusundaki görüşü, yardım isteyenin ABD olduğu, dolayısıyla Marshall planından yararlanıldığı ölçüde Türkiye'nin de bu isteğe karşılık vermesi gerektiği doğrultusundadır.[67] Yani mütekabiliyet esastır. Hükümet, Bakanlar Kurulu kararıyla Kore'ye asker gönderme kararı aldığında muhalefetten Faik Ahmet Barutçu, Anayasanın 26. maddesinin ihlal edildiğini, zira bu savaş ve barış ilan etme yetkisinin sadece TBMM'ye ait olduğunu dile getirmiştir.[68] Millet Partisi lideri Hikmet Bayur da benzer bir tepkide bulunmuştur. Ancak CHP ve MP'nin yaklaşımı, NATO ittifakına faydası olacaksa böyle bir fedakârlığın yapılmasında bir sakınca olmadığı yönünde olmuştur.[69] Menderes'in, "Bu tartışmalarla muhalefet partilerinin memleket menfaatlerini rencide ettiğini" söylemesi üzerine itirazların sesi kısılmıştır.[70] Dolayısıyla DP iktidarının henüz çok yeni olduğu bu süreçte Kore kararıyla ilgili keskin bir muhalefet söz konusu değildir. Bu durum, DP'nin üçüncü kez seçildiği 1957'den

[67] Mim K. Öke, **Unutulan Savaşın Kronolojisi: Kore 1950-53**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1990, s.65
[68] Aydemir, **İkinci Adam**, C. III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980, s. 301
[69] **Akis**, Sayı: 5, 12 Haziran 1954, s. 5-7
[70] A.y.

sonra çok değişmiş olacaktır. TBMM dâhilinde alınması gereken kararların Anayasal sınırlar çerçevesinde alınmayıp, muhalefetin fikrinin de dikkate alınmadığı bir yönetim anlayışı DP'nin en çok eleştirildiği ve sorun yaşamasına neden olmuştur.

Kore Savaşı konusundaki kritik kararda olduğu gibi, NATO üyeliği sonrası izlenen dış politika da genel anlamda muhalefet tarafından hüsnü kabul görmüştür. NATO üyeliğinde olduğu gibi, ABD'den alınan yardımlar konusunda da muhalefetin itirazı olmadığı gibi, bilakis bu yardımların artırılması gerektiği düşüncesi hâkimdir.[71] CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, 1955 Ocak ayında ABD'ye yaptığı seyahat öncesi Akis dergisine gönderdiği yazısında, Türkiye'de bütün siyasi partilerin Amerikan yardımlarının arttırılması konusunda hemfikir olduğunu ifade etmiştir: "Amerika'nın yardım ettiği memleketlerin çoğunda Amerika'ya karşı en hafif tabirle soğukluk varken Türkiye bu konuda istisnadır."[72] Gülek'e göre Amerikan yardımlarını sadece kendi çıkarları doğrultusunda kullanan diğer ülkelere kıyasla Türkiye 'sadık bir müttefik' olarak ayrı bir konumdadır. Gülek'e göre bu yardımlar da doğru değerlendirilmekte ve 'Batı idealleri' doğrultusunda hareket edilmektedir.[73]

Gülek'in seyahati öncesinde CHP grubunda, Türkiye'nin içişleriyle ilgili herhangi bir münakaşaya girmemesi kararlaştırılmış, dış politika konusunda da muhalefetin iktidarı desteklediği bir tablo ortaya konulmuştur. 1954'te Nihat Erim'in, Amerikan yardımlarının uygun yerlerde kullanılmadığı gibi eleştirilerinin aksine Gülek, AP ajansına verdiği mülakatta bu konuların konuşulma yerinin ABD olmadığını belirterek yardımların da uygun yerlerde kullanıldığını söylemiştir.[74] Gülek'in seyahatindeki tutumuna karşılık Menderes de kendisine bir teşekkür telgrafı çekmiştir.[75]

1955 Ocak ayında NY Times'ta yer alan Türkiye aleyhtarı yazılar Zafer gazetesinde eleştirilerek, 'Siyonist çevrelerin etkisiyle Türkiye aleyhtarı kampanya' başlatıldığı, İsrail'in, Türkiye'nin sanayileşmesinden ve Arap ülkeleriyle işbirliği yapmasından

[71] Muhalefet partilerinin ve yayın organlarının bu konulardaki tutumları hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Canan Demir, a.y.
[72] Kasım Gülek, "Türk Amerikan Dostluğu", **Akis**, Sayı: 37, 22 Ocak 1955, s. 5
[73] Gülek, a.y.
[74] "Amerika'ya Telgraf", **Akis**, Sayı: 38, 29 Ocak 1955, s. 6-7
[75] A.y.

kaygı duyduğu için ABD'deki Yahudi lobisini harekete geçirdiği iddia edilmiştir.[76] Akis dergisine göre aslında bu süreçte dış basındaki eleştirilerin başlıca sebebi ise basın özgürlüğüdür. Zira Ulus gazetesi başyazarı ve CHP milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın başta olmak üzere birçok gazeteci DP yönetimine karşı getirdikleri eleştiriler nedeniyle hapistedir.[77] Keza CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de 1955 yılındaki kimi eleştirileri nedeniyle kısa süreliğine tutuklanmıştır.[78] Akis dergisine de Devlet Bakanı Mükerrem Sarol tarafından dava açılmış ve başyazarı Metin Toker bir süre tutuklu kalmıştır.[79] Ancak Zafer gazetesinde çıkan makalelerde, bu konular daha ziyade 'Siyonist çevrelerin etkileri' ve 'Uluslararası Gazeteciler Cemiyetinin Komünist kışkırtmaların etkisinde kalması'[80] gibi sebeplere bağlanmıştır. Yalçın hapisteyken, Zafer başyazarı Burhan Belge ise, Adnan Menderes'in Türk-Irak Paktı'yla ilgili görüşmeler için gittiği Bağdat'ta, Menderes'in Irak Meclisine hitap ederken yaptığı konuşmayı tercüme etmektedir.[81]

1955 Şubat'ındaki bir değerlendirmesinde İsmet İnönü, dış politikada tutulan yolun ve Irak ile pakt kurulmasının isabetli olduğunu, ancak bunun NATO ile birleştirilmesi yahut en azından Batı güvencesi altına alınması gerektiğini belirtmiştir. Irak'a herhangi bir tecavüz olması halinde Türkiye'yi kendi başına müdahaleye zorlayacak bir tutumdan kaçınılmalı, eğer bir müdahale gerçekleşecekse de bu NATO güvencesi ve işbirliğiyle yapılmalıydı.[82] Mısır'ın Batı karşısındaki tutumunu da eleştiren İnönü, Nâsır'ın Arap âlemini arkasına alarak Batı ile pazarlık yapmaya çalıştığını ve Türkiye'nin de buna alet olmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan Arap ülkeleriyle ayrı ayrı anlaşmalar akdedilmesini tasvip ederken, Mısır'a karşı çok yumuşak bir tutum sergilenmemesi gerektiğini söyleyen İnönü, bununla birlikte bu tarz 'küçük meseleler' üzerinde durulmasını da lüzumsuz bulduğunu dile getirmiştir.[83] Nitekim Mısır'a karşı kullanılan yumuşak üslup bundan sonra sertleşmeye başlayacaktır.

[76] "Arap Tarafsızlığında Çözülme", **Forum**, Cilt 2, Sayı: 21, 01.02.1955, s. 19
[77] **Akis**, Sayı: 30, 4 Aralık 1954, s. 3
[78] "Sanki Bir Komedi, Gaye: Muhalefeti Susturmak", **Akis**, Sayı: 67, 20 Ağustos 1955, s. 4-7
[79] 1954 yılında dergide yayınlanan bir yazısından sonra Sarol'ün açtığı dava 3 yıldan fazla bir süre Akis dergisini ve Metin Toker'i meşgul etmiştir. Derginin muhalif bir tutuma yönelmesinde bu dava da etkili olmuştur. Bkz. "Kapaktaki Gazeteci: Metin Toker", **Akis**, Sayı: 145, 16 Şubat 1957, s. 5
[80] "Amerika ve Biz", **Akis**, Sayı: 36, 15 Ocak 1955, s. 5-6
[81] "Yeni Bir Pakt", **Akis**, Sayı: 36, 15 Ocak 1955, s. 10
[82] "İnönü Konuştu", **Akis**, Sayı: 39, 5 Şubat 1955, s. 10
[83] A.y.

Nâsır'a ve Mısır basınında çıkan Türkiye aleyhtarı yazılara karşı Anadolu ajansı vasıtasıyla cevap verilirken, muhalefetin de bu tutuma iltifat ettiği görülmüştür.[84]

Nâsır'ın Türk-Irak Paktı girişimine tepkilerine karşı Zafer ve Havadis gibi gazetelerde 'nasır' benzetmeleri, "Orta şarkta eşi çok görülen sergerdelerden biri" olduğu, "Mısır milletinin zaten güvenilmez" olduğu, "Mısır'dan bir fayda ummanın beyhudeliği" gibi yorumlara yer verilmiştir.[85] Akis dergisinde ise aynı gazetelerin başyazarlarının daha bir ay önce Nâsır için övgü dolu sözler sarf ettikleri eleştirilirken, Batı'da medyanın önemli bir güç olarak kullanılmasına karşı Türkiye'de neden etkisiz olduğunun cevabının da burada aranması gerektiği vurgulanmıştır.[86] Aynı günlerde konjonktüre göre bir dil kullanılması durumu Suriye ile yaşanan gerilimlerde de gözlemlenebilmektedir. Zafer gazetesinde çıkan haberlerde Türkiye'ye sevgi tezahürleri gösteren Suriyelilerden bahsedilmekteydi. Oysa daha Ocak ayında Ordu milli takımları karşılaşmasında Türk takımı "Süngülü muhafızlar eşliğinde sahaya çıkmıştı."[87] Menderes'in Ortadoğu seyahati sırasında da Suriye'de pek de hoş karşılanmadığı malumdu. Buradan dış politikada muhalefetin ve muhalif basının çok fazla dikkate alınmadığı yorumu yapılabilmekle birlikte, örneğin yukarıda zikredilen İnönü'nün görüşlerinin Mısır gelişmelerinde etkisi olduğu iddia edilebilir. Ancak benzer bir durumu, hem de aynı zaman dilimi içinde Suriye ile yaşamak bu tecrübeden yararlanılamadığını göstermektedir. Akis dergisine göre basının da "Düşmanlıkta olduğu gibi dostlukta da ölçüyü korunması"[88] gerekmekteydi.

1955 yılı Ocak ve Şubat ayında Türkiye ile Irak arasında Bağdat Paktı'na giden süreçte görüşmeler gerçekleşmiştir. Şubat ayı sonunda paktın ilk adımı olarak Türkiye ile Irak arasında bir anlaşma akdedilmiştir. Mart ayındaki Meclis görüşmelerinde Türkiye - Irak arasındaki pakt hakkında Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü izahat verirken, kurulacak paktın bir güvenlik anlaşması olacağı ve Türkiye'yi bağlayıcı nitelikte olmadığı söylemiştir. CMP adına söz alan Osman Bölükbaşı ve CHP temsilcisi Turgut Göle de, Türkiye'ye herhangi bir tecavüz olduğu takdirde bütün parti ihtilafları-

[84] "Dış Politika", **Akis**, Sayı: 40, 12 Şubat 1955, s. 4-6
[85] "Bir Musibet Bin Nasihatten İyidir", **Akis**, Sayı: 38, 29 Ocak 1955, s. 9
[86] A.y.
[87] **Akis**, Sayı: 40, 12 Şubat 1955, s. 4-6
[88] A.y.

nın biteceğini söyleyerek dış politikada hükümeti desteklemiştir.[89] Görüşmeler sonunda Irak ile yapılan anlaşma mecliste tam bir ittifakla kabul edilmiştir.[90] Bu durum, DP'nin Ortadoğu'da izlediği politikaların 1955 yılında da muhalefet tarafından desteklendiğini göstermektedir.

Anlaşmaya göre Irak'a Sovyetler Birliği'nden bir tecavüz olursa Türkiye otomatik olarak müttefikinin yardımına koşmak mecburiyetinde bulunmuyordu. Ne yapılacağına karar verirken hükümet, NATO müttefiklerinin yardıma koşmaları halini dikkate alacaktı. Bu nedenle Bağdat Paktı ilk aşamada 'maceracılıktan uzak' ve İngiltere ve ABD'nin iştiraki yahut garantisi olmaksınız hareket etmeyen bir görüntü vermekteydi.[91] Muhalefetin eleştiri konusu edebileceği alanlar bu şekilde kapatılmış oluyordu. Amerikan ve İngiliz elçileri Menderes ile yaptıkları görüşmelerde paktın tatbiki gerektiğinde yardıma koşulacağının taahhüdünü vermişlerdi.[92] Bu taahhütlerin yerine getirilip getirilmeyeceği paktın işlerliğinde belirleyici olacaktı. Muhalefetin iyi ifade edemediği, 'Paktın otomatik olmaması' gerektiği dışındaki bir diğer husus, İngiltere ve ABD ile birlikte dahi olsa, hükümetin Irak'ı müdafaa için bir kararı meclise danışmadan alıp almayacağıydı. Zira Kore savaşı konusunda alınan karar hafızalardaydı. Menderes, meclis görüşmelerinde bu konuda da sözlü olarak teminat vermiştir.[93]

Akis dergisine göre de Irak ittifakı ile Türkiye, Batı âlemine en büyük hizmeti yapmakta, Arap Birliği'ni de Mısır'ın elinde bir 'şantaj vasıtası' olmaktan kurtarmaktaydı: "Mısır, Süveyş örneğinde olduğu gibi sürekli Arap Birliği'ni kullanmıştır. Batılılar için uzun zamandır bir dert kaynağı teşkil eden Arap Birliği korkuluğunu Türkiye

[89] Turgut Göle, Irak ile yapılan anlaşmanın otomatik işleyen bir askeri taahhüt manası taşımamakla birlikte işbirliğinin tahakkuk ve tatbikini sağlamak için hükümete verdiği salahiyetin anayasaya uygunluğunu ve anlaşmanın 4. maddesinin tarafların başka taahhütlerine halel getirmemekle birlikte Türkiye'nin NATO içindeki hak ve vecibelerini koruyan bir vuzuh taşımamasını dile getirmiştir. Dışişleri Bakanı Köprülü cevaben aldığı sözde, DP'nin bütün dünyaya itimat telkin ederken CHP'yi de bundan mahrum bırakmaması gerektiğini söylemiştir. Menderes ise Paktın otomatik olmadığını söylerken CHP grubuna yönelerek otomatik mi olması gerektiğini sormuştur. Göle tekrar söz alsa da nihayet CHP grubunun da hükümeti tasvip ettiğini bildirmiştir. Menderes yeni sorular sorarak bu sefer muhalefeti köşeye sıkıştırmıştır. Sonuçta Menderes muhalefetin tasvipkâr fikirlerini de ele alarak Paktın tam bir ittifakla kabul edilmesinin önemini, bunun Irak tarafının mevzuu nasıl anlayacağı konusunda da önemli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hükümetin bu görüşmelerde de meclisin kabul edeceği yetkileri kullanırken anayasaya riayetkâr olacağının teminatını vermiştir: "Dış Politika: Meclisten Notlar", **Akis**, Sayı: 43, 5 Mart 1955, s. 8-9

[90] A.y.

[91] "Asıl Mühim Taraf", **Akis**, Sayı: 43, 5 Mart 1955, s. 9-10

[92] A.y.

[93] A.y.

bu Paktla yere sermiştir."[94] Hükümet tarafından CHP ile ilişkilendirilen derginin de böyle bir dil kullanması, konu Batı eksenli bir bölge politikası olduğunda eleştiri dilinin bir kenara bırakıldığını göstermektedir.

1.2.3.2. İkinci Dönem: İktidar-Muhalefet Gerilimi ve Dış Politika

Şevket Süreyya Aydemir *Menderes'in Dramı* kitabında Kore Savaşı'yla başlayan, ABD ve İngiltere ile yapılan çok sayıdaki ikili anlaşmayla devam eden, Lübnan müdahalesinde İncirlik Üssünün kullandırılması ve Bağdat Paktı'nın sonlanmasından sonra CENTO'nun (Central Treaty Organization - Merkezi Antlaşma Teşkilatı) hayata geçirilmesi gibi meselelerde meclise danışılmaması ve hatta kimi zaman anlaşmaların sadece Dışişleri Bakanının imzası ile tatbike geçmesi gibi bir fiili duruma dikkat çekmektedir.[95] Aydemir'e göre muhalefetle uzlaşı aranması, özellikle İsmet İnönü'nün fikrinin alınması gerekliydi:

> "… Menderes, dış politika işlerini İnönü ile istişare etseydi, şu Kore harbine katılma, şu ne idüğü belirsiz ikili anlaşmalar ve hatta şu NATO'da eşit teminat işleri bile bir başka şekil alabilirdi. Ve bugün bunların sınırları ve garantileri hala belirsiz karanlıklarına Menderes, eminim ki sürüklenmezdi. Haysiyetli bir dış politika içinde haysiyetli anlaşmalara gider ve memleket bunlardan bugün de olduğu gibi endişe duymazdı. Hele 1952'de Brüksel'de olduğu gibi, hem de kimse bizden istemeden devletin bütün silahlı kuvvetlerini yabancı bir kumandanlığın emrine vermezdi. Ve biz bu kuvvetlere, mesela Kıbrıs işlerinde olduğu gibi bir gün ve aslında kayıtsız şartsız hâkim olmadığımızı anlamak durumuna düşmezdik…"[96]

Aydemir'in ifadelerinden anlaşılan NATO üyeliği bile sorgulanması gereken bir durumdur. Bu böyleyken iktidar muhalefeti fazla dikkate almayarak, üniversiteler, basın, askeriye ve bürokrasi üzerinde baskı uygulayarak, gerek dış politika gerekse iç politika işlerinde kendisine karşı bir tepki biriktirmiştir. Aydemir'e göre özellikle Vatan Cephesi hareketi ve Uşak'ta gerçekleşen İnönü'ye linç girişimi ve ekonominin

[94] "Paktın Asıl Kıymeti", **Akis**, Sayı: 43, 5 Mart 1955, s. 10
[95] Aydemir, a.g.e., s. 276
[96] Aydemir, a.e., s. 279-280

kötüye gidişi gibi gelişmeler bu tepkilerin patlama noktasına geldiği eşikleri oluşturmuştur.[97]

Aydemir'in 1960'lı yıllarda kaleme aldığı kitabında getirdiği eleştiriler 1950'li yıllarda muhalefet partilerinde veya basında yüksek sesle dile getirilmekten uzak kalmıştır. 1955 yılında yaşanan gelişmeler sonucunda ise DP iktidarına karşı muhalif seslerin gittikçe yükselmesi söz konusudur. Bu yıl içinde yaşanan 6-7 Eylül olayları ve Kıbrıs konusunun hassas bir vaziyet alması, Bağdat Paktı'nın akdedilmesinden sonra Türkiye'ye karşı Ortadoğu'da tepkilerin yükselmesi, yine aynı yıl yaşanan kabine buhranı ve neticesinde birçok bakanın istifa ederek DP'den ayrılması gibi gelişmeler, dış politika konusundaki eleştirilerin de daha yüksek sesle telaffuz edilmeye başlamasında etkili olmuştur. Bununla birlikte muhalefetin milli politika söylemi de sürmüştür. Eleştirilerin dozu çatışma boyutuna varmamış, Aydemir'in "iktidarın muhalefeti hiçe sayması" olarak değerlendirdiği gelişmeler karşısında dahi muhalefet liderleri iktidarı çok sert bir dille eleştirmekten geri durmuştur. Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak Londra görüşmeleri başladığında CHP lideri İsmet İnönü ve CMP lideri Osman Bölükbaşı'nın demeçleri Kıbrıs'ın bütün Türk milletinin meselesi olduğu, iç politika meselelerinin Londra Konferansı boyunca sadece Kıbrıs meselesine yerini bırakması gerektiği yönünde olmuştur.[98] Ayrıca her iki lider de muhalefetle fikir alışverişi yapılmamasından muzdarip olduklarını dile getirmişlerdir. Akis dergisinde bu durum şöyle ifade edilmiştir:

> "… Yunanlılar kanlı bıçaklı oldukları muhalefetle istişare ederek Konferansa gitmişlerdi. Biliniyordu ki muhalefetin de desteğinin olması ellerini kuvvetlendirecekti. Bizde ise muhalefet liderleri destek mesajları için kendiliğinden harekete geçmek durumunda kalmışlardır. DP hükümeti prestijini artırabilecek bir fırsatı da kaçırmış oluyordu böylece… Hükümetin sözcüleri ise bu meseleden bahsetmek bile bir yana, artık hiç kimsenin itimat etmediği kalkınma hamlelerini savunuyor, bunları eleştirenlere de ateş püskürüyordu… CHP ve CMP liderleri ve sözcüleri ise sadece milli davamız Kıbrıs konusuna sahip çıkıyorlardı… Kalkınma tenkit ile daha verimli hale gelebilirdi. Hâlbuki Kıbrıs davasının alemdarlığını muhalefete kaptırarak DP en basit siyasi inceliklerden mahrum şekilde hareket ettiğini gösteriyordu…"[99]

[97] A.e., s. 290-292
[98] "Muhalefetin Verdiği Ders", **Akis**, Sayı: 69, 3 Eylül 1955, s. 5-6
[99] A.y.

Menderes'in muhalefetle işbirliği ve istişareye yanaşmamasının arkasında İnönü'nün siyaset sahnesindeki ağırlığının da etkisi söz konusudur. 1956 Nisan ayında Menderes'in tehditvari açıklamaları muhalefeti susturma çabaları olarak yorumlanmıştır.[100] Bu süreçte muhalif bir pozisyona geçmiş olan Akis dergisinde bütün bunların arkasında Menderes'in taşıdığı iktidar endişesinin yer aldığı söylenmektedir:

> "… Bütün nutuklarınızdan endişe içinde olduğunu anlaşılıyor. Endişenizin bütün sebebini de muhaliflerin 'Hesap soracağız!' sözlerinin teşkil ettiğini itiraf ediyorsunuz. Ne darağacı kurulacaktır ne İstiklal Mahkemeleri… Masum insanlara zulüm yapılmamasının teminatı demokrasiye inanmış Türk milletidir. Sizin sözlerinizle yetişen ve sizin başkalarına haksız davranmanızı önleyecek olan nesil, yarın aynı şekilde size zulmetmek isteyenlerin önüne set çekecektir… Endişe gözlüklerini çıkarınız ve haksızlık, hırsızlık yapan varsa onları bizzat siz cezalandırınız… Maksadınız rejim değiştirmekse hiçbir şey yapamayacaksınız Adnan Bey ve tehditleriniz hiç kimseyi korkutmayacaktır…"[101]

Türkiye, 1957 yılına gelindiğinde Kıbrıs konusunda Adanın tamamı üzerinde hak talep etmek gibi pratikte bir karşılık bulmayan söylemler yerine 'Taksim' politikasını tutmaya başlamıştır.[102] Akis dergisine göre Türkiye Kıbrıs konusunda olduğu gibi Ortadoğu bölgesinde de 'elle tutulur' politikalar geliştirmek zorundaydı.[103] Bu da sadece iktidarın görevi değildi. Demokrasinin teminatı olarak muhalefet de eleştiri ve söylemleriyle iktidarı yerine göre zorlaması ve yerine göre de desteklemesi gerekliydi. Ancak yine Akis dergisin göre muhalefet de sadece 'kulaktan dolma bilgilerle' iktidarı eleştirmeye kalkışmakta ve konuların yeterince doğru bir zeminde etraflıca tartışılamamasına neden olmaktaydı.[104] Dış politika konusunda bir başarısızlık söz konusuysa bunda iktidar kadar muhalefetin de sorumluluğu söz konusuydu.

1957 Temmuz'unda Kıbrıs'la ilgili dış ve iç basında, İngiliz yetkililerin bir plan peşinde olduğu ve bunun taksim olmadığının dile getirildiği haberlerde, ABD'nin İngiltere ile birlikte hareket ederek Kıbrıs'a önce muhtariyet, sonra self-determinasyon* verilmesi tezini destekleyeceği iddiaları, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda bir oldubit-

[100] **Akis**, 24 Eylül 1955, s. 3
[101] "Hiçbir Şey Olmayacak, Adnan Bey!", **Akis**, Sayı: 101, 14 Nisan 1956, s. 5
[102] Kıbrıs konusunda izlenen politikalar ve Taksim teziyle ilgili olarak bkz. aş. "Kıbrıs Meselesi"
[103] "Meclisteki Dış Politika Müzakeresinin Hatırlattıkları", **Akis**, Sayı: 139, 5 Ocak 1957, s. 6-7
[104] A.y.
* Kendi kaderini tayin hakkı. Kıbrıs'taki nüfus oranları, Adadaki Türkler aleyhine çevirecek bu çözümü Türkiye için kabul edilemez kılmaktadır.

tiyle karşı karşıya kalması ihtimalini gündeme getirmiştir.[105] Bu konuyla ilgili gelişmelere Zafer gazetesinde ise yer verilmemekteydi. Zafer ve Havadis gazeteleri 1957 Aralık ayındaki BM görüşmelerinde Kıbrıs konusunda bir karar alınamayıp NATO görüşmelerine bırakılmasını sanki bir 'Zafer' kazanılmış gibi aksettirmekteydi.[106] Aslında Türkiye lehine alınmış bir karar yoktu. Hatta bu durum Yunan tarafı için olumlu bir gelişmeydi. Zira daha önceleri Yunanistan bu konuyu BM Genel Kurul gündemine bile getiremezken bu sefer tezini geçerli kılacak oy alamasa da, aksülamel etmesini hedeflemiş ve başarmıştır.[107] Bu gazetelerde ayrıca Menderes'in Paris'teki NATO toplantısında büyük itibar gördüğü gibi haberler yapılmıştır.[108] Hâlbuki bu toplantıda ne Türkiye'nin Ortadoğu ve Bağdat Paktı üzerine yaptığı teklifler kabul edilmiş, ne de somut bir sonuç alınmıştır. Toker'e göre Menderes, iç ve dış politikada 'günü atlatmak' prensibiyle hareket ederken, yayın organları vasıtasıyla iyi gitmeyen dış politikayı gizlemeye çalışmıştır.[109]

Muhalefetin eleştirileri karşısında ise 'DP Batıcı, CHP nötralist' gibi söylemlere yer verilen iktidara yakın yayınlarda Menderes'in kesin bir muvaffakiyetle NATO toplantısında başarılı olduğu söylenmekteydi.[110] Akis dergisine göre iktidarın yayın organları dışarıya karşı böyle bir intiba mülahaza etmekten fayda umuyorlardı. Bu şekilde ABD'ye "Amerika'nın menfaatinin nötralist bir CHP ile mümkün değildir" gibi bir düşünceyi telkin etmek istemekteydiler.[111] Hâlbuki telkinde bulunulan muhatapların fikir beyan etmeleri ise iç işlerine karışmak olarak yorumlanabilirdi. Müttefikinin iç işlerine müdahil olmaksa Batı'nın 'demokrasi idealinden' vazgeçmesi demekti.[112] İçe dönük mesaj ise "Liderimize bütün dünya hayrandır, aman onun sözünden çıkmayın"[113] mealindeydi. Bunun muhatabıysa özellikle DP meclis grubuydu.

ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'ın 1958'deki Bağdat Paktı toplantısına katılmak üzere Ankara'ya geleceği haberi de iktidara yakın yayın organlarında Men-

[105] "Kıbrıs", **Akis**, Sayı: 167, 20 Temmuz 1957, s. 4-5
[106] "Çanlar Kimin İçin Çalıyor", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-9
[107] "Kıbrıs İşi", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-9
[108] "Bir Vazife Bekliyor", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-9
[109] Toker, "Kıbrıs Meselesi", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 5
[110] "Kıbrıs: Hangi Muvaffakiyet?", **Akis**, Sayı: 190, 28 Aralık 1957, s. 9-11
[111] A.y.
[112] "İki Perdelik Oyun", **Akis**, Sayı: 190, 28 Aralık 1957, s. 9-11
[113] A.y.

deres'in büyük bir başarısı gibi verilmekteydi.[114] ABD'nin Bağdat Paktı'na olan ilgisi ve bu toplantıya katılım kararı, İngiltere ile ABD arasında varılan bir mutabakatın neticesiydi. Batı basınında ise Türkiye'nin NATO'daki teklifleri neredeyse alay konusu ediliyordu.[115] Dulles'ın Ankara'ya gelişinin, Kıbrıs konusunda Türk tezinin ABD tarafından kabulü anlamına geldiği ve bu Londra'nın da bu görüşü dile getirdiği iddia edilen yayın organlarına göre, Zafer yazarı Burhan Belge'nin ifadesiyle: "Menderes'in 'Görülmemiş Zafer'ini görmeyenler ise kör olsa gerekti."[116]

1957 Şubat'ında TBMM'de, Hikmet Bayur'un Dışişleri vekili Ethem Menderes'e dış yardımlarla ilgili sorusu çerçevesinde açılan müzakerelerde muhalefet, Eisenhower doktrini'nden ve Amerikan yardımlarından yeterince yararlanamayan hükümeti eleştirirken, diğer NATO müttefiklerinin yaptığı gibi askeri harcamalardan kısıtlamalara gidilerek ekonomik kalkınmanın hal çaresine bakılmasını öneriyordu.[117] Bir milletvekili mecliste "Bırakınız şu Şarklı zihniyeti" dedikten hemen sonra söz alan Adnan Menderes, böyle ifadelerin komşu ülkeleri tahkir edeceğini ifade etmiştir.[118] Akis dergisindeyse, Türkiye'nin Ortadoğu liderliğine soyunurken hükümetin 'Şark zihniyeti' denildiğinde Ortadoğu ülkeleriyle alaka kuran bir yaklaşımla hareket etmesi bir çelişki olarak yorumlanmıştır.[119]

1957 Nisan sonunda Hür Parti milletvekili Feridun Ergin Kıbrıs konusunda Mecliste umumi müzakere açılması teklifi getirmiş ve DP'lilerden olumsuz bir tepki almamıştır. Bu durum iktidarın muhalefeti dikkate alması bakımından olumlu bir gelişme olarak yorumlanmıştır.[120] Aynı süreçte Cumhurbaşkanlığında Bakanlar ve DP Meclis grubundan isimler Kıbrıs konusunda toplanırken, Kıbrıslı liderler Fazıl Küçük ve Faiz Kaymak'ın Hür Parti ve CHP merkezlerini ziyaret etmeleri de söz konusudur.[121] 1957 sonunda TBMM Dış İlişkiler Komisyonundan geçen Lübnan'a silah yardımı teklifi meclis gündemine Aralık ortalarında getirilecekken, BM Genel Kurulunda

[114] "Horoz Şekeri", **Akis**, Sayı: 191, 4 Ocak 1958, s. 6-7
[115] A.y.
[116] A.y.
[117] "Dış Yardım: Hakikatin Peşinde", **Akis**, Sayı: 146, 23 Şubat 1957, s. 6-8
[118] "Şarklılık", **Akis**, Sayı: 146, 23 Şubat 1957, s. 10
[119] A.y.
[120] "Kırık Ümitler", **Akis**, Sayı: 156, 2 Mayıs 1957, s. 5-6
[121] Kıbrıslı liderlerin muhalefet partileriyle görüşmelerine ya izin verilmiyor ya da zorluk çıkartılıyordu. Bkz. "Kapı Önündeki Fırsat", **Akis**, Sayı: 156, 2 Mayıs 1957, s. 5-6

Irak, Lübnan ve diğer Arap ülkelerinin Yunan tezini desteklemeleri sonucu hükümet bu tasarıyı meclis gündemine getirmekten vazgeçmiş, böylece muhalefetin tenkitlerinden kurtulmuştur.[122]

1958 yılında iç politikada olan ihtilafların dış politikanın yorumlanmasına da yansıdığı görülmektedir. Menderes'in özellikle Ortadoğu ve Kıbrıs konusundaki o güne kadarki tutumuna yönelik eleştiriler, Sovyetler Biriliğinden gelen herhangi bir tehditvari söylem söz konusu olduğundaysa ortadan kaybolacaktır. Toker, bu duruma örnek olarak gösterilebilecek yazısında şu ifadelere yer vermektedir:

> "Bilinmelidir ki bunlar bizim iç tartışmalarımızdır. Hariçten gazel okumanın zerrece faydası yoktur. Rus radyolarından yükselen tehdit sedalarına kulaklarımız kapalıdır. Biz Batılıların yanında vaziyetimizi belirlemişizdir ve bu sorgulanamaz bile…"[123]

Muhalefet liderleri İnönü de meclis kürsüsünde: "… Başımızdaki idareden son derece şikâyetçi olsak bile bir tehlike anında hudutlarımızda can vermekten başka bir şey bilmeyiz!"[124] demiştir. Bu açıklama Sovyet yayın organı İzvetsiya'da yer alan ve NATO üyelerine Türkiye'nin 'tahrikkâr' politikalarını şikâyet eden yazılar üzerinedir. Toker'in, Menderes'in Paris NATO zirvesindeki konuşmasına atıfla Türkiye'nin hem kendini hem de müttefiklerini tehlikeye attığı söylentilerine cevabı şöyledir:

> "… Bu topraklar üzerinde Kremlin'in iyi niyet sahibi olabileceğini aklından geçiren dahi yoktur. Değil Rusya, en yakın müttefiklerimizin dahi iç politikada bir tarafı destekler tutum takınması bile bizi üzer… Toprakları üzerinde atom silahları bulundurulmasının ve füze üssü kurulmasının Sovyetler Birliği karşısında kendini tehlikeli duruma düşürmeyeceğine milletçe iman etmişizdir…"[125]

Sovyetler Birliği'nden gelen eleştiriler, ABD'nin Türkiye üzerinde füze üsleri kurmasının gündeme gelmesi üzerine gelmiştir. Füzelerin yerleştirilmesi konusunda muhalefetin itirazı ise böyle bir kararın mecliste alınması yönündedir.[126] Yani karara yönelik değil, kararın alınış biçimine yönelik bir muhalefet tavrı söz konusudur. Bir-

[122] "Çanlar Kimin İçin Çalıyor", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-5
[123] Toker, "Şimalden Gelen Sesler", **Akis**, Sayı: 191, 4 Ocak 1958, s. 5
[124] Toker, a.y.
[125] A.y.
[126] 1958 Şubat'ında CHP'nin füze üslerinin kurulmasıyla ilgili tebliğinde, bu kararın TBMM'de alınması gerektiği belirtilmiştir. "Dış Politika", **Akis**, Sayı: 197, 15 Şubat 1958, s. 8-9

kaç gün sonraysa Menderes Radyoda CHP'nin 'nötralizm'e kaydığı söylenmiştir.[127] Buna karşılık olarak TBMM'de İnönü'nün Bülent Ecevit ile birlikte sunduğu muhalefet tebliğinde "dış politikadaki başarısızlık iktisadi vaziyetin handikabına ve demokratik rejime hükümetin itibar etmemesine"[128] bağlanıyordu. Hükümeti, Meclisi dış politika meselelerinden haberdar dahi etmemekle eleştiren CHP'nin öncülüğünde ilk defa olarak muhalefet dış politika kaynaklı bir konu net bir şekilde karşı bir pozisyon almıştır.

1957 seçimleri öncesinde muhalefet partileri arasındaki işbirliği girişimlerinden sonra Menderes, haberdar etme ve fikir alışverişini neredeyse tamamen kesmiştir. Dolayısıyla 1958 yılındaki bu eleştiriler bir birikimin göstergesidir. İnönü ve Ecevit'in dış politika eleştirilerine Menderes meclisteki cevabında, Kıbrıs konusunda İngiltere'nin gittikçe taksim fikrine yaklaştığını iddia ederken 'nötralizm' tartışmasını tekrar gündeme getirerek, 'CHP'nin Rusya'dan mı yardım alınmasını istediğini' sormuştur.[129] Bunun üzerine Ecevit bir soru takriri vermiştir: "Acaba bu yaklaşım Sovyetlerle yapılan kredi ve teknik anlaşmaları için müzakerelerin hükümet tarafından iptal edildiği anlamına mı geliyordu?"[130] Bu soru aslında hükümetin dış politikadaki birçok konuda Meclisi neredeyse hiç haberdar etmediğinin de delili gibiydi. Zira Sovyetler Birliği ile bir anlaşma yapılmış mıydı, yapıldıysa içeriğinde ne vardı, yapıldı da iptal mi edilmişti, bilinmiyordu. Sovyetler Birliği ile 1958 yılında ekonomik ve ticari anlamda müzakereler söz konusuyken muhalefete yönelik 'Sovyet işbirlikçisi' gibi bir itham da yersiz ve çelişkiliydi.[131]

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 1958 Şubat'ında Bütçe müzakerelerinde söz aldığında Mısır-Irak arasındaki bölgesel liderlik yarışını, Mısır ile ilişkiler düzeltilmeye çalışılırken böyle iddiaların gündeme getirilmesinin doğru olmayacağı düşüncesiyle inkâr etmiştir.[132] Ancak ortada bir Mısır-Suriye ve Irak-Ürdün federasyonlarının kurularak bölgenin kutuplaşması durumu vardı. Zorlu, NATO'da görüşülen Suriye me-

[127] "Yeni Adetler", **Akis**, Sayı: 197, 15 Şubat 1958, s. 8-9
[128] A.y.
[129] A.y.
[130] A.y.
[131] Sovyetler Birliği ile ilişkilerde yaşanan gelişmeler hakkında ayrıca bkz. Aş. "Sovyetler Birliği Karşısında Türkiye" ve "1958 Sonrası DP Dış Politikası"
[132] "Dış Politika'nın Getirdiği Hüsran", **Akis**, Sayı: 199, 1 Mart 1958, s. 9

selesinin ehemmiyetle karşılandığını iddia ederken, Mısır'a karşı bir husumetin asla Türkiye'de mevcut olmadığını söylüyordu. Zira Suriye'nin Mısır himayesine girmesi, bir Sovyet peyki haline gelmesinden daha tercih edilebilir bir durumdu. Aynı konuşmada Bağdat Paktı'yla ilgili olarak ise her paktın zayıf devreleri olabileceğini söylemekteydi. Bağdat Paktı bu süreçte Arap ülkeleri arasındaki kutuplaşmadan ötürü "ciddi manada sallantıdaydı."[133] Zorlu, Kıbrıs konusunda ise İngiltere ile bir ihtilafın bulunmadığını belirtmekteydi. Ancak taksim fikrinin benimsenmesine dair en ufak bir emare yoktu. Muhalefetin dış politika tenkitlerinin gereksiz olduğunu iddia eden Zorlu, bunların 'ah ü vah' getirmekten başka işe yaramadığını söyleyerek, yapıcıve yol gösterici olmaktan uzak olduğunu ifade ediyordu.[134]

Kürkçüoğlu'na göre 'İhtilâl' kavramının Türk Siyasal hayatındaki tartışmalara konu olması Irak ihtilâlinden sonra başlamıştır.[135] Ancak Menderes'in 1955 yılında yaşanan kabine buhranından itibaren bir ihtilal endişesi yaşadığı gözlemlenebilmektedir. Nitekim muhalefet ve basının üzerine gidilmesinde bu endişenin de rolü olduğu düşünülebilir. Muhalefetten gelen eleştirilere verilen tepkiler bir ihtilal tedirginliğinin baş gösterdiğini belli etmektedir. Nitekim 1958 yılı içerisindeki gelişmeler bu tedirginliği artırdığı gibi, kavramın gündemde yer tutmasında da önemli etkiye sahiptir. 1958 Mayıs ayı sonlarına doğru Zafer gazetesinde çıkan haberlere ve Namık Gedik'in meclis kürsüsünden yaptığı konuşmalara bakılacak olursa ülkede bir isyana teşvik havası estirilmekteydi.[136] Fransa'da De Gaulle'ün göreve gelmesi, Lübnan'da anayasayı değiştirerek iktidarının süresini uzatmak isteyen cumhurbaşkanı Chamoun'a karşı halkın ayaklanması gibi gelişmeler Türkiye'deki iktidar çevrelerinde pek hoş karşılanmamış, darbe vehmine neden olmuştur. Toker'e göre iktidar yanlısı basın bizzat darbe vehmini körüklemekteydi:

> "Bunlar halkın ruh haletini pek ala sezinlediklerinden mutat veçhile mesuliyeti muhalefetin ve İsmet İnönü'nün üzerine yıkmak istemektedir. Menderes'in bu vehimlere değil halka kulak vermesi gerekir. Zafer'e şunu söylemek gerekir: hem ayaklanma olacak diye korkup hem de bunun bütün un-

[133] A.y.
[134] A.y.
[135] Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**… s. 133
[136] Toker, "Ayaklanma Psikozu", **Akis**, Sayı: 212, 31 Mayıs 1958, s. 5

surlarını ellerinle hazırlamaya aklı başında bir hareketten başka her şey denir…"[137]

1958 Haziran'ında Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlar arasında çatışmalar tekrar başlamıştır. Rumlar bir Türk ilkokuluna saldırıp Atatürk posterini parçalamış, bunun üzerine İstanbul'da büyük bir miting düzenlenmesine müsaade edilmiştir. İstanbul'un her yerinde tanklarla, askeri araçlarla geniş güvenlik önlemleri alınarak, 6-7 Eylül olaylarına benzer şeyler yaşanmaması için tedbirler alınması Akis dergisinde bir 'darbe provası' benzetmesiyle tasvir edilmiştir.[138]

Irak ihtilâliyle mezkûr tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Menderes, aslında 1940'lardaki ihtilâl girişimleri sonrasında bir süreliğine durulmuş olsa da, halk tarafından sevilmeyen yönetimin mevcudiyetinden ötürü her an böyle bir ihtimalin gündemde olduğu Irak'ın yöneticileri ile ikili dostluk ilişkilerini geliştirmiştir. Menderes'in, Bağdat'taki ihtilâl haberini aldığında Ürdün'e bir askeri uçak göndererek bu dostlarını kurtarma girişiminde bulunması[139] ve gösterdiği sert tepki muhalefette ve basında eleştiri konusu olmuştur.

Irak İhtilâli gerçekleştiğinde DP yönetiminin Irak'a yönelik bir askeri müdahale seçeneğini gündeme getirmesinden endişe duyan İnönü, bundan birkaç yıl önce meclisteki bir dış politika tartışmasında Menderes'e F. R. Zorlu'nun 'sergüzeştçi' bir politika takip ettiği ve bu şekilde bizzat ülkenin kendi müttefiklerini tedirgin ettiğini söylemiştir.[140] TBMM'ye danışılmadan hareket edilmesini eleştiren İnönü, böyle hareketlerin muhalefetin dış politika konusundaki uzlaşmacı tavrını bitirebileceğini işaret etmiştir.[141]

26 Temmuz'da Londra'da yapılan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi Toplantısına giderken Daily Mail muhabirine verdiği demeçte Türkiye ve İngiltere'nin Irak'a karşı askeri müdahalede bulunmasını savunan Zorlu'nun bu yaklaşımı, muhalefetin dışişleri konularında yeterince bilgilendirilmediğini gösterirken, böylesine kritik kararla-

[137] Toker, a.y.
[138] "Kıbrıs: Dananın Kuyruğu", **Akis**, Sayı: 214, 14 Haziran 1958, s. 12-15
[139] Aydemir, a.g.e., s. 299-300
[140] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, c. 1, 05.2.1955
[141] A.y.

rın TBMM'de görüşülmemesi konusundaki eleştirilerin de önünü açmıştır.[142] Nitekim 1958 yılındaki gelişmeler, DP iktidarı ile muhalefet arasındaki dış politika konusunda var olan göreli uzlaşmayı sonlandırmıştır. Muhalefet, hükümetin Ortadoğu sorunlarında müdahaleden yana bir tutum benimsemesine karşı çıkmıştır. Bu zamana kadar iç politikada sert tartışmalar olsa da dış meselelerde iktidarı destekler görünen, başta CHP olmak üzere muhalefet partileri, bundan sonraki süreçte dış politika konusunda da çetin bir muhalefet sergilemiştir.

1.3. Dış Faktörler

Dış politikanın belirlenmesinde etkili olan dış faktörler, genel anlamda uluslararası sistem, hegemon devletlerin politikaları, ittifak ve dostluk ilişkileri, tarihsel düşmanlıklar şeklinde sıralanabilmektedir. DP döneminde Türkiye'nin dış politikasını etkileyen dış faktörlerin başında da Soğuk Savaş gelmektedir. Uluslararası ortama hâkim olan Soğuk Savaş'ın, blok liderleriyle olan ilişkilerden ikili dostluk ilişkilerine, büyük olaylardan küçük meselelere kadar tüm faktörleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkilediği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ortama Soğuk Savaş hâkim olmuştur. Avrupa merkezli uluslararası sistem görünümü yerini ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabete dayanan çift kutuplu sisteme bırakmıştır. Soğuk Savaş, İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan bu iki büyük devlet ve onların çevresinde kümelenmiş diğer devletlerin oluşturduğu Doğu ve Batı blokları arasındaki anlaşmazlıkları, direkt silahlı çatışmaya girmeksizin, fakat bu seçeneğin gün geçtikçe gelişen nükleer silah teknolojisinin gölgesi altında her daim masada olduğu ve caydırıcı unsur olarak kullanıldığı sistemi ifade eder.

Türkiye yeni oluşan bu Soğuk Savaş sistemini Üçüncü Dünya Savaşının başlangıcı gibi algılamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın İttifak cephesinde Almanya ile birlikte yer almanın sonuçlarından ders çıkararak, İkinci Dünya Savaşı'nda her ne pahasına olur-

[142] Behçet Kemal Yeşilbursa, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 1950-1960", **History Studies**, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, ss. 67-98, s. 91

sa olsun tarafsız kalmaya gayret gösteren Türkiye, olası Üçüncü Savaşta ise yalnız kalmanın endişesini yaşamıştır. Sovyetler Birliği karşısında fiili bir savaş halinde Türkiye cephe ülkesi olacaktır. Bu nedenle söz konusu cepheleşmede kendisini Batıda konumlandırma zorunluluğunu hissettirmiştir. 1945'ten 1953'e kadarki Türk dış politikasını bu güvenlik anlayışı içinde izah etmek mümkündür.

Türkiye'nin Batı yönlü dış politikası açısından ise Soğuk Savaş, Batıda kabul görmek adına bir fırsat olarak görülmüştür. Savaş sonrası Sovyet talepleri bir endişe yaratırken, bu talepler karşısında Batı ile işbirliği yapmanın zorunluluğu söz konusudur. Bununla birlikte, 19. yüzyıldan beri devam etmekte olan Batılılaşma hareketinin hedefinin gerçekleştirilmesi adına bu ortak tehdit, Türkiye'yi güvenlik kaygılarından ziyade Batılı kimliğini geçekleştirmek adına, tereddütsüz olarak Soğuk Savaş'ın Batı cephesine yöneltmiştir. Bu bağlamda DP yönetimi de gerek NATO üyeliği sürecinde ve gerekse sonraki süreçte tavizsiz bir Batı eksenli politika izlemiştir. Türkiye'nin 'Batılı' kalması Soğuk Savaş'ın devamıyla mümkündü. Bu yüzden Sovyetler Birliği'nden gelen yumuşama belirtilerine karşı tepkisiz veya temkinli davranılırken, uluslararası ortamda da bir yumuşama belirtisine karşı Türkiye'nin tavrı olumsuz olacaktır. 1953 yılında Sovyetler Birliği'nin taleplerinden vazgeçtiğini bildirmesi karşısındaki Türk tutumu bunun en belirgin örneğidir. Batı'daki kimi hareketlerin de görmezden gelinmesi veya sindirilmesi de yine bu gerekçelerle izah edilebilir. Zira Türkiye artık kendisini Batılı bir devlet olarak görmektedir.

1955 Cenevre Silahsızlanma görüşmeleri sırasında İngiltere ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı yumuşama yönlü mesajları söz konusu olmuştur. Churchill'in "Rusya'nın Komünizmi dünyanın diğer milletlerine dayatmaması halinde milli hak ve arzuları göz önünde tutularak bir anlaşma yapılabilir"[143] mealindeki sözlerine yer verilen Akis dergisinde, İkinci Dünya Savaşı sonrası Konferanslar süreci ve Sovyetler Birliği'nin Boğazlar üzerindeki arzuları hatırlatılarak, DP hükümetinin bu gelişmeleri yakından takip etmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Nitekim ABD, kısa bir zaman sonra Yalta Konferansının zabıtlarını, İngiltere'nin itirazlarına rağmen neşretmiştir. Türkiye ile ilgili olarak Yalta'da pazarlıkların yapıldığı da böylece ortaya

[143] "İngiltere: Churchill Tekrar Sahnede", **Akis**, Sayı: 44, 12 Mart 1955, s. 15

çıkmıştır. Stalin'in "Türklerin Rusya'nın boğazına sarıldığı bir durumu kabul etmesi mümkün değildir" dediği ve Montreux mukavelenamesinin tadilini istediği, Churchill ve Roosevelt'in buna itiraz etmedikleri, bilakis hak verdikleri de ortaya çıkmıştır.[144] Ancak daha sonra Türkiye'nin Rus isteklerini reddettiği ve Amerikan ve İngiliz siyasetinin bu yönde değiştiği bilinmekteydi. Batılılarla Sovyetler Birliği arasında Silahsızlanma konusunda yeni bir Konferansın söz konusu olduğu günlerde Türkiye, kendi topraklarının pazarlık konusu edilmemesini temine çalışmıştır. Türk hükümeti neşredilen zabıtlar karşısında aksülamel göstermiş, buna karşı ABD büyükelçisi Başbakan'a bu konuda teminat vermiştir.[145]

1955 Haziran'ında Sovyetler Birliği'nin dünya çapında giriştiği barış taarruzu söz konusudur. Bunun hedefinin özellikle Balkanlar olduğu belirtilen Akis dergisinde, Yugoslavya ve Bulgaristan'da temaslarda bulunan Kruşçev ve Bulganin'in Yunanistan'da da bir şans peşinde olduğu, ancak Türkiye hakkında en ufak bir ümit bile besleyemedikleri söylenmektedir.[146] Aynı yılın Temmuz ayındaki Cenevre görüşmelerinde genel anlamda bir barışın mümkün olup olmadığı, bunun şartları, Almanya meselesi ve Çin'in tanınması gibi mevzular görüşüldüğünde bir nevi yumuşama sürecine girilirken, Akis'e göre "Kuzu postuna girerek barış yanlısı görünen Rusya'nın asıl hedefi ABD'nin Avrupa'daki askeri varlığını bitirerek kıtayı avuçlarının içine almaktı."[147]

Cenevre'deki Konferansta silahsızlanma, ikiye bölünmüş ülkeler, peyk devletlerin durumu gibi meseleler gündeme getirilmiş olsa da somut bir sonuç çıkmamıştır. Türk kamuoyu ise bu görüşmelere ilgisiz görünmüştür. Ancak DP iktidarının bu Konferansa dikkat kesilmediğini iddia etmek güçtür. Zira burada gerçekleşecek bir anlaşma veya bir yumuşama belirtisi, Türkiye'ye olan Batı desteğinin azalması anlamına gelebilirdi. Batı basınında, Sovyetler Birliği'nin Cenevre görüşmeleri sırasında Ortadoğu'daki karışıklıklardan yararlanmanın ötesinde, Batılıları Mondros Boğazlar sözleşmesini kendi lehine tadile zorlamak emelinde olduğu iddia edilmekteydi. Zira Cenevre'de direkt olarak bu anlaşmadan söz edilmemekle birlikte, suyollarının kulla-

[144] "Beynelmilel Temaslar: Yalta'nın İçyüzü", **Akis**, Sayı: 46, 26 Mart 1955, s. 16-18
[145] "Beynelmilel Temaslar: Türkiye'nin Durumu", **Akis**, Sayı: 46, 26 Mart 1955, s. 16-18
[146] "Rusya: Seyyahlar", **Akis**, Sayı: 57, 11 Haziran 1955, s. 13-14
[147] "Doğu-Batı: Temmuz'un 18'i", **Akis**, Sayı: 57, 11 Haziran 1955, s. 14-15

nımı konusu gündeme getirilmiştir. Akis dergisinde, 1956 yılında süresi dolacak Mondros anlaşması konusunda:

> "Dünya devletlerin el birliği ederek, işin harp gemilerinin Boğazlardan geçişinin bahis konusu edilmesinin önüne geçmesi gerekir. Aksi takdirde Stalin'in ölümünden beri uyumuş görünen bir ihtilaf daha, ateşle oynanan dünyamızda uyanarak diğer ihtilafların yanında, belki başında yer alacaktır"[148]

denilmektedir.

Türkiye'nin bu dönemde uluslararası ilişkilerdeki gelişmeleri Soğuk Savaş ve iki kutupluluk çerçevesinde okuduğunun bir diğer örneği de Bağlantısızlar hareketi karşısındaki tutumu olmuştur. Bağlantısızlığı başından beri bir Sovyet propagandası olarak değerlendiren DP yönetimi, bu harekete itibar edilmesine karşı çıktığı gibi, 1955 Bandung Konferansına da Batıyı temsilen katılmış ve bu hareket hakkındaki görüşlerini açıklamıştır.[149] Bu durum Türkiye'nin güvenlik endişelerini bertaraf etmekle kalmayıp, Batı adına diğerlerine karşı bir söylem geliştirdiğini göstermektedir.

1957'de Sovyetler Birliği'nin Sputnik'i uzaya göndermesi uzun menzilli füze teknolojisine de ulaşıldığının işaretiydi. Nitekim ABD bundan sonra Avrupa'da orta menzilli füzeler yerleştirmeye başlamıştır.[150] 1957 Aralık ayında Paris'te yapılan NATO toplantısı öncesinde, İngiltere ve ABD'nin Tunus'a silah satmalarına karşı Fransa'nın NATO'dan çekilme tehdidi gündeme gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin Sputnik başarısıyla 3000 millik menzile ulaşması sonucu ABD ise 1500-2000 millik füzelerini Türkiye'ye yerleştirme isteğini dile getirecektir. Ancak bunun için de bütün NATO müttefiklerinin rızası gerekmekteydi. Fransa ise Kuzey Afrika politikalarında iyice yalnızlaşırken NATO kozunu oynamaya çalışıyordu. Fransız basını da İngiltere ve ABD'nin Bermuda görüşmelerinden sonra Anglo-Amerikan hegemonya dayattığını gündeme getirmekteydi.[151] Bu durum NATO ittifakına diğer üyelerinin Türkiye kadar hayati önem vermediğini gösteren bir örnektir.

---

[148] "Yeni Bir Tefsir Tarzı", **Akis**, Sayı: 81, 26 Kasım 1955, s. 16-17

[149] Bağlantısızlar hareketine karşı Türkiye'nin Bandung Konferansındaki tutumu için bkz. aş. "Bağlantısızlar Hareketi"

[150] Mehmet Gönlübol v.d., **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990**, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Sevinç Matbaası, 1974, s. 340

[151] "NATO: Buhranlar İçinde", **Akis**, Sayı: 186, 30 Kasım 1957, s. 20-21

1.3.1. ABD'nin Politikaları

Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin Batı ile ilişki biçiminde ABD'nin bölge politikaları önemli etkiye sahiptir. Nitekim NATO üyeliğinin gerçekleşmesinden sonra Türkiye'nin Ortadoğu'da izlediği politikalar ABD'nin belirlediği bir çerçevede yürütülmüştür. ABD ile ilişkilerde Amerikan yardımları da önemli bir yer tutar. Bu yardımların amaç ve kapsamlarını belirleyen Amerikan planları da Türkiye'nin Batı lideriyle olan ilişki biçimini ve Ortadoğu politikasını yakından etkileyen unsurlardır.

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Soğuk Savaş'ın seyrine de bağlı olarak, bazı ufak ayarlamalar ve program değişikliklerine uğrayarak farklı aşamalardan geçmiştir. 1957'deki Eisenhower doktrini de bu değişikliklerden biri olmakla beraber, bundan sonraki süreçte ABD'nin politikalarında amaç ve hedef değişiklikleri de gözlemlenecektir. Bu bakımdan Eisenhower doktrini radikal bir değişikliğin ilk aşaması olarak görülebilir. Dolayısıyla burada doktrinden önceki Amerikan Politikaları ve doktrin sonrası politikaları ayrı başlıklarda incelenerek, Türkiye'nin ABD ile ilişki biçimi, kendini bu ilişkide nasıl konumlandırdığı ve dış politikasının hangi seviyelerde etkilendiği tartışılacaktır.

1.3.1.1. Soğuk Savaş Başlangıcı: Amerikan Yardımları ve Üsler

DP'nin devraldığı dış politikanın bir boyutu da dış yardımlar konusundadır. Türkiye'nin, zamanın şartları içerisinde iktisadi kalkınmasının ancak dış yardımlarla ve bunun da Batı ile bütünleşmeyle mümkün olduğu düşüncesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hâkim olan ve DP döneminde de sürdürülen bir anlayıştır. Nitekim DP'nin kalkınma hamlesi söylemleri ve ABD ve Batı Avrupa merkezli her oluşum içinde yer alma gayreti bu düşüncenin bir göstergesi olmuştur. Sovyetler Birliği karşısında ancak ve ancak bu yardımlar sayesinde dik bir duruş sergilenebileceği düşüncesi, sadece iktidarın değil muhalefetin ve basının da kabul ettiği ve desteklediği bir görüş olmuştur. Keza bu dönemde ABD'den alınan herhangi bir yardım başarı olarak nitelendirilirken, örneğin istenilen kredinin verilmemesi de iktidarın başarısız politikalarının sonucu olarak değerlendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin ödünç verme ve kiralama yoluyla Türkiye'ye askeri yardımları söz konusudur. Savaşın sonuna doğru bu yardımlar gecikmeye başlamış ve bir süre sonra da kesilmiştir.[152] Türk-Amerikan ilişkilerindeki asıl canlanma ise savaş sonrası Soğuk Savaş ortamına paralel olarak gelişmiştir. Sovyetler Birliği'nin 1943'te Mondros'ü gözden geçirme talebi ve 1945'te Postdam Konferansında Boğazlar konusunun görüşülmesi isteği söz konusudur. 1946'ya kadar Sovyetler Birliği'ne karşı uzlaşmacı bir tutum içinde olan ABD, Yunanistan'da Komünist tehdidin ortaya çıkması, Sovyetler Birliği'nin İran'dan çekilmeyi geciktirmesi ve bunun sonucu olarak İngiltere ile artan gerilim ve 1945'te Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki talepleri neticesinde daha ihtiyatlı bir tutum sergilemeye başlamıştır.[153] Sovyet talepleri karşısında ABD'nin tutum değiştirerek Türkiye'nin yanında yer aldığını gösteren ilk işareti, 1946 Mart'ında Missouri zırhlısının Türkiye'yi ziyareti olmuştur. Bu tavır bir süre sonra Truman doktrini ile resmi bir mahiyet kazanmıştır. Türkiye bu süreçte ekonomik olarak kalkınma gerçekleştirmek isterken diğer yandan Sovyet tehdidiyle baş etmek durumunda olduğundan yardım ihtiyacı hissetmekteydi. Truman doktrinine kadar ABD'nin ise savaş öncesi düzenin yeniden tesis edilmesi gayesiyle hareket ettiği, Savaş sürecindeki ve sonrasındaki Konferanslarda buna öncelik verildiği gözlemlenmektedir. 1947 Mart'ında Amerikan Kongresinde görüşülen Truman doktrini Mayıs'ta yürürlüğe girmiştir. Böylece ABD somut olarak Sovyetler Birliği'ne karşı önlemler almaya başlamıştır.

1947 Temmuz'unda yapılan anlaşmayla Truman doktrini çerçevesinde Türkiye'ye yapılacak yardımlar devreye girmiştir.[154] Bu sadece parasal bir yardım değildir. Askeri uzmanların da gelmesi ve Amerikan basınının gözlemlemelerine müsaade edileceği belirlenen anlaşmaya, kapitülasyon tecrübesi olan Türk yönetimi gerekli şerhleri koyarak, içişlerine karışma anlamına gelebilecek durumların önüne geçmeye çalışmıştır.[155] Truman doktrini ile ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımlardaki asıl sebep Sovyetler Birliği'ne karşı askerî direnç sağlayabilmektir. Zira Türkiye ekonomik olarak, savaştan büyük zararlarla çıkmış olan Batı Avrupa devletleriyle kıyaslandı-

[152] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 232
[153] Sever, a.g.e., s. 39; Çağrı Erhan, **Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni**, Ankara, İmge Yay., 2001, s. 17
[154] **Cumhuriyet**, 13.07.1947
[155] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 232-233

ğında o kadar da kötü durumda değildir. ABD'den doktrin çerçevesinde alınan askeri malzeme yardımları için bir ücret de söz konusu değildir. Ancak bunların bakım, onarım ve yedek parçaları ciddi bir ekonomik külfeti de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla askeri yükünü hafifleterek ekonomik darboğazı atlatmasına kolaylık sağlaması beklenen bu yardımlar, Türkiye'nin herhangi bir rahatlamasına neden olmadığı gibi gittikçe artan bir biçimde borçlanmasını da beraberinde getirecektir.[156]

Savaşta yıkıma uğramış Avrupa devletlerine destek amaçlı olarak ortaya çıkan Marshall planı da Truman doktrini gibi, ABD'nin Soğuk Savaş stratejisi olarak Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının bir ürünü olmuştur.[157] Bu plandan Türkiye'nin kalkınma amaçlı yararlanma isteğine ABD ilk başta yakın durmamış olsa da, 1948 Temmuz'unda imzalanan anlaşmayla Türkiye bu plan çerçevesindeki Amerikan yardımlarından da yararlanacaktır.[158]

Türkiye'nin NATO'ya kabul edilişinden sonraki süreçte Amerikan yardımları artarak devam etmiştir. İlk olarak 1951'deki NATO Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşme'yle ilgili olarak 1952 yılında ABD ile Türkiye arasında bir ikili anlaşma imzalanmış, bunu 1954 yılındaki Askeri Tesisler Sözleşmesi takip etmiştir.[159] Bu anlaşma aynı zamanda ABD'nin Türkiye üzerinde kurduğu çok sayıda üs ve radar istasyonunu kullanmasının da önünü açmıştır.[160]

Bölme'ye göre İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte ABD'nin üs kurduğu ülkelerde kendisini 'eşit ortak' olarak konumlandırması, kurulan yeni düzene diğer devletlerin de rıza göstermelerini kolaylaştırmıştır.[161] Serbest piyasa üzerine inşa edilen ekonomik düzen de, Komünizm tehdidine karşı müttefik devletlerin askeri destek arayışlarına bir karşılık olarak üslerin kurulmasında kolaylık sağlamıştır. Bu bağlamda üslerin sadece askeri değil, ekonomik ve siyasi anlamda da Amerikan hegemonyası-

[156] Gönlübol v.d., a.e., s. 234-235
[157] Erhan, a.g.e., s. 17
[158] **Cumhuriyet**, 05.07.1948
[159] https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc037/kanuntbmmc037/kanuntbmmc03706427.pdf e.t. 02.03.2017
[160] ABD'nin Türkiye üzerindeki üs politikası hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Selin M. Bölme, **İncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, İletişim Yay., 2012
[161] Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), ss. 51-71, s. 53

nın inşasında önemli bir rolü söz konusudur.[162] NATO gibi askeri ittifaklar da bu bağlamda meşrulaştırıcı bir araç rolü görmüştür.[163]

ABD'nin Türkiye'nin NATO üyeliği konusundaki tutumu, Türkiye üzerinde kurulan üslerin kullanımıyla ilgili endişeleriyle paralel gitmiştir. ABD Kuzey Kuşağı fikrini gerçekleştirmek isterken, Türkiye de Batı ittifakına dâhil olmak konusunda talepkâr bir görüntüye sahipti. Bu bir tür karşılıklılık getirmekteydi. Keza, ABD üsler kurmak isterken Türkiye de zaten inşa etmek istediği havaalanı ve tesisleri için yardım talep etmekteydi.[164] Türkiye'nin NATO üyeliğini temin etmek için bu üslerin kullanım hakkını koz olarak kullanması da ABD'nin iknasını kolaylaştırmakla birlikte, bu durum da diğer üyelerin itirazlarını ortadan kaldıracaktır.[165] Bu bağlamda NATO üyeliği sürecinde Türkiye'nin ABD karşısında izlediği diplomatik hamleler başarılı gibi görülebilir. Zira istenilen elde edilmiş, nihai olarak Türkiye, bu güvenlik paktına üye olarak kabul edilmiştir. NATO üyeliği sürecinde aslında olan ise Türkiye'nin bir sürü taahhüdün altına girerek, Batı âleminin bir üyesi haline gelmek yerine, ABD ile tek taraflı bir bağımlılık sürecine adım atması olmuştur.

Türkiye NATO üyeliğinin peşi sıra, bütün müttefikler tarafından imzalanmış olan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni de 1952 Ağustos'unda imzalayarak ABD'nin Türk topraklarında askeri üsler ve tesisler kurması ve askeri personel bulundurmasını da kabul etmiştir.[166] Böylece ABD'nin bilfiil buradaki varlığı NATO çerçevesinde meşru bir zemine oturtulmuştur. Bu, daha ziyade bir çerçeve anlaşmasıdır. 1954 Haziran'ında imzalanan uygulama anlaşmaları[167] ise Amerikalılara tanınan hakların NATO çerçevesinden daha geniş hale getirilmesini sağlarken, üslerin kullanımı konusunda hukuki sorunları da beraberinde getirecektir. Bundan sonraki süreçte Türkiye'de iki tip askeri üs yapılanmasından söz edilebilir: birincisi NATO

[162] Bölme, a.y.
[163] A.y. s. 54
[164] Bölme'nin makalesinde ABD ve Türkiye'nin bu 'talepkârlık' konusunda bir anlaşma yaptıkları ve bu şekilde uluslararası alanda meşruiyet sağlandığı ortaya konmaktadır. Bkz. a.y., s. 55-56
[165] Bölme, a.y.
[166] A.y., s. 57-58
[167] 23 Haziran 1954'te Türkiye'deki Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması ve Askeri Tesisler Anlaşması imzalanmış, aynı gün ilgili konularla ilgili bir nota da verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bölme, a.y., s. 60

çerçevesindeki üsler, ikincisi ise Amerikan üsleri. Amerikan üslerinde bulunan asker NATO'ya değil direkt ABD'ye bağlıdır.[168]

Bu ikinci tip tesisler aslında tamamen Türkiye'nin kendi mülkiyetindedir ve NATO anlaşması çerçevesinin dışında bir imtiyaz sağlamamaktadır. Ancak 1954'teki anlaşmalar bu konuda çelişkileri beraberinde getirecektir. Bu dönemde NATO üssü - Amerikan üssü gibi bir ayrım dile getirilmemiştir.[169] Genel olarak birbirinin yerine ikame edilebilen bir anlamda kullanılan bu söz öbeklerinin sorgulanmaya başlanması, Amerikan üslerindeki personelden kaynaklanan sorunların baş göstermeye başlanmasıyla olacaktır.[170] 1950'li yıllarda yaşanan kimi sorunlar kamuoyunda tartışma konusu olsa da, Amerikan personelinin sayısı ve statüsüyle ilgili meseleler resmi olarak 1960'lı yıllarda çözülmeye çalışılmıştır.

Bu süreçte ABD ile yapılan birçok anlaşma gizli olarak, kimi zaman sözlü veya nota teatisi yoluyla yapılmış, çoğunlukla uygulama anlaşmaları olduğu gerekçesiyle meclis onayına da sunulmamıştır. Dolayısıyla hukuki açıdan içinden çıkılmaz bir karışıklığı da beraberinde getiren bu ilişki biçimi NATO ittifakının ötesinde bir sorun teşkil etmiştir.[171] Menderes'in, Türkiye'nin Amerikan yardımlarıyla 'Küçük Amerika' olmak için çalıştığını[172] söylediğinde herhangi bir itirazla karşılaşmaması, Türkiye'nin Batılı bir devlet olduğunu ve bu ilişki biçimine yönelik herhangi bir sorgulamaya gidilmediğini göstermektedir.

DP döneminde Türk-Amerikan ilişkilerinde askeri ve ekonomik yardımlar önemli yer tutmuştur. Daha önce başlamış yardım programlarının devam etmesi bir yana, Türkiye'nin askeri ve ekonomik anlamda büyük oranda ABD'ye bağlanması bu döneme tekabül etmektedir. Bu durum aynı zamanda DP döneminde uluslararası ilişki-

---

[168] Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, 3. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001, s.144; Bölme, a.y., s. 60

[169] Bölme, a.y., s. 60-61

[170] 1956 Ağustos'unda Eskişehir'de Amerikalı bir askerin kullandığı araçla üç çocuğu ezerek kaçması ve sonrasında Amerikan askeri yetkililerince yargılandıktan sonra sembolik bir para cezasıyla serbest bırakılması Akis dergisinde, "Türk-Amerikan dostluğuna halel getirebilecek bir gelişme" olarak değerlendirilmiştir: "Bir Karar Hakkında", **Akis**, 18 Ağustos 1956, s. 5. Bununla birlikte bundan sonraki yıllarda Amerikan personelinin benzer davranışları ve yaşanan hukuksuzluklar Türk toplumunda Amerikan karşıtlığını gittikçe artıracaktır.

[171] Bölme, a.y., s. 61

[172] Ramazan Gözen, "Patterns in Turkish Foreign Policy Behavior Towards the Middle East", **Foreign Policy,** Sayı: 19, 1995, ss. 70-100, s. 73

lerde Türkiye'nin denge gözetmeksizin Batı yönlü bir politika izlediğini de göstermektedir. Dış yardımlar konusunun ne muhalefet, ne iktidar çevreleri ne de basın tarafından bir sorgulamaya tabi tutulmadığı gözlemlenmektedir.[173] 1950 Mayıs seçimlerinden sonra DP'nin ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, hükümetin planladığı kalkınma hamlelerine ulaşmak için ülkenin kendi kaynaklarının yeterli olmadığını, dünyanın gerisinde kalmamak için dış yardımlara muhtaç olduğunu ifade etmiştir.[174]

1954 yılındaki Amerikan yardımının Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) ekipman ve büyüme ihtiyacına ve Türkiye'nin askeri bütçesine önemli derecede katkısı olmuştur. 1954Mayıs seçimlerinden kısa bir süre sonra da Washington'a yaptığı ziyaret sırasında, Menderes ABD'nin Türkiye'ye verdiği askeri ve ekonomik yardımın aynı düzeyde sürdürülmesi sözünü almıştır.[175] Kasım'da ABD Türkiye'ye, verimsiz geçen hasat mevsimi nedeniyle ihtiyaç duyduğu tahıl miktarını temin etmesi koşuluyla ilave yardımda bulunmuştur. Bu durum yardımlarla kurulan bağımlılığın sadece askeri değil, ekonomik ve zirai alanı da kapsamaya başladığını göstermektedir. Bunun bir neticesi olarak Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülke ABD olacaktır. Örneğin 1957 yılında Türkiye ithalatının %45'i ABD tarafından finanse edilmiştir.[176]

ABD, Türkiye'nin 1955 yılında talep ettiği 300 Milyon dolarlık krediyi vermeyi istediğini belirtmekle birlikte, iktisadi politikaları beğenmeyerek reddetmiştir. Bu gelişme üzerine Amerikan basınında Menderes'in bu karara kızdığı belirtilirken, Türkiye'nin kendisine layık olduğu ehemmiyetin verilmediği düşüncesiyle ABD'nin dikkatini çekmek için tarafsızlığa meyletme ihtimalinden söz edilmiştir.[177] Ancak 1955 yılı itibariyle Türkiye'nin böyle bir siyaset izlemesi söz konusu değildir. Bilakis aynı yıl içinde gerçekleşen Bağlantısızlar Konferansına Türkiye Batı adına, Batının sözcülüğünü yapmak için katılmıştır. Keza bu süreçte Türkiye'de muhalefet dahi tarafsızlığa karşıdır. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek, partisinin görüşünü belirten beya-

[173] Örneğin Akis dergisine göre İkinci Dünya Savaşı sonrası iktisadi olarak geri kalmışlık bu yardımları gerekli kılmıştır. Bkz., "Dış Yardımların Yeniden Ayarlanmasına Doğru", **Akis**, Sayı: 6, 19 Haziran 1954, s. 16
[174] **Cumhuriyet**, 17.06.1950
[175] **Akis**, Sayı: 5, 12 Haziran 1954, s. 7
[176] Yeşilbursa, a.y., s. 88
[177] "Dış Politika: Taraflılar ve Tarafsızlar", **Akis**, Sayı: 52, 7 Mayıs 1955, s. 9-10

natında, Türkiye ile ABD'nin mukadderat birliği yaptığını ve Batı dünyasıyla yollarını ayırmasının bahis mevzuu edilemeyeceğini söylemiştir.[178]

Türkiye her yıl aldığı 72,5 Milyon dolar Amerikan yardımına ek olarak istediği 300 milyon dolar krediye karşın ABD, bunun için siyasi enflasyonun durdurulması gibi şartlar koşmuş ve 30 milyon dolar hibe yapılmasına karar vererek kapsamlı bir iktisadi program olması gerektiğini belirtmiştir.[179]Yardım konusunda ABD'nin tavrı ne olursa olsun, Türkiye'nin ABD'ye karşı yaklaşımı değişmemiştir. Zira bu dönemdeki zihni arka planda Sovyet endişesi çok tazedir ve Türkiye'nin Batılı bir devlet olduğu, ne olursa olsun bu çerçevede hareket etmesi gerektiği düşüncesi hâkimdir. 1946'da, Amerikan yardımları adına henüz ortada bağlayıcı bir durum yokken, Türkiye'nin Sovyet baskısı karşısında aldığı tutum ortadaydı. Türkiye kendisini Batı içerisinde tanımlıyordu. Dolayısıyla yardımların eksilmesi yahut kesilmesi, Türkiye'nin ayağını Doğu bloğuna kaydıracak bir gelişme olarak görülmemiştir. Akis dergisine göre, eğer bir değişiklik beklenecekse bu dış politikada değil, ABD'nin de beklentisini karşılayacak şekilde iktisadi siyasette olmalıydı.[180] Dergiye göre hükümet elbette ki başkasının eline çok fazla bakmanın mahzurlarını artık görüp anlamıştı. Menderes de, Tito ile görüşmek üzere 1955 Mayıs'ında Yugoslavya'ya seyahatinden evvel verdiği beyanatta, "… İktisadi yardım müzakerelerinin neticesi ne olursa olsun ABD ile askeri ve siyasi münasebetlerin bozulmayacağının teminatını" vermiştir.[181]

1955 yılında, ABD'den 300 Milyon dolar kredi çekebilmek için hükümet bin bir yol deneyip başarılı olamazken bir Türk tüccarı Amerikan bankalarından 300 Milyon Dolarlık kredi çekmiştir.[182] Bu durum Türkiye'nin yardım ya da kredi talep ederken açık bir program belirlememesinden kaynaklanmaktaydı. ABD Türkiye'nin belli bir ekonomik program belirlemesi halinde yardım yapabileceğini beyan etmekteydi. Nitekim bu dönemde yapılan yardımların sayısal değeri oldukça yüksek olmakla birlikte her kuruşun nereye nasıl harcandığı belliydi. Amerikan yardımları günü geldiğinde hesabı sorulabilecek birer siyasi araçtı. DP yönetimi ise daha koşulsuz yar-

[178] A.y.
[179] "Dış Yardım: 300 mü 30 mu?", **Akis**, Sayı: 58, 18 Haziran 1955, s. 4
[180] "Amerikan Dostluğuna Bağlıyız", **Akis**, Sayı: 52, 7 Mayıs 1955, s. 10
[181] A.y.
[182] "300 Milyon Özel Kredi", **Akis**, Sayı 70, 10 Eylül 1955, s. 14-15

dım istemekteydi. Menderes 1957 Mart'ında bir Amerikan radyosuna verdiği beyanatında, "Askerî ve iktisadî bakımdan kuvvetli bir Türkiye yaratılsaydı Ortadoğu'daki herhangi bir tecavüz girişiminin karşısında daha güçlü bir cephe bulacağını…" söylemiştir.[183] Menderes, ekonomik yardımların yetersizliğinden dem vururken Türk kamuoyunda ise bu yaklaşım artık eleştiri konusu olmaya başlamıştır. Akis dergisine göre Türkiye, öncelikle kendine güvenip kendi işini kendisi halletmeliydi: "Eşten dosttan yardım gelirse başımızın üstünde yeri vardı. Fakat fazla hayal kurmanın zararının milletçe çekildiği artık iyice ortaya çıkmıştı…"[184] Yine de bütün sükûtu hayale karşın ABD, Dünya Bankası ve Avrupalı müttefiklerin çeşitli isimlerde kredi ve yardımları devam etmekteydi. Üstelik ABD'nin 1948'den beri yaptığı yardımın takriben yarısı hibe şeklinde yapılmıştır.

Amerikan yardımlarının bu dönemde dünya genelinde %90'a yakın kısmı askeri harcamalara gitmekte, kalkınmaya ancak %10 civarında bir pay düşmekteydi. Bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerdeki yaklaşık bir milyar insan içinse açlık söz konusuydu.[185] Sovyetler Birliği'nin iktisadi yardım hareketleri bu yüzden özellikle Asya ülkelerinde büyük rağbet görmekteydi. Zira herhangi bir karşılık gözetilmeksizin ve askeri yardım olmaktan ziyade ekonomik ihtiyaçları da karşılayabilecek yardımlar söz konusuydu. ABD'nin Asya ve Afrika ülkelerinin kalkındırılmasını temin için büyük bir iktisadi yardım hamlesi geliştirme çabası fikri işte buradan çıkmaktaydı. Amerikan yardımları askeri olmaktan bir anda çıkmamakla birlikte bu süreçte kalkınma yardımlarında artış söz konusudur. Örneğin, Bağlantısız Hindistan'a 1956 yazında yapılan 300 milyon dolarlık yardım bu konudaki önemli bir örnektir.[186] Siyasi olduğu kadar iktisadi sebepler de bu yardımlarda etkilidir. Zira hammadde bakımından zengin bu ülkelerle ilişkiler önemli olduğu gibi, kendi ürünlerine de pazar olarak bu büyük nüfusa ABD muhtaç görünmektedir. Ancak yardım alan ülkeler kalkınma için plan yapmazlarsa kısa vadede yapılacak yardımların ekonomik olarak pek müspet netice vermesi de beklenmemeliydi. Bu durumda ABD yine yardımlarına bir karşılık bekleyen kapitalist ülke görüntüsünden kurtulamamıştır.

[183] "Amerikan Yardımı", **Akis**, Sayı: 148, 9 Mart 1957, s. 12-13
[184] "Onuncu Yılın Nihayetinde", **Akis**, Sayı: 148, 9 Mart 1957, s. 12-13
[185] Avcıoğlu, "Amerikan Yardımında Son Gelişmeler", **Akis**, Sayı: 148, 9 Mart 1957, s. 13
[186] Avcıoğlu, a.y.

ABD ve Batılı ekonomik kuruluşlar, dış yardım konusunda oldukça fazla şart ileri sürmekteydi. Amerikan senatosunda dış yardımları onaylayacak olan senatörler, adını dahi bilmedikleri ve tanımadıkları ülkelere yapılacak yardımları israf olarak görmekteydi. Bunların iknası içinse bağlantılı bulundukları şirketlerin kayırılması, yardım yapılan ülkelere bağlanan şartlarla kendi çıkarlarının gözetilmesi gibi durumlar söz konusudur.[187] Bu böyleyken Sovyetler Birliği ise çok düşük faizli kredilerle ve fazla şart koşmaksızın yardım yaparak kendi yardımlarını cazip hale getirmekteydi. 1957 Eylül'ünde Türkiye'yi ziyarete gelen Afgan Kralı ve Dışişleri Bakanının açıklamalarından da bu durum anlaşılmaktadır. Dışişleri Bakanı "En iyi şartların maatteessüf Ruslar tarafından teklif edildiğini"[188] dile getiriyordu. Aynı durum Mısır ve Suriye için de geçerliydi. Durum böyleyken ABD'nin Üçüncü Dünya'da Sovyetler Birliğiyle rekabet edebilmesinin başka yollarını araması gerekmekteydi.

1.3.1.2. Eisenhower Doktrini ve ABD'nin Değişen Bölge Politikaları

1956 Aralık ayında Akis dergisinde yer alan bir yorumdaki "ABD, Orta Doğu'da Batıya karşı iyice bilenen Arapların gönlünü tekrar kazanmak ve bölgede etkili olma gayretindeki Sovyetler Birliği'nin planlarını boşa çıkarmak için kesenin ağzını açacaktır…"[189] ifadeleri Eisenhower doktrininin adeta habercisi olmuştur. Zira ABD Süveyş Bunalımı günlerinde, sömürgecilik karşıtı söylemleriyle İngiltere ve Fransa karşısında bölgede sempati toplamaya çalışmıştır. Süveyş Krizi, Batı içinde tam anlamıyla bir uyum olmadığını göstermiştir. ABD ve Avrupalı güçlerin çıkarları ve bölge politikaları gittikçe farklılaşmaktaydı. 1957 yılı itibariye ABD artık müttefikleriyle birlikte değil, tamamen kendine ait bir Ortadoğu politikası izlemenin yolunu tutmaya başlamıştır. Eisenhower doktrini de bu yolda atılmış bir adım olarak düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır.

1956 Aralık ayındaki NATO Konferansında Dışişleri Bakanı Dulles'ın yaptığı konuşmada, ABD'nin NATO müttefiklerine diğer müttefiklerinden daha fazla kıymet

[187] Avcıoğlu, "Doğu - Batı Arasındaki İktisadi Savaş", **Akis**, Sayı: 174, 7 Eylül 1957, s. 18
[188] Avcıoğlu, "Batının Hataları, Rusların Kurnazlığı", **Akis**, Sayı: 174, 7 Eylül 1957, s. 18
[189] "Amerika Kesenin Ağzını Açıyor", **Akis**, Sayı: 134, 1 Aralık 1956, s. 15-16

vermediği ve politikasını kendi istediği gibi yürütmek arzusunda olduğunu belirtmesi, ABD'nin dünya politikasındaki değişim niyetini göstermiştir.[190] İngiltere ve Fransa da Süveyş hadisesinde kendi başlarına hareket etmişlerdi. Ancak bu süreçte ABD tarafından desteklenmeyip zor durumda kaldıklarında "gözlerini Atlantik ötesine dikmişlerdi."[191] ABD'nin politikasındaki fark da burada ortaya çıkmıştır. Zira bundan sonraki süreçte ABD bu müttefikleriyle birlikte hareket etmekten ziyade kendi başına küresel politikalar belirleme yoluna girecektir.

Eisenhower doktrini ilk etapta Sovyetler Birliği'nin Asya ve Ortadoğu'daki hamleleri karşısında Truman dönemindeki gibi yardım politikalarına bir dönüş izlenimi vermiştir.[192] Süveyş bunalımı sonrası bölgede artan Sovyet etkisi karşısında ABD yeni tedbirler almak düşüncesindeydi. Bu çerçevede, Bağdat Paktı üyeleriyle ilişkilerini belirli bir zeminde muhafaza ederken, Ocak 1957'de de Eisenhower doktrini yayınlanmıştır.[193] Bu şekilde ABD, Süveyş krizi sonrası Batı Avrupalı devletlerin Ortadoğu'da bıraktığı güç boşluğunu doldurmaya net bir şekilde talip olmuştur. 5 Ocak 1957'de ABD Kongresine sunulan doktrin, ABD'nin Ortadoğu politikasında yeni bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu tarihe kadar İngiltere'nin bölge üzerindeki nüfuzunun etkisindeki Batı yanlısı bölge ülkeleri ile birlikte Ortadoğu politikası yürüten ABD, ilk kez kendi çıkarlarını vurgulayarak politika üretecektir. Başkan Dwight D. Eisenhower Kongrede Ortadoğu bölgesini Komünist tehlikeden korumak ve gerekli yardım ve işbirliğini yapabilmek için yetki istemiştir.[194] Kongrede bu istekler kabul edilmiş ve gerektiği takdirde Ortadoğu'ya yönelik askerî müdahalelerin de önü açılmıştır.

Eisenhower planı açıklandığında oldukça ihtiyatkâr bir görüntüsü vardır. Zira Sovyetler Birliği'nden herhangi bir saldırı olması ve saldırıya uğrayanın ABD'den yardım istemesi söz konusu değilse ABD'nin direkt bir müdahalesi öngörülmemiştir.[195]

---

[190] "Atlantik Camiası: Çok Millet - Tek Lider", **Akis**, Sayı: 137, 22 Aralık 1956, s. 16
[191] A.y.
[192] "Orta Doğu: Amerika'nın Hudutları", **Akis**, Sayı: 140, 12 Ocak 1957, s. 11-15
[193] Başkan Dwight D. Eisenhower'ın Kongredeki 5 Ocak tarihli "Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East" başlıklı konuşması doktrine temel teşkil etmiştir. Metnin tamamı için bkz.: (Çevirimiçi) http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=11007&st=&st1= (E.T. 01.08. 2017)
[194] A.y.
[195] A.y.

Bu ihtiyatkârlık, Ortadoğu ülkelerinde Batıya karşı oluşan sömürgecilik yargısından ABD'yi muaf tutma amacını taşıyordu. ABD, müttefikleri gibi sömürgeci bir geçmişe sahip olmadığını ve milletlerin hükümranlık haklarına saygılı olduğunu göstermeliydi. Bu bakımdan Mısır ve Suriye'deki rejimler de Komünist düşmanı milliyetçi yönetimler olarak görülmüş, istedikleri takdirde doktrinden yararlanmalarına kapı aralanmıştır.[196] Ayrıca doktrinde BM otoritesine saygılı olunması, askeri bir müdahale söz konusu olacaksa Güvenlik Konseyi denetiminde olması gerektiği dile getirilerek, uluslararası alanda bir meşruiyet kaygısı taşındığı da gözlemlenmektedir.

Eisenhower doktrininin söylemi 'İstikrarsız Ortadoğu bölgesinde uluslararası Komünizmin yayılmasının engellemek' şeklindeydi. Sovyetler Birliği'nin bölgeyi tamamen stratejik ve politik nedenlerle ele geçirmek istediğini söyleyen Eisenhower, "Üç büyük din için önemli olan bu bölgenin, tanrıyı reddeden materyalist bir devletin egemenliğine bırakılamayacağını"[197] belirtmiştir. doktrin açıklanırken, ABD'den ekonomik ve askeri yardım isteyen Ortadoğu ülkelerine yardım programları hazırlanması, Sovyetler Birliği yahut ondan beslenen Komünist rejimlerce tehdit edilen bölge ülkelerinin de, istemeleri halinde Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılacağı taahhüt edilmiştir.[198] Mart 1957'de Kongre tarafından kabul edilen doktrini Arap ülkeleri, sadece Sovyetler Birliği'nden gelecek tehditlerle sınırlı olması, İsrail'e karşı da kendilerine güvence vermediği gerekçesiyle eleştirmiştir.[199] Gelgelelim doktrinin amacı Sovyetler Birliği'nin Süveyş sonrası bölgede artan prestijine karşı cephe oluşturmaktır. Sovyetler Birliği'nin 'Barış içinde birlikte yaşama'[*] söylemi ise yalnızca Komünistlere değil, emperyalizme karşı olan her ülkeye hitap etmekteydi. Dolayısıyla Sovyet söylemleri, Bağlantısız politika izleyen Arap ülkeleri gözünde daha cazip

[196] "Amerika'nın Hudutları", **Akis**…
[197] Eisenhower, "Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East…"
[198] A.y.
[199] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 115-116
[*] Bu söylem Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev yönetimince gündeme getirilmiştir. Kapitalizm ile Sosyalizmin çelişkisine rağmen Barış içinde yaşamanın mümkün olduğu söylemiyle Sovyetler Birliği Batılı devletleri de içine alan bir barış söylemi geliştirmiştir. Türkiye'de bu söylem Sovyetler Birliği'nin Sulh taarruzu gibi ifadelerle, şüphe ile karşılanmıştır. Bu konuda DP yönetiminin tutumu ve Akis dergisinde yer alan örnek ifadelere de bu çalışmanın ilerleyen sayfalarında yer verilmiştir.

olmuştur. Arap ülkelerinin sempatisinin kazanılmaya çalışılması nedeniyle İsrail de doktrin karşısında mesafeli bir tutum sergilemiştir.[200]

Türkiye'de, Eisenhower doktrini ABD'nin Ortadoğu'da daha faal bir politika benimsemesi olarak yorumlanmıştır. Adnan Menderes Eisenhower planını methederken, Filistin sorununun çözümünde de bu planın önemli olacağını ve bölgeyi ilgilendiren sorunların çözümlerinde Sovyetler Birliği'nin 'peykleştirme' çabalarına dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir.[201] Bu yaklaşım, doktrinin uygulanma aşamasında Türkiye'nin ağırlık kazanmasının umulduğunu göstermektedir. Ancak ABD bu süreçte Bağdat Paktı'nı merkeze alan bir politika izlemekten vazgeçmiştir.

Süveyş Krizi nedeniyle İngiltere Bağdat Paktı toplantılarına bir süre katılamamıştır. Bu zamana kadar bir şekilde ABD ile dost iken aynı zamanda rekabet eden İngiltere, bundan sonraki süreçte adeta hegemona biat etmiştir. 1956'daki Mısır'a müdahale girişimine kadar ABD'nin Bağdat Paktı'na katılması konusunda pek istekli olmayan İngiltere, bundan sonra ise ABD'yi pakta dâhil ederek Ortadoğu'da onun gölgesinde eski nüfuzundan ne kaldıysa onu idame ettirmeye çalışmıştır.[202] ABD'de ise Bağdat Paktı'nın Arap âlemini böldüğü kanaati söz konusudur. Esasen Eisenhower doktrininin ortaya çıkmasının bir sebebi de, Eisenhower ve Dulles'ın Bağdat Paktı'nın bölgeyi sükûna kavuşturacağına inanmamalarıdır. ABD'nin katılmadığı, İngiltere'nin de dışlandığı bir pakt olarak paktın anlamsızlaşması da bu süreçte başlamıştır.

1957'de Türkiye ile Suriye arasında yaşanan ve bölgede derin sarsıntılara neden olan kriz[203] ve bu süreçteki gelişmelerden sonra ABD, artık Bağdat Paktı ve yardım politikalarının artık işe yaramadığını görerek, bölgeyi Komünizm karşısında birleştirmek için yeni bir yol arayışına girmiştir. Bağdat Paktı fiili olarak devam etmekteydi. Eisenhower doktrini de geçerliliğini sürdürmekteydi. Ancak bölgede Batı adına daha farklı bir politika gerekmekteydi. Dulles'ın fikri olan Kuzey Kuşağı çerçevesinde paktlar oluşturulduktan sonra Sovyetler Birliği bu hattı delip geçmek için çabalamamış, Bağdat Paktı'nın kurulmasından kısa bir süre sonra Mısır'a silah göndererek

[200] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 116-118
[201] Kürkçüoğlu, a.e., s. 119
[202] "Bağdat Paktı: Sadece Ümit", **Akis**, Sayı: 147, 2 Mart 1957, s. 10
[203] Burada sözü edilen kriz hakkında bkz. aş., "Suriye Krizi"

adeta bu kuşağın etrafından dolaşıp Ortadoğu'ya girmiştir. Eisenhower doktrini bir hat yerine bir satıh oluşturmak gayesiyle, bütün Ortadoğu'nun bir çatı altında toplanmasını amaçlamıştır. Ancak Mısır ve Suriye buna karşı da cephe aldığı gibi, Lübnan'dan başka bu doktrinden yararlanan da olmamıştır.

1956'da Ürdün'den kovulan Glubb Paşa[*], 1957'de bölgedeki kaynaşma üzerine:

> "Ne Mısır ne Suriye Komünisttir. Onlar kendi işlerini her türlü ecnebi müdahalesinden uzak tutarak kendileri görmek istemektedirler. Rusya'dan askeri ve iktisadi yardım alıyorlar. Zira en azından şimdilik Rusya bu yardımların mukabilinde bir şey talep etmemektedir. Suriyelileri tehditle ve zorla bir iş yaptırmaya kalkmak aksi tesir yaratır…"[204]

demekteydi. Paşaya göre Ortadoğu ülkelerini Sovyetler Birliği'nden uzak tutmanın tek yolu, onların kendi hallerine bırakılmasıydı. Arap milliyetçileri kendi ülkelerini kendi istedikleri gibi yönetmek istemekteydi ve işin aslı Komünizme karşı sempati dahi duymamaktaydı. Bölge ülkelerinin kendi hallerine bırakılması halinde kendiliğinden Batıya döneceklerini savunan Glubb Paşa'ya göre, ticari temeller üzerine kurulmuş münasebetler bu işin formülü olabilirdi.[205]

doktrinin bir sonucu da, İngiltere'nin bölgedeki varlığının neredeyse tamamen ortadan kalkmış gibi bir görüntünün ortaya çıkması olmuştur. ABD'nin Bağdat Paktı'nın diğer üyelerine karşı sorumluluk alması, İngiltere'nin yerini alması olarak yorumlanabileceği gibi, İngiltere'nin bölgede kaybettiği itibardan eski günlerine dönmesi de mümkün görünmüyordu. 1958 Ocak ayında Glubb Paşa'nın "Ortadoğu'da artık bana yer yok"[206] açıklaması İngiltere'nin bölgedeki sembol ismi olması açısından önemliydi. Süveyş krizi sırasında Ürdün'den kovulan Paşa'nın son gelişmeler karşısında Ürdün'e tekrar dönmek gibi bir ihtimalinin kalmadığı anlaşılıyordu. Bu durum Glubb Paşa şahsında İngiltere'nin de Ortadoğu bölgesindeki etkisinin giderek yok olmasını sembolize etmiştir. Zira bundan sonra bölgeye yönelik politikalarını bir ittifak çerçe-

[*] Ürdün'de İngiltere tarafından teşkil edilen Arap lejyonu askerî birliğinde süre görevde bulunan ve asıl adı John Bagot Glubb olan Glubb Paşa, Ürdün'de ordu üzerinde çok etkiliydi. 1951 yılından itibaren Kral Hüseyin ile yaşadığı anlaşmazlıklar ve 1956 yılında darbe girişiminde bulunacağı söylentilerinin neticesinde Kral tarafından bütün görevlerinden azledilerek Kıbrıs'a sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Zekeriya Kurşun, "Glubb Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 14, s. 96, (Çevirimiçi) http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=140096 (E.T. 01.07.2017)

[204] "Glubb Paşaya Ne Buyrulur?", **Akis**, Sayı: 193, 18 Ocak 1958, s. 22

[205] Avcıoğlu, "En İyi Hal Çaresi", **Akis**, Sayı: 194, 25 Ocak 1958, s. 13

[206] "Glubb Paşaya Ne Buyrulur…"

vesine sığdırmak yerine, tamamen kendi adına gerçekleştirmeye başlayan bir ABD söz konusudur. İngiltere'nin ise Süveyş Krizinde yaşanan sıkıntılardan ders çıkararak, bundan sonra ABD ile birlikte hareket etmeye çalıştığı, onun onayı olmayan bir hamlede bulunmaktan geri durduğu gözlemlenmektedir.

Eisenhower doktrininin bir diğer sonucu da ABD'nin Ortadoğu'da ortaklıklar yoluyla değil, artık tamamen kendi politikasıyla hareket ederek hegemon rolünü daha belirgin bir şekilde oyamaya başlaması olmuştur. Bu bağlamda kurulu ittifaklar çerçevesinde belirli müttefiklerle değil, istenilen politikanın güdülmesi konusunda karşılıklı çıkar ilişkileri kurularak bir bölge politikası üretilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte Suudi Arabistan ile kurulan yakın ilişkiler, Lübnan müdahalesi, Irak darbesi karşısında müdahil olunmaması gibi gelişmeler bunun açık göstergeleri olmuştur.

Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının ise, müttefik ülkelerin topraklarında füze konuşlandırılmasıyla devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Türkiye'ye konuşlandırılacak olan Jüpiter füzeleri konusu da gündeme gelmiştir. ABD 1955 yılından beri mevcut yardımların dışında Türkiye'ye başka bir yardım programı uygulamamak niyetindeydi. Zira verilen yardımlar rasyonel bir ekonomi politikası çerçevesinde değerlendirilmek yerine daha popülist işlerde harcanabilirdi. Menderes, fabrika, baraj gibi halkın teveccühünü kazanacak yatırımlara daha fazla önem vermekteydi.[207] Ancak bu yatırımlar için de ABD yardımlarına tek taraflı bir bağımlılık söz konusuydu. ABD'nin nükleer başlıklı füzeleri Türkiye'de konuşlandırma teklifi bu tek taraflılığı gidererek karşılıklı bağımlılığa çevirmek için bir fırsat olarak görülebilirdi. 1957 Aralık NATO toplantısında Menderes, Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye askeri desteğini ileri sürerek nükleer başlıklı balistik füzelerin Türkiye'de konuşlandırılması konusunu gündeme getirmiştir.[208] Burada Türkiye'nin güvenlik gerekçelerini öne sürerek bu fikri desteklediği ortaya çıkmaktadır. Füzelerin konuşlandırılmasıyla ilgili süreç Bağdat Paktı sonrasında işlemeye başlayacaktır. Ancak bu konunun da karşılıklı bağımlılık yaratmak yerine tek yönlü bağımlılığı güçlendirdiği, 1960'larda yaşanan füzeler krizinde kendini gösterecektir.

[207] Ercüment Yavuzalp, **Menderes'le Anılar**, Ankara, Bilgi Yay., 1991, s. 81-93
[208] Criss, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu…", s. 18

1.3.2. Sovyetler Birliği Karşısında Türkiye

Sovyet tehdidi[209], Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri taşıdığı bir endişeydi. Tarihi 'Rusların sıcak denizlere inme çabaları' gibi düşüncelerin yanında, 1936'da Mondros'ta Boğazlar üzerinde Türkiye'nin tekrar egemen olması, bu konuda en hassas muhatap olan Sovyetler Birliği'ne karşı herhangi bir söylem söz konusu olmasa bile bir endişe doğurmaktaydı. Nitekim 1945'teki Sovyet talepleri bu endişeyi haklı çıkarmıştır.[210] Soğuk Savaş sürecinde Türk dış politikasındaki en belirleyici unsurlardan biri yine bu endişe olmuştur. Öyle ki, Sovyetler Birliği'nin yumuşama sinyalleri verdiği ve dostluk çağrısında bulunduğu zamanlarda bile Türkiye'nin tutumu her daim temkinli olmuştur.

Savaş sonrası oluşan çift kutuplu uluslararası sistemde Batı bloğu adına Sovyetler Birliği birincil düşmandır. Blok lideri olarak ABD'nin izlediği küresel politikalar Sovyetler Birliği'nin yayılma alanlarına yönelik jeopolitik önlemler üzerine kurulmuştur. Çevreleme politikası bu politikanın somutlaşmış halidir. Batı adına Sovyetler Birliği aynı zamanda bir korku unsuru olarak da kullanılmıştır. Bu bağlamda 'Sovyet tehdidi', Batı içindeki ittifaklarda olduğu gibi Batı ittifakına karşı başka ülkelerin de çokça kullandığı bir pazarlık unsuru olmuştur. Balkanlar'da ve Ortadoğu'daki devletlerin, Amerikan yardımlarından yararlanmak için bu unsurdan yararlandığı örnekler çoktur. Avrupa devletleri de bu endişeyi yaşıyor ve bu unsurdan yararlanıyorlardı. İngiltere, özellikle kendi nüfuz alanlarını muhafaza etmek amaçlı politikalarına destek bulurken ABD'yi Sovyet yayılması karşısında ikna edebiliyordu.

Sovyet tehdidini bir pazarlık unsuru olarak kullanma durumu Türkiye için de söz konusudur. Türkiye bu tehdidi, gerçekten ve yakinen hissetmiş bir devlet olarak, Batı içinde yer almak ve Batının desteğini almak için her daim dile getirmiştir. Batı ise Sovyetler Birliği'ni kuşatmak, onun yayılmasını önlemek için Türkiye'den yararlan-

[209] Burada genel anlamda Sovyet tehdidi ve endişesinin Türk dış politikası üzerindeki etkileri üzerinde durulacaktır. Bu dönemdeki Türkiye - Sovyetler Birliği arasındaki ilişkileri detaylı bir şekilde ve Sovyet kaynaklarını da kullanarak inceleyen çalışmalar da mevcuttur. Örneğin bkz. Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", **ÇTTAD**, XIV/28 (2014-Bahar), ss. 227-256; Özlem Aşıkoğlu, "1950-1979 Arasında Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu Politikası", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Beykent Üniversitesi, 2008

[210] Sovyet talepleri konusuna "1940'larda Türk Dış Politikası" başlıklı kısımda değinilecektir. Bkz. aş.

mak istemiştir. İlk başta bu durum basit bir rasyonalite ilişkisi olarak izah edilebilirken, 1950'lerin ortalarına gelindiğinde durum öyle bir hal almıştır ki, Türkiye neredeyse Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasından endişe eder hale gelmiştir. Zira böyle bir tehdidin ortadan kalkması demek Batı ile kurulan bağın en güçlü unsurunun ortadan kalkması anlamına gelmekteydi. Öte yandan Türkiye, sınır komşusu olması ve 1946'daki Sovyet taleplerine muhatap olmuş olması hasebiyle diğerlerinden farklı olarak bu tehdidi gerçekten hissetmiştir. Zira tarihsel tecrübelere dayanan hafıza da bu endişeyi sürekli canlı tutmuştur. Tarihi 'Rusların sıcak denizlere inme emelleri' karşısında sürekli tetikte olunmalıydı. Diğer yandan Türkiye, Ortadoğu ülkelerinin de aynı endişeyi taşıdığını, taşıması gerektiğini varsayarak hareket etmiştir.

1953 Mayıs'ında Sovyetler Birliği, Türkiye'den herhangi bir toprak talebi olmadığını ve iki ülke için kabul edilebilir koşullar temelinde Boğazlar bölgesinde güvenliğin sağlanmasının artık mümkün olduğunu belirten bir nota göndermiştir. Türkiye'nin cevabında toprak iddialarından vazgeçilmesinden duyulan memnuniyet belirtilirken, Boğazlar konusunun Montrö Sözleşmesiyle düzenlendiği hatırlatılmıştır.[211] Nitekim Sovyetler Birliği'nin 'Barış içinde birlikte yaşama' söylemine karşı Türkiye'nin şüpheci tutumu 1954'te de değişmemiştir. Moskova radyosunun, Türkiye'nin Zafer Bayramında takındığı dostane ses tonu yine bir taktikten ibaret görülmüştür.[212] Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye yönelik iddialarından vazgeçtiğini açıklamasını Menderes, "Rusların hareketi ya Türkiye'yi NATO güçlerinden ayırma planının bir parçası, ya da yeni bir 'çok cepheli yumuşama' politikası"[213] olarak yorumlamıştır.

1956 Mart'ında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a Rusya'dan gelen bir telgrafta 1921 tarihli Türk-Sovyet Dostluk anlaşmasının yıldönümü kutlanıyordu. Bu telgraf radyoda yayınlanarak, dostça bir yaklaşıma karşılık verilmediği gibi bir propagandayla

[211] İngiliz büyükelçisi Helm yıllık raporunda, Türkiye'nin Sovyet manevralarından hiçbir şekilde etkilenmediğini ve Sovyet tavrında herhangi bir değişiklik olmadığı konusunda şüphe duyulmadığına dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'nin uzlaşmacı görüntüsünü sürdürmesi halinde Batılı müttefiklerin kafasını karıştırarak savunmalarını güçlendirme kararlılığından vazgeçme ve bazı tavizler vermelerinden duyduğu endişeleri söz konusuydu. "Sovyet taktiklerine" Türkiye gibi, Batılı müttefikleri de aldanmamalıydı.Bkz: FO371/112921/WK1011/1, Turkey: Annual Review for 1953, From Knox Helm to Anthony Eden, 01.01.1954; Aktaran: Yeşilbursa, a.y., s. 79

[212] Yeşilbursa, a.y., s. 79-80

[213] Sever, a.g.e., s. 115; TBMM Tutanak Dergisi, 1950-54 Dönem IX, 01.11.1953 Sütun 4.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı bir hamlesinin önüne geçilmek istenmiştir.[214] Hâlbuki söz konusu anlaşma bizzat Sovyetler Birliği'nin uzatılmasını kabul etmemesi nedeniyle yürürlükten kalkmıştır. Pravda'da çıkan makalelerde Sovyetler Birliği'nin Türkiye için tehdit olmadığı, NATO üyesi başka devletlerle de dostane ilişkiler kurduğu yazıyordu ve bu makaleler Türkiye'de de neşrediliyordu.[215] Aslında bu durum, Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile yeniden dostluk ilişkileri kurabilmek için gayret gösterdiği ve bu tutumunda samimi olduğu gibi bir izlenim de veriyordu. Ancak Sovyetler Birliği'nin bu manevraları "Asıl muratları dostluk kurmak değil Türkiye'yi tecrit etmek"[216] şeklinde yorumlanmıştır.

CHP'li eski Bakan Cemil Sait Barlas'ın makalelerinde Sovyetler Birliği'nin tekliflerinin değerlendirilmesi gerektiği, artık toprak talep edilmediğine inanılması gerektiği ifade ediliyordu. Sovyetler Birliği'nde çıkan yazılara göre Barlas gerçekleri görebilen tek başyazardı ve ötekiler peşin hükümlere kapılıyorlardı. Akis dergisine göre ise haklı olanlar Rusya'nın samimiyetine inanmayanlardı. Zira Barlas, "politikada romantizme meyyal bulunduğu için ihtiyatsızlık ediyordu."[217] Rusya, Batı bloğu karşısında kendini zayıf hissederek güçlenmenin yolu olarak karşı tarafı zayıflatmak istemekteydi. Türkiye'ye yönelik hamleleri bu çerçevede okunmalıydı. 1945'te Molotof ile Sarper arasında geçen görüşmede Sarper, 1921 Karşılıklı Ebedi Dostluk Anlaşmasını ve 1925 Anlaşmasını hatırlattığında Molotov, "O zaman zayıftık" cevabını vermişti. Akis dergisine göre bu sözler her şeyi izah ediyordu:

> "Bugün yapılan Voroşilof taarruzunu Molotov'un sözleri açıklıyor. Ruslarla göz göze bakıp müsavi şartlar altında konuşmaya evet, ancak istedikleri gibi kendilerine inanmaya, herhangi bir yardım kabul etmeye, dostane ilişki kurmaya hayır! ...
> … Moskova'da düzenlenen XX. Komünist parti kongresinde Türkiye Komünist Partisine selam edilmiş. Hangi parti? Türkiye'de iktidar ve muhalefet açılan kapılardan içeri girmeyecektir. Sovyetlerle ilişkiler ancak ve ancak Batı ile ilişkilerinde yaşadığı yumuşama ölçüsünde yumuşayabilir. Bunu iki taraflı görüşmeler çerçevesine sokmak menfaatimize değildir…"[218]

[214] "Dış Politika", **Akis**, Sayı: 98, 24 Mart 1956, s. 4-6
[215] "Bacadan Girenler", **Akis**, Sayı: 98, 24 Mart 1956, s. 4-6
[216] A.y.
[217] "Dış Politika: Samimiyet Buhranı", **Akis**, Sayı: 99, 31 Mart 1956, s. 8-9
[218] A.y.

Akis dergisine göre Sovyetler Birliği'ne karşı temkinli olunmakla birlikte en azından Kıbrıs konusunda, ABD ve İngiltere'nin tutumları karşısında bu durumun siyaseten değerlendirilemeyeceği söylenemezdi: "Rusya bize elini uzatırken Amerika ile ekonomik anlaşmazlıklarımızın olduğu zamanı seçmektedir… Elbette ihtiyatlı olunmalıdır, ancak başı kuma gömmenin bir fayda vermeyeceği de gün gibi aşikârdır."[219] Zira bu süreçte Kıbrıs konusunda Türkiye, Batıda aradığı desteği bulamamaktaydı ve başka devletlerin yaptığı gibi, en azından Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ihtimalini bir koz olarak kullanabilirdi. Fakat bu süreçteki dış politika anlayışında böyle diplomatik manevraların yeri yoktur. 1957 yılında Sovyetler Birliği Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmayı teklif etse de Türkiye'nin soğuk tavrı sürmüştür.[220] Sovyetler Birliği'nden gelen siyasi konularda görüşme isteklerine de, iki ülke arasında görüşülecek herhangi bir siyasi husus olmadığı şeklinde cevap verilmiştir. Aynı yılın Temmuz ayında, Sovyetler Birliği'nde Molotov'un görevden uzaklaştırılmasının ardından Türkiye'ye yeni bir "sulh taarruzu" başlamıştır.[221] Zira 1945 yılında Türkiye'den Sovyet taleplerini dile getiren, Doğu Anadolu'dan toprak ve Boğazlarda üs talebinde bulunan Sovyet politikalarında imzası olan devlet adamı Molotov'du.

1957 yılının Temmuz ayından itibaren yaşanan Suriye Krizi, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında yaşanma ihtimali gündeme gelen yumuşama konusundaki gelişmelerin önüne geçmiştir. Suriye konusunda Bulganin'den gelen mektupta sert bir dil kullanılmış, Menderes de aynı sertlikte bir cevap vermiştir. NATO Hükümet Başkanlarının 1957 yılı Aralık ayında Paris'te gerçekleştirdikleri toplantıdan bir gün önce Bulganin'in NATO liderlerine gönderdiği mektupta, Türkiye kendisini ABD'ye ispatlamaya çalışırken karşı karşıya gelebileceği tehlikeler konusunda uyarılmıştır.[222]

1957 Ağustos'unda Times'ta çıkan bir haberde Kıbrıs konusunda "Amerika Türkiye'yi taksim fikrinden vazgeçirmelidir"[223] ifadeleri yer alırken, aynı gün Türk basınında da Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye 300 milyon dolarlık kredi açma teklifinde

[219] **Akis**, Sayı: 99, 31 Mart 1956, s. 3
[220] A.y.
[221] A.y.
[222] Yeşilbursa, a.y., s. 87
[223] "Kıbrıs", **Akis**, Sayı: 170, 10 Ağustos 1957, s. 7

bulunduğu iddialarının yer bulması hiç de boşuna değildir.[224] Bu aynı zamanda basının bir diplomasi iletişim aracı olarak, nadiren de olsa etkin bir şekilde kullanılabildiğine delalet ediyordu. Zira bundan sonra İngiltere ve ABD Kıbrıs konusunda taksim fikrini kabul etmemekle birlikte, üzerinde daha önce kendi aralarında uzlaştıkları *self-determinasyon* yerine Türkiye'nin hesaba katıldığı üçlü müzakerelere geçilmesi fikrini desteklemeye başlamışlardır.[225]

1958 itibariyle Sovyetler Birliği'nin ticari ilişkileri geliştirme yaklaşımına, ekonomik sıkıntı içindeki Türk hükümeti de, temkinli olmakla beraber artık ılımlı yaklaşmaktaydı. Hükümetler nezdinde olmasa da ticari bakımdan ilişkilerde gelişmeler yaşanmaktaydı. İş Bankası yetkililerinin Sovyet kuruluşları ile teknoloji transferi konusunda imzaladıkları anlaşma ile somut manada iki ülke arasında bir ilişki kurulmasını sağlanmıştır.[226] "Kıbrıs meselesinden sonra ABD'ye karşı kırgınlık yaşayan Türkiye'yi Batıdan ayırmak" gibi bir niyet okuması mümkün olmakla beraber, söz konusu Sovyet politikasının içeriğinde bulunan kredili ithalat, Türkiye'nin işine yarayabilirdi.[227] Dolayısıyla Türkiye Sovyetler Birliği'nin bu sulh taarruzunu söylemde olumlu karşılayarak kendine iktisadi anlamda hareket alanı açmaya çalışırken, diğer yandan Batılı müttefiklerine karşı da siyasi bir manevra yapma şansını elde etmiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nden gelen her hareket gibi bu hareket de temkinli karşılanmıştır. Türkiye sadece kendisini mecbur hissettiğinde bu diplomatik manevraları yapmaya başlamış gibi görünmektedir. 1958 Haziran'ında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ticari ilişkiler gelişmekteydi. Bu konuda Pravda'da çıkan yazılarda Türkiye'nin NATO'da yeni taahhütlere girmemesi gerektiği gibi ifadelerin yer aldığı belirtilen Akis dergisine göreyse, Sovyetler Birliği ile girişilecek her türlü ilişkide temkinli olunması gerekliydi. Zira "Sovyetler Birliği'ne bir kere elini veren kolunu alamazdı."[228]

Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin DP dönemindeki hükümet düzeyindeki ilk resmi ziyareti ise 1959 Aralık ayında, Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar'ın Moskova ziyaretiyle

[224] "Amerika'ya Düşen İş", **Akis**, Sayı: 170, 10 Ağustos 1957, s. 7-8
[225] "Kıbrıs: Tehir Edilen Plan", **Akis**, Sayı: 170, 10 Ağustos 1957, s. 8
[226] **Milliyet**, 01.08.1957
[227] "Türkiye ve Rusya", **Akis**, Sayı: 167, 20 Temmuz 1957, s. 19-20
[228] "Elini Veren Kolunu Alamaz", **Akis**, Sayı: 214, 14 Haziran 1958, s. 20

gerçekleşmiştir.[229] Bundan sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir yakınlaşma temayülü belirecektir. Adnan Menderes 1960 Nisan'ında, Temmuz ayında Moskova'ya bir ziyaret gerçekleştireceğini ve Kruşçev'in de Ankara'ya geleceğini beyan etmiş[230] olsa da, 27 Mayıs ihtilâli söz konusu tarihten önce olduğu için bu ziyaretler gerçekleştirilemeyecektir. Bu gelişme, daha sonraki yıllarda 27 Mayıs ihtilâlinin ABD tarafından planlandığı iddialarını gündeme getirse de bu konuda somut bir delil söz konusu değildir. Bu süreçteki CIA raporlarından edinilen bilgiler, ABD'nin sadece temkinli yaklaştığını, fakat Türkiye'nin Batıdan uzaklaşması olarak yorumlamadığı fikrini vermektedir.[231]

27 Mayıs öncesi yaşanan U-2 Krizi, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerindeki yeni bir gerilimi beraberinde getirmiştir.[232] İncirlik Üssünde konuşlandırılmış olan U-2 casus uçaklarının temel görevi Sovyet hava sahasında dolaşarak istihbarat toplamaktı. 1 Mayıs 1960 günü Sovyetler Birliği tarafından, İncirlik Üssünden havalandığı iddia edilen bir U-2 uçağı düşürüldüğünde Türkiye, bu uçağın Türkiye'den kalkmadığını iddia etse de, Sovyet notasında Türkiye ABD'nin saldırganlıklarına hizmet etmekle suçlanmıştır.[233] Türkiye kendi sınırları dışındaki uçaklardan mesul tutulamayacağını dile getirse de bu gelişmeyle Doğu-Batı arasındaki gerilim artmış ve Türkiye bu işin merkezinde yer almıştır.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin normalleşme seyrine girmesi ancak 1960'larda yaşanan Küba Krizi, Johnson Mektubunun ortaya çıkması gibi hadiselerden sonra ABD'ye karşı güvenin azalmasıyla paralel olarak gerçekleşecektir. Bu gelişmelere mukabil Soğuk Savaş şartlarında yaşanan 'Yumuşama'nın da etkisiyle Türkiye, Batı yönlü çizgisinden ödün vermeksizin ve çok yönlü dış politika çerçevesinde Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmiştir. DP iktidarının son dönemlerinde ise sadece manevra nitelikli bir yakınlaşma söz konusu olabilmiştir.

---

[229] **Milliyet**, 13.12.1959
[230] **Milliyet**, 12.04.1960
[231] Bkz. (Çevirimiçi) https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0005757344.pdf . (E.t. 01.03.2017)
[232] Bölme'ye göre U-2 Krizi, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında yaşanan gerilim nedeniyle Türkiye'nin NATO ittifakına duyduğu güveni sorgulamasına ve Üslerin kullanımı konusundaki tartışmalara neden olan önemli olaylardan biridir. Bkz. Bölme, a.y., s. 62
[233] **Milliyet**, 08.05.1960

Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısındaki temkinli duruşunun tarihsel dayanakları olmakla birlikte, bu tutumun gerek Batı ve gerekse Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri ne yönde etkilediği düşünüldüğünde sorunlu bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Sovyetler Birliği ve onun ideolojisi olan Komünizme karşı Türkiye'deki gerek resmi, gerekse kamuoyundaki yaklaşım 'tanımadan düşman belleme' şeklinde olmuştur. Aslında bu yaklaşım biçimi, dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda yadırganacak bir şey değildir. Zira Batı bloğu içinde yer alan veyahut ABD ile yakın ilişkiler kuran devletlerin birçoğunda da benzer bir biçimde Komünizm karşıtlığı ve Sovyet endişesi söz konusu olmuştur. Ancak gerek Sovyetler Birliği ile sınırdaş olması ve gerekse Ortadoğu ile arasında bir set pozisyonundaki stratejik önemi itibariyle Türkiye'nin Sovyet ideolojisine karşı tavrı, önyargılarla değil bilip tanıyarak belirlenmesi gereken bir konu olmuştur. Nitekim 1960'lı yıllarda bu durumun farkına varılarak Batı'daki Rusya coğrafyası ve Komünizm üzerine yapılan araştırmaların tercüme edilmesi ve gündeme getirilmeye başlanması söz konusudur. Bu konuda öncülük eden yayınlardan biri de 1961 itibariyle yayın hayatına başlayan Orta Doğu Dergisi[234] olmuştur. Dergi'nin resmi bir niteliği olmamakla beraber emekli büyükelçiler, akademisyenler, senato ve meclis üyelerinin bulunduğu yazar kadrosu dikkat çekicidir.[235] Bu dergide Antikomünist bir tutum hâkim olmakla beraber sözü edilen 'düşmanlık edilecekse de tanıyarak bu tutum belirlenmeli' düsturuyla hareket edildiği görülmektedir. Nitekim 1960'ların sonlarından itibaren Türk dış politikası Sovyetler Birliği'ne karşı daha bilinçli bir temkinlilik çerçevesinde oluşturulmuştur.

[234] Dergide Batıda yayınlanan Sovyet coğrafyası ve Komünizm üzerine yazılmış bazı bilimsel kitaplar etütler halinde özetlenmiştir. Örneğin S. P. Griffiths'in *Komünizmin Değişen Çehresi,* çalışması 1962-1963 yıllarında 8 sayı, Geoffrey Wheeler'in *Sovyet İslâm Asya'sında Irk Meseleleri* adındaki Rusya Müslümanlarının tarihsel süreçlerini ve güncel meselelerini konu edinen eseri ilk 8 sayı boyunca aktarılmıştır. Bunların dışında pek çok kitap ve makalenin aktarımı olduğu gibi derginin yazarlarının da çok sayıda etüt çalışması söz konusudur. Bu dergi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Matiç, "Orta Doğu Dergisi (Nisan 1961 - Aralık 1973)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul - 2010

[235] Emekli Büyükelçi Celal Tevfik Karasapan'ın başyazarı olduğu derginin yazarları arasında Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Abdülahat Akşin, Ahmet Şükrü Esmer, Nihat Erim, Şadi Yaprak, Haluk Ülman gibi isimler yer almaktadır. Bkz. Matiç, a.y.

1.3.3. İngiltere ile İlişkiler ve Ortadoğu Politikaları

Türkiye'nin DP dönemindeki dış politikasının Ortadoğu boyutunda İngiltere ile ilişkilerinin etkileri önemli bir yer tutmaktadır. 1950'li yılların başında ODK (Ortadoğu Komutanlığı) ve ODSO (Ortadoğu Savunma Organizasyonu) gibi, İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını korumayı amaçlayan ve hayata geçirilemeyen projelere karşı Türkiye'nin yaklaşımı, ABD'nin güvencesi olmaksızın herhangi bir somut adım atılmaması şeklinde olmuştur. Nitekim NATO güvencesi sağlandıktan sonra da, bu sefer Mısır'ın isteksiz ve uzlaşmaz tavırları neticesinde bu projeler sonuçsuz kalmıştır.[236] Ancak bu durum Türkiye'nin İngiliz politikalarını ABD'den farklı gördüğü anlamına gelmemektedir. Zira bundan sonraki süreçte Türkiye, ABD'nin belirlediği bir bölge politikası izlerken İngiltere ile de eşgüdümlü hareket etmiştir.

Batı adına 1953'ten sonra yeni proje Kuzey Kuşağıydı. Bu proje ise Amerikan menşeliydi. Dolayısıyla istediği güvenceyi Amerikan himayesindeki politikalarda gören DP iktidarı, Kuzey Kuşağı çerçevesinde gönüllü olarak Ortadoğu'da politikalarını yürütmeye başlamıştır. Bu bağlamda önce Pakistan sonra Irak ile pakt yapmış ve Bağdat Paktı sürecini işletmiştir. Balkan Paktı da bu sürecin bir ürünü olarak gerçekleştirilmiştir. Pakt düzenlenen ülkelere hemen akabinde Amerikan yardımlarının yapılmaya başlanması ve bu ülkelerin somut manada Batı bloğunu desteklemeye başlamaları, Türkiye'nin Batı adına bu paktları gerçekleştirdiğinin göstergeleri olmuştur. Nitekim Bandung Konferansında Türkiye, Batı adına söz söylüyor ve Bağlantısızlığın Sovyet bloğuna dâhil olmaktan bir farkı olmadığını dile getiriyordu. ABD'nin kurulan paktlara dâhil olmaması da dikkate alındığında, Türkiye'nin ABD adına bir bölge politikası yürütürken burada ABD'nin risk faktörünü kendi üzerinden attığı da gözlemlenmektedir. Nitekim ABD'nin bu tutumu, kurulan paktların ömürlerinin uzun olmasına ve bölgede bir cazibesinin olmasına başlıca engeldi. Türkiye'nin ABD adına söz söylemesi veya güvence vermesi, somut ABD varlığı olmaksızın rasyonel bir anlam taşımamaktaydı. Yalnızca Türkiye'nin değil, İngiltere'nin de üye olması veya vaatlerde bulunması bir karşılık bulmadığı gibi, ters etki dahi yapabilmekteydi.

[236] Bkz. aş., "ODK ile NATO Arasında…"

Ortadoğu boyutunda, ABD'nin bulunmayıp İngiltere'nin üyesi bulunduğu Bağdat Paktı, İngiltere'nin önceki kadük kalan projelerinden farksız kalmıştır. Bölge ülkelerinde pakt, İngiltere'nin yeni sömürgeci oyunu gibi algılanmıştır. Dolayısıyla Türkiye de bölge politikalarında İngiliz siyasetine alet olmaktan başka bir şey yapmıyor gibi görünmüştür. ABD'nin desteğini yadırgamayan, ancak söz konusu İngiltere olduğunda bir adım geri atan ülkelerin halkları gözünde durum bundan ibarettir. İngiltere içinse bölgede tutunmanın tek çaresi ABD ile birlikte hareket eden bir politika izlemek olmuştur. İngiltere'yi vazgeçilmez bir müttefik, bir ortak olarak görmeleri dolayısıyla ABD'nin de Türkiye'nin de bölgede bıraktığı izlenim aynılaşmıştır.

Süveyş Krizi sonrasında bu durumun farkına varan ABD yönetimi, Eisenhower doktriniyle birlikte bölge üzerinde yeni stratejiler izleme yolunu tercih ederken, Türkiye ise ABD'nin vazgeçtiği ancak İngiltere'nin tutunduğu son dal olarak kalan Bağdat Paktı'nı ayakta tutmak için çalışmış, ABD'nin yeni stratejisini pakt lehine yorumlamıştır. 1950'lerin başındaki İngiliz politikaları karşısında daha temkinli durabilen DP yönetimi, bu süreçte ise İngiltere'ye karşı belirgin bir tutum sergilememiştir. ABD'nin Eisenhower doktrini sonrasında, örneğin Suudi Arabistan'ı yanına çekerek bölgede izlediği denge politikalarını anlamlandırmakta zorlanan Türkiye, somut olarak kendisine ve Bağdat Paktı'na yönelik mevcut olandan daha fazla yardım beklentisinin boşa çıkmasını da kabullenememiştir. Türkiye'nin bölgedeki antipatisini katlayan İngiltere ise Bermuda görüşmeleri[237] sonrasında artık tamamen ABD'ye teslim olmuş görüntüsü vermiştir.

İngiltere ile ilişkilerin seyri Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki politikalarını da etkilemiştir. Türkiye, 1950'li yılların ilk yarısında Yunanistan'ın Kıbrıs'la ilgili uluslararası platformdaki girişimleri karşısında bir hamlede bulunmuyor, bu konuda İngiltere'nin söz sahibi olduğunu dile getiriyordu. 6-7 Eylül olaylarından sonra Türkiye'de bu konuda somut adım atılması gerektiği anlaşılmaya başlanmış olmakla birlikte,

[237] ABD Başkanı Eisenhower ile İngiltere başbakanı Mc Millan arasında gerçekleşen bu görüşmelerde ABD ile İngiltere arasındaki ikili ilişkiler gündeme gelmiştir. İngiltere'nin Süveyş sonrası ABD hegemonyasını kabullenerek hareket etmesi açısından önemli bir kırılma olan Bermuda Konferansı, Türk dış politikası açısından da son derece önemli bir yere sahip olsa da Türkçe yazında fazla bir yere sahip değildir..Ayrıca bkz.: Dwight D. Eisenhower, "Joint Statement With Prime Minister Macmillan Following the Bermuda Conference", 24.03.1957, (Çevrimiçi) Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=11002 (E.t. 01.05.2017)

yine de Adadaki egemen güç olan İngiltere'nin nasıl bir yol izleyeceği önemli görülmüştür. Bu durum Türkiye'nin Ortadoğu konusunda İngiltere ile yollarını ayıramamasının bir diğer nedeni olmuştur. Zira İngiltere de Kıbrıs konusunda Yunan isteklerine sıcak bakmamaktaydı. Aslında İngiltere'nin tek derdi Adadan kendisine ait üsler bırakarak çekilebilmekti. Bu durum Yunan tezlerinde kabul görmemekle birlikte Türkiye'nin politikası İngiltere'nin işine gelmekteydi. Süveyş Krizi sonrası tamamen ABD güdümüne girmiş gibi görünen İngiliz stratejisi, ABD'nin Yunan tezine yakın veya en azından daha tavizkâr bir politika izlemesi dolayısıyla Türkiye'yi telaşlandırmıştır. Yani Kıbrıs söz konusu olduğunda Türkiye'nin, güçlü ABD karşısında destek bulabileceği liman İngiltere iken, İngiltere'nin ise kendi çıkarlarını gerçekleştirdikten sonra Türkiye'nin Ada konusundaki görüşünü önemsemeyebileceği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin Yunan tezlerine karşı 'Kıbrıs Türk'tür', 'Ya taksim ya ölüm' gibi sloganları destekleyerek Adanın taksimini savunan tezleri geliştirmesi Bermuda görüşmelerinden sonra, 1957'den itibarendir.[238]

DP döneminde Türkiye, hemen her diplomatik girişiminde ABD ile birlikte İngiltere'yi de bilgilendirmiş ve onayını alarak hareket etmiştir. Türkiye-Pakistan Paktı ve Balkan İttifakı müzakerelerinde belirlenen tavır bunlara örnektir. DP hükümeti İngiltere'nin bölgedeki savunma sorumluluklarının vazgeçmesinden endişe etmekteydi. Bağdat Paktı'nın etkili olabilmesi için ABD ile birlikte İngiltere'nin desteği ve katılımı önemli görülmüştür.[239] Nitekim Bağdat Paktı'yla iki ülkenin ittifakı perçinlenirken, diğer yandan Kıbrıs konusunda Türkiye ile İngiltere arasında uzlaşı söz konusudur.[240] Türkiye İngiltere'ye Kıbrıs'ta tereddütsüz destek verirken, muhatabının Ortadoğu'ya yönelik anlaşma yükümlülüklerini yerine getirmesi için bunu gerekli görmüştür. Adada İngiliz hâkimiyeti sürdüğü sürece Türkiye'nin Kıbrıs konusunda herhangi bir farklı düşüncesi olmayacağı ifade edilmiştir.[241]

1956 Mart'ında İngiliz Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'un Ankara'ya yaptığı ziyarette Menderes, dış politika alanında İngiltere ile yakın dayanışma ve işbirliği çerçevesin-

[238] Kıbrıs konusuyla ilgili olarak bkz. aş. "Kıbrıs Meselesi"
[239] Yeşilbursa, a.y., s. 80
[240] 1955 yılında Times dergisinin İstanbul muhabirinin ifadesiyle, Kırım Savaşından beri İngiltere ile Türkiye'nin arası hiç bu kadar yakın olmamıştır. Bkz. Yeşilbursa, a.y., s. 82
[241] A.y., s. 83

de hareket etme niyetini göstermiştir. Ziyaretin sonunda hazırlanan bildiride sadece kriz zamanlarında değil sürekliliği olan bir dostluktan söz edilmekteydi.[242] Nitekim İngiltere'nin, Mısır'ın Süveyş Kanalını millileştirmesi karşısında takındığı tutum Türkiye tarafından desteklenirken, Kanala İngiliz-Fransız müdahalesinden sonra ise Türkiye, İngiltere'nin Bağdat Paktı'nın diğer üç Müslüman üyesi ile ilişkileri üzerindeki etkilerini hafifletmeye ve İngiltere'nin pakt ile olan ilişkilerini muhafaza etmeye çalışmıştır.[243] Akis dergisinde ise 1956 Mart'ında Ortadoğu'da gittikçe daha zor duruma düşen İngiltere ile aynı istikamette bir politika izlemenin Kıbrıs konusunda da sakıncalı olduğu ifade edilmiştir:

> "Londra hükümeti Ortadoğu'da tutunmak için bize güveniyor, daha doğrusu bizi bir paravana sayıyordu… Kıbrıs konusunda ise bizim tavrımızı uzlaşmaz görüyorlardı. Türkiye'nin ve Yunanistan'ın farklı tavırları Makarios'un sürgüne gönderilmesine neden olmuştu. Ancak bu tavır Amerika'da tasvip olunmamıştı… Başı sıkışık devletlerle işbirliği yapmanın tehlikeleri üzerinde durmamak imkânsızdır. Hele Amerika ile ihtilaflı haldeyken İngiltere'nin politikasını yüklenmek menfaatlerimize uygun değildir…"[244]

ABD ile uyumlu olmayan bir politika konusunda Türkiye'nin İngiltere ile uzlaşı içinde olmasını rasyonel bir davranış olarak değerlendirmek güçtür. Ziyadesiyle blok liderinin rızası doğrultusunda hareket edilmesi daha anlamlı olabilirdi. Burada Türkiye'nin tam anlamıyla ABD güdümünde hareket etmediği sonucu da çıkmaktadır. Kendi politikasını Batı ekseninde belirlemeye çalışan, ancak Kıbrıs meselesi hasebiyle İngiltere ile bir şekilde uyum sağlamaya çalışırken, diğer yandan ABD'nin desteğini bekleyen, bu desteği sağlayabilmek için de yeterli ikna edici araçları kullanamayan bir Türkiye'den bahsetmek daha doğrudur. Keza İngiltere'nin Ortadoğu politikalarından da bu çıkarımlar yapılabilmektedir. Akis dergisine göre İngiltere Ortadoğu'daki nüfuzunu devam ettirebilmek için Bağdat Paktı'nı kurarak içine Arapları almaya çalışmıştır. ABD de başta bu girişimi desteklemiştir. Pakt dışındaki Arap devletleri ise bu İngiliz tertibinden hoşlanmamış, ABD de bu sebebin etkisiyle temkinli bir tavır içine girmiştir.[245]

---

[242] FO371/130174/RK1011/1, Turkey: Annual Review for 1956, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 05.02.1957; Aktaran: Yeşilbursa, a.y., s. 85
[243] "Dış Politika: Kıbrıs Çıkmazı", **Akis**, Sayı: 97, 17 Mart 1956, s. 4-5
[244] A.y.
[245] "Orta Doğu: Kayan Bir Ayak", **Akis**, Sayı: 97, 17 Mart 1956, s. 20-21

Menderes'in, İngiltere'nin Türkiye'nin istediği doğrultuda bir politika izlediği gibi bir yaklaşıma sahip olduğu iddia edilen Akis dergisinde, Türkiye'nin dış politikada 'England above all'* prensibindeki İngiltere'nin dümen suyundan ayrılması, kendisine ait bir hareket tarzı tutması tavsiye edilmiştir, "Hükümetimizin başkanı Londra'nın, Ankara'nın dümen suyunda olduğunu zannediyor olabilir, ancak görmesini bilen gözler hakikatin böyle olmadığını bilir…"[246] Dergiye göre Kıbrıs konusunda da tüm partilerin iştirak ettiği bir milli politika benimsenmeliydi. Bunun temel taşı ise hukuki veya stratejik mülahazalardan ziyade Türkiye'nin Adayla olan demografik alakası olmalıydı. Zira hukuki açıdan hak istemenin zamanı geçmişti. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nden gelen dostluk mesajlarına karşı temkinli olunmakla birlikte en azından Kıbrıs konusunda, ABD ve İngiltere'nin tutumları karşısında bu durumun siyaseten değerlendirilemeyeceği söylenemezdi:

> "… Rusya bize elini uzatırken Amerika ile ekonomik anlaşmazlıklarımızın olduğu zamanı seçmektedir. Buna karşı elbette ihtiyatlı olmalıdır… Ancak başı kuma gömmenin bir fayda vermeyeceği de gün gibi aşikârdır…"[247]

Süveyş meselesi sırasında Türk basınında "falsolu sesler yükselmesinin" iyi olmadığı değerlendirmesinin yer aldığı Akis dergisinde, bu müdahaleyi tasvip ve teşvik eder mahiyetteki yazıların Türkiye'nin kaderini sanki İngiltere'ye bağlar gibi bir hal aldığı izlenimi verdiği ifade edilmiştir.[248] Bu süreçte BM'deki Türk heyeti de çelişkili davranmıştır. Süveyş meselesinin gündeme alınmasına İngiltere ve Fransa ile birlikte karşı çıkan Türk temsilcisi, konu Genel Kurulda gündeme geldiğinde ise İngiltere ve Fransa aleyhindeki cepheye geçmiştir.[249] İngiltere ise bu müdahale vesilesiyle Ortadoğu'daki prestijini hepten kaybetmiş, İngiliz yanlısı olarak bilinen Nuri Sait gibi devlet adamlarını dahi karşısında bulmuştur. Türkiye ise Bağdat Paktı müttefikine karşı Süveyş Krizi sürecinde çok net bir tavır geliştirememiştir.

ABD'nin bu süreçte sömürgecilikle mücadele söylemiyle hareket ederek Ortadoğu ülkelerinde ve Bağlantısızlar camiasında sempati kazanma çabası ve bu uğurda İngil-

* "Her şeyin üzerinde İngiltere". Bu yaklaşım Lord Palmerston kuralıyla aynı düşüncenin ürünüdür. Yani İngiltere'nin dostluklara değil kendi çıkarlarına önem verdiğini ifade etmektedir. Bkz. aş.

[246] **Akis**, Sayı: 99, 31 Mart 1956, s. 3

[247] A.y.

[248] Aydemir Balkan, "Süveyş Ötesinde: İngiliz-Amerikan Petrol Harbi", **Akis**, Sayı: 134, 1 Aralık 1956, s. 12

[249] Balkan, a.y.

tere ve Fransa gibi müttefiklerini karşısına alması söz konusudur.[250] Akis yazarı Balkan'a göre ise mevzu 'müstemlekecilik meselesi' olmaktan ziyade petrol çıkarlarıdır ve bu konuda İngiltere, ABD'nin "alt ettiği rakibi durumuna gelmiştir."[251] Bu yaklaşım, ABD ile İngiltere'nin her konuda hemfikir olmadıklarını göstermektedir. Nitekim Kıbrıs konusunda ABD'nin Yunan tezine yaklaşması da, aslında Yunanistan'ın faaliyetlerinin etkisinden ziyade, İngiltere'nin Ortadoğu'da etkinliğini koruyabilmesi açısından son derece önemli olan Kıbrıs'ı kaybetme endişesini körükleyici bir hamle olarak görülebilir. İngiltere'nin buna karşı hamlesi, Türkiye'yi de yanına çekerek Kıbrıs konusunu uluslararası bir mesele olmaktan çıkarmak olmuştur. Böylece Kıbrıs meselesi İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasındaki bir konu haline gelmiştir.

Balkan'a göre Arapları Osmanlı'ya karşı ayaklandırarak Ortadoğu bölgesini nüfuzu altına alan İngiltere, 1930'larda da Türkiye'yi Arap devletlerine karşı bir baskı vasıtası olarak kullanmayı bilmiştir.[252] 1957'ye gelirken İngiltere'nin bölgede iki büyük rakibi vardır: Sovyetler Birliği ve ABD. İkisinin ortak noktası ise sömürgecilik karşısında yükselmekte olan milliyetçilere hamilik konusunda yarışıyor olmalarıydı. Sovyetler Birliği Akdeniz'e inmek gayretinde iken, ABD ise Ortadoğu petrollerine hâkim olmak peşindeydi. Türkiye'nin 10-15 seneden beri Arap ülkelerine sırtını dönmesi de İngilizlerden boşalan yerin Rus ve Amerikalılara kalmasına rıza göstermesi demekti. İngilizlerin işlevselliği sorgulanır nitelikte ve alelacele hazırlanmış paktlar kurma çabaları, Arap milliyetçiliğini görmezden gelirken sömürgeci metotlarını kamufle dahi etme gereği duymaması, yangına körükle gitmek anlamına gelmekteydi. Bu bakımdan ABD'nin Bağdat Paktı'na girmesini engelleyen, aradaki bu gizli rekabet nedeniyle bizzat İngiltere'ydi.[253] Süveyş'te kendi başına manevraya teşebbüs eden İngiltere'nin acele etmesindeki sebep de Irak başbakanı Nuri Sait'in de her an

[250] Balkan, "Orta Doğu: Petrol Savaşları", **Akis**, Sayı: 169, 3 Ağustos 1957, s. 21-22
[251] Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hemen hemen bütün Ortadoğu'da petrol imtiyazlarını almış olan bir İngiltere söz konusudur. Amerikan petrol şirketlerinin etkisiyle ABD hükümetinin İngiltere'ye yaptığı baskılar neticesinde 1928'den itibaren bu durum değişmeye başlamış ve Ortadoğu petrollerinde Amerikan şirketleri imtiyaz sahibi olmuşlardır. Umman bu konuda istisna olarak kalanlar ülkelerden biri olmuştur. Maskat sultanı imtiyazları yalnızca İngilizlere tanımıştır. 1957 Temmuz'unda Umman'da çıkan olaylar İngiltere ile ABD arasındaki petrol konusundaki rekabeti daha çok gün yüzüne çıkarmıştır. S. Arabistan'ın ABD ile yakınlaşması ise İngiltere'nin burada işini zorlaştırmıştır. Bununla birlikte Umman'daki gelişmeler İngiltere lehine sonuçlanmıştır. Bkz. Balkan, a.y.
[252] Balkan, "Bir Yeni Macera Önlenmelidir", **Akis**, Sayı: 135, 8 Aralık 1956, s. 16-17
[253] Balkan, a.y.

bir darbe ile karşı karşıya olmasıdır.[254] Balkan'a göre, Türkiye sırf bu nedenlerden dolayı İngiliz siyasetine karşı daha temkinli olmak zorundaydı.

Türkiye'nin bu süreçteki dış politikasında Batı ile ilişkilere özel bir önem atfetmesinin arkasında yatan Batılı bir devlet olarak kabul görmek ve eşit bir müttefik olmak düşünceleri ve Batılı devletlere dost gözüyle bakarak güven duyması, rasyonel anlamda temkinli olmasını imkânsız kılan bir durum olmuştur. Kendisini kabul ettirmek istediği camiayı tek bir kolektif kimlikle yorumlayan bu yaklaşım, Batı kimliğine sahip aktörlerin aralarındaki farklılıkları ve rekabeti görmekten uzaktır. Hâlbuki 'Batı bloğu' bir kolektif kimliği ifade etse de, devletlerin şahsi kimliklerini ortadan kaldırmamaktadır. İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda nüfuz alanlarını muhafaza etme çabalarının ABD'nin Soğuk Savaş stratejilerinden ayrı görülmesi gerekmektedir. İttifak ilişkileri bir ortak hedefte birleşmesi değil, farklı hesapları olan aktörlerin ortak noktalarını bularak o konularda birlikte hareket etmesidir. Nihayetinde Türkiye'nin İngiltere ile olan yakın ilişkisi Ortadoğu'da kendisine karşı anti-emperyalist tepkileri de çekerken, ABD'nin bölge stratejilerindeki değişimleri de gözlemleyememesine neden olmuştur. Türkiye, kolektif Batı kimliği üzerine inşa ettiği güven neticesinde Kıbrıs konusunda da geç adım atmak durumunda kalmıştır.

[254] 1958'deki Irak darbesinin bir anda olmadığı bu yorumlardan anlaşılmaktadır. Irak'ta ihtilal gerçekleştiğinde Menderes ve ekibinin adeta bir şok etkisi yaşaması ise derinlikli bir dış politika anlayışının bu süreçte geliştirilemediğinin bir göstergesidir. Hâlbuki Nuri Sait'in geleceğine dair İngiltere'nin çok daha önceden tahminleri ve darbe ihtimale karşı hazırlıkları söz konusudur. Bkz. Balkan, a.y.

İKİNCİ BÖLÜM
DEMOKRAT PARTİNİN ORTADOĞU POLİTİKALARI

Türk dış politikasının Ortadoğu'ya dönük kısmını inceleyen çalışmalarda DP dönemi genellikle bir bütün olarak ele alınmıştır. Çoğunlukla Bağdat Paktı sürecinde yaşanan gelişmelerden yola çıkılarak, Ortadoğu'da aktif olmak isterken izlenen Batı yanlısı politikaların neticesinde Arap ülkeleriyle daha sorunlu bir hal alındığı dile getirilmektedir. Bu bağlamda dönemin dış politikası için 'Aktif Amerikancılık'[1], 'Aktif taraflılık'[2] gibi adlandırmalar yapılmaktadır. Ancak bu 'Taraflılık' veya 'Amerikancılık' olarak ifade edilen politika da kendi içinde bir değişim sürecinden geçmiştir. Dolayısıyla DP dönemine odaklanıldığında tek bir dış politika anlayışının tahakkümünden ziyade farklı aşamalardan geçen bir dış politikadan bahsetmek mümkündür.

DP'nin Ortadoğu'ya yönelik politikası ana hatlarıyla Sovyet tehdidi ve Batılılaşma çerçevesinde belirlenmiştir. Tarihsel olarak dış politikanın belirlenmesinde birincisi güvenlik, ikincisi kimlikle ilgili olarak devletin dış politika geleneğinde yer etmiş olan bu faktörler, DP'yi iktidara geldiğinde mevcut Soğuk Savaş atmosferinde kaçınılmaz olarak Batı yönlü bir politikayla baş başa bırakmıştır. Bu dönemdeki dış politikanın da üç aşaması olmuştur: Birinci aşama Batıya kendini kabullendirme aşamasıdır. NATO'ya giriş sürecinde izlenen politikaları birinci aşamada değerlendirmek mümkündür. Bu aşamada DP, geleneksel olan Batı yönlü dış politikayı sürdürmüştür.

DP yönetiminin, NATO üyeliği sonrasında Türkiye'nin artık tam anlamıyla Batılı bir devlet olduğu varsayımıyla hareket ettiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Bağdat Paktı ile kurulan Batı yanlısı ittifaka Arap ülkelerinin katılımlarını sağlama konusunda Türkiye'nin gayret sarf ettiği süreç ikinci aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bandung Konferansında Batının sözcülüğün yapılması, Bağlantısızlığın bir Sovyet propagandası olduğu düşüncesini bölge ülkelerinde yayma eğiliminin gösterilmesi, Batı adına hareket edilip vaatlerde bulunulduğu; yani Türkiye'nin Batı ile tam anlamıyla bütünleştiği fikrinin dış politika zihniyetinde hâkim olduğu bir aşamadır. Kendisinden önceki dış politika anlayışından daha fazla Batıcı olarak DP dış politikasının

[1] Balcı, **Türkiye Dış Politikası**…, s. 79
[2] Şahin, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim…", s. 10-11

farklılaştığı bu süreçte, muhalefette yer alan CHP'nin de dış politika konusunda ciddi bir itirazı olmaması, aksine milli politika söylemi çerçevesinde iktidarı desteklemesi, DP'nin kendisinden önceki dış politika anlayışını sürdürdüğü izlenimi vermektedir.

Üçüncü aşama ise, 1957-58 yıllarında Süveyş, Suriye, Irak ve Lübnan krizlerinde, özellikle Batı yanlısı rejim liderlerine karşı yapılan ihtilâl girişimleri karşısında ABD ve İngiltere'nin tutumlarının bu rejimleri korumaya yönelik olmadığının DP yöneticileri tarafından anlaşılmasıyla, İkinci dönemde oluşan 'Batılı olunduğu' düşüncesinin yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğinin doğduğu süreç olan 1958 sonrası dönemi ifade eder. Başka bir deyişle, bu dönemde Ortadoğu'da Batı adına yürütülen politikaların akamete uğraması sonucunda Türkiye, adına bölgede aktif rol üstlendiği Batı karşısında kendi konumunu yeniden değerlendirmek durumunda kalmıştır. Dış politikada böyle bir sorgulamanın yapıldığı ya da net bir adım atıldığı iddia edilememekle birlikte bazı siyasi manevralarda ve içeride gelişen dış politikaya yönelik eleştirilerde, bir 'çok yönlülük' arayışına girildiği söylenebilmektedir. Nihayetinde Türk dış politikasında 1960 ihtilâlinden sonra da Batı yönlü politika devam etmiş, bununla birlikte çok yönlü dış politika inşası uzun ve zahmetli bir süreçte gerçekleşmiştir.

DP'nin dış politika anlayışındaki değişimlerle izah edilebilen bu dönemlendirme, Ortadoğu'ya yönelik dış politikanın anlaşılmasında önemlidir. Bununla birlikte öncelikle DP öncesi süreçte Türkiye'nin izlediği dış politikayla bu konuya başlamak yerinde olacaktır. Zira en radikal iktidar değişikliklerinde bile yeni yönetime gelenler ilk etapta önceki dönemden miras aldıkları konular üzerine ve çoğunlukla aynı yönde bir dış politika izledikleri görülmektedir. DP'nin dış politikası da, ilk döneminde kendisinden önce iktidarda bulunan CHP'nin dış politika anlayışını devam ettirdiği izlenimi vermektedir. 1940'lı ve 1950'li yıllardaki dış politika arasındaki farklar ise, özellikle Ortadoğu'ya dönük politikaların nasıl şekillendiğinin gözlemlenmesiyle ortaya çıkmaktadır.

2.1. 1940'lı Yıllarda Türk Dış Politikası ve Ortadoğu

İkinci Dünya Savaşı öncesinde Türk dış politikası Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisiyle belirlenmiştir. Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesi çerçevesinde Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Balkan Antantı ve Sadabat Paktı girişimleri söz konusu olmuştur. Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik ilk belirgin girişimi olarak görülen Sadabat Paktı[3] 1937'de paraflanmıştır.

Avrupa'da 1930'lardaki Almanya'nın yayılmacı hareketleri karşısında Türkiye'nin herhangi bir endişesi olmamıştır. Ancak İtalya'nın bu yönde eğilim göstermeye başlaması Balkanlar'da ve Akdeniz üzerinde tedirginlik nedeni olmuştur. Zira söz konusu alan Türkiye'yi de yakından ilgilendiren, tarihsel ve coğrafi olarak bağlarının bulunduğu bir alanı Balkanlar'ı ifade etmektedir. Balkanlarda bir İtalyan yayılması ise Türkiye için bir tehdit olarak görülmüştür. İtalya'nın doğal yayılma alanı olarak gördüğü bu bölgede Türkiye'nin kendisine yönelecek tehditleri önlemek adına Balkan Antantına öncülük etmesi söz konusu olmuştur. Buna benzer bir şekilde Türkiye, Ortadoğu'da da bir işbirliği arayışına girmiştir. Lozan antlaşmasından beri Türkiye'nin özellikle Arap ülkeleri olmak üzere bölgeyle olan ilişkileri oldukça sınırlıydı. Sadabat Paktı'nın kuruluş sürecindeki barışçı söylemler bölgede bu girişimin teveccühle karşılanmasına vesile olmuştur.[4] Bununla birlikte Türkiye bu paktı, kendisine benzer reform hareketleri yapan İran, İngiliz himayesindeki Irak ve Kurtuluş Savaşından beri dostça ilişkiler kurulan Afganistan ile gerçekleştirmiştir. Bu süreçteki girişimler, bundan sonra Türkiye'nin bölgesel politikalarındaki söylemlerinde kullanılabilecek materyaller sağlamıştır. Örneğin Sadabat Paktı ve Balkan Antantı pratikte çok etkili sonuçlar vermemiş olsalar da[5] 1950'lerdeki Balkan Paktı girişimi ve Bağdat Paktı'nın kuruluş süreçlerindeki söylemlerde tarihsel dayanaklar olarak kullanılmıştır.

---

[3] Sadabat Paktı'nın tam metni için bkz. İsmail Soysal (Ed.), **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt: I (1920-1945), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 2000, s. 592-595

[4] Gönlübol v.d., **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 114-117

[5] Bir ittifak sistemi olarak Sadabat Paktı'nın analizi için bkz. Mustafa Serdar Palabıyık, "Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt: 2, No 3, Temmuz 2010, ss. 147-179

1940'lı yıllara gelindiğinde Türkiye her ne kadar 'Yurtta ve cihanda sulh' ilkesi üzere bir dış politika izlemeye devam etmek istese de, 'Cihan' ikinci büyük harbe girmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin temel iştiyakı tarafsız kalmak olsa da yeniden filizlenen Sovyet endişesi ve dış politikada devam ede gelen Batı yönlülük, savaş sürecinde ve sonrasındaki politikalarda belirleyici olacaktır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin yönetiminde bulunanlar, bir şekilde tarafsız kalmayı başarabilmişlerdir. Uluslararası alanda yalnız kalmanın ne türden sıkıntılara kapı aralayabileceğini, Birinci Dünya Savaşı tecrübesiyle yaşamışlardır.[6] Türkiye'nin, savaşın hemen ertesinde başlayan Batı ittifakı içinde kendine yer bulma ve sadık bir müttefik olarak kendini kabullendirme çabaları bu çerçevede anlam kazanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde tarafsız bir tutum sergilemeyi başaran Türkiye'nin, savaş sonrası ortamında Batıya yönelmesindeki tek iştiyakı Sovyet endişesi miydi? 1946'ya kadar Sovyetler Birliği ile uzlaşmanın mümkün olabileceğini düşünen bir ABD söz konusuyken bu açıklayıcı olabilir. Ancak özellikle 1946 sonrasında, İngiltere'nin de teşvikiyle, Sovyet yayılmasına karşı pozisyon alan bir ABD ve Batı bloğu oluşumu söz konusudur. Bu durum zaten Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde elini güçlendiriyordu. Zira stratejik konum olarak Sovyetler Birliği ile Ortadoğu bölgesinin arasında bulunması, Batının doğal olarak ittifak kurmak isteyeceği bir rol ve pozisyon sağlamaktadır. O halde Türkiye neden Batı kendisini yalnız bırakacakmış gibi bir endişeyle hareket ediyor, sadık bir müttefik olduğunu ispat için olan gücüyle çabalıyordu? Bu durum Batılılaşma çerçevesinde bir kimlik sorunsalıyla açıklanabileceği gibi, güvenlik açısında da Batı bloğunun lideri pozisyonundaki ABD'nin dış politikasındaki değişikliklerle izah etmek mümkündür. Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisi 1947 Truman doktriniyle hayata geçirilmeye başlanmış olsa da, Kuzey Kuşağı söylemi Türkiye'nin NATO üyeliğinden sonra gündeme gelmiştir. Buradan İngiltere ve Türkiye'nin endişeleri ve teşviklerinin, ABD'nin Sovyetler Birliği karşısındaki tutumunda ve Soğuk Savaş'ın derinleşmesinde önemli etkisi olduğu sonucunun çıkartılması mümkündür. Zira ABD'nin lider pozisyonunu güçlendirecek olan Sovyetler Birliği'ne karşı hamlelerde anahtar rolleri üstlenmesi için söz konusu endişe ve teşvikler büyük öneme sahiptir.

[6] Criss, "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", s. 4-5

İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsızlık politikası izleyen Türkiye, 1945 yılına kadar bu tutumunu sürdürebilmiş gibi görünse de kendi güvenliği açısından büyük güçler arasındaki dengeden yararlanmanın da yollarını aramıştır. Bu yıla kadarki Sovyetler Birliği'nin çeşitli politik hamleleri, 1925'te imzalanmış olan karşılıklı dostluk anlaşmasına rağmen Türkiye'nin kuzey komşusundan tedirgin olmasına neden olmuş, izlenen tarafsızlık politikasıyla birlikte Batılı müttefiklerle, özellikle de İngiltere ile daha yakın temas kurularak bir denge yaratılmaya çalışılmıştır. Nitekim savaş sona erdiğinde galip olan tarafta yer alan ve savaşın ceremesini en çok kendisi çekmiş olduğu gerekçesiyle savaş sonrası düzende en büyük payı kendine hak gören Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den talepleri olmuştur. Bu talepler 1925 Dostluk Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesi, Boğazlarla ilgili kendi lehine yeniden bir düzenlemeye gidilmesi ve Doğu Anadolu'da toprak talebi şeklinde olmuştur. Bu durum Türkiye'nin izlediği denge politikasında, Batılı devletlerle o zamana kadar olduğundan daha fazla yakın temas içine girmesi sonucunu doğurmuştur. Keza 1939'daki İngiltere ve Fransa ile yapılmış olan Dostluk ve Güvenlik Antlaşması[7] artık Türkiye için güvence sağlayamamaktadır.

Savaş sonrası kurulacak yeni düzende etkisi tartışılmaz olan Sovyetler Birliği ile birlikte bir diğer güç de ABD'dir. Savaşta galip gelmiş olsalar da oldukça yorgun düşmüş olan Avrupalı devletlerle olan ilişkilerini geliştirmekle birlikte, Sovyetler Birliği'ne karşı asıl dengeleyici unsurun ABD olduğunu gören Türkiye, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında gerçekleşen Konferanslar sürecinde ABD'den güvence almak için çalışmıştır. Sovyet taleplerine karşı Batının, özellikle ABD'nin tepkisini ortaya koyması için gösterilen çabalar nihai olarak başarılı da olmuştur.

1950'li yıllara girilirken ABD ile müttefik pozisyonuna girmiş, Truman doktrini çerçevesinde bu ülkeden yardım almaya başlamış, 1949'da kurulmuş olan NATO'ya başvuru yapmış, İngiltere ile Ortadoğu Komutanlığı konusunda pazarlıklar yapmakta olan bir Türkiye söz konusudur. Dolayısıyla Soğuk Savaş çerçevesinde Batıcılık politikası DP'nin devraldığı bir denge politikası olarak görülebilir. Ancak bundan son-

[7] Ekim 1939'da imzalanan üçlü ittifak anlaşması için İngiliz *Daily Express* gazetesi Türkçe manşet atmıştır: "Yasha Dost Tukiye!", **Daily Express**, 21.10.1939, (Çevrimiçi) https://pbs.twimg.com-/media/C4XNIWSWYAADVIO.jpg (E.t. 10.04.2017)

raki süreçte izlenilen - Ortadoğu politikaları başta olmak üzere - genel anlamıyla dış politika, denge politikasından bir adanmışlık haline evrilecektir. Türkiye Ortadoğu'da aktif bir rol üstlenirken Batı adına hareket eden ve kendi çıkarlarının önüne Batı çıkarlarını koyan bir pozisyona geçecektir. Soğuk Savaş'ın ilk evrelerindeki Türk dış politikası güvenlik endişeleriyle izah edilebilse de, devamındaki politikayı açıklayabilmek için güvenlik, güç dengesi, rasyonalite gibi kavramlar yetersiz kalmaktadır. Burada Türkiye'nin Batılı kimliğe sahip olma gayretlerini izah etmek için Konstrüktivizmin kimlik üzerine tartışmalarını dâhil etmek gerekecektir.

2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Türkiye kendisine tarafsız bir pozisyon belirlese de gerek bölgesel stratejileri açısından ve gerekse coğrafi konumu itibariyle yakınlığı açısından en büyük endişeyi Sovyetler Birliği'nden duymuştur. Rusya faktörü Türk dış politikasını daima etkilemiştir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı temkinli bir tutum izlemesi, onun ideolojik iddialarından ziyade tarihsel arka planda yatan sebeplere dayanır. Tarihî 'Rusların sıcak denizlere inme' çabaları karşısında Türkiye hem kendi politikaları, hem de Avrupalı güçlerin politikaları açısından son derece önemli ve nazik bir pozisyondadır. 1925'te imzalanmış olan Dostluk Antlaşması her ne kadar iki ülke arasındaki ilişkileri belli bir seviyede tutsa da İkinci Dünya Savaşı sürecindeki Sovyet politikaları Türkiye'nin bu refleksini tekrar harekete geçirmiştir. 1939'da İngiltere, Fransa[8] ve Türkiye arasında yapılmış olan anlaşma 1947'ye kadar Türkiye'ye Sovyet tehditlerine karşı korunması adına nispî bir güvence sağlamıştır.

Savaş sırasında Türkiye, İtalya tehdidine karşı İngiltere'ye yaklaşarak[9], Almanya ile anlaşma imzalayan Sovyetler Birliği'ne karşı da bir dayanak bulmuş oluyordu. Sovyetler Birliği ise Almanya'ya güvenmiyor ve oradan gelebilecek tehditlere karşı Batı

[8] Hatay Meselesinin çözümü sürecinde Türkiye Fransa ile yardım konusunda da anlaşmıştır. Bkz. **Son Posta**, 24.06.1939

[9] Türkiye'nin İtalyan tehlikesi karşısında İngiltere ile yakınlaşması 1935'ten itibaren başlamıştır. Haziran 1935'te imzalanan Ticaret Anlaşmasında (**Resmi Gazete,** 24.06.1935) İtalya'ya karşı yaptırım öngörülmekteydi. İngiltere Kralı 8. Edward'ın 4 Eylül 1936 tarihli Türkiye ziyareti bu bağlamda değerlendirilebilir. Ziyaretle ilgili olarak bkz. **Cumhuriyet,** 05.09.1936

cephesi ile yakınlaşıyordu. Bu yakınlaşma Türkiye'nin endişesini artıran bir durum teşkil etmiştir. Zira 1941 Haziran'ında Almanya'nın Rus topraklarına saldırması sonucunda, İngiltere ile anlaşan Sovyetler Birliği'ne Boğazlar konusunda taviz verilme ihtimali ortaya çıkmış ve bu konu Türkiye'nin rahatını kaçırmıştır. Ancak bu iki devletin aynı yılın Ağustos ayında verdikleri ortak notada Boğazlar konusunda verdikleri güvence ile Türkiye bir nebze rahatlamıştır.[10]

1941 Nisan'ında Irak'ta Raşit Ali Geylani önderliğinde Alman yanlısı bir darbe girişimi olmuştur.[11] Almanya, Balkanlar'ın büyük bir kısmını işgal etmişken Ortadoğu'da da İngiltere'ye karşı Irak'taki Geylani hareketini desteklemek ve Suriye'de Vichy idaresinin bıraktığı boşluğu doldurmak amacıyla Türkiye üzerinden bölgeye erişmek için baskı yapmaya başlamış, ancak bu çabaları sonuçsuz kalmıştır. Bununla birlikte Türkiye, tüm bu dengeler içinde Almanya ile ticari ilişkilerini sürdürmüş, örneğin İngiltere'nin en çok baskı yaptığı konulardan biri olan krom satışını devam ettirmiştir.[12] Almanya, Türkiye'nin Sovyet endişesinden yararlanmak isteyerek özellikle Balkanlar konusunda İngiltere ile anlaşma yapmasını engellemeye çalışırken, ayrıca Sovyetler Birliği içinde desteklediği Pan-Turancı fikirlerin Türkiye'de de yayılması için çalışmıştır.[13] Aynı yılın Haziran ayında Türkiye Almanya ile bir saldırmazlık ve Dostluk Paktı imzalanmıştır.[14] Almanya'nın Bulgaristan'ı işgal ettiği süreçte gerçekleşen bu pakt, Türkiye'ye karşı bir harekette bulunmamasını garanti altına almayı amaçlarken, aslında Sovyetler Birliği'ne karşı bir önlem niteliğindedir. Bunun imzalanmasından kısa bir süre sonra ise Almanya Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmiştir. Bu durum Türkiye'yi Sovyetler Birliği karşısında elini kuvvetlendirecek bir pakt imzalamış olarak değil, daha zor durumda bırakacak bir gelişme olmuştur. Türkiye bu gelişme karşısında tarafsız kalacağını deklare etmiştir.[15]

---

[10] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 147-171

[11] Geylani önderliğindeki darbe girişimleri, gizli yazışmalar ve İngiltere'nin Irak'ta yeniden nüfuzunu sağlaması konusunda bkz. Zehra Önder, **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, Çev. Leyla Uslu, Ankara, Bilgi Yay., 2010, s. 134-138

[12] Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-1999**, 5. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999, s. 646-648

[13] İkinci Dünya Savaşı sürecinde Almanya'nın Pan-Turancı görüşler üzerinde izlediği politikalar ve Türkiye üzerindeki etkileri konusunda bkz. Günay Göksu Özdoğan, "II. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yay.,1994, ss. 131-140

[14] **Cumhuriyet**, 19.06.1941

[15] **Vatan**, 23.06.1941

Türkiye'nin Sovyet endişesi İkinci Dünya Savaşı'na aktif olarak katılmaması için önemli bir gerekçe olmuştur. Savaş sürecinde yaşanan gelişmelere bakıldığında, müttefik güçlerin Türkiye'yi savaşa sokmak için gayret gösterdikleri anlaşılmaktadır. Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiği görüşü çoğunlukla Sovyetler Birliği'nin savunduğu bir yaklaşım olmuştur. Buna karşın Türkiye, yaşadığı endişeyi Batılı devletlere aktarmayı başarabilmiştir. Nitekim ABD ve İngiltere Türkiye'nin aktif olarak savaşa girmemesi gerektiğine ikna olmuştur. Bu durum savaşın son günlerine kadar sürmüştür. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nin Türkiye lehine gibi görünen teklifleri de şüphe ile karşılanmıştır. Örneğin 1941 Aralık ayında gerçekleşen Moskova Konferansındaki Eden-Stalin görüşmesinde, Stalin'in Türkiye'ye 12 Ada ve Suriye'den toprak verilmesini önerdiği bilgisini alan Türk hükümeti, Rusların durup dururken böyle bir teklifte bulunmasını Boğazlar üzerindeki emellerine yorumlamıştır. İngiltere ve ABD tarafından bu şüphe yersiz bulunmuştur. 1942 Kasım'ında Sovyetler Birliği savaşta avantajlı duruma geçince Türkiye ile ilgili daha sert demeçler vermeye başlamıştır.[16] Bu durumda Türkiye için tarafsızlığını sürdürmek çok daha zor olmakla birlikte Sovyet endişesi de haklı çıkmıştır.

Sovyetler Birliği 1943 Ocak ayındaki Kazablanka Konferansında Amerikan ve İngiliz liderlerini, Türkiye'nin savaşa girmesinin Almanya'yı daha çabuk alt etmede önemli olduğu konusunda ikna etmiştir. Aynı ayın sonunda Adana'da Churchill ile görüşen İsmet İnönü, Almanya'yı Stalingrad'da yendikten sonra Sovyetler Birliği'nin Balkanlar'a ilerlemesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Türkiye'nin savaş dışı durumunun, savaşın Ortadoğu bölgesine yayılmasını engellediğini belirten İnönü, muhatabını Türkiye'nin savaş dışı durumunu sürdürmesi ve askeri yönden desteklenmesi konusunda tekrar ikna etmiştir.[17] Nitekim aynı yılın Ağustos ayındaki Quebeck Konferansında ABD ve İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmeye zorlanmaması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte Konferanstan Türkiye'nin hava sahasını müttefiklere açarak bir Balkan cephesinin oluşturulmasını desteklemesinin, ayrıca Almanya'ya krom satışını durdurmasının ve Boğazları Mondros şartları çerçevesinde sıkı denetimler yaparak Alman savaş gemilerine kapatmasının gerektiği sonucu çık-

[16] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 173-174
[17] Gönlübol v.d., a.e., s. 177-181

mıştır.[18] Zira savaş bittiğinde Balkanlar'da Sovyetler Birliği'nin yerleşmesi ihtimalinden yalnızca Türkiye değil İngiltere ve ABD de endişe duymuştur.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin savaşa katılıp müttefiklerin ızdırabını paylaşması gerektiği yönündeki talepleri Ekim ayındaki Moskova Konferansında da sürmüştür. ABD ve İngiltere'ye göre savaşa katılması halinde Türkiye'ye daha fazla askeri yardım yapılması gerekmekteydi. Türkiye'ye önce hava sahasının kullanılması teklif edilecek, yılsonunda Sovyetler Birliği ve İngiltere savaşa katılmak konusunda baskı yapacaktı. Kasım'da Kahire'de İngiltere dışişleri bakanı Anthony Eden ile Numan Menemencioğlu Moskova Konferansından çıkan teklifleri görüşmüş, hava üssü vermenin zaten savaşa dâhil olmak anlamına geleceği gerekçesiyle bu teklif makul bulunmamıştır. Aynı yılın Kasım ayındaki Tahran Konferansında, bu sefer Churchill Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrar etmeyi önerirken, Sovyetler Birliği açısından savaşın seyri değiştiği için Stalin bu fikre soğuk yaklaşmıştır.[19]

Aralık Ayında Kahire'de Churchill ile görüşmelerinde İnönü, Türkiye'nin endişelerini dile getirirken savaşa kendi başına sürüklenmesinin sakıncalarını anlatmıştır. Nitekim İnönü 15 Şubat 1944'e kadar hava sahasının açılması konusunda kararını bildireceğini belirtmiş, bu süreçte yapılacak yardımlar ve savaş planları hakkında daha açık bilgi verilmesinin Türkiye'nin kararında belirleyici olacağını kabul ettirmiştir. Ocak ayında yapılan müzakerelerde İngiltere, Türkiye'nin haddinden fazla yardım talep ettiğini dile getirirken Türkiye ise söz verilen yardımın yeterli bir kısmının dahi yapılmadığını ve savaş sonunda Türkiye'nin yalnız bırakılmak istendiğini savunmuştur. Mart ayında İngiltere, Nisan ayında da ABD silah yardımlarını durdurmuştur. Bu baskıların neticesinde Türkiye Almanya'ya krom ihracatını 1944 Nisan'ında durdurmuş, Ağustos'ta da Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir.[20]

1944 Eylül'ünde Sovyetler Birliği Bulgaristan'ı işgal etmiş ve Balkanlar'a doğru ilerlemeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak Türkiye yine İngiltere ve ABD ittifakına yönelmiştir. Ekim ayında Moskova görüşmelerinde Churchill'in Stalin'e Mondros

[18] A.e., s. 185
[19] A.e., s. 186-190
[20] A.e., s. 191-198

üzerinde değişiklik yapılabileceğini söylemesi[21] üzerine Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında müttefiklerce yalnız bırakılacağından endişelenmiştir. Ancak 1945 Şubat'ında düzenlenen Yalta konferansında Sovyetler Birliği, Mondros sözleşmesinin yeniden düzenlenmesini istediğinde net bir sonuç alamamıştır. Bu Konferansta 1945 Mart ayına kadar Almanya'ya savaş ilan edenlerin, BM teşkilatının konuşulacağı San Francisco Konferansına davet kararı alınmıştır. Türkiye, 23 Şubat 1945'te, Ocak 1942 tarihli BM beyannamesini imzalayarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş[22] ve 5 Mart'ta bu Konferansa davet edilerek BM kurucu üyeleri arasında yerini almıştır.[23]

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde Hitler Almanya'sına karşı olan işbirliği çatışmaya dönüşmüştür. Savaş sürecindeki Konferanslardan ortaya çıkan tablo, bu durumun 1943'ten itibaren baş gösterdiğini ortaya koymaktadır. Savaş bittiğinde daha açık hale gelen bu çatışmada Türkiye kendisini Batılı müttefikler safında konumlandırmaya gayret göstermiştir. Savaş sürecinde izlediği tarafsızlık politikası, Sovyetler Birliği'nin de etkisiyle Batıda eleştirilen Türkiye, Sovyet yayılmasının hedefi olmak endişesiyle hareket ederek Batı dünyasına kendini kabullendirmek adına daha fazla gayret göstermeye başlamıştır. Demokrasinin tesisi adına çok partili hayata geçiş süreci de bu çerçevede değerlendirilebilecek bir konu olmuştur.[24]

Sovyetler Birliği 19 Mart 1945'te, 1925 Sovyet-Türk Saldırmazlık Paktı'nı feshettiğini duyurmuştur. Türkiye Nisan ayında Sovyetler Birliği'ne bunun yerine ne gibi teklifleri olduğunu sormuştur. 7 Haziran'da Molotov, Türkiye'nin Moskova büyükelçisi Selim Sarper ile yaptıkları görüşmede Dostluk Antlaşmasıyla belirlenen Türkiye'nin doğu sınırında Sovyetler lehine değişiklik yapılması, Boğazlarda Türk-Sovyet ortak savunması ve Sovyetler Birliği'ne üs verilmesi ve bu çerçevede Mondros sözleşmesinin yeniden gözden geçirilmesini istemiştir.[25] İlk iki istek hemen reddedilmiştir.

[21] İngiliz Milli Arşivi (NA) PREM3/447/9; Aktaran: Göktepe ve Seydi, "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası…", s. 199-200
[22] **Akşam**, 24.02.1945
[23] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 198-199
[24] Göktepe ve Seydi, a.y. s. 200
[25] **Cumhuriyet**, 27.06.1945

Sovyetler Birliği'nin talepleri ve savaşı izleyen Konferanslardaki tutumu, bir süre sonra ABD'nin savaş öncesi politikaya dönüş yapılamayacağını anlamasını sağlamıştır. Zira savaş süresince ABD'nin izlediği tutum savaş öncesindeki statükoya dönüleceği şeklindedir. Sovyet taleplerinden doğan endişeyi Haziran 1945'te İngiltere de ABD ile paylaşmıştır. Zira Sovyetler Birliği'nin Balkanlar üzerindeki emelleri İngiliz çıkarlarına uygun düşmemektedir. Temmuz-Ağustos 1945'te toplanan Postdam Konferansında, Boğazlar konusunda ABD taraf olmak istemiş, sınır konusunu ise iki tarafın meselesi olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu tavır kısa sürede değişmiş, Kasım'da Türkiye'nin Boğazlarda hâkim olduğu ve Mondros sözleşmesinin bu doğrultuda düzenlenmesi gerektiğini belirten bir nota Türkiye'ye verilmiştir. Bu tavır değişikliğinde Sovyetler Birliği'nin uzlaşmaz tavrının yanı sıra, ABD'de değişen yönetimin ve İngiltere'nin etkilerinden de söz etmek mümkündür.[26] Türkiye'nin cevabında da bu yaklaşım olumlu karşılanmış, ABD'nin de Konferansa katılmasının elzem görüldüğü belirtilmiştir. Ancak İngiltere ve ABD'nin tavırları henüz Türkiye'nin duyduğu Sovyet endişesini gideremeyiştir. Zira Boğazlar konusunda Sovyetler Birliği'nin isteklerine olumlu ya da olumsuz net bir cevap verilmemiştir.

1946 Nisan'ında, Washington büyükelçisi iken vefat eden Münir Ertegün'ün cenazesinin Missouri savaş gemisiyle Türkiye'ye getirilmesi olayı, Sovyetler Birliği karşısında ABD'nin Türkiye'yi yalnız bırakmayacağını ifade eden net bir hareket olarak önemli bir sembolik değere sahiptir. Nitekim Türkiye'de de bu misafir büyük hoşnutlukla karşılanmıştır.[27] Zira Türkiye bu hareketle, Sovyetler Birliği karşısında ABD'yi daha somut bir şekilde yanında bulmuştur.

7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notasında Boğazların Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin ortak inisiyatifine bırakılması ve Türk-Sovyet ortak savunması konusu tekrar dile getirilmiştir. Bu nota ABD ve İngiltere'ye de gönderilmiştir. Neticede ABD Türkiye'nin ciddi bir Sovyet baskısı altında olduğunu kabullenerek Türkiye'yi daha çok desteklemeye başlamıştır. ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Acheson'un başkan

[26] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 212-214

[27] Missouri Zırhlısının ziyareti sırasında cami mahyalarına *"Wellcome"* yazılmış, gemi personeline özel ikramlarda bulunulmuş, bu ziyareti resmeden pullar basılmıştır. Konuyla ilgili teferruatlı bir analiz için bkz. İbrahim Bozkurt, "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısının İstanbul Limanını Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", **ÇTTAD**, VI/15 2007, ss.251-274

Truman'a sunduğu raporda Türkiye'nin Sovyet etkisine bırakılmasının sonucunun önce Yunanistan daha sonra Akdeniz ve Ortadoğu'nun Sovyet etkisine girmesi olacağı ve bu durumda dengelerin ciddi biçimde bozulacağı belirtilmiştir. Nitekim Truman Acheson'a "Türkiye'nin cevabi notası makul fakat sert olmalı"[28] demiştir. Bunun üzerine hazırlanan Türkiye'nin cevabi notasında, Sovyet notasındaki bazı maddeler makul olmakla birlikte, Türkiye'nin egemenlik haklarına halel getirecek maddelerin de bulunduğu dile getirilmiştir.[29] 24 Eylül'de Sovyetler Birliği'nin verdiği ikinci notada istekler tekrarlanırken endişelerin yersiz olduğu ifade edilmiştir. İkinci nota ABD ve İngiltere'ye yollanmamış, onları bu notadan Türkiye haberdar etmiştir. Bundan sonra ABD'de Sovyetler Birliği'nin Boğazları yalnızca kendi savaş gemilerine açmak değil, aynı zamanda ABD ve İngiliz savaş gemilerine de kapatmak niyetinde olduğunu düşünülmeye başlanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye ve Boğazlar konusundaki ısrarlı istekleri ve Türkiye'nin bu talepler karşısında ABD'nin desteğini araması, ABD'nin bölge stratejisinde Türkiye'ye önem vermesini sağladığı gibi Soğuk Savaş'ın kızışmasında da önemli bir merhale olmuştur. Türkiye Sovyet baskısı karşısında askeri yönden hazırlıklı kalmak durumundaydı ve bu da ekonomide ciddi bir daralmaya neden oluyordu. İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'nin ödünç verme ve kiralama politikası çerçevesinde yaptığı yardımlar savaş bittiğinde kesilmişti. Savaş süresince yükselen fiyatlarla ihracat yaparak ekonomik durumunu bir şekilde koruyan Türkiye, savaş sonrası fiyatların normalleşmesi ile darboğaza girmiştir. Savaş bittiğinde ekonomik olarak buhrana giren İngiltere, Yunanistan ve Türkiye üzerindeki yardımları yapamaz hale geldiğini ABD'ye Şubat 1947'de verdiği bir muhtıra ile bildirmiş ve bu ülkeleri ABD'nin desteklemesini istemesi üzerine Truman doktrini devreye girmiştir.

2.1.2. Savaş Sonrası Türk Dış Politikası ve Ortadoğu

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'ya ilişkin olaylara katılımı, genel olarak Batı kaynaklı politikalarla bütünleşme arzusundan neşet etmiştir. İkinci Dünya

[28] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 218-220
[29] **Vakit**, 23.08.1946

Savaşı sonrasında Türkiye'nin daha kesin bir şekilde Batı ittifakına bağlanmaya çalışmasında Sovyet tehdidi en önemli faktördür. Bununla birlikte Türkiye'nin, Truman doktrininin uygulamaya başladığı, Marshall planının gündeme geldiği, İsrail devletinin kurulduğu ve tanındığı 1948 yılı sonlarına kadar Ortadoğu konusunda nispeten bağımsız bir politika izlediği de gözlemlenmektedir.[30]

Bu süreçte İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci devletler için Ortadoğu'dan çekilmek kaçınılmaz olmuştur. Batı faktörünün Türkiye ile Arap ülkeleri arasında engel teşkil etmesi de bu devletlerin bölgede bıraktıkları olumsuz intibadan kaynaklanmıştır. Bununla birlikte Arap milliyetçiliğinin de bağımsızlık hareketlerindeki tetikleyici etkisi göz ardı edilmemelidir. Zira Arap milliyetçiliğinin bir boyutu da Osmanlı'ya karşı bir hareket olarak doğmasıydı ve Türkiye onun mirasçısıydı. Bir diğer önemli sebep ise İsrail devletinin kurulması olmuştur. Türkiye'nin bundan sonraki süreçte Batı ile kurduğu ittifaklar ve bölgeye yönelik politikalarında Batının sözcüsü gibi davranmasının yanında bir de İsrail devletini tanımış olması, bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmasını neredeyse imkânsız kılmıştır.

1945-47 arası dönemde Türkiye'nin Arap ülkeleriyle yakınlaşmak adına Irak, Lübnan ve Ürdün ile karşılıklı ziyaretler ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirme girişimleri olmuştur. 1946'da Irak ve 1947'de Ürdün ile dostluk antlaşmaları imzalanmış, Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıkları tanınarak bölgede olumlu bir rüzgâr estirilmek istenmiştir.[31] Bununla birlikte Suriye, Hatay meselesini gündeminden düşürmeyip gerginlik yaratan bir Arap ülkesi olarak Türkiye'nin sorunlu olduğu komşusu pozisyonunu korumuştur. Ayrıca 'Büyük Suriye' ideali olan Ürdün Kralı Abdullah ile Türk yöneticileri arasında olan iyi ilişkiler de Suriye'nin tavrında etkilidir. Yine bu süreçte Suriye'de, Türkiye'nin İngiltere ile birlikte bir Doğu bloğu kurarak, bölgedeki İngiliz nüfuzunun devamını sağlamak ve Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını engellemek amacında olduğu gibi şayialar söz konusudur.[32]

Truman doktrini sonrası Türkiye'nin Batı ile uyum, Arap dünyası ile uyumsuzluk durumu BM Genel Kurulu oylamalarında açıkça görülmeye başlanmıştır. 1947'deki

[30] İdris Bal, **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa yay., 2001, s.415
[31] Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye**…, s.93
[32] Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**…, s. 15-19

Filistin görüşmelerinde Türkiye tamamen Arapların yanında yer almıştır. Türkiye'nin Filistin taksim planına karşı hareket etmesinde ise Sovyetler Birliği'nin plan lehindeki tavrı etkili olmuştur. Buna mukabil daha sonraki hamlelerinde Türkiye'nin Arap ülkelerinin konuya yaklaşımlarını dikkate almadığı anlaşılmaktadır. Zira Arap ülkelerinin kurulmasına karşı oldukları Filistin Uzlaştırma Komisyonunda ABD ve Fransa ile birlikte yer alan Türkiye, Araplar lehinde hareket etmemiştir. Tarafsız bir tutum sergilediğini iddia ederken Batı ile paralel, Arap dünyasından ise gittikçe uzaklaşan bir çizgiyi tercih etmiştir. Mısır basınında Uzlaştırma Komisyonundaki Türk temsilcisi için, "İsrail'e yardım ve Yahudi menfaatlerini tercih etmek bakımından Yahudi murahhaslarından daha ileri gittiği"[33] ve İsrail'in ilhamıyla hareket ettiği suçlamaları yer almıştır. Neticede 1947'de Filistin taksim planına Araplarla birlikte karşı çıkan Türkiye, 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıma noktasına gelmiştir.

İsrail'in kuruluşuyla ilgili Türk basınında ilk önce, bu devletin bir Sovyet peyki olacağı ve Ortadoğu'da Komünist bir devletin tehlikesine işaret eden yazılar söz konusudur.[34] Ancak ABD'nin kısa sürede bu devleti tanımasıyla bu yaklaşım değişmiştir. ABD'nin tanıma kararı Türkiye'de "Yahudi şeflerinin Moskova'nın kollarına atılmaması"[35] şeklinde yorumlanmıştır. Hatta Sovyetler Birliği'ne yakın olacağına dair endişenin kaybolmasıyla İsrail'i tanımanın zaruri olduğu bile konuşulmaya başlanmıştır.[36] Dışişleri Bakanı Namık Sadak'ın, Türkiye'nin BM Uzlaştırma Komisyonundaki görevini daha iyi yerine getirebilmesi için aceleci davranılmamasını daha faydalı bulduğunu zikretmesine rağmen kısa sürede Türkiye İsrail'i resmen tanımıştır. Bundan sonra da basında çıkan haberlerde İsrail için övgü dolu sözlere yer verilirken, 1949 Kasım'ındaki TBMM açılışında İnönü, "İsrail'in Yakın Doğuda bir istikrar ve barış unsuru olacağını ümit ediyoruz"[37] diyerek bu devlete yaklaşımın resmi boyutunu da göstermiştir. İsrail konusundaki bu tutum değişikliği Arap ülkeleriyle yolların ayrılmasının somut belirtilerinden biri olurken, aynı zamanda Türkiye'nin Ortadoğu meselelerinde Sovyet faktörü ve Batı tavrından ne derece etkilenerek hareket ettiğini de göstermektedir.

---

[33] Kürkçüoğlu, a.e., s. 30-31
[34] Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yay. 1997, s. 131
[35] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 31
[36] Kürkçüoğlu, a.e., s. 32
[37] A.e., s. 33

Filistin'in bölünmesi ve İsrail'in kurulması konusundaki Türkiye'nin Batı ile işbirliği içindeki tavırları Arap dünyasına yönelik estirilmek istenen rüzgârın soğuk bir nitelik kazanmasına yetmiştir. Arap kamuoyunda Türkiye'nin İsrail'i tanıması, İslam'a ihanet ve 1916 Arap isyanının intikamı olarak görülmüştür.[38] İnönü'nün İsrail'in askerî gelişiminin Sovyetler Birliği karşısında bölge savunması için önemli olduğunu dile getirmesi[39], hem Arap ülkeleriyle hem de İsrail ile ilişkileri geliştirme çabalarındaki temel iştiyakın Sovyetler Birliği'ne karşı Batı çıkarları doğrultusunda hareket etmek olduğunu göstermektedir.

Bundan sonraki süreçte de Türkiye uluslararası konjonktürün de etkisiyle Batı yönlü politikasını sürdürecektir. 1940'lı yılların sonuna gelindiğinde Sovyetler Birliği'nden duyulan endişe Batı yönlü siyaseti zorunlu kılarken, diğer yandan Arap ülkelerine karşı belirli bir siyaset söz konusu değildir. Türkiye için kendi güvenlik endişelerinin giderilmesine katkı sağlayacak olan ekonomik ve askeri yardımlar bölge politikasını belirlemesinde en önemli etken olacaktır. CHP yönetiminin iktidarı DP'ye devrettiği günlerde, Türkiye için öncelikli sorun olan Sovyet endişesi karşısında tam anlamıyla bir güvence sağlanabilmiş değildir. Bu anlamda NATO ittifakına katılım önemli bir merhale olarak görülmüştür. Yapılan ilk başvuru, NATO'nun Kuzey Atlantik bölgesine ait bir ittifak olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. DP'nin devraldığı dış politika için bu anlamda tek bir seçenek söz konusudur. O da Batı ittifakına Türkiye'yi kabul ettirmek konusunda ısrarcı bir politika izlemektir.

2.2. DP İlk Dönemi: Tevarüs Edilen Dış Politika

DP iktidara geldiğinde Batı yönlü bir dış politika devralmış, ancak önceki dönemde izlenen ve Türk dış politikasının geleneksel özelliklerinden biri olarak tabir edilen,

[38] Oya Akgönenç Muğisuddin, "Perceptions and Misconceptions in the Making of Foreign Diplomacy: A Study of Turkish-Arab Attitudes until the End of the 1970s", **Turkish Review of Middle East Studies**, Sayı: 7, 1993, ss. 147-169, s. 161
[39] Sever, a.g.e., s. 94-95

pragmatizme dayanan denge politikasından[40] gittikçe uzaklaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası, Soğuk Savaş atmosferinin oluşmaya yeni başladığı, ABD ve Sovyetler Birliği'nin savaş nedeniyle henüz müttefik pozisyonunda olduğu ve Konferansların sürdüğü günlerde, Sovyet lideri Molotov'un Türkiye büyükelçisi Sarper'le yaptığı görüşmedeki istekleri, Türkiye'yi kuzey komşusu konusunda oldukça tedirgin etmiştir. Bu talepler Türk yöneticileri Batıcı bir politika izlemeye adeta mecbur etmiştir. Nitekim DP iktidara gelirken Batı karşıtı toplumsal tepkiyi söylemlerinde siyasete taşımış[41] olsa da kendisi de Batıcı bir dış politika izlemiş, hatta bunun da bir adım ilerisine giderek denge siyasetinden uzaklaşmıştır.

Önceki dönemden devralındığı üzere DP'nin dış politika anlayışında da Sovyet endişesi ve Batılılaşma temel faktörler olacaktır.[42] Sovyet tehdidi Türkiye'nin Batı ittifakına yönelmesindeki başlıca güvenlik faktörüdür. Ancak Batıya yönelmişlik sadece güvenlik endişesi ile değil, tarihsel süreçten gelen Batıya kendini kabullendirerek uluslararası sistemde eşit bir aktör olarak kabul görme arayışını da içinde barındıran Batılılaşma faktörü de hesaba katıldığında anlaşılabilmektedir. Nitekim DP'nin ilk döneminde bu yönde bir çaba söz konusuyken, NATO üyeliği sonrasında bu düşüncenin gerçekleştiği gibi bir anlayışla hareket edildiği gözlemlenmektedir.

DP iktidarında Türkiye, Soğuk Savaş atmosferine uygun olarak iki kutuplu bir dünya düşüncesiyle tamamen uyumlu, üçüncü veya orta bir yola inanmayan bir dış politika sürdürmüştür. Bu bağlamda kendisini de önce Batıya kabul ettirmek istemiş, NATO üyeliğine tekrar başvurmuştur. Bu süreçte Türkiye'nin kendini Kore'ye asker göndermesi de, Komünizme karşı verilen her türlü mücadeleyi destekleyerek kendini Batıda kabul ettirmenin bir yolu olarak değerlendirilebilir. Hem coğrafi hem de tarihsel bağları düşünüldüğünde Ortadoğu ülkeleriyle Batı arasında bir köprü ülke olma iddiası, Türkiye'nin bu dönemde Batıya kendini kabullendirmesi bakımından en önemli unsur olmuştur.

---

[40] Ömer Kürkçüoğlu'na göre 'Çok yönlü pragmatik dış politika' anlayışı Türk dış politikasının geleneksel bir özelliğini yansıtmaktadır. Ancak Türk dış politikasının bu özelliğinin geleneksel bir hal alması 1960'lı yıllarda olacaktır. Bkz. Kürkçüoğlu, "Çoklu Bir Dış Politika İzleyebilecek Birikim ve Maharet Dışişlerinde Var…", s. 23

[41] Nuray Mert, **İslam ve Demokrasi: Bir Kurt Masalı**, İstanbul, İz Yay. 1998, s. 8-9

[42] Criss, a.y., s. 3

DP'nin iktidara gelmeden önce de Batı yönlü bir politika benimsediği söylemlerine yansımıştır. 1948 yılında Adnan Menderes, Soğuk Savaş düzeninde bir ülke için tarafsız kalmanın mümkün olmadığını, oluşmakta olan iki kutuplu yapıda Batı tarafında bulunmaktan yana olduğunu belirtmiştir.[43] Menderes'e göre, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabette arada kalmak en büyük hata olurdu. Dolayısıyla DP'nin muhalefette bulunduğu yıllarda CHP'nin Batı yönlü siyasetini desteklediği anlaşılmaktadır. Nitekim DP iktidarının ilk Dışişleri Bakanı olarak Fuat Köprülü de, "İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Batıya dönük olan dış politika daha aktif bir halde aynı istikamette devam edecektir"[44] demiştir.

2.2.1. Dış Politika ve Ortadoğu

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye açısından en önemli sonuçlarından birisi hiç kuşkusuz çok partili hayata geçiş olmuştur. Savaş bitene kadar tek parti rejiminin sürdüğü Türkiye'de, Sovyet endişesi nedeniyle Batı'ya daha çok yakınlaşma gereği hâsıl olmuştur. Batının hüsnü kabulünü görebilmek için de demokrasi anlamında adımlar atılması gerekmekteydi ve bu çerçevede 1945 yılında İsmet İnönü çok partili hayata geçildiğini ilan etmiştir.[45] DP ilk seçimlerde ana muhalefet partisi, 1950 Mayıs ayındaki seçimlerde ise tek başına iktidar olmuştur. İktidara geldiği yıllarda DP'nin izlediği dış politika kendisinden önceki dış politikayla aynı minvalde bir görüntü çizmiştir. İlk iktidar yıllarında bu izlenimi veren DP dış politikası ilerleyen yıllarda farklılık gösterecektir.

DP yönetimi CHP'den bir dış politika devralmış, ancak bunu aynen sürdürmemiştir. Zira daha önce izlenilen politika Batı yönlü olmakla birlikte denge gözeten bir politikadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşa girmemek ve tarafsız pozisyonunu sürdürmek konusunda epeyce zahmetli bir dış politika izlenmiştir. Bu bağlamda savaşa herhangi bir cepheden girilmemesine rağmen İngiltere, Fransa ve ABD ile ilişkiler sürdürülürken, diğer yandan Almanya ile ticari ilişkiler de devam edebilmiş-

[43] Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, Ankara, Bilgi Yay., 1976, s. 16
[44] **Cumhuriyet**, 01.06.1950
[45] **Akşam**, 02.11.1945

tir. Sovyetler Birliği'nden endişe duyulurken, Almanya Bulgaristan'ı işgal ettiğinde Sovyetler Birliği ile bir karşılıklı saldırmazlık anlaşması imzalanabilmiştir. Bu durum makul gerekçelerle savaş sonuna kadar da devam etmiştir. Öte yandan Sovyetler Birliği'nden duyulan endişe karşısında özellikle İngiltere ve ABD'den güvence alınabilmiştir. Savaş bittiğinde de Almanya ile ilişkiler kesilerek galip devletler safında BM'ye kurucu üye olunmuştur. Ancak bu durum aynı zamanda Türkiye'nin Batılı devletler nezdinde 'güvenilmez bir müttefik'[46] olarak görülmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu Türkiye'nin Batı nezdinde kendisini sadık bir müttefik olarak ispatlama çabalarını izah eden bir unsur olmuştur.

Savaş sonrasında Türkiye'nin Sovyet endişesi haklı çıkmıştır. Konferanslar sürecinde Sovyetler Birliği'nin talepleri karşısında Batılı devletlerin kayıtsız kalmaması için ciddi bir diplomasi trafiği yaşayan Türkiye'nin, kutupları belirginleşen Soğuk Savaş düzeni içinde Batı tarafında yerini almaktan başka yolu kalmamış gibi bir görüntü söz konusudur. Güdülen denge siyaseti bu yıllarda genel anlamda Batı yönlülüğe evrilecektir. Ancak yine de Batı yekvücut bir şey değildir. Türkiye'nin güvenliği için 1939'da İngiltere ve Fransa ile yapmış olduğu anlaşma söz konusuyken artık savaş yorgunu bu iki ülkenin güvencesi yeterli olmuyor, ABD'den daha somut manada bir destek gerekiyordu. Nitekim Truman doktrini ve ardından Marshall planından yararlanılması ile iyice ABD merkezli bir Batı politikası söz konusu olmuştur. Keza 1949 yılında kurulan NATO, her ne kadar Batıyı bir ittifak içinde birleştirse de Türkiye için bu ittifaka katılmak, Batılı bir devlet olarak kabul görmek ve Sovyet tehdidi karşısında Amerikan güvencesini sağlamak anlamına gelmiştir.

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte bu düşünce değişmemiştir. Dolayısıyla devralınan politikanın sürdürüldüğü görüntüsü söz konusudur. Ancak denge politikasının gittikçe kaybolduğu da bir gerçektir. Zira Sovyetler Birliği karşısında tam anlamıyla Batı bloğu içinde kendini konumlandıran Türkiye, gittikçe Batılı devletler arasındaki farklılaşmayı da göremez hale gelmeye başlamıştır. NATO üyeliği sürecinde İngiltere'nin Türkiye'ye bunun yerine ODK içinde yer alması teklifi karşısında, her ne kadar temkinli bir duruş sergilense de NATO üyeliği gerçekleşmeden bu konuda bir

[46] Criss, a.y., s. 13

adım atılamayacağının belirtilmesi, Türkiye'nin kendi çıkarları doğrultusunda bir denge siyaseti yürüttüğünü göstermektedir. Ancak yine aynı örnek üzerinden bir değerlendirme yapıldığında, ODK'nın da ilânihaye bir Batı projesi olduğu ve istenilen şartlarda NATO üyeliği gerçekleştiği takdirde bu projenin de desteklenmesi sözünün verilmesi, DP yönetiminin 'Batı'yı yekvücut gördüğü izlenimini de doğurabilmektedir.[47] Nitekim ODK Batının bir projesi değil, İngiltere'nin bölgedeki çıkarlarını korumak adına kendisine destek aradığı bir proje olmuştur. Neticede ODK ve devamındaki ODSO projeleri bölgede kabul görmediği gibi ABD'nin de tam anlamıyla desteklemediği projeler olarak ölü doğmuştur. Bununla birlikte Türkiye bölgede İngiliz çıkarlarını korumak adına yapılan bu girişimlerin altına imzasını atarak Ortadoğu'da olumsuz intiba bırakmıştır.

Fatin Rüştü Zorlu'nun Akis dergisinde yayınlanan bir yazısında, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin Truman doktrini ve Marshall planı çerçevesinde oluşturulan Atlantik Paktı'nın ötesinde olduğu, her iki devletin dünya meseleleri konusunda görüş birliği, karşılıklı sevgi, saygı ve derin itimat olduğu savunulmaktadır:

> "… Filhakika Türkiye de Amerika gibi sulhün bölünmezliğine, tecavüzün nereden gelirse gelsin önlenmesi lüzumuna ve bunun tavizlerle değil, ancak kuvvet ve mütecellidane hareketle sağlanabileceğine inanmaktadır… Şunu söylemeliyiz ki Türk milletinin Amerikan dostluğuna bağlılığı ve sevgisi yapılan yardımlardan ziyade Amerikan millet ve hükümetlerinin insanlığın hürriyet ve adalet içinde inkişaf ve tealisini temin etmek hususunda besledikleri fikirlerden ve bu yolda açtıkları mücadelelerden ileri gelmektedir… Bu iki millet ilk ittifaklarını Kore'de bilfiil imzalamışlardır… Türkiye'ye yapılmış ve yapılmakta olan askeri ve iktisadi Amerikan yardımları hayatiyetini kaybetmiş bir bünyeyi canlandırmaya matuf değildir. Bu yardımlar, hayatiyetini mükerreren ispat eden sağlam ve azimli bir milleti dünya sulh ve emniyetinin korunması için lüzumlu olan seviye ve kudrete eriştirmeye matuftur… Türk-Amerikan münasebetleri reisicumhurumuz Bayar ve Başvekilimiz Menderes'in ziyaretlerinden sonra öyle mesut bir devreye girmiş bulunmaktadır ki bundan sonra bu münasebetleri ancak kardeşlik mefhumuyla vasıflandırmak kabildir."[48]

ABD ile ilişkilere karşılıklı çıkar ilişkisi olmaktan öte anlamlar yüklenmektedir. Benzer bir yaklaşım Dışişleri komisyonu reisi sıfatıyla Cihat Baban'ın Akis dergisinde yer alan yazısında da bulunmaktadır:

[47] Bu konu "ODK ile NATO Arasında…" başlığında detaylandırılacaktır. Bkz. aş.
[48] Fatin R. Zorlu, "Türk-Amerikan Dostluğu", **Akis**, Sayı: 8, 3 Temmuz 1954, s. 4

> "… 1950'de Türkiye yardıma müstahak bir ülke olarak görülmüyordu. Bugün birçok ülkenin yardımı kesilirken Türkiye'ninki artmaktadır… **Dulles, 'Orta Doğu meselelerini ancak Türkiye'de anladım' demektedir**. Türkiye artık üçüncü bir memleket değil, **Amerika'nın dostu ve ortağı** olarak üçüncü devletler nezdinde insanlık ve medeniyet namına müessir olma vazifesini üzerine alan bir memleket olmuştur. Türk-Pakistan dostluğu Türk-Amerikan işbirliğinin eseridir. Ankara Paktı yine menşeini bu dostluktan almaktadır. Libya hükümeti ile Türkiye arasında bir emrivaki halinde olan işbirliği de gıdasını Türk-Amerikan dostluğunda bulacaktır… Garp dünyası ile ipleri koparmış olan Tito'ya Türkiye istikbali parlak bir yol açmaktadır… Birleşik Amerika ile Türkiye'nin politikalarını birbirine bağlayan halkanın aslı hümanizmdir. Dünyadaki klasik ittifak ve anlaşmaların kökü karşılıklı menfaatlerdir. Hâlbuki Türkiye ile Amerika harbi durdurmak, insanlığa hizmet mevzuunda tamamıyla diğergâm bir zihniyetle el ele vermişlerdir… Irak, Arap dostlarının hissî kalan temayülleri ile realitenin sert çehresi arasında bocalamaktadır. Suriye istikrara kavuştuğu gün Şarkın bütün şüpheci mantığına rağmen bu yola girecektir. Bu takdirde Mısır'ın da beşeri sulh endişelerine kulaklarını fazla tıkamayacağını ummak fazla nikbinlik sayılmaz…"[49]

Türkiye'nin artık üyesi bulunduğu Batı bloğu adına girişimlerde bulunduğu ve bunu kendine görev edindiği yaklaşımı bu ifadelerde açıkça görünmektedir. Karşılıklı çıkarın yerini bir idealin aldığı, onun da 'Hümanizm' olduğu vurgulanmaktadır. Bu 'iyi niyetli' girişimlerin Arap ülkeleri nezdinde de karşılığını bulacağı düşünülmüştür. Burada göz ardı edilen şey ise, Türkiye'nin kendine görev addettiği mevzuda bir idealin peşinde olduğu fikrinin aksine, aslında adına inisiyatif alarak hareket ettiği Batının ve blok lideri ABD'nin, böyle bir ideal üzere değil, tam olarak kendi çıkarlarına dayanarak hareket ettiği gerçeğidir.

DP dönemi dış politikasında, Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilere önceki dönemlerde yeterince ehemmiyet verilmediği ve ihmal edildiği eleştirisi ve özellikle Arap ülkeleriyle olan tarihsel ve kültürel bağlara atıfla daha sağlıklı ilişkiler kurulması gerektiği zaman zaman dile getirilen bir husustur.[50] Menderes, 29 Mayıs 1950'de TBMM'de yaptığı açılış konuşmasında, önceki iktidarı Batıdan açık taahhütler alamadığı ve Ortadoğu ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kuramadığı için eleştirirken, DP hükümetinin Ortadoğu ülkeleriyle daha yakın işbirliği arayışına gireceğini ve Türkiye'nin dost ve müttefiklerinin dikkatini Doğu Akdeniz'in güvenliği konusuna çekeceğini söyle-

[49] Cihad Baban, "Türk - Amerikan İşbirliği ve Orta Doğu", **Akis**, Sayı: 8, 3 Temmuz 1954, s. 11
[50] Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, s. 42-43

miştir.[51] Cumhurbaşkanı Celal Bayar da, Kasım 1950'de TBMM açılış konuşmasında Türkiye'nin Sadabat Paktı'nın canlandırılmasından büyük memnuniyet duyacağını ifade etmiştir.[52]

Hem Batı ile yakın ilişkiler kurmak, hem de Ortadoğu'da etkin olmak iddiası idare edilmesi zor bir süreci beraberinde getirmiştir. Zira bu dönemde Ortadoğu ülkelerinin her biri Batıya sempati duymamaktaydı. Ayrıca Arap ülkelerinin Osmanlı geçmişini hayırla yâd etmesi gibi bir durum da söz konusu değildi. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'nda mücadele ettiği ve Kurtuluş mücadelesi verdiği Batılı devletler bundan sonra da Arap ülkelerini vesayet altına almışlardı. Şimdi ise Türkiye Batılılarla birlikte hareket etmekte ve Ortadoğu ülkeleri ile Batı arasında bu tezatlarla dolu süreçte köprü olmak niyetindeydi. Bunun kolay olmadığı, olamayacağı da ilerleyen süreçte anlaşılacaktır.

DP döneminde yapılan, ezanın tekrar Arapçalaştırılması ve dini kurumlardaki kısıtlamaların azaltılması gibi nedenler Müslüman ülkelerin DP yönetimini olumlu karşılamasında etkili olmuştur.[53] Ancak DP'nin Batı yönlü bir dış politika izlemesi ve Ortadoğu ülkeleri için de böyle bir politikanın zorunlu olduğu düşüncesiyle hareket etmesi bu durumu tersine çevirmiştir. DP iktidarları süresince Ortadoğu ülkeleriyle inişli çıkışlı ilişkiler olurken Irak ile ilişkiler ise daha dostane bir seviyede devam etmiş gibi görünmektedir. Bu durum Irak'taki yönetiminin Batı ile yakın olması ve İngiltere ile ortak hareket etmesinden ileri gelmektedir. Ancak 1958'de gerçekleşen Irak ihtilâli sonrasında bu durum da değişecektir.

2.2.2. NATO Üyeliği

Türkiye, 1945-46 Sovyet isteklerinden sonra dış politikasını Batıya sıkı bağlarla bağlanmak üzerine inşa etmiştir. Bu durum DP'nin iktidarda olduğu yıllarda değişmemiş, bilakis Batı ile olan bağa çok daha hayati bir anlam yüklenmiştir. Zorlu'nun 1953 Meclis bütçe görüşmelerindeki "Atlantik ittifakı bizim için milli bir politika-

[51] Yeşilbursa, a.y., s. 68
[52] A.y., s. 70
[53] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 39

dır"[54] sözleri, NATO üyeliğinin ne derece hayati bir mesele olarak görüldüğünü göstermektedir. Nitekim NATO üyeliği Türkiye'nin Batı ile en güçlü bağını teşkil etmiştir. NATO üyeliği, bir askeri ittifaka katılmanın ötesinde Batılı bir devlet olarak kabul görmenin en önemli adımı olarak görülmüştür.

1947'de Macaristan Bulgaristan, Romanya ve Polonya'da, 1948'de Çekoslovakya'da Komünist partiler Sovyet desteğiyle iktidarı ele geçirmiştir. Yine 1948'de Sovyetler Birliği Batı Berlin'i abluka altına almıştır. 1947'de ilan ettiği *Kominform*[*] ile Sovyetler Birliği, Batı rejimleriyle mücadele amacını deklare etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği Avrupa içinde hızla nüfuzunu yayarken, Batılı devletlerse askerlerini terhis etmişlerdir. Doğu Avrupa'daki gelişmeler ve Güvenlik Konseyinde Sovyetler Birliği'nin vetolarıyla BM'nin işleyemez hale gelişi, Batı'nın Sovyetler birliği karşısında vaziyet alması ihtiyacını doğurmuştur. Bir güvenlik anlaşması arayışı olarak 1948'deki Brüksel anlaşması, ABD'nin içinde olmadığı bir anlaşma olduğu için sönük kalmıştır. Buna mukabil Nisan 1949'da kurulan NATO, daha geniş kapsamlı ve Sovyetler Birliği'nin Batı yönünde ilerlemesini durduracak nitelikte görülmüştür.

Truman doktrini ve Marshall planları ekonomik, 1949'da kurulan NATO ise askeri boyutta ABD'nin Batı bloğu liderliğini tescillemiştir. Sovyetler Birliği'nin Berlin ablukası ve Almanya'nın bölünmesinden sonra Kore Savaşı, Sovyetler Birliği ile Batı arasındaki ayrışmanın net bir hal almasını sağlamış, Doğu ile Batı arasındaki çatışmanın yalnızca Avrupa'yla sınırlı olmadığını göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin İran'da İngiltere ile olan ihtilafının uzun sürmesi ve yeniden buraya girme ihtimali, devamında Ortadoğu'nun da tehlikeye düşeceği düşüncesini doğurmuş, Batı bloğunda çok taraflı paktlar fikrinin destek bulmasını sağlamıştır.

Türkiye'de NATO, ilk başta bölgesel bir anlaşma olarak görülmüş, dolayısıyla Sovyet tehdidine karşı etkili olabilecek bir ittifak girişimi olarak değerlendirilmemiştir. Ancak pakta İtalya'nın dâhil edilmesiyle Akdeniz güvenliği de gündeme gelmiştir. Nihayetinde Sovyetler Birliği'nin Akdeniz ve Ortadoğu'ya uzanmasının önüne geç-

[54] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 335

[*] Marshall Planına karşı Doğu Avrupa'da ve Batı Avrupalı devletlerdeki Komünist partilerle birlikte Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu Kominform, Soğuk Savaş'ın başlangıç hamlesi olarak kabul edilir.

mek gibi bir gayeye hizmet etmeyecek olan herhangi bir girişim, Soğuk Savaş atmosferinde yetersiz kalacaktır. Özellikle İtalya'nın katılımı ile birlikte Türkiye'de paktın bölgeselliği görüşü eleştiri konusu olmuş, bu pakta girilmesi gerektiği dış politikada gündem olmaya başlamıştır.

Türkiye'nin NATO'ya katılmak istemesindeki temel iştiyak, önce kendi güvenliğini Batı ile sağlam temeller üzerine kurulu bir ittifakla garanti almaktır. Başka bir organizasyon bu denli bir güvenceyi sağlayamazdı. Örneğin Ortadoğu'da kurulacak herhangi bir organizasyonun bölgede tam anlamıyla kabul göreceği kuşkuluydu. Nitekim Arap-İsrail sorunu temelindeki sebepler bu bölgeyle ilgili hemen her girişime gölge düşürmekteydi. İngiltere'nin Akdeniz güvenliği çerçevesindeki ODK ve ODSO girişimlerine Türkiye'nin yaklaşımı bu temelde okununca daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye, NATO'ya tam ve eşit bir üye olarak katıldıktan sonradır ki İngiltere'nin girişimlerini daha somut olarak destekler hale gelmiştir. Yine NATO üyeliğinden sonra Türkiye, Balkan Paktı girişimine öncülük etmiş, Kuzey Kuşağı projesini desteklemiş, Bağdat Paktı'nın kuruluşuna önayak olmuştur.

Türkiye'nin NATO'ya ilk müracaatı, ittifakın yalnızca Atlantik ülkelerine yönelik olduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Türkiye 1949 yılında İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan ile birlikte bir Akdeniz Paktı önerisinde bulunmuş olsa da bu düşünce İtalya'nın dışında teveccüh görmemiştir. İkinci müracaat ise CHP iktidarının son günlerinde, Mayıs 1950'de yapılmıştır. Bu girişiminde de Türkiye'yi yalnızca İtalya desteklemiştir.

27 Haziran 1950'de BM Güvenlik Konseyi Kore'ye yardım çağrısında bulunmuş, Türkiye buna olumlu yanıt vererek, Kore'de BM komutanlığı kurulduktan sonra 25 Temmuz'da 4500 kişilik bir askeri destek kararı almış ve 18 Ekim'de göndermiştir.[55] Ağustos 1950'de, 14 Mayıs'ta iktidara gelen DP hükümeti NATO'ya üçüncü defa müracaatta bulunmuş, bununla ilgili Amerikan, İngiliz ve Fransız büyükelçiliklerine Türkiye'yi desteklemeleri dileğiyle bilgilendirici muhtıralar vermiştir. Türkiye ve aynı süreçte NATO'ya başvuran Yunanistan'ın başvuruları yine kabul edilmemiştir. Bunun yerine bu iki devlet Doğu Akdeniz savunmasıyla ilgili planlama konularında-

[55] Karar, Bakanlar Kurulu kararıyla alınmıştır. **Milliyet**, 27.07.1950

ki toplantıya davet edilmiştir. Bununla birlikte DP'nin iktidara geldikten hemen sonra Kore Savaşına asker gönderme kararı alması Batı kamuoyunda Türkiye lehine bir havanın doğmasını sağlamıştır.

Kore Savaşının patlak vermesiyle Avrupa merkezli güvenlik stratejisini genişleten ve dünyanın her noktasında 'Komünist tehdidin' engellenmesi gerektiği düşüncesiyle hareket etmeye başlayan ABD, Türkiye'nin de stratejik önemini dikkate almaya başlamıştır. Zira Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinde ve NATO üyeliği konusundaki ısrarcılığının arkasında yatan temel sebep Sovyet yayılması karşısında inisiyatif alma isteğidir. Ekim 1950'de BM Güvelik Konseyi'ne seçilen Türkiye Kore konusundaki desteğini sürdürmüştür. Nitekim ABD üçüncü retten sonra, başta İngiltere olmak üzere diğer NATO üyelerini de ikna ederek Türkiye'nin Şubat 1952'de NATO'ya üye olmasını sağlamıştır.[56] Türkiye'nin NATO üyeliği muhalefet tarafından da hoşnutlukla karşılanmıştır. Nitekim karar TBMM'den oybirliğiyle geçerken, bu başarı "Milli politikanın sağladığı bir eser"[57] olarak yorumlanmıştır.

İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'de 1950'de yönetime gelen DP yönetimini büyük ölçüde önceki rejimlere benzetmiştir. Bu yargının nedeni DP'lilerin birçoğunun CHP kökenli olmasıdır. Aynı sosyal gruptan gelmiş ve aslında benzer siyasi görüşe sahip olan DP'nin iktidara gelmesiyle güç el değiştirmiş ancak değişim, politikalardan çok kişilerin değişimi olmuştur. Bu nedenle yeni hükümetin dış politikası önceki hükümetlerin dış politikalarından çok az bir farklılık gösterebilirdi.[58] Nitekim dış politikanın temeli yine Batıyla daha yakın bir işbirliği ve ABD ve İngiltere ile daha sıkı bir dostluk arayışına dayanmaktaydı.

İngiltere'nin Ankara büyükelçisi Noel Charles'ın raporuna göre, Türk hükümeti NATO ile bağlantılı bir tür Doğu Akdeniz Paktı'yla yetinecek gibi görünmüştür.[59]

---

[56] ABD açısında Türkiye'nin NATO'ya alınmasında başka gerekçeler de mevcuttur. Daha sonraki yıllarda Dışişleri Bakanı Dulles, Amerikan Kongresindeki tartışmalarda Amerikan askerlerine nazaran Türkiye, Pakistan gibi ülkelerin askerlerinin maliyetlerinin çok düşük seviyede olduğu fikrini savunmuştur. Bunun üzerine Nazım Hikmet Ran, *"23 Sentlik Askere Dair"* adlı şiiriyle bu yaklaşıma tepki göstermiştir.

[57] **Cumhuriyet**, 19.02.1952

[58] Yeşilbursa, a.y., s. 68

[59] FO371/95267/RK1011/1, Turkey: Annual Review for 1950, From Noel Charles to Bevin, 13.01.1951; Aktaran Yeşilbursa, a.y., s. 68

Ancak 1950 Ağustos ayının başında Türk hükümeti, Kore'ye asker gönderme kararını açıklamasından kısa bir süre sonra resmi olarak NATO'ya üyelik başvurusunu yenileyerek Amerikan taahhüdü alma çabalarından vazgeçmeyi reddettiğini deklare etmiştir. Türkiye, güvenliği büyük oranda Batı'dan gelen yardıma bağlı olduğu için NATO temsilcileri arasında yapılan toplantıları ve Batıdaki yeniden silahlanma girişimlerini yakından takip etmiştir. Elçiye göre İngiltere haricindeki Avrupa ülkelerinin kendi savunmalarına etkili bir katkı sağlayabilecek kapasiteden yoksun olmalarına karşın, Avrupa'daki en büyük orduya, savaşma kapasitesi ve isteğine sahip olan Türkiye bu paktın dışında bırakılmamalıydı. Avrupa savunması sadece Türkiye, İspanya ve Batı Almanya'nın katılımıyla mümkün olabilirdi.[60]

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO üyeliklerinin prensipte kabul edilmesi kararı, Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan NATO Konseyi'nde, ABD'nin baskıları sonucunda alınmıştır. Türkiye, İngiliz Hükümetine NATO üyeliğiyle ilgili sorunun çözümlenmesinden sonra Ortadoğu savunmasındaki rolünü eksiksiz oynayacağı garantisini vermiştir. Ancak bu garantiyi Eisenhower komutasındaki Güneydoğu Avrupa Komutanlığı çerçevesinde yürüteceğini de belirtmiştir. NATO üyeliği ve ODK'nın kurulması birbiriyle ilişkilendirilmemesi gereken iki ayrı hususdu. İngiltere ise ısrarla bu konuları birbirinden ayrı tutmamaya çalışmaktaydı. Bu nedenle Türk Hükümeti 13 Ekim 1951'de Ankara'da yapılan görüşmelerde İngiltere ve ABD tarafından yapılan ve Türkiye'nin Mısır merkezli Ortadoğu Komutanlığına katılması önerisini reddedecektir.[61] Bunun nedeni, önerilenin Türkiye'nin tam anlamıyla Avrupa'nın bir parçası olduğu bir anlaşma biçimi olmamasıdır.

Türkiye'nin NATO üyeliği konusunda ABD'nin tavrı son derece önemliydi. Zira blok liderinin onayı halinde itirazların bir önemi kalmayacaktı. 1951 Mayıs'ına kadar ise bu konuda ABD'nin tutumunda kararsızlık söz konusu gibi görünmektedir. Ancak Türkiye'nin de toprakları üzerinde kurulan ve kurulacak olan askeri üslerin kullanımıyla ilgili olarak, NATO üyeliği güvenceye alınmadan herhangi bir taviz ver-

[60] Yeşilbursa, a.y., s. 69
[61] A.y, s. 73

meye yaklaşmayacağı anlaşılmaktaydı.[62] Nitekim Sovyetler Birliği'nin 1949 yılında atom bombası teknolojisini yakalayarak ABD'yi dengelemesi sonucu bölge üzerindeki askeri havaalanı ve üslerin gerekliliği ABD tarafından anlaşılmış ve bu çerçevede Türkiye'ye havaalanı ve tesis yatırımları yapılmaya başlanmıştır.[63]

Sovyetler Birliği'nin Balkanlar ve Ortadoğu üzerindeki emellerinin önüne geçmenin Türkiye ve Yunanistan'ın tam üye olarak ittifaka dâhil edilmeleri ile mümkün olduğu düşüncesiyle ABD, 15 Mayıs 1951'de ittifak üyelerine resmen bu iki devletin tam üyeliklerini teklif etmiştir.[64] Kuzey ülkeleri kendilerinin Akdeniz'de olabilecek bir çatışmaya sürüklenmesinden endişe duymaktaydı. Ayrıca ABD'nin askeri yardımlarından kendilerine düşen payın azalacağını düşünerek ve bir Batı uygarlığı ittifakı düşüncesiyle, bu ittifaka farklı kültürlerin dâhil edilmesine karşı çıkıyorlardı. ABD ise Türkiye ve Yunanistan'ın Avrupa konseyi ve OECD üyesi oldukları argümanıyla bu yaklaşımı anlamsız kılmıştır.[65] İngiltere'nin karşı çıkışı ise kendi ODK projesiyle ilgiliydi. 1951 yazında Ortadoğu buhranının gittikçe derinleşmesi ve İran'da yaşanan gelişmeler bu itirazların hafiflemesine neden olmuş, İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabulünü destekler pozisyona geçmesini sağlamıştır. İngiltere ODK'nın kurulabilmesinin ancak ve ancak Türkiye'nin NATO'ya alınmasıyla mümkün olacağını kabullenmiştir. Nitekim 20 Temmuz'daki meclis konuşmasında Dışişleri Bakanı Köprülü, NATO'ya kabulden sonra İngiltere ile müzakerelere hazır olunduğunu belirtmiştir.[66]

16-20 Eylül 1951 NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye ve Yunanistan'ın üye olarak çağrılmalarına oybirliğiyle karar verilirken, İngiltere ise önkoşul olarak ODK'nın kurulması şartında ısrar etmiştir. Nitekim ODK fikrinin Mısır'la olan anlaşmazlıklar nedeniyle sürüncemede kalması, üyeliğin bu çerçevede zor olduğunu

[62] Türkiye'deki üslerin Sovyetler Birliği karşısında hayati bir öneme sahip olduğu yönündeki raporların ABD'nin bu konudaki tutum değişikliğinde etkisi büyüktür. Ayrıntılar için ayrıca bkz. Bölme, "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler …", s. 51-71
[63] Böme, a.y., s. 56-57
[64] A.y., 58-59
[65] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 247
[66] Gönlübol v.d., a.e., s. 248

göstermiştir. Nihai olarak Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya tam ve eşit üye olarak katılmıştır.[67]

2.2.3. ODK ile NATO Arasında Ortadoğu Politikası

DP'nin iktidara geldiği süreçte NATO ile birlikte dış politikada karşı karşıya olduğu bir diğer konu ODK olmuştur. Sovyet bloğuna karşı Ortadoğu bölgesindeki ülkeleri bir araya getirecek bir birlik oluşturmak fikri henüz ABD'nin gündeminde tam olarak yer almayan, bununla birlikte onu küresel siyasette etkileyen İngiltere'nin önemle üzerinde durduğu bir mevzudur. Süveyş Kanalını denetleyen, Irak'ta üsleri olan, Basra Körfezinde etkin ve Kıbrıs'a sahip olan İngiltere, Akdeniz ve Ortadoğu'yu kendi etki alanı içinde görmekteydi. Bu bağlamda bölgenin güvenliğini ön plana çıkaran projeleri gündeme getirerek Batı bloğu içinde kendisine destek bulmaktaydı. İngiltere, ABD'nin Ortadoğu'da gittikçe daha çok söz sahibi olduğunu görmekte, Sovyet karşıtı propagandayla projelerine destek ararken aslında kendi nüfuzunu korumaya çalışmaktaydı. Bunun için de Doğu Akdeniz'de Türkiye, Yunanistan ve bazı Arap devletleriyle birlikte bir savunma örgütü kurmaya çalışmaktaydı.

Türkiye ODK projesini hepten reddetmemiş, NATO üyeliği istediği şekilde gerçekleştiği takdirde Ortadoğu bölgesinde aktif bir strateji izlemek için bir vasıta olarak görmüştür. Henüz 1948'de Necmettin Sadak'ın dışişleri bakanı olarak "Türkiye'nin Ortadoğu'da lider rolü üstlenecekse bunun halifelik gibi bir iddiayla değil, İngiltere ve Fransa ile olan ittifakın temelinde olacağını"[68] söylemesi bu düşünceye altyapı oluşturmaktadır. İlerleyen yıllarda Kuzey Kuşağı çerçevesinde izlenen politikalar da ODK projesinin gerçekleşmemesi sonucunda aynı politikanın devamı gibi görülmektedir.[69] Zira Adnan Menderes, Ortadoğu'da aktif rol oynayan bir dış politika benimsemiş, Doğu Akdeniz güvenliğine önem vermiş, Arap ülkelerin güveninin kazanıl-

[67] Türkiye'de NATO'ya giriş 5886 numaralı kanunla onaylanmıştır. Bunun dışındaki 54 tane ikili anlaşma meclis onayından geçirilmeyerek, 6427 numaralı "Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi"nin onaylandığı kanun veya dış yardımlarla ilgili 5123 numaralı kanuna dayandırılarak imzalanıp yürürlüğe girmiştir. Bkz. Gönlübol v.d., a.e., s. 253

[68] Philip J. Robins, **Turkey and the Middle East**, New York, Council on Foreign Relations Press, 1991, s. 25; Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Poicy and Turkish Identity**…, s. 117

[69] Bozdağlıoğlu, a.e., s. 119

masının Batılı müttefikler için de önemli olduğunu ve Batı ittifakında kullanılabilecek bir koz olduğunu düşünmüştür.

İngiltere Türkiye'nin NATO üyeliğine önceleri karşı çıkmış, bunun yerine ODK'na katılmasının gerektiğini ve bunun Ortadoğu ülkelerine daha hoş görüneceğini savunmuştur. ABD ise Türkiye'nin İngiltere ile işbirliği yapmasıyla birlikte NATO'ya girmesine daha olumlu bakmıştır. Türkiye bu süreçte ODK'ya değil, diğer Batılı ülkelerle eşit statüde NATO'ya girmeyi; İngiltere'nin güdümünde olmayı değil, ABD'nin sağlayacağı güvence çerçevesinde Batı ittifakı içinde bulunmayı istemiştir. 1951 başlarında Türkiye, ABD'yi 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız ittifakına katılmaya davet etmiş, ABD ise bunu sınırlı bir ittifak olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Bu durum ABD'nin İngiliz siyaseti hakkındaki tutumu için bir ipucu vermektedir. İngiltere kendisinden Ortadoğu'da aktif rol oynamasını beklerken Türkiye, bunun ancak Batı ittifakına hukuki temellerle bağlanmakla mümkün olabileceğini gösteren bir yaklaşım sergilemiştir. Mayıs 1951'de Avam kamarasındaki konuşmasında Dışişleri Bakanı Morrison:

> "Türkiye bizim için değerlidir, Ortadoğu savunması için de çok önemli… 1939 anlaşması temelinde işbirliğini artırmalıyız… Bu yüzden Türkiye'nin NATO yerine Akdeniz işbirliği ve ODK'ya iştiraki sağlanmalıdır…"[70]

demekteydi. Türkiye ise NATO'ya tam üye olmadan ODK'ya tam anlamıyla iştirak edilemeyeceğini dile getirmekteydi. Morrison buna bir orta yol bulunması gerektiğini de konuşmasında dile getirmiştir. Büyükelçi Helm ise Türkiye'nin ODK konusundaki ihtiyatlı yaklaşımını, kendisini Arap dünyasında kötü gösterecek politikalara dâhil olmaktaki isteksizliğine ve kısmen de İngiltere'ye duyduğu güvensizliğe bağlamaktaydı.[71] Zamanın koşullarında İngiltere, Ortadoğu'yu savunacak güce sahip değildi. Dolayısıyla Türkiye teklif edilen örgütlenmenin dayanacağı hukuki, siyasi ve askeri temelleri belirlemek için dikkatli bir hazırlık yapma ihtiyacına fazlasıyla vurgu yaparak bu güvensizliği göstermiştir.

[70] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 43-44
[71] FO371/107547/WK1011/1, Turkey: Annual Review for 1952, From Knox Helm to Anthony Eden, 09.01. 1953; aktaran Yeşilbursa, a.y., s. 76

Türkiye'nin bu projede bulunması coğrafi konumu itibariyle bölgenin savunması için önemli olduğu gibi, Ortadoğulu ve Müslüman bir ülke olarak ODK'nın tamamen Batı ve İngiliz damgası taşımasını önlemek amacını taşıyordu.[72] İngiltere ODK için Türkiye'nin desteğini istediğinde Türkiye direkt olarak hayır demese de önceliğinin NATO olduğunu belirtmiş, NATO'ya eşit şartlarda üye olmadan bu konuda kesin bir adım atmayacağını göstermiştir. Nitekim NATO'ya katılmak üzere davet edildikten hemen iki gün sonra ODK'ya katılması için davet edilse de bu konuda geçiştirici cevaplar vermekle yetinerek kararlılığını göstermiştir.[73] Türkiye, NATO'ya istediği koşullarda katılması halinde İngiltere'nin Süveyş sorununun çözülmesinde kendisinin de etkili bir rol oynayabileceği gibi bir argüman sunuyordu.[74] Üyelik gerçekleşmeden ise sorun çözmek şöyle dursun, herhangi bir taahhüt altına girmeyeceğini bu politikalarla göstermiştir.

NATO'ya üyeliğinin hemen ardından, İngiltere ve ABD Ortadoğu Komutanlığı'na dördüncü üye olarak Türkiye'nin katılmasını istemişlerdir. DP hükümeti Projeye katılımını NATO üyeliğinin gerçekleşmesi şartına bağlasa da, Mısır'ı ODK'ya katılmaya resmen davet eden dörtlünün arasında da yer almıştır.[75] Fakat bu çağrıdan hemen önce,1936 İngiliz-Mısır Anlaşması'nı iptal ettiğini ilan eden Mısır hükümeti bu daveti de reddetmiştir.[76] Ana hedeflerinden biri de Mısır'ın ODK'ya katılımını sağlayarak Süveyş'e ilişkin İngiliz-Mısır anlaşmazlığını çözmek olan bu proje, Mısır'ın olumsuz cevabıyla ölü doğmuştur. Bu ret yanıtına rağmen İngiltere ODK'yı askeri bir komutanlıktan ziyade bir savunma organizasyonu olarak hayata geçirmeyi tasarlarken, Mısır dışındaki diğer Arap ülkelerinin bu ittifak sistemine katılmasını sağlayarak Mısır'ı da bu ittifaka mecbur etmeyi planlamıştır.

Türkiye'nin de katıldığı ODK kurulmasına yönelik deklarasyonu Mısır ve Sovyetler Birliği protesto etmiştir. Mısır, sunulan bu teklifi reddettiği gibi İngiltere ile aralarındaki 1936 anlaşmasını da feshederek Süveyş kanalında herhangi bir İngiliz varlığına tahammülü olmadığını göstermiş, Süveyş Kanalının uluslararasılaştırılmasına da izin

[72] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 34
[73] Sever, a.g.e., s. 84-87
[74] Sever, a.e., s. 95
[75] A.e., s. 91
[76] **Milliyet**, 16.10.1951

vermeyeceğini ortaya koymuştur.[77] Mısır'da bu teklif sonrası Türkiye'ye karşı da düşmanca bir dil oluşurken, Kasım 1951'de Sovyetler Birliği de Ortadoğu'ya ilişkin politikalarıyla ilgili olarak Türkiye'ye uyarı nitelikli bir nota göndermiştir.[78] Türkiye'nin NATO'ya davet edildikten hemen sonra ODK tekliflerine verdiği destek, Sovyetler Birliği'nin 1946'dan sonra tekrar Türkiye'ye doğrudan baskı uygulamasına neden olmuştur. 1951 Kasım'ının başında verilen notada Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'nin NATO'ya bağlılığını ve Türk topraklarında Amerikan desteğiyle üsler yapılmasını, emperyalist güçlerin Türkiye'yi kendisine karşı saldırgan amaçları için kullanacaklarının bir göstergesi olarak değerlendirileceğini bildirilmiştir. Bu notayı, ODK'nın saldırgan niyetler taşıdığı ve Türkiye'nin ve diğer kurucu üyelerinin bu komutanlığın kurulmasından kaynaklanabilecek olası durumlardan sorumlu olacağını belirten bir başka nota izlemiştir.[79]

İlk Sovyet notasına verilen cevapta, Türkiye o zaman geçerli olan dünya konjonktürünün sorumlusunun Sovyet hükümetinin kendisi olduğunu söylemiş ve Türkiye'nin bu tür askeri önlemler almaktaki amacının sadece kendini savunmak olduğunu belirtmiştir. Türk Hükümeti ODK konusunda da, Sovyetler Birliği'nin Arap ülkelerinde gerçekleştirdiği faaliyetlerini ortaya koyan bir cevap vermiştir. Aralık 1951'de Köprülü TBMM'de, Sovyetler Birliği'ne yazılı diplomaside boyun eğmekten kaçınıldığını, bununla birlikte Türk topraklarını diğer ulusların üslerine teslim etmek niyetinde de olmadıklarını belirerek, üslerin sadece bir saldırı durumunda Türkiye'nin müttefikleri ile birlikte kullanılacağına dair sözlü teminat vermiştir.[80]

ODK tutumu, Türkiye'nin Ortadoğu politikasını Batı ittifakına yönelik bir araç olarak kullanmaya başladığını göstermektedir. NATO'ya katılım öncesi 1948'de Akdeniz Birliği gibi projeler gündeme geldiğinde Türkiye, bu projeleri destekler görünse de Batı himayesinde ve Sovyet tehdidi karşısında garanti sağlamaktan uzak olan herhangi bir projenin hayata geçirilmesi için somut bir adım atmamıştır. Nitekim ilk ODK görüşmelerinde de Türkiye, İngiliz komutasını katiyen kabul etmemiştir. Ocak 1952'de Eisenhower komutanlığına girmesi kabul edilmiş olsa da bu sefer Mısır'ın

[77] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 35-36
[78] Sever, a.g.e., s. 95
[79] Yeşilbursa, a.y., s. 74
[80] A.y.

ODK'yı kabul etmediğini açıklaması nedeniyle ODK konusu artık çok bir anlam ifade etmemeye başlamıştır. Aynı yıl Mısır'da gerçekleşen darbe sonrası bu proje tamamen işlevsiz hale gelecek, İngiltere de burada daha farklı bir politika izlemesi gerektiğinin farkına varacaktır. Ortadoğu'da askeri komutanlık yerine planlama ve savunma organizasyonu olarak ODK'nın yerine geliştirilmeye çalışılan ODSO yeni bir İngiliz stratejisi olarak gündeme gelmişse de o da ODK gibi neticesiz kalacaktır. Temmuz 1952 Mısır ihtilâli ile Arap dünyası Batıdan daha keskin çizgilerle ayrılmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin Ortadoğu politikalarına etkileri de yine bu dönemde kendini daha net olarak göstermeye başlamıştır. Nitekim ODK'ya olan Sovyet tepkisi bunun en belirgin göstergesi olmuştur.

İngiliz projelerinin başarısızlığından sonra gündeme gelecek olan Kuzey Kuşağı, 1953'te ABD'nin tasarladığı, Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Pakistan ile düşünülmüştür.[81] ODK, İngiltere'nin Süveyş üssünü bir nevi müttefik üssüne çevirme çabasıydı. ABD bu fikre sıcak yaklaşmamakla birlikte İsrail'i korumak adına, silahların kontrolü gibi konularda çoğunlukla İngiltere ve Fransa ile ortak hareket etmiştir.[82] Ancak hegemon olarak müttefiklerinin kadük doğan projeleri yerine kendi yeni stratejisini ortaya koyması gerekmekteydi. Kuzey Kuşağı, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının bir devamı olmakla birlikte ABD'nin Ortadoğu'da inisiyatifi tamamen kendi eline almasının önemli bir aşaması anlamına gelmekteydi. Bu konuda ABD ile birlikte hareket etse de İngiltere, 1956 Süveyş Krizine kadar kendi nüfuz mücadelesini sürdürecektir. Türkiye açısındansa iki müttefik arasındaki bu gizli rekabet tam olarak anlamlandırılamayan bir husus olmuştur.

2.3. DP'nin İkinci Dönemi: Batı Merkezli Dış Politika ve Ortadoğu

DP döneminde Türkiye'nin NATO'ya eşit statüde bir üye olarak kabul edildikten sonraki dış politika anlayışında artık 'Batıya yönelmiş bir devlet' değil, 'Batılı olmuş bir devlet' düşüncesi hâkimdir. NATO üyeliğiyle Türkiye sadece askeri bir ittifaka dâhil olmakla kalmamış, Batılılaşma idealini gerçekleştirerek, tarihsel süreçteki ken-

[81] Yeşilbursa, **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, s. 10
[82] Yeşilbursa, a.e., s. 40

dini kabul ettirme amacına da ulaştığı fikrine kapılmıştır.[83] Dolayısıyla bundan sonraki süreçte uluslararası sistemde Batı aidiyetine sahip bir aktör olarak hareket edecektir. Bu düşünce, NATO'ya girişten sonra başlayıp 1958 Irak İhtilâli sonrası Bağdat Paktı'nın çözülmesine kadar sürmüştür.

Türkiye bu dönemde Batı adına hareket eden, paktlar kuran, zaman zaman inisiyatif alan ve hatta kimi zaman Batı adına taahhütlerde bulunan bir devlet görüntüsü çizecektir. Sovyetler Birliği'ne karşı Batı camiasını askeri bir pakt olarak birleştiren en somut yapı olan NATO'ya, üstelik muhatapların öne sürdüğü şartlarda değil kendi istediği şartlarda ve tamamen eşit statüde kabul edilmiş olmak böyle bir düşüncenin temel kaynağıdır. Nitekim bundan sonraki süreçte de Türkiye'nin bu düşüncesini besleyen hamleler Batı tarafından gelecektir.

'Batı' kavramı özellikle 'ABD ve İngiltere' olarak karşılık bulmaktadır. 'ABD ve İngiltere' ifadesi, Türkçe literatürde bugün dahi pek ayrı düşünülmemektedir. Nitekim 1950'li yıllardan bahsedilirken de bir 'İngiliz politikası' veya 'Amerikan politikası' gibi bir ayrım ancak detaya girildiğinde mümkündür. ABD ve İngiltere'nin tamamen birbiriyle uyumlu hareket ettiği varsayımı, DP'nin ikinci döneminde de göze çarpmaktadır. İngiltere'den devraldığı hegemon rolünü ABD, selefiyle uyum içerisinde yürütmekte ve Batı camiasındaki diğer devletler de onlara uymak durumundaydı. Bu izlenimi oluşturan gerekçeler de mevcuttur. ABD'nin küresel siyasetinde İngiliz deneyiminden yararlandığı, hegemonyasını tesis ederken İngiltere ile eşgüdümlü hareket ettiği bilinmekteydi. Örneğin 1947'deki Truman doktrini, İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'a yeterince destek olamadığı gerekçesiyle ABD'yi bu konuda harekete geçirmesinin bir neticesi olarak değerlendirilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarından beri Türkiye, Sovyetler Birliği'nden gelen tehditvari notalardan dostane içerikli mesajlara kadar hemen her şeyi ABD ve İngiltere'ye bildirmekteydi. Tehditlerden duyulan endişeler, dostane mesajlara karşı duyulan güvensizlik gibi, konu hakkında uyanan her fikir de bu paylaşımlara dâhildir. Türkiye'nin henüz İkinci Dünya Savaşı sürecinde, 1939'da İngiltere ile yaptığı dostluk anlaşması sayesinde Batıya tutunduğu bilinmektedir. Keza savaş sürecinde yardım alınan ABD

[83] Criss, a.y., s. 2

de savaş sonrasında blok lideri olarak ön plana çıkmıştır. Truman doktrini ve Marshall yardımları yoluyla ABD, Avrupa devletleriyle birlikte Türkiye'nin de askeri ve ekonomik olarak kalkındırılmasında rol oynamıştır. Tüm bunlar bir yana, özellikle NATO'ya üyelik sürecinde Türkiye, ABD ve İngiltere'yi ikna etmek için özel bir çaba sarf etmiştir.

Türkiye'nin bu devrede aslında 'ABD ve İngiltere' içinde de asıl söz sahibinin ABD olduğunun farkında olarak hareket ettiği, özellikle İngiltere'nin Ortadoğu projeleri karşısında tutunduğu temkinli politikalardan anlaşılmaktadır. NATO üyeliği için ön şart olarak ODK projesinde yer almayı teklif eden İngiltere karşısında, bunun ancak eşit şartlarda NATO üyeliğinin gerçekleşmesiyle mümkün olduğunu belirten Türkiye, İngiliz komutasında bir ODK yerine, Amerikan komutasındaki Güneydoğu Avrupa Komutanlığında yer alması gerektiğini öne sürmüş ve bunu kabul ettirmiştir. Keza NATO üyeliği sonrasında ODK ve ODSO projeleri de, ABD'nin tam anlamıyla destekleyici bir pozisyonda olmadığı görüldükten sonra Türkiye tarafından yarım ağızla desteklenmiştir. Ancak söz konusu örneklerde İngiltere öncülük etmekle birlikte ABD onayı ile veya ABD ile birlikte girişilen projeler gibi bir görüntü söz konusudur. Bu yüzden her ne kadar asıl söz sahibi ABD ise de Türkiye açısından 'ABD ve İngiltere' tek ses gibi, daha doğru bir deyişle, harekete geçtikleri her hamlede ortak kanaat ile hareket ettikleri düşüncesi mevcuttur.

Bu iki devletin arasındaki ittifakla birlikte eşzamanlı olarak süregiden çıkar çatışması ve rekabet göz önünde bulundurulmamıştır. Bağdat Paktı sürecinde bu durum yavaş yavaş anlaşılmaya başlanacak, Süveyş Krizinde de küresel ölçekte ortaya çıkacaktır. İngiliz siyaseti de bu hadiseden sonradır ki ABD ile rekabeti bırakarak tamamen uyumlu bir çizgiye girmiş görünecektir. Ancak zaman, ittifakların hiçbir zaman DP yönetiminin algıladığı gibi, yani bir Katolik evliliği gibi olmadığını gösterecektir. Uluslararası ilişkilerde 'Devletlerin dostları yoktur, çıkarları vardır'[84] realist prensibinin göz ardı edilmesinin, ilişkileri mutlaklaştırmak gibi bir sonucu olabilmektedir. Nitekim Türkiye NATO ittifakına kabul edilmekle Batı camiasının ebedi dostu ol-

[84] "Lord Palmerston" kuralı olarak da bilinen bu ifadenin aslı "İngiltere'nin ebedi dostları ve düşmanları yoktur, değişmez çıkarları vardır" şeklindedir. Çıkar merkezli yaklaşımı yansıtan bu ifadeler, Realizmin temel prensiplerinden biri halini almıştır. Bkz.: (Çevirimiçi) https://history.blog.gov.uk-/2016/04/07/lordpalmerston/ (E.T. 13.07.2017)

madığı gibi, İngiltere ile ABD de ebedi dost ve müttefik değillerdir. Aynı şekilde düşmanlık da mutlaklaştırılamaz. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin ebedi bir düşman gibi düşünülmesi, realist prensiplerin göz ardı edildiğini gösteren sonuçlar doğurmuştur.

Batı açısından Türkiye'nin nasıl ve nerede görüldüğü de benzer bir yaklaşımı ifade etmektedir. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye, Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişe karşısında aradığı Batı desteğini sağlamak için stratejik konumunu ön plana çıkarmaktaydı. Keza NATO üyeliği sürecinde ve sonraki gelişmelerde de Türkiye yine sahip olduğu stratejik konum olan Avrupa ile Asya arasındaki kilit konumunu öne sürmekte, Batı ile Ortadoğu arasında gerek coğrafi gerekse kültürel olarak bir köprü olabileceğini, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya inme çabalarının önünde bir set olduğunu pazarlık konusu etmekteydi. Bununla uyumlu bir şekilde 'Batı' da Türkiye'yi stratejik konumuyla değerlendiriyor, ona göre rol biçiyordu. Türkiye kendisini bu şekilde sunsa da Batı, örneğin 'Türkiye ve Yunanistan' olarak bu stratejik değere anlam veriyordu. Türkiye kendi güvenlik endişeleriyle yardım talep ediyor, Truman doktrini kapsamındaki yardımlar 'Türkiye ve Yunanistan'a yapılıyordu. Türkiye NATO'ya eşit bir üye olarak başvuruyor, NATO'ya 'Türkiye ve Yunanistan' birlikte alınıyordu. Keza Kuzey Kuşağı çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan, Yugoslavya'nın Sovyet etkisinden kurtulması adına Balkan Paktı'nı birlikte kuruyorlardı. Ortadoğu'nun Sovyet etkisinden korunması ve Batı ile yakınlaştırılması için köprü vazifesi de 'Türkiye ve Pakistan', 'Türkiye ve Irak' şeklinde düşünülmüş paktlarla hayata geçiyordu.

Bu durum, Türkiye'nin eşit şartlarda kabul edilmiş bir müttefik olarak görülüp görülmediğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Zira Türkiye'ye bir müttefik olarak böylesine önemli görevler yüklenilirken, aslında hiçbir zaman tam manasıyla güvenilmediği ve eşit görülmediği de anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye de bu süreçte güvensizliğin farkında olarak her daim sadık bir müttefik olduğu ispat etmeye çalışan bir görüntü vermektedir. Öyle ki, henüz İngiliz egemenliğinde bulunan Kıbrıs ile ilgili Yunanistan'ın dünya kamuoyunda giriştiği propaganda faaliyetlerine karşılık,

1955'e kadar 'Türk-Yunan Dostluğu'nun[85] zeval görmemesi adına herhangi bir hamlede bulunmamıştır. Atatürk döneminde kurulmuş olan bu 'dostluk', şimdi Batılı müttefiklerinin birlikte zikretmesi hasebiyle yeni bir evredeydi. Bu dostluğun bozulmaması için çaba gösterilmesi gerekmekteydi.

Söz konusu Batı yaklaşımı daha ziyade ABD'nin tutumlarında gözlemlenmektedir. İngiliz yaklaşımında ise küçük ama önemli nüans farkları mevcuttur. İngiltere, imparatorluk geçmişi ve diplomatik deneyimlerinin de etkisiyle ABD'den farklı yaklaşım sergilemekteydi. Örneğin bir İngiliz stratejik değerlendirmesi olan ODK'da da 'Türkiye ve Yunanistan' denilmekteydi. Ancak Türkiye ve Yunanistan'ı ilgilendiren bir mesele gündeme geldiğinde, birlikte zikredilen bu iki ülkenin pekâlâ birbirine tamamen zıt pozisyonlara geçebileceğini de öngörülebilmekteydi. Zira İngiliz hafızası Kıbrıs üzerinde kimin ne kadar hak sahibi olacağını bilmekteydi. Türkiye de bu hafızayı göz önünde bulundurmakta ve buna göre hareket ederek İngiltere ile ters düşmeyen bir politika izlemekteydi. Nitekim Türkiye, 'Türk-Yunan dostluğu' mitine, İngiltere'nin Kıbrıs konusundaki tutumunda bir gevşeme görene kadar sahip çıkmıştır. ABD'nin Yunan tezlerine karşı sempati gösterdiğinin sezilmesinden sonra Türkiye bu dostluk söyleminden vazgeçerek Kıbrıs konusunda kendi tezini üretme gayretine girecektir. Türkiye'nin sahip çıktığı taksim tezi, Londra ve Zürih Konferansları sürecindeki müzakere unsuru olmuştur.

Kıbrıs konusu Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını da etkileyecektir. İngiltere ile uyum sağlayarak hareket etmek isteyen DP yönetimi, ABD'nin İngiltere ile farklılaşan politikalarını Kıbrıs meselesi üzerinden deneyimlerken, Ortadoğu'da bu iki devletin müttefik oldukları kadar aynı zamanda rakip de olduklarını göz önünde bulundurmaktan uzak bir yaklaşımla hareket etmiştir. Kuzey kuşağı kapsamında geliştirilen yeni ittifaklarda ABD ve İngiltere tamamen Sovyetler Birliği'ne karşı politikalar üretme konusunda mutabık görünürken, Ortadoğu'ya yönelik belirlenen stratejilerde iki devletin hareket noktaları farklıdır. Türkiye'nin örneğin Bağdat Paktı'na ABD'nin dahlinin İngiltere'ninkinden daha önemli olduğu kanısıyla hareket ettiği görülmektedir. Ancak ABD'nin Ortadoğu'yla ilgili siyasetinin Sovyetler Birliği'ni

[85] Türk-Yunan Dostluğu, Yunanistan Başbakanı Venezilos ile İsmet İnönü arasında 1930 Ekim'inde akdedilen Dostluk anlaşmasına dayanmaktadır. Ayrıca bkz. aş. "Kıbrıs Meselesi"

çevreleme gibi küresel politikasının bir ürünü olduğu, İngiltere'nin bu bölgeyle ilgili politikalarında eski nüfuz alanlarını muhafaza etmek gibi saiklere dayandığı, dolayısıyla bundan kaynaklı farklılıkların olabileceği Türkiye'nin hesaplamadığı bir durum olmuştur. NATO üyeliğiyle edinilen 'Batılı' kimlik ve Sovyetler Birliği'nden duyulan endişe, DP'nin ikinci döneminde de Türkiye'nin bölge politikasındaki en belirleyici unsurlar olurken, Soğuk Savaş'ın yalnızca iki blok arasında ve sistem düzeyinde gerçekleştiği düşüncesi, bu dönemde izlenen Batı eksenli dış politikaya hâkim olmuştur.

2.3.1. Kuzey Kuşağı Ekseninde Bölgesel Politikalar

Ocak 1953'te Dwight Eisenhower'ın iktidara gelmesiyle birlikte ABD Ortadoğu'da daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Mayıs ayındaki 20 günlük Ortadoğu turu sonrasında Mısır, Suriye ve Ürdün'ün Sovyetler Birliği'nden veyahut herhangi bir Komünizm yayılmasından endişe duymadıkları sonucuna varmıştır. Bu endişe daha çok Türkiye ve Irak'ta söz konusuydu. Arap ülkelerinin çoğunlukla asıl rahatsızlığı İsrail'in bölgedeki varlığıyla ilgiliydi. Bu çerçevede bölgeye yönelik stratejiler belirlenirken İsrail-Arap sorunu konusunda tarafsızlık söylemleri, Süveyş konusunda sömürgecilik karşıtı söylemler güdülerek Arapların gözünde olumlu bir imaj yaratılmalıydı.[86] İngiltere'nin projelerinde ön görülen bir Ortadoğu savunma teşkilatı kısa vadede mümkün görünmemekteydi. Bunun yerine Sovyet tehdidinden endişe duyan Kuzey Kuşağı ülkelerinin öncülüğünde, bölgesel paktlar kurulması gerekliydi. Türkiye, Ortadoğu ile Batı savunma sistemi NATO arasında bir köprü olabilecek durumdaydı. Pakistan da insan gücü bakımından önemli olduğuna göre bu iki devletin girişimiyle pakt fikri harekete geçirilebilirdi.

Dulles'ın Ortadoğu turunun son durağı Türkiye olmuştur. Dulles, ilk defa olarak burada Kuzey Kuşağı fikrinden bahsetmiştir.[87] Menderes-Dulles görüşmesinde Mende-

[86] Sever, a.g.e., s. 107-108
[87] Gencer Özcan, "Ellili Yıllarda 'Dış' Politika",**Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Hazırlayan: Mete Kaan Kaynar, İstanbul, İletişim Yay., 2015, ss. 97-150, s. 126

res'in "Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nin dostluk girişimi karşısında Türkiye sert tutumundan vazgeçmeyecektir, Batı da vazgeçmemelidir…"[88] mealindeki ifadeleri, Sovyetler Birliği'ne yönelik yaklaşımı ve ABD'yi de bu doğrultuda yönlendirme çabasını göstermektedir. Görüşmede Menderes, Ortadoğu savunmasını Araplar olmaksızın yapmak gerektiğini savunurken, Dulles ise en azından Irak'ın da katılması gerektiğini savunmuştur.[89] Dulles ile görüşmesinde Celal Bayar, Arap'ların İsrail ve Süveyş'e odaklandığını ve Ortadoğu'nun Komünizm tehlikesine karşı korunmasını önemsemediklerini belirtmiştir. Bir tek Irak'ın daha güvenilir olduğunu belirten Bayar, Arap ülkelerinin sorunları çözülse dahi ABD'nin yanında yer almayacaklarını söylemiştir.[90] Gerek Menderes, gerekse Bayar'ın görüşlerinden anlaşılan, Türkiye'nin Ortadoğu savunması için Arap ülkelerine güvenmeyen bir tutuma sahip olduğudur. ABD ise Arapsız bir Ortadoğu savunmasının ne kadar anlamlı olacağı konusunda şerh düşmekteydi.[91]

İngiltere'nin öncülük ettiği ODK ve ODSO projelerinin başarılı olamamalarında en az Mısır'ın tutumu kadar etkili olan bir diğer husus, ABD'nin İngiltere'nin bu projelerine en başından beri temkinli yaklaşması olmuştur. ABD bu projelere görünürdeki desteğini 1953'te tamamen çekerek, Sovyetler Birliği'nin güneyine yönelik kendi projelerini üretmeye başlamıştır. Dulles, Ortadoğu'nun savunulması için, İngiliz projelerindeki Mısır'ın kilit konumda olduğu fikrini kabul etmemekteydi. Evet, Mısır önemliydi. Ancak Komünizmle mücadelenin yolu Kuzey Kuşağında yapılacak yeni ittifaklar zinciriyle mümkündü. ABD'nin 4 yıllık Ortadoğu stratejisini içeren ve Temmuz 1953'te hazırlanan NSC 155/1 raporunda, İngiltere ile bölge ülkelerinin sorunlarını ve Arap - İsrail çatışmasını çözmek başlıca konulardandır.[92] Bu çerçevede Ortadoğu stratejisinde Türkiye'nin merkeze alındığı Kuzey Kuşağı'nın oluşturulması fikri, İngiltere'nin ODSO projesine göre çok daha gerçekçi ve makul bulunmuştur. İngiltere kendi nüfuzunu ve çıkarlarını korumakla ilgilenmekteydi. ABD ise daha geniş bir yaklaşımla hareket etmek zorundaydı.

[88] Sever, a.g.e., s. 109
[89] Yeşilbursa, a.g.e., s. 114-115
[90] Yeşilbursa, a.e., s. 115
[91] Dulles'ın Ortadoğu gezisiyle ilgili ayrıntılı bir analiz için bkz. Halil Akman ve Suat Zeyrek, "John Foster Dulles'ın Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)", **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)**, Sayı: II/2, 2013, s. 259-288
[92] Yeşilbursa, a.g.e., s. 119

Türkiye'nin bu dönemde ne Filistin meselesi, ne Süveyş'te Mısır'ın durumu ve ne de benzeri Ortadoğu konularında Arapların bağımsızlık mücadelelerini önemseyen bir yaklaşımı söz konusudur. Sovyetler Birliği de Stalin sonrası barışçıl söylemleriyle artık bir tehdit unsuru olarak görülmeyebilirdi. Keza artık NATO üyesi olmuş ve Batı ile ittifak halinde, olası tehditlere karşı savunmasız bir pozisyonda olmayan bir Türkiye söz konusudur. Burada güvenlik olgularından öte, Batılı kimliğine kavuşmuşluk durumu etkilidir. Bununla birlikte realist bir bakışla bakıldığında, akla Türkiye'nin bölgede kendi hegemonyasını kurmaya mı çalıştığı sorusu gelmektedir. ABD de Türkiye'nin bölgeyle ilgili çeşitli taleplerine çoğu zaman temkinli yaklaşmış, hemen hiçbir talebini tam olarak istediği gibi, istendiği zamanda yerine getirmemiştir. Türkiye Sovyetler Birliği'ne karşı NATO'ya girmişti. Şimdiyse özellikle Mısır ve Suriye'nin bu endişeyi paylaşmamasından dolayı güney sınırının Sovyet etkisine açık olduğu düşüncesiyle, söz konusu tehdidin arttığı gibi bir görüntü söz konusudur. Dolayısıyla Ortadoğu'nun Sovyet etkisinden korunması için bölgesel bir savunma organizasyonu gerekli gören bir politika izlenmeye başlamıştır.[93]

1953 Haziran'ında Türkiye, ABD, İngiltere ve Fransa'ya Ortadoğu'da bir savunma organizasyonu kurulmasını öneren bir memorandum göndermiştir. Memorandumda, Ortadoğu'yu uzun ve belirsiz bir dönem için boş bırakmanın son derece tehlikeli olacağı ifade edilmekteydi. Buna göre Arap devletleri, kendilerine gösterilen ilgiye dayanarak Ortadoğu'nun savunulması konusunda, kendileri istemezlerse hiçbir şeyin yapılamayacağını düşünerek bir uzlaşmazlık politikası yürütmekteydi. Onları daha mantıklı bir yola sevk etmek için böylesi bir düşünceyi bertaraf etmek gerekliydi. Bu nedenle plana onlarsız başlamak yararlı olacaktı. Ayrıca Türkiye'ye göre Arap devletleri Sovyetler Birliği ile anlaşma tehdidini kullanarak Batı'yı daha ödün verici olmaya zorlayabileceklerine inanıyorlardı. Onlarsız girişilecek bir hareketse, böyle tehlikeli bir oyunun kesinlikle yararsız olduğunu gösterecekti. Eğer organizasyon kurulursa Arap devletleri Batının niyetinin ciddi olduğunu anlayacaklardı. Araplara karşı ancak ve ancak böyle bir yaklaşımla kurulacak olan hazır bir organizasyon çekici gelecek ve ikna edici olacaktı.[94]

[93] Sever, a.g.e., 110-112
[94] Sever, a.e., s. 112-113

Dışişleri Bakanı Dulles, Ulusal Güvenlik Konseyinde Kuzey Kuşağı projesini gündeme getirirken kurulacak olan paktın Batılılarca değil, bizzat bölge ülkelerince kurulması gerektiğini söylüyordu.[95] Kuzey Kuşağı çerçevesinde ABD'nin teşvikiyle Ortadoğu'da, 1954 Türkiye-Pakistan Anlaşması ile bölgesel bir girişim Türkiye'nin öncülüğünde başlatılmış olacaktır. Diğer yandan, Balkan Paktı ile Güneydoğu Avrupa'daki Yugoslavya da, NATO ile SEATO arasındaki bu kuşağın zincirine eklenecektir. Balkan Paktı'na da yine Türkiye önayak olarak Batı adına bölgenin öncülüğünü yapacaktır.

2.3.1.1. Balkan Paktı

1953 Ocak ayında Dışişleri bakanı Köprülü'nün Yugoslavya ziyaretinin amacı, bu ülkeyi Sovyetler Birliği karşısında Batı ittifakına çekecek bir ittifak kurulmasıydı.[96] Zira Köprülü'nün bir sonraki durağı Atina olacak, bir Türk-Yunan-Yugoslav işbirliği için zemin hazırlanacaktır. Yunanistan ziyaretinden sonra bir üçlü Balkan Paktı kurulması konusunda anlaşmaya varılmış, Şubat sonunda Ankara'da Balkan Dostluk Paktı imzalanmıştır.[97] Pakta göre dışarıdan gelen bir saldırı halinde taraflar ortak karar alacaklardı.

Ağustos 1954 Bled Anlaşmasıyla bu anlaşma pekiştirilmiş, ekonomik ve askeri işbirliğini öngören ve NATO ile uyumlu çalışacak Balkan Paktı kurulmuştur.[98] Böylece pakt askeri bir ittifaka dönüşmüştür. Türkiye Bled Konferansı sürecinde Batı ile eşgüdümlü hareket etmiştir. Burada temel endişe NATO ile çelişmeyen bir ittifak olmasıdır. Bled Konferansı için 17 Temmuz tarihi düşünülmüş, ancak Türkiye NATO müttefiklerinin Balkan Paktı konusunda rızalarını alarak hareket ederek Konferansı geciktirmiştir. 17 Temmuz 1954'te yapılması planlanan Bled toplantısında, Balkan Paktının NATO askeri ittifakına bağlanması gündeme gelecekken, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya'da yapılan açıklamalarla ertelenmiştir. Bunun nedeni, Türkiye'nin

[95] A.e., s. 114
[96] **Milliyet**, 17.01.1953
[97] **Milliyet**, 28.02.1953
[98] "Balkanlar: Yerine Konan Halka", **Akis**, Sayı: 13, 7 Ağustos 1954, s. 15

NATO müttefiklerinin olumlu görüşleri olmadan bu konuda bir adım atılmaması için çalışması olmuştur.[99]

Balkan Paktı'nın NATO ile ilişki biçiminin ne olacağı merak konusuydu. Zira paktın iki üyesi olan Türkiye ve Yunanistan NATO'ya üyeydi. Menderes'in Yunan gazetesi Akropolis'e verdiği bir mülakatta Yugoslavya için önerisi, Balkan Paktı'nın NATO'yla birleştirilmesinden ziyade entegrasyonunun sağlanması şeklinde olmuştur.[100] Yani Sovyetler Birliği'ne karşı mesafeli bir tutum sergilemeye ikna edilen Yugoslavya NATO'ya icbar edilmemeliydi. Aslında bu yaklaşım Yugoslavya'nın politikasıyla da uyumluydu. Zira Tito Sovyetler Birliği karşısında temkinli olmakla birlikte Batı ile göbek bağı kurmak değil, yalnızca devletinin güvenliğini sağlamak adına bir ittifak kurmak düşüncesindeydi. Balkan Paktı üyeliğiyle askeri ve ekonomik yardım sağlanarak Batı güvencesi sağlanmış oluyordu. ABD'nin dünya politikasını icra etmede kendisine rol biçen Türkiye, Balkan Paktı'yla Yugoslavya'nın Batı camiası içinde yer almasını sağlayarak bu rolü yerine getirmişti.[101] Yugoslavya ise NATO'ya girmeden Balkan Paktı'na katılmakla hem alacağı yardımlar bakımından hem de siyasi bakımdan elini güçlü tutmuş, manevra alanını geniş bırakmıştır.

Kurulan Daimi Konseyin ilk toplantısı 28 Şubat - 2 Mart 1955'te yapılmış, burada özellikle Türkiye ve Yugoslavya arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bunda Sovyetler Birliği'nin Stalin'in ölümünden sonra değişen tavırlarının etkisi olduğu söylenebilir. Sovyetler Birliği bu süreçte barışçıl söylemler geliştirmeye başlamış, bu bağlamda Türkiye üzerindeki toprak taleplerinden vazgeçtiğini ve Boğazlar konusundaki isteklerini yumuşattığını belirten notasını 30 Mayıs 1953'te göndermiştir.[102] Sovyetler Birliği'nin yalnızca Türkiye karşısında değil, dünya genelinde sürdürdüğü yumuşama tavrı genel anlamda memnuniyetle karşılanırken, yine de Türkiye ihtiyatlı bir tutum sergilemeye devam etmiştir. Yugoslavya'da ise durum Türkiye'den farklı olmuş, Sovyetler Birliği ile aralarındaki sorunlar bu girişimler neticesinde çözülmüştür. Ayrıca Tito'nun politikası bu dönemde ortaya çıkan Bağlantısızlar hareketine

[99] Akis dergisindeki yaklaşım ise bu ittifakın kendi başına bir askeri ittifak olmak yerine NATO'ya entegre bir ittifak olması gerektiği yönündedir. "Balkanlar: İttifak Yolunda Duraklama", **Akis**, Sayı: 11, 24 Temmuz 1954, s. 11-13
[100] Mücahit Toprak, "Entegrasyon", **Akis**, Sayı: 5, 12 Haziran 1954, s. 11
[101] "Kuvvetlenen Zincirler", **Akis**, Sayı: 9, 10 Temmuz 1954, s. 10
[102] Bkz. yuk. "Sovyetler Birliği Karşısında Türkiye"

meyyalken, Türkiye ve Yunanistan ise Batı bloğuna bağlı kalmayı tercih etmiştir. Kısacası Yugoslavya geçici bir güvenlik arayışı ile Balkan Paktı'na girmiştir. 1955 Haziran'ında ise Sovyetler Birliği ile Anlaşan Yugoslavya, endişelerini bertaraf etmiştir.[103] Bundan sonraki süreçte benimsediği Bağlantısızlık politikası gereği iki bloğa da mesafeli bir tutum takınması, Yugoslavya'nın Batı ile entegrasyonunu sağlayacağı düşünülen Balkan Paktı'nı artık anlamsız kılmıştır.

Bu süreçte Yunanistan'ın uluslararası kamuoyunda Kıbrıs meselesini gündeme getirmesi, imzalanan bu ittifakı tehlikeye sokan bir diğer durum olmuştur. Türkiye ise bu ittifaka halel gelmemesi düşüncesindedir. Yunanistan Kıbrıs nedeniyle Türkiye ile mesafeli bir tutum geliştirirken, Bağlantısız Yugoslavya ve Mısır ile ikili ilişkilerini geliştirmeyi sürdürmüştür. Dolayısıyla Ortadoğu gelişmeleri karşısında Mısır'a yakın bir tutum sergileyecektir. Bu nedenlerle Balkan Paktı, aslında ilk toplantısından itibaren kadük durumunda kalmıştır.

1956'da Yugoslavya ABD'den istediği krediyi kolayca alabilirken, Türkiye ise 300 milyon Dolarlık kredi talebinde bulunmuş, bin bir gerekçeyle bu talebi reddedilmiştir.[104] ABD, zaten Batıya sıkı sıkıya bağlı olan Türkiye'nin, kredi verilmese de sadık bir müttefik olarak kalacağı rahatlığıyla hareket etmekteydi. Yugoslavya ise Bağlantısız olarak Batının da Doğunun da kendine çekmeye çalıştığı bir devlet olmuştur. Akis dergisindeki yazısında Balkan, "Balkan Paktı ile Batıdan yardım alan, prestiji yükselen Tito oldu. Türkiye'ye ise başkaları için ateşten kestane çekmek düştü"[105] demekteydi. Aynı süreçte Tito, Bağdat Paktı'nı eleştiren açıklamalar yaparken, Balkan Paktı'nın askeri yönünün de bittiğini açıklamıştır. Yugoslavya ABD'den yardım almayı başarırken, kredi konusunu 1956 Mart'ında Washington'da tekrar dile getiren Zorlu ise yine eli boş dönmüştür. Zira ABD, Yugoslavya gibi Bağlantısız politikalar izleyen devletlerle uzlaşma yolları aramaktaydı.

Yugoslavya'nın bu süreçte İtalya ile Trieste konusunda anlaşmazlığı söz konusudur. BM'de ve uluslararası alanda sürekli bu konuyu gündeme getirerek kendi lehine bir

[103] **Milliyet**, 04.06.1955
[104] Balkan, "Tito, Menderes ve 300 Milyon Dolar", **Akis**, Sayı: 98, 24 Mart 1956, s. 18-19
[105] Balkan, a.y.

çözüm arayışı içinde olmuştur.[106] Benzer bir durum Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki tutumunda da geçerlidir. Yugoslavya Balkan Paktı ile Batıya karşı bir yakınlık sağlayabilmiş, Bağlantısızlık politikasıyla iki blok arasında manevralar yaparak kısa vadeli diplomatik başarılar elde ederken, kredi ve yardımlar almayı başarabilmiş olsa da Trieste nihai olarak İtalya'da kalmıştır. Ancak bu konuda İtalya'nın başarısından ziyade yine Yugoslavya'nın bu durumu etkilidir. Nitekim Batı, kendisine yakınlaştırmak için dünyada önemli bir yer işgal eden Bağlantısız bir devlete kredi ve yardım kapılarını açarken Akdeniz'de stratejik bir öneme sahip olan Trieste konusunda taviz vermeye yanaşmamıştır.

Benzer politikalar izlemek isteyen Yunanistan'ın durumu ise farklıdır. Zira kendisi ilânihaye Batı bloğunun bir üyesidir. Kıbrıs konusunda Batı içindeki müttefikleri olan İngiltere ve Türkiye ile karşı karşıya gelmiştir. Nitekim bu meselenin bir BM meselesi olmasının önlenerek İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında halledilmesi gereken bir konu haline gelmesi de İngiliz diplomasisinin marifetidir. Türkiye de Adada İngiliz hâkimiyeti sürdüğü müddetçe İngiltere'nin iç meselesi olduğu görüşüyle hareket etmiştir. Bu bakımdan Yugoslavya'nın veya Mısır'ın Batı'dan kredi alabilirken, zaten birçok kalemde yardım gören Türkiye'nin aynı kolektif kimlik içinde yer aldığı ABD'den kredi talebinin geri çevrilmesiyle Yugoslavya'nın kredi talebinin karşılık bulması aynı kulvarda görülmemelidir.

2.3.1.2. Ortadoğu'da Bir Pakta Doğru

1954 Temmuz'unda Arap ülkelerindeki elçi ve mümessillerle yapılan Ankara toplantısı köklü bir dış politika değişiminin ilk göstergelerindendir. Zira Mayıs 1954 seçimlerinden sonra dış politikanın daha dinamik bir hale geçtiği gözlemlenmektedir. Kore kararından beri Türkiye, Batı camiası içinde yer alan ve kalkınma hamlesi yapan devletlerin Amerikan yardımlarıyla bunu başarabildikleri düşüncesiyle hareket etmiştir. Ancak siyasi ve ekonomik olarak ABD'den yardım alanlar arasında ilk sıralarda değildir. Menderes'in 1954 Haziran'ındaki ABD ziyaretinde bu konular görüşülmüş,

[106] "Kıbrıs Meselesi: Herkes Konuşuyor, Biz Hariç!", **Akis**, Sayı: 15, 21 Ağustos 1954, s. 7-8

müzakerelerin neticesinde ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımlarının hızlanarak devam edeceği taahhüt edilmiştir.[107] Bu görüşmelerde alınan kararların neticesinde Türkiye kendi bölgesinde ABD'nin dünyada oynadığı 'birleştirici' rolü oynamaya başlamıştır. Türkiye-Pakistan Paktı, Balkan askeri ittifakının kurulması, Arap ülkelerini Batı ile yakınlaştırma ve Batıcı bir çatı altında toplama gayreti, yine bu günlerde yapılan ziyaret vesilesiyle Libya ile yakınlaşma çabaları da ABD'de varılan prensip kararlarının tatbiki olarak değerlendirilebilir.[108] Ankara'daki büyükelçiler toplantısıysa yeni politikanın esaslarının tespiti için yapılmıştır.

2.3.1.2.1. Türkiye-Pakistan Anlaşması

Dulles'ın Ortadoğu gezisi sonucu edindiği izlenimleri Kuzey Kuşağındaki devletlerin Sovyet endişesi yaşadıklarını göstermiştir. Arap ülkeleri ise genel anlamda böyle bir endişeyi paylaşmamaktaydı. Dolayısıyla onları Sovyetler Birliği karşısında tek çatı altında toplamak pek mümkün görünmüyordu. Bununla birlikte Ortadoğu coğrafyası Batı için önem arz ediyordu. Ortadoğu'da kurulacak bir teşkilatın bölge devletlerinin kendi rızalarına dayanması ve doğrudan Batılı bir devlete bağlı olmaması gerekliydi. Bu bağlamda Türkiye ile birlikte Kuzey Kuşağında bulunup gönüllü olan Pakistan bir pakt yapabilirdi.

Pakistan'ın gönüllülüğü Ortadoğu savunması yahut Sovyet endişesi kaynaklı değildir.[109] Pakistan, daha ziyade Hindistan ile yaşadığı, Keşmir sorunu başta olmak üzere, gerilimlerde Batılı bir destek arayışındaydı. Nitekim 1954 Mayıs'ında ABD ile imzaladığı yardım anlaşmasına ülkede herhangi bir üs kurulmaması gibi şartlar koşmuştur. ABD de ekonomik ve askeri yardım karşılığında Pakistan'ın bölge savunmasına katılması koşulunu koymuştur.[110]

[107] **Akis**, Sayı: 5, 12 Haziran 1954, s. 7
[108] "Dış Politika: Dünya Karşısında Türkiye", **Akis**, Sayı: 11, 24 Temmuz 1954, s. 8-9
[109] Pakistan'ın Bağdat Paktı sürecindeki tavırları konusunda detayların yer aldığı bir inceleme için bkz. Mustafa Bostancı, "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", **Akademik Bakış**, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, ss. 171-184
[110] Sever, a.g.e., s. 120

Söz konusu zaman diliminde ABD'nin Güneydoğu Asya'da SEATO'ya ağırlık vermesi söz konusudur. Hindiçini üzerindeki anlaşmayla Vietnam Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kuzey Vietnam Komünistlere bırakılırken, Güneyliler ise anlaşma gereği herhangi bir uluslararası anlaşma veya pakta giremeyeceklerdi. Dolayısıyla ABD, artık burada bir üs edinme gibi bir şansı kalmadığından Güneydoğu Asya İşbirliği Projesine daha çok ağırlık vererek bölgesel projeler üzerinden bir dünya siyaseti izlemeye başlamıştır.[111] Pakistan'ın Ortadoğu bölgesel işbirliğine çekilerek desteklenmesi de ABD'nin bu yeni stratejisi açısından anlamlıydı. Nitekim Kuzey Kuşağı Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisiydi. NATO ile SEATO arasında eksik halkanın tamamlanması ise Pakistan'ın da dâhil olduğu bir Ortadoğu Paktı'ndan geçiyordu.

Nisan 1954'te Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan Karaçi anlaşmasının bir dostluk anlaşması olmanın ötesinde herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Bununla birlikte bu şekliyle Bağdat Paktı'na giden sürecin ilk adımı atılmıştır. Aralık 1953'te gerçekleşen Pakistan-ABD teknik ve ekonomik yardım anlaşması sonrası gerçekleşen bu anlaşmayı, Mayıs 1954'te ABD-Pakistan karşılıklı savunma ve yardım anlaşması izlemiştir.[112] Yani ABD taahhüdünü yerine getirerek Pakistan'a vaat ettiği yardımları gerçekleştirmeye başlamıştır.

Pakistan Başbakanı Muhammed Ali'nin 1954 Haziran'ındaki Türkiye ziyareti, Şubat ayında temelleri atılan işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla yapılmıştır. Ziyarette, ziyadesiyle Menderes'in ABD'de giriştiği müzakereler masaya yatırılmıştır. 19 Şubat 1954'teki Türkiye-Pakistan Dostluk ve İşbirliği Mutabakatının, Batı dünyasının savunmasında askeri bir boşluk arz eden Ortadoğu'da bir bölge savunma sisteminin temeli olmaya namzet olduğu biliniyordu. 25 Şubat'ta Eisenhower yönetiminin Pakistan'a askeri yardım kararı bu anlaşmayı takip etmiştir. 18 Mart tarihli Sovyet notasında ise telaşlı ve asabi bir dil olduğu gözlemlenmekteydi.[113] Ancak bu teşebbüsün ilk etapta NATO gibi başka bir sisteme raptedilmesi gibi bir iddiası yoktur. Bölge devletlerinin kendi savunmaları için iştirak edebilecekleri kolektif bir güvenlik paktı

[111] "Uzak Doğu: Hindiçini'de Mütareke", **Akis**, Sayı: 12, 31 Temmuz 1954, s. 11-14
[112] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 54
[113] "Diplomasi: Türkiye-Pakistan", **Akis**, Sayı: 6, 19 Haziran 1954, s. 11-12

olarak sunulmuştur. Akis dergisinde Türk-Pakistan işbirliğiyle kurulmak istenen yeni sistemin 'iyi niyetli' olduğu ve iyi niyetli ülkelere açık olduğu ifade edilmekteydi:

> "Bölge devletlerinin küçük menfaat ve ihtiraslarından vazgeçerek müşterek savunma ve işbirliği adına bu iştirake sahip çıkmalarıyla… Hint denizinden Şimal denizine yarınından korkmayan milletlerin teşkil edecekleri sulhsever cephe içinde Türkiye de kendinden emin olacaktır…"[114]

Mezkûr 'iyi niyet' Batı ile uyumlu, Sovyetler Birliği'ne karşı kendini konumlandıran bir yaklaşıma sahip olmak demekti. 1954 yılında Türkiye'de yalnızca iktidar değil, muhalefet partileri ve muhalif basın da bu yaklaşıma sahiptir. Bağdat Paktı'na giden yolda Pakistan işbirliğiyle temelleri atılan sisteme gayet olumlu anlamlar yüklenirken Arap şüpheleri ise sert bir dille eleştirilmiştir. Kurulmak istenenin, kimseye yönelmemiş ancak çok kimseye fayda sağlayacak bir sistem olduğu, buna mukabil "yıkılmasından korkulan Arap Birliği'nin ise kimseye fayda sağlamadığı" gibi, tek ortak noktası olan "İsrail karşıtlığının da fayda vermeyeceği" söylenmektedir.[115]

Pakistan'dan sonra İran'ın da Kuzey Kuşağı projesi kapsamında Ortadoğu'da Batı ile işbirliği halkası içinde yer alması gerekmekteydi. Zira 1952'de Musaddık'ın devrilmesinden sonra İngiliz petrol şirketleri ile anlaşma hemen olmamıştı. 1954 Ağustos'u itibariyle bu konuda bir neticeye varılmaya başlanırken, Amerikan yardımları da İran için bu tarihten itibaren söz konusu olmaktadır.[116] Böylece İran'ın Türkiye-Pakistan Paktı'na yakınlaşması kolaylaşmaya, bu vesileyle de Kuzey Kuşağının İran halkası zincire eklenmeye müsait hale gelmeye başlamıştır. ABD, Pakistan ve İran'a yardımlarda bulunarak Sovyetler Birliği'nin bu süreçte yaptığı Uzakdoğu hamleleri ile sağladığı üstünlüğü karşısında Ortadoğu'da güçlü bir yapılanma oluşturarak karşılık vermeye çalışmaktaydı.

Türk-Pakistan anlaşmasıyla ilk adımı atılan bu yapılanmanın Bağdat Paktı sürecine evrilmesi ise Türk-Irak Paktı ile gerçekleşecektir. 1955 Şubat ayındaki Celal Bayar'ın Pakistan ziyareti bir Türk devlet reisinin ilk resmi ziyareti olarak önemliydi.[117]

---

[114] "Bütün İyi Niyetlere Açık Bir Sistem", **Akis**, Sayı: 6, 19 Haziran 1954, s. 13
[115] "Arap Birliği", **Akis**, 19 Haziran 1954, s.12
[116] "Ortadoğu: Yeniden Fışkıracak Petrol", **Akis,** Sayı: 13, 7 Ağustos 1954, s. 13
[117] "Riyaseticumhur: Dost Pakistan'da On Gün", **Akis**, Sayı: 42, 26 Şubat 1955, s. 9

Bu ziyareti asıl önemli kılan husus Türk-Pakistan Paktı'nın ilerde eklemleneceği Türk-Irak Paktı'nın gerçekleştiği süreçte gerçekleşmesiydi.

2.3.1.2.2. Türkiye-Irak Anlaşması

Bağdat Paktı'na giden süreçte asıl önemli merhale Türkiye-Irak anlaşması olmuştur. Irak ile ABD arasında 20 Nisan 1954'te yapılan askeri yardım anlaşması hususunda Arap Birliği'nin çekinceleri olmuştur. Nâsır'ın karşıt kampanyalarından çekinilse de, 1954 Ekim'inde Mısır'ın İngiltere ile Süveyş konusunda bir anlaşmaya varması, Irak'ı bu konuda daha rahat hareket etmeye yöneltmiştir. 1954 Ekim'inde Nuri Sait Londra dönüşü, Adnan Menderes ise Almanya dönüşü İstanbul'da bir araya gelerek gayrı resmi buluşmuş, bir Ortadoğu Paktı için neler yapılabileceğini istişare etmişlerdir.[118] Nisan'dan itibaren ABD'den yardım almaya başlayan Irak Başbakanının, "Hür milletleri birbirine bağlayan paktlar zinciri her gün yeni bir halka almaktadır. Bu zincir Uzak Şarka kadar uzanmalıdır ki sulh ve selamet tahakkuk etsin"[119] ifadeleri, bu zincire Irak'ın da katılacağını işaret etmiştir.

Bu görüşmedeki ABD'nin içinde bulunduğu bir Ortadoğu savunma teşkilatı kurulacağı iddiaları, Amerikan Dışişlerince yalanlamıştır. Türkiye'de ise, ABD'nin teşvik ettiği bir savunma paktına ABD'siz olarak girilmesinin ne kadar doğru olacağı tartışma konusu olmuştur.[120] ABD'nin bilfiil içinde bulunmayacağı bir pakt sakıncalı olabilirdi. Ancak bu türden eleştiriler çok yankı bulmamış, pakt gerçekleştirildiğinde iktidar çevreleri gibi muhalefet çevreleri de Batılı anlamda önemli bir adım atıldığına kani olmuşlardır.

1955 Ocak ayında Menderes'in Ortadoğu'ya yaptığı seyahat, Nuri Sait'in davetine icabetle sınırlı ve sadece Irak'a yapılacakmış gibi görünse de genel anlamda bir Ortadoğu turu olmuştur. Türkiye bu dönemde Arap âlemi ile dostluğunu Irak ve bu süreçte ilişkilerde yumuşama yaşanan Mısır üzerinden kurmaya çalışmıştır. Menderes'in seyahatinden önce Irak'a ve Mısır'a iyi niyet heyeti olarak giden gazeteciler

[118] "Zincir Kuvvetleniyor", **Akis**, Sayı: 23, 16 Ekim 1954, s. 10
[119] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 55
[120] "Mısır: 10 Kurşunun Neticesi", **Akis**, Sayı: 26, 6 Kasım 1954, s. 23-24

özellikle Mısır'la ilgili gözlemlerini aktarırlarken dostluk söylemleri kaleme almışlardır.[121] Akis dergisi dostluğu perçinlemek adına yapılan bu tür davranışların gayelerine hizmet etmek yerine ters etki gösterebileceğini belirtirken, buna örnek olarak da Türk-Yunan dostluğu mevzuunda benzer şeyler yaşandığını hatırlatmaktaydı. Nitekim Türk-Yunan dostluğu söylemi gerçek manada bir dostluk doğurmamıştır. Üstelik aynı yazarların Türkiye'nin Kahire büyükelçisinin sınırdışı edilmesi ile ilgili hadisede kullandıkları dilin tam tersine, değişen politik havaya uygun olarak bu türden yazılar kaleme almaları 'garabet' olarak nitelenmiştir.[122]

Arap ülkeleri, Ortadoğu savunması için bir teşkilat olacaksa Arap Birliği temelinde olmalı görüşündeydiler. Menderes ise Bağdat ziyaretinde Arap Birliği dışında bir işbirliğine girmenin Arap Birliği'ne halel getirmeyeceğini anlatmaya çalışmıştır. ABD ve İngiltere'nin kurulacak bu sisteme katılması ilk başta mümkün değildi. Bu yüzden Batı ile yakınlaşmanın ilk merhalesi Türkiye ile yakınlaşmaktı.[123] Ancak Arap ülkelerinin istediği, Batı temelli bir işbirliği gerçekleşecekse burada ABD'nin bizzat katılımının olmasıydı. Aslında Türkiye de bunu şart olarak görmekteydi. Böylece 1955 yılı başlarında Türkiye ile Arap âlemi arasında bağlar Batı merkezli bir ittifak çerçevesinde yeniden kurulmuş olacaktı. Ancak bu şimdilik sadece 'platonik' olarak telakki edilebilirdi.[124] Zira neticelenmek şöyle dursun, henüz başlamamış bir yakınlaşmanın ilk adımları atılıyordu.

Ortadoğu seyahatine Menderes, Hariciye Umum vekili (Dışişleri Müsteşarı) Muharrem Nuri Birgi dışında herhangi bir yetkiliyi yanına almayarak ve herhangi bir anlaşma imzalamak üzere değil, daha ziyade iyi niyet ziyareti amaçlı çıkmış gibi görünüyordu. Fakat seyahat devam ederken Amerikan, İngiliz ve İsrail elçileri Fatin Rüştü Zorlu'yu aynı gün içinde ziyaret etmişlerdi.[125] Aynı günün akşamında Zorlu'nun Irak'a, Menderes'in yanına hareket etmesi, bu görüşmelerin neyle ilgili olduğu konusunda bir fikir verse de herhangi bir resmi belgeye dökülmediğinden bu görüşmeler sadece merakları cezp etmekle kalmıştır.

---

[121] "Dış Politika: Bir Politikanın Başarısı", **Akis**, Sayı: 34, 1 Ocak 1955, s. 9-10
[122] A.y.
[123] "Arap İçi Mi Arap Dışı Mı?", **Akis**, Sayı: 35, 8 Ocak 1955, s. 8-10
[124] "Türkiye-Irak Görüşmeleri", **Milliyet**, 11 Ocak 1955
[125] "Demokrasi: Amerika ve Biz", **Akis**, Sayı: 36, 15 Ocak 1955, s. 5-6

Menderes'in Irak Meclisine hitap ettiği günün akşamında yayınlanan tebliğde, iki ülke arasında "Birleşmiş Milletlerin 51. maddesinden derpiş edilen meşru müdafaa hakkına dayanarak aralarında tedafüi bir pakt imzalayacakları" [126] belirtiliyordu. Savunma konusunda işbirliği öngörülen pakt, Türk-Pakistan anlaşmasından bir adım öne geçerek başka ülkelerin iştirakine de açık bulunacaktı. Ayrıca paktın bölge içi ve bölge dışından gelecek saldırılara karşı da işbirliğini içereceği ifade edilmiştir.

Irak dönüşünde Suriye ve Lübnan'ı ziyaret eden Menderes, Lübnan'ın tereddütlü, Suriye'nin ise pakt girişimine karşı tepkili olduğunu gözlemlemiştir. 14 Ocak'ta Suriye Başbakanı Faris el Huri ile görüşmüş, aynı gün Lübnan'ı da ziyaret etmiştir.[127] Lübnan Dışişleri Bakanı Nakkaşi, sonraki gün yaptığı açıklamada, Türkiye'nin İsrail ile benzer bir anlaşma yapmayacağını taahhüt ettiğini, bununla birlikte Lübnan'ın Türk-Irak Paktı'na katılması için Arap Birliği'nin onayının gerektiğini belirtmiştir.[128]

Türk-Irak tebliğinde "Orta Şark bölgesinden gelecek tecavüz ihtimali"[129] ifadesinin kullanılmış olması İsrail'i rahatsız etmiştir. Bu ifade aslında Irak'ın Arap ülkeleri karşısında elini güçlendirmekteydi ve paktı Araplar için cazip kılmayı amaçlamaktaydı. ABD pakt fikrini desteklese de dâhil olmak niyetinde değildi. Aslında İsrail'i rahatsız eden söylemler de ABD'nin bu pakta katılmamasına bir gerekçe teşkil ediyordu.

Nuri Sait, Türk-Irak Paktı'na yönelik Mısır'dan yükselen itirazlar üzerine Arap Birliği'ne aykırı davrananın asıl Mısır olduğunu söylemiştir. Mısır Irak'ı kendi başına Arap Birliği dışında bir ülkeyle anlaşma imzaladığı için eleştirmekteydi. Sait, Arap Birliği üyeleri eğer kendi başlarına başkalarıyla anlaşma imzalamayacaksa neden Mısır'ın İngiltere ile Süveyş anlaşmasını yaptığını soruyordu. Eğer o bir anlaşmanın devamı idiyse, Türkiye ile Irak arasında da geçmişte yapılan Sadabat Paktı vardı. Sait'e göre Mısır hareket kabiliyetini kaybettiğinde önünde sonunda Ortadoğu'da

[126] "Yeni Bir Pakt", **Akis**, Sayı: 36, 15 Ocak 1955, s. 10
[127] "Başvekil Bugün Suriye'ye Gidiyor", **Milliyet**, 14 Ocak 1955
[128] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 61
[129] **Akis**, Sayı: 36, 15 Ocak 1955, s. 10

kurulacak sisteme dâhil olmaya mecburdu. Pakta Lübnan ve Ürdün dâhil olursa Mısır da katılmak zorunda kalacaktı.[130]

Bu arada Irak, Türkiye ile pakt yapılacağını duyurduktan hemen sonra ABD'den askeri yardım talep etmeye başlamıştır. Nuri Sait, "yüzü garba müteveccih"[131] bir devlet adamıydı. Irak'ta Komünistleri bahane göstererek baskı kurmuş, Sovyetler Birliği'yle ilişkileri kesmiş, petrol gelirlerinin artması için İngiltere ile birlikte çalışmıştı. Şimdi Türkiye ile pakt imzalayarak ABD yardımları ve Batı yönlülük konusundaki kararlılığını ispat ederken, diğer Arap devletleriniyse karşısına alıyordu. Türk-Irak deklarasyonundan hemen sonra Nâsır Arap Birliği liderlerini toplantıya davet ederek itiraz sesini yükseltmiştir. Menderes ise Mısır'ın bu yaklaşımına teessüf etmiş, bilakis pakta iştirak etmesi için Mısır'a davette bulunmuştur.[132]

22 Ocak'ta başlayan Arap Birliği Kahire toplantısına Nuri Sait katılmamış, yardımcısı Fazıl Cemali ise gecikmeli olarak katılmıştır. Irak adına Bağlantısızlığın mümkün olmadığını belirten Cemali, BM çerçevesinde Türkiye ile kurdukları yeni ittifakın zaruri olduğunu belirtirken, Nâsır ise Arap devletlerinin farklı devletlerle ittifaka girmemelerini teklif etmiş, fakat buna da Suriye, Ürdün ve Lübnan karşı çıkmıştır.[133] Bu durum Ürdün ve Lübnan'ın Bağdat Paktı konusundaki tereddütlerini artırmıştır. Nihai olarak Nâsır'ın teşvikiyle bütün Arap Birliği üyeleri Irak'a karşı tavır almıştır.

Arap Birliği toplantısında bir buçuk saat konuşan Nâsır, "Türkiye Irak'a yardım mı edecek? Edebilir mi? Tamamıyla lüzumsuz bir anlaşma…"[134] gibi ifadelerle paktı ve Türkiye'yi küçümsüyor ve sözüne itimat edilmez bir devlet olarak sunuyordu. Nâsır, Arap dünyasının liderliğine soyunmuştu ve diğer liderlerin farklı görüş beyan etmelerine fırsat vermeyecek şekilde cephesini oluşturmuştu. Akis dergisine göre Nâsır, Irak'ta bir darbe tasarlıyordu ve diğer liderler bunu anlayamamıştı. Mısır gazeteleri Nuri Sait aleyhinde kampanya başlatmış ve onu Arap davasına ihanetle suçluyorlardı ki bu da dolaylı yoldan ihtilâli teşvik etmek demekti.[135] Irak halkı da bu kampanya-

[130] "Dış Politika: Başarılı İşler", **Akis**, Sayı: 37, 22 Ocak 1955, s. 7-8
[131] "Kapaktaki Başvezir: Nuri Sait Paşa", **Akis**, Sayı: 38, 29 Ocak 1955, s. 10
[132] **Milliyet**, 20.01.1955
[133] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 277
[134] "Arap Birliği: Bir İhtilal Peşinde", **Akis**, Sayı: 38, 29 Ocak 1955, s. 17
[135] A.y.

lardan etkilenmekteydi. Nitekim bu süreçten itibaren Nuri Sait ömrünün sonuna kadar bir suikast endişesiyle yaşamıştır. Kahire'de düzenlenen zirveye hasta olduğunu gerekçe göstererek gitmeyen Sait, Mısır'da düzenlenecek bir suikast halinde Nâsır hükümetinin kolayca işin içinden sıyrılarak, suçu Müslüman Kardeşler'e atabileceğini düşünmekteydi. Zira aynı zaman diliminde Müslüman Kardeşler çeşitli suikast girişiminden sorumlu tutulmuş, Nâsır'ı devirmeye çalışmakla suçlanmıştır.[136] Nuri Sait dost gördüğü İngiltere'ye karşı da bu son olaylarla birlikte şüpheli davranmaya başlamıştır. Zira İngiltere Mısır'da görüşmelerde bulunuyor, çok açık olmayan tebliğler yayınlıyordu. Bundan sonraki süreçte Irak'ta sıkı güvenlik tedbirleri alınmıştır. Arap Birliği toplantısında Ürdün ve Lübnan, Irak'ı yüksek sesle desteklememiştir. Suriye de müteredditt kalmıştır. Arap Birliği'ndeki toplantıdan açık bir karar ortaya çıkmasa bile kararsızlık ve yeni pakta karşı derin bir güvensizlik sonucu çıkmıştır.

1955 Şubat ayında İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'ın Mısır ziyareti ve Nâsır ile görüşmesi konusunu haber alan Menderes, bütçe müzakereleri devam ederken ani bir kararla paktı akdetmek üzere Bağdat'a gitmiştir. Eden'ın programında Ankara ve Bağdat ziyaretleri de mevcuttu ve bu ziyaretler gerçekleştirilmeden pakt akdedilmek isteniyordu.[137] Eden-Nâsır görüşmesinde ise Türk-Irak Paktı'ndan söz edilmemiştir. Bu gelişme yüzünden ilk etapta İngiltere'nin Bağdat Paktı'nı desteklediğine gönül ferahlığıyla müspet cevap vermek mümkün olmamıştır. Hatta Amerikan himayesinde böyle bir pakt kurulmasına bazı İngiliz çevreleri de karşı çıkmıştır.[138] Zira İngiltere, bölgede düşmekte olan nüfuzunu ABD'ye kaptırmaktaydı. Fakat pakt imzalandığında Türk basınında, İngiltere ile Pakistan'ın da katılacağı haberleri yer almıştır.[139]

24 Şubat 1955'te, Ocak'taki deklarasyonda öngörülen anlaşma Bağdat'ta imzalanarak Türk-Irak Paktı kurulmuştur.[140] Bundan iki gün sonra anlaşma, her iki ülke parlamentolarında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Anlaşma yapılacağının bildirilmesinden sonra Mısır'ın tepkilerine karşılık Irak hükümeti Sadabat Paktı'nı hatırlatarak zaten Türkiye, İngiltere, Afganistan ve İran ile bir ittifak bağı bulunduğunu belirtmiş-

[136] Müslüman Kardeşler'e yönelik Nâsır yönetiminin faaliyetleri konusunda bkz. aş. "Süveyş Krizi"
[137] "Menderes Bağdat'ta", **Akis**, Sayı:40, 26 Şubat 1955, s. 9-10
[138] "Arap Birliği: Eden'in Turnesi", **Akis**, Sayı:40, 26 Şubat 1955, s. 27
[139] **Cumhuriyet**, 25.02.1955
[140] A.y.

tir. Menderes ise Nâsır ile görüşmek istemiş ancak olumlu cevap alamamıştır. Nuri Sait, Irak'ı Arap dünyasından koparmak değil Arap ülkeleri ile Türkiye ve Batılı devletlerin arasında bir bağlantı oluşturacak bir formül peşinde olduğunu savunmaktaydı. İngiltere ile olan işbirliğini de bu çerçeveye sokmak istiyordu.

Böylece Bağdat Paktı'nın ilk aşaması tamamlanmış oluyordu. Bağdat Paktı, Türkiye'de Batı yönlü Ortadoğu politikası bakımından hayırhah bir gelişme olarak görülmüştür. Araplara rağmen bölgesel bir pakt kurulması fikrini, Batının teşviki bilinmekle birlikte Türkiye kendi başına icra ediyor gibi görünüyordu. Türkiye'nin bu fikrinde, ABD'nin de içinde bulunacağı bir paktın, kendilerine rağmen kurulsa da Arap ülkelerine cazip görüneceği düşüncesi vardı. Şimdi ise ABD'nin katılma ihtimalinin zor olduğu bu paktla Türkiye gelecek her türlü Arap tepkisi karşısında, Irak ile birlikte yalnız kalmaktaydı. İngiltere'nin katılımı da söz konusu tepkileri azaltan değil artıran bir durum olacaktır. Bundan sonraki süreçte bu durumun sakıncalarının farkına varıldığı, bu yüzden ABD'nin bu pakta dâhil olması gerektiği yönünde bir politika izlendiği görülmektedir.

2.3.1.3. Bağlantısızlar Hareketi

Amerikan Başkanı Dwight Eisenhower'ın 1955 yılı Noel mesajına son anda eklenen: "Totalitarizm ile hürriyet arasında bitaraflık iddialarının hakkında şüpheye düşmemek elde değildir"[141] ifadesi, dünyada hızla yükselen Bağlantısızlık hareketine karşı Batı bloğunun henüz belirginleşmeye başlayan yaklaşımını ifade etmekteydi. Zira bu süreçte sadece gelişmekte olan ülkelerde değil Avrupa'da da, özellikle de Fransa'da Bağlantısızlık yönünde temayüller dikkat çekecek derecede artmıştır. Bandung'da yapılacak olan zirveden bir süre önce Batı bloğunun Bağlantısızlık konusundaki yaklaşımı Eisenhower'ın ifadeleriyle belli edilirken, Sovyetler Birliği ise bu hareket karşısında ılımlı bir tutum takınarak dünyada oluşan tarafsızlık eğiliminin sempatisini çekmekteydi. Aslında Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu bu 'sempati' nedeniyle de ABD açısından tarafsızlık sakıncalı bir hareket olarak değerlendirilebilir.

[141] "Amerika: Tarafsızlara İhtar", **Akis**, Sayı: 33, 25 Aralık 1954, s. 18-19

18-24 Nisan 1955 Bandung Konferansı'na Türkiye'yi temsilen devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı sıfatıyla Zorlu katılmıştır.[142] Konferans başlamadan önce Nâsır, Türk-Irak Paktı'na karşı kendine taraftar ararken Hindistan'dan destek bulmuştur. Nehru kendi Tarafsızlık politikası çerçevesinde Batı yanlısı Türk-Irak Paktı'nın zararlı olduğu neticesine vardığını bir beyanatla açıklamıştır.[143] Konferansta Batı âleminin sesini duyurmak vazifesi hemen hemen sadece Türkiye'ye düşüyordu. Pakistan, Irak ve Lübnan Türkiye'ye yakın bir tutum sergilese de, diğer katılımcıların görüşleri ABD ile Sovyetler Birliği'ni aynı kefeye koymaktaydı.

Konferansta Nehru, NATO'nun barış için tehlikeli olduğunu söylemiş, Zorlu'nun sert tepkisi üzerine sözlerini geri almak durumunda kalmıştır. Bununla birlikte Zorlu'nun NATO'nun öneminden bahsetmesi diğer katılımcıların tepkisini çekmiştir. 21 Nisan'da Konferansta yaptığı konuşmada Komünizm tehlikesinden bahseden Zorlu, Tarafsızlığı iyi niyetli fakat yarardan çok zarar getirecek bir davranış olarak nitelemiş ve kınamıştır.[144] Zorlu'nun konuşması, Konferansta Batı yanlıları ile Tarafsızlar arasında bloklaşmaya neden olmuştur. Zorlu, "Barış ve emniyetin teşkili için hürriyet sever milletlerin teşkil ettiği birliğe dayanılmalıdır. Orta yol siyaseti izleyen Çekoslovakya'nın akıbeti ortadadır…"[145] diyerek Tarafsızlığın, Sovyetler Birliği'nce sempatiyle karşılansa bile aslında sonunun hüsran olduğunu iddia etmiştir. Bu hareket anti-emperyalist bir çerçevede ve çift kutuplu sisteme karşı oluşturulmak istenen bu üçüncü bloğu anlamsızlaştırmaya çalışmak olarak yorumlanmıştır.

Türk kamuoyunda Bağlantısızlar, Komünizme meyyal ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenen ülkelerin bir oluşumu olarak görülmüştür. Bandung'da karşı karşıya gelenler de, "Komünist temayüllü tarafsızlar" ile "Komünist aleyhtarı demokrasiler" olarak yorumlanmıştır.[146] Ancak Konferansta Komünist bir tahakküm söz konusu olmamıştır. Bunda kulis faaliyetleriyle Türk delegasyonunun da hissesi vardı. Zorlu, bu gibi Konferansların nasıl cereyan ettiğini, usul sorunlarının önemini biliyordu. Nitekim Türk delegasyonu aynı zamanda İsrail ve Kuzey Afrika konularında Arapla-

[142] Bkz. BCA, 030.18.1.2/144.90.11
[143] "Afrika-Asya: Bandung'ta Mücadele", **Akis**, Sayı: 50, 23 Nisan 1955, s. 15
[144] A.y.
[145] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 77
[146] "Asya-Afrika: Bir Hülyanın Sonu", **Akis**, Sayı: 51, 30 Nisan 1955, s. 17

rı destekleyen bir tutum sergileyerek taraftar kazanmaya çalışmıştır. Türk basınında da Bandung Konferansı sürecinde Türk delegasyonunun faaliyetleri övülerek anlatılırken, Bağlantısızlığın bir Komünist propagandası olduğu iddia ediliyordu:

> "Herkes zannediyordu ki Nehru'nun Tarafsızlık politikası Asyalı ve Afrikalı memleketlerde müspet akisler uyandıracaktı. Bandung'ta görüldü ki bu bir hayalden ve Komünist propagandasından başka bir şey değildi… Bilakis bu devletler Komünizm tehlikesini iyi anlaşmışlardı. İçlerinde gerçekten taraf tutmayanlar vardır ve bunlar Batıya Rusya'dan daha yakındılar… Konferans bunlara cesaret vermiştir…"[147]

Bu ifadeler, Konferansta Türkiye'nin Batı adına gayet başarılı bir performans sergilediği izlenimi doğurmaktadır. Bu durum, Bandung Konferansının ve Bağlantısızlık hareketinin, Türkiye'deki bağımsız ve tarafsızlık iddiasında bulunan basın organlarında dahi bir Komünist propagandası faaliyetinden ibaret olarak görüldüğünü göstermektedir. Dolayısıyla DP iktidarının Batı adına bu Konferansta bulunarak söz söylemesine muhalefet partileri dâhil herhangi bir itiraz söz konusu olmamıştır.

Konferansta tarafsızlığı savunan pozisyonuyla Nâsır'ın yıldızı daha da parlamıştır.[148] Zira Konferansın asıl gayesi Bağlantısızlıktır. Zorlu'nun konuşmaları, Batı adına ve Bağlantısızlık hareketine karşı yaklaşımı dile getirdiği için Türkiye, Batının sözcülüğünü yaparak Konferansı manipüle ettiği ithamlarına maruz kalmıştır. Bu yüzden Bağlantısızlık cephesinde yer alan devletlerle Türkiye arasına ciddi bir mesafe girmiştir. Zorlu İstanbul'a döner dönmez yaptığı açıklamada şunları dile getirmiştir:

> "Bandung Konferansında, müşterek emniyet sistemlerine mensup memleketlerin nokta-i nazarı galip gelmiştir. Bu Konferansta nazar-ı dikkati celbeden diğer bir husus da Türk, Pakistan, Lübnan, İran ve Libya heyetleri arasında teessüs eden sıkı işbirliği olmuştur."[149]

Bağdat Paktı sürecinde izlenilen politikalarla birleşince Bandung Konferansındaki tutum, Türk dış politikasının Batı ile tam bir paralellik içine girdiğini gösteriyordu. Zorlu, 1956 yılı Dışişleri Bakanlığı bütçe görüşmelerindeki konuşmasında, Bandung Konferansına Türkiye'nin Batılı müttefiklerin ısrarları üzerine gittiğini söylemiştir.[150] Bu durum Türkiye'nin Batı adına bu toplantıya katıldığını ve Batının sözcülü-

[147] "Türkiye Arapların Yanında", **Akis**, Sayı: 51, 30 Nisan 1955, s. 17
[148] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 78
[149] **Ayın Tarihi**, Sayı: 257, Nisan 1955, s. 124
[150] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 296

günü üstlendiğinin resmi belgesi niteliğindedir. Bunun Ortadoğu'daki kaçınılmaz neticesi ise Nâsır ve cephesiyle karşı karşıya gelmek olmuştur.

Nâsır, Komünizm taraftarı olmamakla beraber Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmakta ve Batı çıkarlarına uymayan türden davranışlar sergilemekte de bir beis görmeyen bir politika izlemekteydi. Benimsediği ve Ortadoğu'da öncülük ettiği Bağlantısızlığı bir 'tarafsızlık politikası' veya 'üçüncü bir yol' olarak değil de, Sovyetler Birliği'ne hizmet olarak yorumlayan Türkiye, bu durumdan tedirgin olmaktaydı. Bu yüzden Nâsır yönetimi "Yakın gelecekteki amansız bir düşman"[151] olarak tanımlanıyordu. Aslında Nâsır, kendi ülkesinin milli çıkarları için hareket etmekteydi. Bu onu düşman yapmazdı. Türkiye'nin Batı 'ideallerine' bağlılığı ve bunun dışındaki her türlü yaklaşımı düşman olarak görmesiyse Nasır'a karşı bu yaklaşımı doğurmakta, düşman yaratmaktaydı. Nitekim karşı taraftan bakıldığında da, Türkiye'nin Batılı emperyalistlere hizmet etmekte olduğu ve sözcülüğünü yaptığı görüntüsü söz konusuydu. Bu durumsa Türkiye'ye herhangi bir avantaj sağlamıştır.

2.3.2. Bağdat Paktı

Kuzey Kuşağının en önemli merhalesini Bağdat Paktı oluşturmuştur. Pakt çerçevesinde Ortadoğu bölgesinin kuzey kısmını saran ülkeler bir çatı altında toplanarak Sovyetler Birliği ile bölge arasında fiziki bir set çekilmek istenmiştir. Bundan sonraki aşamada, Arap ülkelerinin bu pakta iştirakleri sağlanarak Ortadoğu'da Batılı anlamda bir ittifak zinciri kurulması hedeflenmiştir. Batı adına bu paktın öncülüğünü yapmak da Türkiye'ye düşmüştür. Pakta öncelikle Soğuk Savaş şartlarında Batı ile yakınlaşmış olan Irak, Pakistan ve bölgede nüfuzunu korumak isteyen İngiltere girecektir. Sonrasında, 1952'de petrolü millileştirmek istediğinde bizzat İngiltere ve ABD'nin dahliyle alaşağı edilen Musaddık'tan sonra gittikçe Batılı bir çizgiye girmiş olan İran bu pakta dâhil olacaktır. Paktın bizzat Batılı anlamda bir işbirliği olması bir yana, İngiltere'nin dâhil oluşu, Arap olmayan ülkelerle bu işbirliğinin tertip edilmesi, Kuzey Kuşağı projesinin sahibi olan ABD'nin direkt olarak dâhil olmaması gibi ne-

[151] Sever, a.g.e., s. 206-207

denler, Arap milliyetçiliğinin ve Bağımsızlık hareketlerinin yükselişte olduğu Ortadoğu'da rasyonel bir tercih olarak bu paktı cazip kılmaktan uzak kılmıştır. Türkiye ise Bağdat Paktı'na umutla bakmış, Batı adına bölgede bir lider pozisyonu elde edebilmenin mümkün olduğuna inanmış gibi görünmektedir.

2.3.2.1. Paktın Kuruluş ve İşleyişi

Kemal Karpat'a göre Bağdat Paktı'na Türkiye Batı ile ilişkilerde yeni bağlar oluşturma aracı gibi bakarken, bu durum Ortadoğu'da ters etki yapmıştır. Pakt, bölgedeki Batı çıkarları için de, Türkiye'nin bölgede bıraktığı izlenim için de, paktın diğer üyeleri için de onulmaz yaralara neden olmuştur.[152] Nitekim Bağdat Paktının sonucunda Ortadoğu'daki çatışmalar ve Arap ülkelerinin Türkiye karşıtlıkları da aynı oranda artmıştır.

Türkiye Batı ittifakına katıldıktan sonra Ortadoğu'da bir pakt kurulmasını kendine görev edinmiştir. Köprülü bir İngiliz gazetesine verdiği röportajda, "Ortadoğu emniyette olmadıkça Avrupa kendini emniyette hissetmeyecektir. Ortadoğu'nun kalkınması ve müdafaası için bu bölge ile Batı arasında işbirliğini sağlamak Türkiye'nin vazifesidir"[153] diyerek bu görevi ifade etmektedir. Nitekim Irak ile pakt akdettikten sonra Türkiye, giriştiği bu işbirliğine diğer Arap ülkelerinin de katılması için çalışmaya başlamıştır. Zira bu pakt ile bütün Ortadoğu ülkeleri bir şemsiye altında toplanmalıydı. Köprülü, "Bu çok hayırlı andlaşmaya diğer Arap ülkelerinin de iştirakini samimiyetle temenni etmekteyiz" [154] derken, hükümetin Bağdat Paktı konusundaki iyimserliğini ifade ediyordu. Yani DP yönetimi bu paktın hem Türkiye, hem Batı, hem de Arap ülkeleri için büyük beklentileri karşılayacağını ümit etmiştir.

Öncelikle Batı ile yakın ilişkileri bulunan devletler ikna edilmeliydi. Bu çerçevede Lübnan ve Ürdün'e, Menderes'ten sonra Celal Bayar'ın da ziyaretleri söz konusu

[152] Kemal Karpat, **Turkish Foreign Policy in Transition, 1950-1974**, s. 116
[153] İngiliz Birmingham Post gazetesindeki röportaj için bkz. **Cumhuriyet**, 15.01.1952; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 71
[154] Kürkçüoğlu, a.e., s. 72

olmuştur.[155] ABD ise İsrail ile sınırdaş olmaları nedeniyle bu ülkelerin katılımı konusunda müteredditt kalmaktaydı. Zira pakta katılan Arap ülkelerinin pakt karşıtı diğer Arap ülkelerince 'Batı kuklası' damgası yememeleri için İsrail karşıtı sayılabilecek ifadelere Türk-Irak Paktı'nda yer verilmesi, Sovyetler Birliği'ne karşı Ortadoğu'nun korunması gibi bir amaca hizmet etmesi gereken paktın İsrail karşıtı bir girişime dönüştüğü izlenimi yaratabilirdi.[156] Nitekim Bayar, Ürdün ziyaretinde bu ülkeyi Bağdat Paktı'na katılmaya ikna edebilmek için İsrail karşısında askerî güvenceler verecek kadar ileri giden açıklamalar yapmıştır.[157] Bu durum İsrail'in tepkisini çekmekle kalmamış, ABD'nin de bu oluşum karşısında daha mesafeli durmasına neden olmuştur. Ürdün de pakta katılmaya ikna edilememiştir.

Batı yanlısı Arap ülkelerinin tereddütlü duruşu karşısında pakta Batılı bir destek şarttı. ABD henüz mesafeli bir tutum sergilemekteydi. Bölgedeki nüfuzunu korumak gayretindeki İngiltere için ise bu pakta katılım son derece önemliydi. Ortadoğu'da bir Komünizm tehdidine karşı kurulan pakta İngiltere Nisan 1955'te katılmıştır.[158] 1956'da ekonomik ve askeri komitelere üye olarak gözlemci sıfatıyla pakta dâhil olan ABD, 1957 Haziran'ında paktın Karaçi'deki toplantısının askeri komitesine de gözlemci sıfatıyla katılmıştır. Ocak 1958'deki Ankara toplantısına da Dışişleri Bakanı Dulles, yine aynı sıfatla katılmıştır. Dulles'ın bu toplantıda Komünist saldırılara karşı teminat vermesi pakta resmen katıldığı yorumlarına neden olsa da ABD hiçbir zaman resmen bu pakta üye olmamıştır.[159]

Bağdat Paktı'na resmen katılımı İngiltere açısından Süveyş'ten çekildikten sonra bölgedeki nüfuzunu korumak adına önemliydi. İran'ın katılımı ise Musaddık'tan sonra tarafsız politikadan Batıya meyledişin bir sembolü olmuştur. Pakistan, Türkiye ile kurduğu paktı Bağdat Paktı ile pekiştirirken özellikle Güney Asya'da ihtiyaç duyduğu Batı desteğini sağlamıştır. Paktın genişlemesi adına ilk adım olarak Türkiye ve

[155] Yeşilbursa, a.y., s. 81
[156] Sever, a.g.e., s. 147-150
[157] Sever, a.e., s. 150-151
[158] "İngiliz-Irak Anlaşması", **Akşam**, 2 Nisan 1955
[159] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 117

Irak 1955 Nisan'ında Pakistan'ı pakta girmeye davet ederken İngiltere de bu konuda mutabık olmuştur.[160]

İran Şahı Rıza Pehlevi'nin çok eski bir ziyaretinin iadesi maksadıyla Celal Bayar'ın İran'a 1955 Eylül'ünde yaptığı ziyaret, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri çok sıkı ilişkilerin bulunmadığı komşu ülke ile bir ilk temas ziyareti olmuştur. Seyahat vesilesiyle İran'ın Türk-Irak-Pakistan-İngiltere Paktı'na katılacağına dair haberler çıkmıştır.[161] Şah'ın Ekim'deki meclis açılış nutkunda tarafsızlık politikasına son verileceğini açıklaması, Bağdat Paktı'na katılma ihtimalini gündeme getirmiştir.[162] Zira Bayar'ın ziyaretinin asıl konusunun da bu olduğu bellidir. Bu durum Mısır'ı rahatsız etmiştir.[163] Şah'a göre tarafsızlık İkinci Dünya Savaşı'nda İran'a bir fayda sağlamamış, aksine zarar vermiştir. Şah, BM'ye uygun olarak çıkarlarına göre savunma birliklerine girmenin gerektiğini söylerken, İran Başbakanı da bunu destekler açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuşmaları takiben 11 Ekim'de İran hükümeti Bağdat Paktı'na iltihak ettiğini beyan etmiştir.[164]

İran ile Rusya arasında 1901'de yapılan bir anlaşma Sovyetler Birliği'ne, çıkarlarını tehlikede gördüğü anda İran'a askerlerini sokma hakkı veriyordu. Dolayısıyla İran'da Sovyetler Birliği karşısında bir endişe her daim sürüp gitmekteydi. Bağdat Paktı'na katılım kararından sonra Sovyetler Birliği'nin İran'a verdiği bir notada "Batılılar tarafından kurulan mütecaviz bir topluluğa"[165] girildiği ve bu şekilde Rusya'nın güvenliğinin tehlikeye düşürüldüğü ileri sürülüyordu. İran'ın cevabında ise bu paktın BM Anayasasına uygun olduğu söylenirken Rusya ile münasebetlerin bozulmasının söz konusu olmadığı belirtilmiştir.

1955 Kasım'ında Bağdat Paktı üyeleri Bağdat'ta toplandığı ilk Konsey toplantısıyla NATO ile SEATO arasındaki ittifak manzumesinin kurulduğu düşünülmüştür. Kuzey Kuşağının eksik halkası böylece tamamlanmış oluyordu. Ancak bu halkanın kendi içinde eksiklikleri vardı. Zira kuşağın Ortadoğu boyutunu oluşturan bu halkada Irak

[160] "Pakistan'ı Davet", **Akis**, Sayı: 48, 9 Nisan 1955, s. 10
[161] "İran Yolunda", **Akis**, Sayı: 71, 17 Eylül 1955, s. 10
[162] **Vatan**, 19.10.1955
[163] **Zafer**, 09.10.1955
[164] "İran: Zincirin Son Halkası", **Akis**, Sayı: 76, 22 Ekim 1955, s. 16-17
[165] A.y.

dışında bir Arap ülkesi bulunmuyordu. Bu toplantıda Batı yanlısı olup kararsız tutum sergileyen iki Arap devleti olan Lübnan ve Ürdün'ü pakta çekmenin tek yolunun bir İsrail tecavüzüne karşı paktın Arap ülkelerini himaye etmesi olduğu fikri Türkiye tarafından ısrarla savunulmuştur.[166] Zira Arap ülkeleri için Sovyet tehdidi gibi bir endişeden söz edilemiyordu.

Sovyetler Birliği ile sınırdaş olan Türkiye'nin Sovyet talepleri karşısında yaşadığı endişenin Arap dünyasında bir karşılığı yoktur. Dolayısıyla Arap ülkelerinde Rusya'dan gelen herhangi bir dostluk veya yardım teklifi Türkiye'deki gibi kuşku ile karşılanmamıştır. Arap ülkelerine paktı cazip kılmanın yolu Arap dünyasının ortak düşman olarak gördüğü İsrail'e karşı bir söylem geliştirmek olabilirdi. Bir diğer seçenekse Batıdan gelecek yardımların en az Sovyetler Birliği'nin sundukları kadar cazip kılınabilmesiydi. Bunların her ikisinin gerçekleşmesi halinde Bağdat Paktı bölgede tam olarak amacına ulaşabilecek, Ortadoğu Batıya bağlanmış bir hal alabilecekti. Fakat her iki seçenek de çelişkiler barındırıyordu. Zira İsrail karşıtı bir söylem geliştirilmesi, her şeyden önce ABD'nin kabule yanaşmayacağı bir şeydi. Keza yardım konusunda da Batının endişeleri söz konusuydu. Bölge ülkelerinin bekledikleri gibi koşulsuz ve karşılıksız yapılacak yardımlar boşa gidebilirdi. Durum böyle olunca Türkiye'nin istediği gibi bir pakt gerçekleştirmesi aslında hayalden öteye gidememiştir. Zira Batı adına Batının kabul etmeyeceği bir söylemle yardım taahhütlerinde de bulunamazdı. Türkiye'nin getireceği teklifler ne kadar iltifat görürse, Batı ile işbirliği adına kurulan pakt o derece Batıdan uzaklaşacaktı. Nitekim ABD'nin dâhil olmaması, Eisenhower doktrini sonrasında değişen politikaları bunun en açık göstergesi olmuştur.

1955 Aralık ayında Bulganin ve Kruşçev'in, Hindistan ziyaretinin sonunda Afganistan'a giderken uğradıkları Keşmir'de, Keşmir meselenin hallinin ancak Hindistan'a bağlanmasıyla mümkün olacağını söylemeleri karşısında Bağdat Paktı üyelerinden en ufak bir ses çıkmamıştır.[167] Pakistan'ın Hindistan karşısında yalnız bırakılması anlamına da gelebilecek olan bu durum Bağdat Paktı'nın işlerliğini de sorgulatmıştır. Bu dönemde İran ile Türkiye arasında da Bağdat Paktı ile kurulan bağ haricinde çok

[166] "Yeni Bir Halka", **Akis**, Sayı: 81, 26 Kasım 1955, s. 10
[167] "Hindistan: Dönen Dolaplar", **Akis**, Sayı: 85, 24 Aralık 1955, s. 16

fazla yakın münasebet söz konusu değildir.[168] Görünen oydu ki Bağdat Paktı üyelerinin kendi aralarında bir yakınlık söz konusu değildi ve pakta başka ülkeleri çekmeye çalışmadan önce bu bağların kuvvetlendirilmesi gerekmekteydi.

Bağdat Paktı, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasının bir ürünü olarak etrafında kurulmakta olan güvenlik çemberinin bir halkası olarak düzenlenmiştir. Fakat pakt bu konuda başarılı bir sonuç gibi görünse de, Batıya karşı tepkili olan ülkeler ziyadesiyle Doğu bloğuna yaklaşmışlardır. Mısır'ın Çekoslovakya ile yaptığı silah anlaşması da genel anlamda Batıya bir tepkinin neticesidir. Nâsır başka devletlerin şart ve koşullar öne sürerek silah yardımı yapmak istediğini, mezkûr anlaşmada ise sadece karşılıklı ticaret olduğunu ileri sürmüştür.[169] Fakat her ne olursa olsun Çekoslovakya bir Doğu bloğu ülkesiydi. Nâsır'a göre Bağdat Paktı, Türkiye'nin Batı ile iyi ilişkileri Ortadoğu'ya dayatma çabasından ibarettir.[170] Türkiye Batı ittifakı temelinde bir pakt kurmaya çalışırken, Arap ülkelerinin İsrail konusundaki tutumları karşısında etkili bir söylem ve politika üretememekteydi. Bu konuda yapılacak bir hareket de Batıda destek bulmayacaktı. Mısır'ın pakt karşıtı hamleleri, Türkiye'nin etkin bir politika üretememesi ve pakt üyesi devletlerin aralarında samimi bir bağ bulunmaması gibi nedenler, paktın asıl amacı olan Sovyetler Birliği'nin bölgedeki etkinliğini dizginleme işlevini yerine getirmesini engellerken, Türkiye üzerinden geliştirilen Batı karşıtlığını da körüklemiştir.

29 Ekim 1956'da Süveyş krizinin çatışma boyutu patlak vermiştir. İsrail Sina üzerinden Mısır'a saldırmış, İngiltere ve Fransa da Kanal bölgesini işgal etmişlerdir. 7 Kasım'da Tahran'da, İngilteresiz olarak toplanan Bağdat Paktı üyeleri bu konuda tepki göstermişlerdir. İngiltere de aslında bu davranışıyla bölgede bütün etkisini kaybetmenin endişesini hissetmiş ve pakt üyelerinin tepkilerine karşı ılımlı cevaplar vermek zorunda kalmıştır. Türkiye, Kasım ayında İsrail'deki büyükelçisini geri çekerken Arap iltifatını kazanabileceğini düşünmüştür.[171] Ancak bu diplomatik hamle yeterli olmamıştır. Nitekim ilişkiler maslahatgüzar seviyesine indirilse de, İsrail'i gücen-

[168] 15 Mayıs 1956'da Pehlevi'nin Türkiye'yi ziyareti ile bu bağların kuvvetlenmesi beklenmiştir: "Kapaktaki Hükümdar: Şehinşah Muhammed Rıza Pehlevi", **Akis**, Sayı: 105, 12 Mayıs 1956, s. 5
[169] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 69-71
[170] Kürkçüoğlu, a.e., s. 1
[171] **Cumhuriyet**, 27.11.1956

dirmeyecek ifadeler kullanılmaya dikkat edilmesi ve ticari ilişkilerde hiçbir değişikliğin olmaması, bu hamlenin sembolik kaldığını göstermiştir.[172] Sonuç olarak, Arapların iltifatını kazanmak şöyle dursun, Süveyş krizi sonrasında İsrail ile ilişkilerde de yaşanan soğukluk Türkiye'nin yanına kâr kalmıştır.

İngiltere'nin Süveyş politikasının etkisiyle Irak başbakanı Nuri Sait de, hem Irak'ta hem de Arap dünyasında gözden düşmeye başlamıştır. Bu durumun farkında olarak, İngiliz karşıtı bir söylem geliştirmeye çalışan ve İngiltere'nin katıldığı Bağdat Paktı toplantılarına Irak'ın katılmayacağını bildiren Sait, ABD'nin de İngiltere'yi desteklemediğini göstermesi gerektiğini, aksi takdirde Arapların yüzlerini hepten Moskova'ya döneceklerini dile getirmiştir.[173] Tüm bunlara rağmen Irak'ta, 'İngiliz dostu' şöhretiyle tanınan Nuri Sait ve İngiltere aleyhindeki nümayişler sürmüştür.

Bağdat Paktı'yla bütün Ortadoğu'nun Batılı bir ittifak çerçevesinde birleştirilmesi düşünülse de tam tersi olmuş, Arap dünyası cephelere ayrılmıştır. ABD için bu pakt tek başına artık bir şey ifade etmiyordu. Ortadoğu'nun bütünüyle Komünizm karşısında birleştirilmesi için Nâsır'ın güçlendirilip Bağdat Paktı'nın zayıflatılmasında bile bir sakınca yoktu. Bununla birlikte pakt hepten gözden çıkarılmamıştır. ABD Süveyş Krizi sonrasında, toprak bütünlüklerinin korunması teminatı vererek Türkiye, İran ve Pakistan'a paktın arkasında durduğu izlenimi vermiştir. Irak'ta ise artan nümayişler sonucu örfi idare ilan edilmiştir.[174] Zira 'İngiltere'nin müstemlekecilik oyunu' olduğu düşünülen Bağdat Paktı'na karşı şüpheler giderilememiştir. Bu süreçte Irak kralının tahtını ve Nuri Sait'in iktidarını koruma çabaları gittikçe daha zor bir aşamaya geçmiştir.

1956 Aralık ayı sonlarına doğru Irak ve diğer Arap ülkelerinde Nuri Sait aleyhtarı gösteriler artmıştır. Buna Batı taraftarlığı ve Türkiye ile olan işbirliğindeki ısrarı neden olmaktaydı. Sait'e karşı olan nümayişlerde İngiliz ve Türk olan her şey de hedef haline gelmekteydi. Amman'daki Türk büyükelçiliği taşlanırken "Kahrolsun Nuri Sait!"[175] sloganları atılıyordu. Bu durumu ABD görüyor ve politikasını şahıslarla

[172] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 307
[173] "Orta Doğu: Uzaklaşan Harp Bulutları", **Akis**, Sayı: 134, 1 Aralık 1956, s. 16-17
[174] "Washington'dan Gelen Teminat", **Akis**, Sayı: 135, 8 Aralık 1956, s. 12-14
[175] "Belalı Dost", **Akis**, Sayı: 137, 22 Aralık 1956, s. 17-18

ilişkilere endekslemiyordu. Akis dergisi, ABD'nin Lübnan Dışişleri Bakanı vasıtasıyla Ortadoğu'da yeni bir barış formül geliştirmeye çalıştığını dile getirmekteydi:

> "… Bunu Amerika görüyordu, peki Sait'in başka müttefikleri de görebilecek miydi? Amerika'nın yeni dostu Mısır veya Irak değil, Lübnan ve onun yeni Dışişleri Bakanıydı… Ortadoğu'da hakemlik yerine muharipliği seçen Türkiye bu rolü Lübnan'a kaptırıyordu…"[176]

Türkiye'nin Irak ile olan yakınlığında mesafeyi korumaması eleştirilirken, kişisel dostluklardan ziyade devlet düzeyindeki ilişkilerin önemsenmesi ve devletin çıkarları doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği savunulmaktadır. 1956 Aralık ayında Nâsır yanlısı Ürdün parlamentosu Irak Kralı Faysal'a Nuri Sait'i kovmasını isteyen bir mesaj göndermiş, buna karşılık Irak parlamentosu da Ürdün'ün 15. Vilayet olarak derpiş edilmesi hususunda bir kanun teklifini gündeme almıştır.[177] Bu durum Ortadoğu'da birbirine yakın görünen ülkelerin dahi ilişkilerinde her an bir krizin patlak verme ihtimalinin gündemde olduğu çok hassas bir döneme girildiğini göstermektedir. Durum böyleyken şahsi dostluklara endekslenen bir dış politika anlayışı hükümete zarardan başka bir şey getiremezdi.

1957 Şubat'ında Karaçi'deki olağan Bağdat Paktı toplantısı öncesi Türkiye, İran, Pakistan ve Irak liderleri Ankara'da toplanmışlardı. Nuri Sait, Arap dünyasındaki tepkiler nedeniyle İngiltere'nin pakttan çıkarılmasını istiyordu. Menderes ise İran Şahıyla birlikte bu fikre karşı çıkmıştı. Toplantı sonrasında yayınlanan bildiride "Pakta üye dört Müslüman devlet"[178] ibaresi yer alıyordu. Bu, İngiltere'ye karşı, net olmasa da pakt üyelerinin tavrının devam ettiğini de gösteriyordu. Ancak çelişkili bir tutum sergilenmesi paktın samimiyetini ve işlerliğini sorgulatmaya devam etmiştir.

Bu toplantılardan Türkiye'nin Bağdat Paktı'nı temsilen NATO toplantılarında konuşması kararı alınmıştır.[179] Aralık 1956'daki NATO Bakanlar Konseyi toplantısında Menderes, bir diplomatik not dağıtarak Ortadoğu'daki durumun NATO'nun devamlı takip etmesi gereken bir konu olduğunu bildirmiştir.[180] Ona göre NATO ile Bağdat

[176] A.y.
[177] "Gizli Harp", **Akis**, Sayı: 138, 29 Aralık 1956, s. 14-15
[178] "Hepimiz Birimiz İçin", **Akis**, Sayı: 142, 26 Ocak 1957, s. 6-8
[179] A.y.
[180] Yeşilbursa, a.y., s. 84

Paktı arasında daha sıkı bağlar kurulmalıydı. Bu bağlamda iletişim artırılmalı ve askeri planlar konusunda koordinasyon sağlanmalıydı.

Irak Veliaht Prensi Abdülillah 1957 Mart başında ABD'ye yaptığı ziyarette, tahrip olan petrol boru hatları gerekçesiyle yardım taahhüdü almıştır. Bu ziyareti asıl önemli kılan ise, Kral Suud'u Eisenhower'ın iknası sonucunda, Suudi Arabistan ile Irak'ın görüşebilecek bir pozisyona gelmiş bulunması olmuştur.[181] Abdülillah'ın temin edemediği tek şey ise ABD'nin Bağdat Paktı'na katılması olmuştur. Zira ABD başından beri katılmaması bir yana, bu kritik süreçte de paktı kurtarmak değil, Ortadoğu'da farklı stratejiler üretmek peşindeydi. Irak'ta ise yönetim bir siyaset takip ediyordu, ancak kendi halkının reaksiyonundan emin değildi.

Eisenhower doktriniyle ilgili geniş yetkilere sahip büyükelçi James Richards'ın 1957 Mart ayı sonundaki Türkiye ziyaretinde Başbakanlıkta yapılan görüşmede, ABD'nin Bağdat Paktı'nın askeri komitesine katılacağı kararı açıklanmıştır.[182] Bunun dışında ABD pakt üyelerinin müşterek projelerinin finansmanını da sağlayacaktı. Bu bağlamda Türkiye-İran-Irak arasındaki kara ve demiryolu projeleri desteklenecekti. Bu destek, yardımların iktisadi olduğu kadar askeri gayelerinin de olduğunu gösteriyordu. Eisenhower doktrini'yle Bağdat Paktı'na toplam 12,5 Milyon dolar yardım yapılmıştır.[183] Bu yardımların büyük kısmı iletişim ve ulaşım üzerine harcanmıştır.

ABD'nin Bağdat Paktı'nın askeri kanadına girmesi, Süveyş Krizi sonrası İngiltere ve ABD'nin en üst seviyedeki buluşması olan, Bermuda'daki MacMillan-Eisenhower görüşmelerinden hemen sonraya denk gelmektedir.[184] Eisenhower doktrininin gayesi, Bağdat Paktı üyeleriyle birlikte Suudi Arabistan, Suriye, Ürdün ve Mısır'ı Komünizme karşı birleştirmektir. Paktın askeri kanadına katılma kararıysa ABD'nin Nâsır'ı yola getirme ümidinin azaldığını göstermiştir. Nâsır'ın, İsrail gemilerinin Süveyş Kanalından geçirilmemesi konusunda ve Gazze meselesinde takındığı tutumun ABD'nin bu kararında etkili olmuştur.[185]

[181] "Misafir Prens", **Akis**, Sayı: 148, 9 Mart 1957, s. 8-9
[182] "Görülmemiş Bir Elçi", **Akis**, Sayı: 151, 30 Mart 1957, s. 12-13
[183] "Dış Yardım: Cömertlik", **Akis**, Sayı: 160, 1 Haziran 1957, s. 16
[184] Bermuda görüşmeleriyle ilgili ayrıntılar için bkz. yuk. "İngiltere ile İlişkiler ve Ortadoğu…"
[185] "Bermuda Hediyesi", **Akis**, Sayı: 151, 30 Mart 1957, s. 16-17

Öte yandan pakta askeri kanattan katılmak ABD'ye herhangi bir garanti veya taahhüt sorumluluğu getirmemiştir. Önceden verilmiş taahhütler zaten mevcuttu. Dolayısıyla bu karar daha ziyade siyasiydi. Bununla birlikte İngiltere, Fransa ve İsrail'de bu haber sevinçle karşılanmıştır. Zira ABD Nâsır'a karşı somut anlamda cephe alıyor ve müttefiklerinden ayrı bir politika izlemekten vazgeçmiş gibi görünüyordu. Bağdat Paktı üyeleri için de benzer bir durum söz konusuydu. Süveyş Buhranından beri tam kadro toplanamayan pakt bu vesileyle tekrar bir araya gelebilecekti. ABD'nin bu tutumu Nuri Sait hükümetinin durumunu kuvvetlendirecekti ve İngiltere aleyhindeki tutumunu yumuşatabilmek için bir zemin hazırlayabilecekti. Mısır, Suriye ve Sovyetler Birliği'nin karara tepkisi olmuştur. Aslında bu, Mısır ve Suriye'nin Eisenhower doktrinini kabul ederek kendisinden uzaklaşması ve Ortadoğu'nun kapılarının kendisine kapanması ihtimalini ortadan kaldıracak bir tutum olduğu için, aslında Sovyetler Birliği'nin işine gelen bir karardı.

ABD'nin Bağdat Paktı askeri kanadına katılışı Amerikan basınında ise çok önemli bir haber değilmiş gibi verilirken, sadece fiili durumun hukuki bir zemine geçmesi olarak yorumlanmıştır. Bu karar yardım programlarında bir değişiklik getirmeyecekti. Amerikan yetkilileri de Türkiye'den Pakistan'a uzanan bir radar zinciriyle ilgileniyordu. Bermuda'dan sonra İngiltere'nin de ABD ile görüş birliğine vardığı iddia edilebilirdi. Fakat Dulles'ın açıklamaları bu yönde değildi, "Ortadoğu'da sulhun temini gayesine bağlıyız ancak bunu nasıl temin edeceğimizi bilmiyoruz"[186] mealindeki sözlerinden anlaşılan, ABD'nin bölge üzerinde henüz net bir politika belirlemediği fikrini uyandırmaktaydı. İngiliz ve Fransız gazetelerinde ise ABD'nin pakta katılmasının avantaj getirmeyeceği, bu kararın Hindistan ve Mısır gibi Bağlantısız ülkelere yarayacağı, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek tecavüzlere karşı daha açık bir tavır olmakla birlikte bölgedeki endişelerin temel kaynaklarına hitap etmeyen bir durum olduğu ifade edilmekteydi.[187] Batıda resmi makamlarca ABD'nin paktın askeri kanadına girme kararı olumlu karşılanırken basında bu duruma şüpheyle yaklaşılmaktaydı. Mısır ve Suriye basını ise, ABD'nin de İngiltere gibi sömürgeci emelleri olduğunu yazıyorlardı. Tüm bunlar düşünüldüğünde büyükelçi Richards'ın işi oldukça zor

[186] "Amerika'nın Kararından Sonra", **Akis**, Sayı: 152, 6 Nisan 1957, s. 18-20
[187] A.y.

gibi görünmekteydi. Zira bölgedeki sorunların çözülmesi hususunda, onu görevlendirenlerin de aslında net bir fikri olduğu söylenemezdi.

1957 Haziran'ında Karaçi'de düzenlenen Bağdat Paktı toplantısında Menderes, "Paktın şimdiye kadar müspet bir ilerleme kaydedebilecekken nefsini müdafaa için menfi bir mücadele içinde bulunduğunu" kaydetmiştir. Menderes'e göre bu durum ABD'nin pakta olan desteğindeki tereddütlerinden ileri gelmekteydi.[188] Şimdiyse ABD askeri kanada katılarak paktın durumunu kuvvetlendiriyordu. Ancak bu, paktı kurtarmak için geç kalınmış bir hamleydi.

Bağdat Paktı'nın Müslüman üyeleri 1957 Aralık başında Ankara'da toplanarak NATO toplantısında yine Türkiye'nin Müslüman müttefiklerinin haklarını savunması için bir rapor hazırlamışlardır. Birinci konu Ortadoğu'daki Sovyet sızmaları, ikincisi ise Arap-İsrail anlaşmazlığının Araplar lehine çözülmesiydi.[189] Böylece Türkiye Aralıktaki NATO Konseyi toplantısında paktın güçlendirilmesi, ABD'nin tam üye olması ve NATO'nun Güneydoğuya genişletilmesi gibi konuları savunacaktır.[190]

Paris'teki NATO zirvesinde Menderes Ortadoğu meselesinin hallinin İsrail'in 1947 sınırlarına çekilmesiyle mümkün olduğunu savunarak özellikle Irak'ın isteğini yerine getirmiştir. Ona göre Ortadoğu'daki Sovyet emellerinin önüne geçilmesinin diğer önemli ayağı, paktın takviye edilmesi, yani ABD'nin de tam üye olmasıydı. Ancak bu fikir NATO'da İngiltere'nin kısmi desteği dışında bir karşılık bulmamıştır. ABD NATO'da Ortadoğu ile ilgili herhangi bir kararın alınmasına bizzat karşı çıkmaktaydı.[191] Bu durum Türkiye'nin Bağdat Paktı üyelerini temsil etmesinin NATO'da pek de kabul görmediği anlamına geliyordu. Keza İskandinav ülkeleri de Atlantik Paktı'nın genişletilmesi fikrine karşıydı. Hazırlanan nihai tebliğde Ortadoğu ile ilgili Türkiye'nin herhangi bir tezinden bahsedilmezken, Amerikan tezlerinin yumuşatılarak benimsendiği ortaya çıkıyordu. Yabancı basına göre Türkiye 'kraldan fazla kralcı' bir tutum sergilemişti ve bu durumdan 'kral' (ABD) bile memnun değildi.[192]

[188] "Karaçi'deki Bağdatlılar", **Akis**, Sayı: 161, 8 Haziran 1957, s. 10
[189] "Fikri Alınanlar, Müdafaa Silahları", **Akis**, Sayı: 188, 14 Aralık 1957, s. 9
[190] "Türkiye ve NATO", **Akis**, Sayı: 188, 14 Aralık 1987, s. 23
[191] "Tarihi Arap Dostlarımız", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-9
[192] "Bir Vazife Bekliyor", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-9

1958 Ocak ayında Dulles'ın Bağdat Paktı toplantısına katılmak üzere Ankara'ya geleceği haberi, Türk basınında ABD'nin pakta tam anlamıyla dâhil olacağı şeklinde yorumlanmıştır. Aslında ABD'nin Bağdat Paktı'na olan ilgisi ve bu toplantıya katılım kararı, Bermuda'da varılan mutabakatın bir neticesiydi. Batı basınında Türkiye'nin NATO'daki teklifleri anlamsız olarak değerlendirilirken, Arap ülkeleri ise kendi fikirleri olmadan NATO'nun alacağı kararları tanımayacaklarını belirterek, Türkiye'nin kendilerini temsil etmediğini resmen bildirmişlerdir.[193]

2.3.2.2. Pakta Tepkiler ve Ortadoğu'da Soğuk Savaş

Bağdat Paktı'nın başlıca amacı bölge devletlerini ortak bir teşkilat içinde toplamakken sonuç ise beklenenin tam tersi şekilde olacaktır. Pakta Irak'tan sonra İran ve Pakistan dışında başka bir Ortadoğulu ülke girmemiştir. Böyle olunca pakt, Arap olmayan Kuzey Kuşağı ile Arap Ortadoğu arasındaki mesafeyi açmaktan başka bir şeye yaramamıştır. Literatürde Bağdat Paktı'na Mısır'ın karşı çıkışı ve bundan sonraki süreçte Türkiye karşıtı bir tutum sergilemesinin Bağdat Paktı'nın ODK'nın devamı olarak görülmesinden ileri geldiği görüşü hâkimdir. Ancak bu pakt bir İngiliz projesi değil, Kuzey Kuşağı çerçevesinde bir Amerikan projesinin ürünüdür. İngiltere'nin buradaki dahli, bölgedeki kendi çıkarlarını korumak ve nüfuz alanlarını muhafaza etmek amaçlı olmuştur. İngiltere ile ABD'nin yakın işbirliği içinde görünmesi ve pakta katılımı, bu politikaların İngiliz stratejisinin devamı gibi görünmesinde etkili olduğu gibi, ABD'nin de aynı şekilde yeni emperyalist olarak görülmesine neden olmuştur. Bu da, başta Mısır olmak üzere bölge devletlerindeki antiemperyalist tepkileri Bağdat Paktı gibi girişimlerin üzerine çekmiştir. Türkiye'nin İngiltere'den çok ABD'ye bakarak hareket etmesi bu açıdan durumu değiştirmemektedir. Nihai olarak Bağdat Paktı'na önayak olan Türkiye, bölgede 'emperyalistlerin kuklası' gibi görülmüştür.

Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan 1955 Mart'ında yeni bir pakt yapacaklarını ve Türk-Irak Paktı'na katılmayacaklarını beyan etmişlerdir. Mısır, 1955 Ekim'inde Su-

[193] "Horoz Şekeri", **Akis**, Sayı: 191, 4 Ocak 1958, s. 6-7

riye ve Suudi Arabistan'la ayrı ayrı güvenlik anlaşmaları imzalayarak Bağdat Paktı karşıtı cephe oluşumunu sürdürmüştür.[194] Türk-Irak Paktı'nın imzalanmasıyla başlayan süreçte Arap ülkeleri arasında geniş bir gedik açılmıştır. Irak'ın İngiltere ile birlikte hareket ettiği ortadaydı. Ürdün ve Lübnan'da pakta yönelik olumlu temayüller mevcutken, Suriye'de ise başından beri olumsuz bir hava esmekteydi. Akis dergisinde henüz paktın ilk günlerinde Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı yaklaşımına karşı, bu ülkelerin yeni kurulmuş oldukları ve siyasi kültürlerinin Batılı anlamda bir rejim benimsemiş olan Türkiye'deki anlayıştan farklı olduğu dile getirilmiştir:

> "Ortadoğu memleketleriyle bir uyuşma yoluna girerken milletimizin bilmesi gereken nokta, bu bölgedeki devletler aşiret olmaktan henüz tam manasıyla kurtulmuş değillerdir. Bugün verilen kararların yarın bozulması, bugün girişilen taahhütlerin yarın unutulması her an için muhtemeldir…"[195]

Fransa'nın Türk-Irak Paktına karşı tutumundaysa, söylem olarak bölge güvenliğini dile getirirken asıl sorunu bölgeyle ilgili projelerden haberdar ve ortak edilmeyişiydi. Lübnan ve Suriye bağımsızlıklarını kazandıktan sonra bölgeyle ilişkisi kalmayan Fransa, yine de aktif bir rol üstlenmeye çalışıyor ve buna da kültürel bağlarını dayanak gösteriyordu. 1950'de ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye bir pakt girişiminde bulunmuş, ancak bu gerçekleşmemiştir. Bağdat Paktı'ndaysa Fransa dışarıda bırakılmaktaydı ve Türk-Irak anlaşmasına karşı çıkarak Mısır'ı desteklemekteydi. Hâlbuki aynı süreçte Mısır, Kuzey Afrika'daki Müslümanları Fransa'ya karşı desteklemekteydi. "Arap Sesi radyosu Kuzey Afrika yerlilerini Fransızları kesmeye davet ettiğinde karşılıklı sert notalar teati edilmişti."[196]

Pakta karşı muhalif bir tutum sergileyen Fransa'ya Türk hükümeti ise hiç kızmamış, hatta bilakis katılmayı teklif etmiştir.[197] Bu şekilde, Suriye ve Lübnan üzerinden politika üreten Fransa'nın reaksiyonu hafifletilmek istenmiştir. Zira Türkiye'nin buradaki asıl hedefi, kararsız bir durumda olan Lübnan'ı çekebilmektir. 1955 Nisan'ında Türkiye'yi ziyaret eden Lübnan lideri Chamoun, paktı desteklese dahi Suriye ile olan yakın ekonomik ilişkiler nedeniyle temkinli davranmak durumundaydı. İngiltere'de hükümetin Bağdat Paktı'na katılma kararı almasından sonra, Türkiye'de ABD ve

[194] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 285
[195] "Araplar Arasında Çatlak", **Akis**, Sayı:40, 26 Şubat 1955, s. 27
[196] "Fransa'nın Durumu", **Akis**, Sayı: 45, 19 Mart 1955, s. 17
[197] "Lübnan Girecek mi?", **Akis**, Sayı: 46, 26 Mart 1955, s. 4-5

Fransa'nın da İngiltere'yi takip ederek pakta katılacakları düşünülmüştü. Arap devletlerinin katılımı olmaksızın paktın amacına uygun bir vaziyet almayacağı düşüncesindeki Türk hükümetine göre bu gelişme gerçekleşirse Lübnan pakta girmeye ikna edilebilirdi.[198] Böyle bir durumda Lübnan'ı Ürdün'ün takip edeceği ve paktın amacına uygun bir şekilde Arap dünyasını etrafında toplayabileceği varsayılmıştır. Chamoun'sa, sınır sorunlarının halledilmesi ve Suriye'nin pakta girmesinin temin edilmesi halinde Lübnan'ın pakta girebileceğini ifade etmiştir. Yani Lübnan'ın pakta gireceğine dair herhangi bir işaret yoktur. Lübnan'ın Türkiye ile bir sınırı olmadığından pakta katılmasının anlamsız olacağını savunan Chamoun'un, aynı şekilde Suriye'yi de sınırdaş olmadığı Mısır ve Suudi Arabistan tarafından oluşturulacak pakta katılmamaya ikna etmeye çalışması, en azından pakt lehine bir hamle olarak düşünülmüştür.[199] Lübnan bu süreçte Batı yanlısı bir yönetime sahip olmakla birlikte, aslında bölgede yaşanan kutuplaşmada taraf olmamaktan yanadır.

Mısır, Lübnan ve Suriye'de yapılan gösterilerde asıl hedef İngiltere iken Türkiye aleyhtarı söylemler de söz konusu olmuştur. Mısır basınında Türkiye'nin "Batının köpeği"[200] olarak karikatürize edilmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk defa Ortadoğu'da Türkiye'ye yönelik bu denli sert ifadelerin gündeme gelmesi bakımından önemlidir. Türkiye ise Ortadoğu'da Batı adına, Batı çıkarlarına uyumlu olarak bir pakt kurmak istemiş ve Bağdat Paktı ile bunu gerçekleştirdiğini düşünmüştür. Gelgelelim bu pakt, Ortadoğu ülkelerinde olumlu karşılanmak şöyle dursun tam tersine tepki ile karşılanmış, bölge ülkeleri ile Türkiye arasında bir yakınlaşmadan ziyade daha da derinleşen bir kutuplaşmayı doğurmuştur. Sovyetler Birliği'nin politikaları, Nâsır'ın bölgedeki etkileri gibi sebeplerin Türkiye karşıtlığını körüklediği iddia edilse de, aslında temel neden Türkiye'nin bölge ülkelerinin politikalarını ve tabanlardan gelen sesleri doğru okuyamaması olmuştur.

Mısır, Fransa, Sovyetler Birliği ve Suudi Arabistan'ın tepkileri Arap ülkelerini paktan uzak tuttuğu gibi, üye olan tek Arap ülkesi olarak Irak'ı da Arap dünyasında yalnızlaştırmıştır. Nâsır'ın Bağdat Paktı'nın Arap Birliği'ne karşı bir tehdit olduğu dü-

[198] "Lübnan'dan Gelecek Misafir", **Akis**, Sayı: 47, 2 Nisan 1955, s. 7
[199] "Yeni Metotlar", **Akis**, Sayı: 48, 9 Nisan 1955, s. 9
[200] Yeşilbursa, a.g.e., s. 73-74

şüncesini çok defa dile getirdiği bilinmektedir. Nitekim Bağdat Paktı, Arap dünyasında Irak ve Mısır merkezli bir Arap Soğuk Savaş'ına[201] da neden olmuştur. Mısır ve Suriye yeni bir Arap Paktı kurma isteklerini açıkladıklarında Menderes buna tepki göstermiştir. Özellikle komşuluk vurgusuyla Suriye'yi eleştirmiş ve Suriye'ye bir nota verilmiştir.[202] Buna karşılık Suriye, bu yeni girişimin Bağdat Paktı'na karşı değil, İsrail'e karşı Arap ülkelerini koruma amaçlı olduğunu iddia etmiştir. Türkiye bu girişimle Irak'ın Arap dünyasından tecrit edilmeye çalışıldığını söylerken, Suriye bunu reddetmiş ve karşılıklı notalaşmalarla Suriye ile ilişkiler de iyice gerilmiştir.[203]

Türkiye, Batı ile işbirliği yapmak istemeyen, Sovyetler Birliği'ni de yakın bir tehdit olarak görmeyen Arap ülkelerini anlayamamış, onların da kendi güttüğü endişeleri güdeceğini ve Batı ile uyumlu bir politika izlemeyi kaçınılmaz olarak gördükleri zannıyla hareket etmiş gibi görünmektedir. Bağdat Paktı'na karşı Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan, Arap Birliği üzerinden söz konusu karşı paktın ilk adımlarını attıklarında Lübnan ve Ürdün, Batı yanlısı olmakla birlikte birer Arap ülkesi olmanın çelişkisiyle kararsız kalmışlardır. Bağdat Paktı'nın hedef kitlesinin Arap ülkeleri olması hasebiyle İsrail'e karşı bir pakt havası uyandırılması İsrail'in de tepkisini çekmiştir. 13 Ocak 1955'teki Türk-Irak bildirisinde bir İsrail saldırısı halinde Türkiye Irak'ın yardımına koşacağını taahhüt etmiş, ayrıca İsrail'in 1947 sınırına çekilmesi gerektiğini belirtmiştir.[204] Irak Batı güdümlü bir görüntü vermemek adına İsrail karşıtı söylemleri pakta dâhil ederken, bunun sonucu olarak Türkiye'ye İsrail tepki gösteriyordu. Türkiye bu süreçte ne İsrail dostu olabilmiş, ne de tam anlamıyla İsrail karşıtı bir görüntü çizebilmiştir. Dolayısıyla bu net olmayan tutum hem Arap hem de İsrail tarafında muteber olmayan ve tepki çeken bir tutum olmuştur.

Celal Bayar'ın 1955 Kasım'ındaki Ürdün ziyaretinde Kral Hüseyin'le birlikte İsrail sınırında görevli Arap lejyonunu teftiş etmesi, Türkiye'nin Arap-İsrail sorununda

[201] "Arap Soğuk Savaşı" tabiri literatürde ilk defa Malcolm Kerr tarafından, 1958'den sonraki süreçte Nasır'ın Arap dünyasındaki lider pozisyonunu güçlendiren politikalarını ve bu süreçteki gelişmeleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bkz. Malcolm H. Kerr, **The Arab Cold War: Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals, 1958-1970**, Londra ve New York , Oxford University Press, 1971
[202] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 74-75
[203] Kürkçüoğlu, a.e., s. 75-76
[204] Türel Yılmaz, "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 5 Sayı 1, 2010, ss. 9-24

tarafsızlık iddiasına gölge düşüren bir hareket olarak yorumlanmıştır.[205] Ayrıca Bayar, "Ürdün'ün bir gün haksız bir tecavüze uğraması halinde Türk ordusunun Ürdün'ün yanında olacağını" söylemiştir.[206] Ürdün'le henüz imzalanmış bir ittifak söz konusu değilken böyle bir demeç verilmesi ülkeyi sıkıntıya düşürebilirdi:

> "Harbin bir an meselesi olduğu Orta Doğu'da Arap-Yahudi ihtilafı dolayısıyla böyle bir vecibenin meclis tarafından yüklenileceği şüphelidir. Eğer hükümetin böyle bir politikası varsa bu izah edilmelidir… Eğer İsrail'den Ürdün'e gelecek bir tecavüz dolayısıyla Türkiye'yi harbe sokmak hükümetin politikasıysa onu da tasvip etmediğimizi söylemeliyiz…"[207]

1955 Aralık ayının sonlarına doğru Ürdün'de Bağdat Paktı karşıtı hareketler yükselişe geçmiştir. Türk konsolosluğuna saldırılıp Türk bayrağı yakıldığı haberleri yalanlansa da, Türk Konsolosunun Kudüs'ün İsrail tarafına sığındığı ortaya çıkmıştır.[208] Aslında Ürdün kamuoyu Bağdat Paktı'na girmeye hazır değilken onları zorlamak böyle bir tepkiye neden olmuştur. 1956 başında Ürdün'de iki kere hükümet değişikliği yaşanıp istikrarsız bir seyir devam ederken İngiltere'nin aceleci bir politikayla yaptığı baskılar da ters tepmiştir. Ürdün kralı, Glubb Paşayı ihraç etmiş, yerine Nâsır'a yakın olan Hadi Ünab'ı getirmiştir.[209] Bu gelişme ile Ürdün'ün Bağdat Paktı'na katılması ihtimali hepten ortadan kalkmıştır. Mayıs'ta Ürdün ile Mısır arasında imzalanan askerî anlaşmaysa Ortadoğu'daki İngiliz nüfuzuna indirilmiş yeni bir darbe olmuştur. Irak'ın *Büyük Suriye* emelinden duyulan endişeyle (Bağdat Paktı'na çekme çabaları bu endişeyi artırmıştır) birlikte İngiltere'nin, Glubb Paşa'nın tasfiyesinden sonra yıllık 80 milyon Sterlin yardımı kesmesi de bunda etkili olmuştur.[210]

İngiltere'nin bölge üzerindeki politikaları gibi, Bağdat Paktı'na dâhil olması da Arap dünyasındaki olumsuz bir intibaı körüklemiştir. Zira bölge dışı ve üstelik Arapların bağımsızlık ve anti-emperyalist mücadelelerinin bir numaralı hedefi olan devlet İngiltere'ydi. İngiltere Bağdat Paktı'yla Irak'ın bir kapısından çıkıp yekdiğerinden girmiş oluyordu. Türkiye-Irak bildirisinden itibaren Nâsır, Irak'ı İngiltere ile işbirliği yaparak Araplara ihanet etmekle suçlamıştır. Nitekim Nâsır'ın bu propagandaları

[205] "Bayar'la Mutabık Değiliz", **Akis**, Sayı: 79, 12 Kasım 1955, s. 5
[206] A.y.
[207] A.y.
[208] "Müessif Hadise", **Akis**, Sayı: 86, 31 Aralık 1955, s. 14-15
[209] "Mart İçeri Glub Dışarı", **Akis**, Sayı: 96, 10 Mart 1956, s. 19-20
[210] "Çevrilen Dirsek", **Akis**, Sayı: 106, 19 Mayıs 1956, s. 19-20

etkili de olmuştur. 1958 darbesine kadar Irak yönetimi bir türlü rahat etmemiş ve sürekli Arap dünyasında 'Batı kuklası' görüntüsü vermeme çabası içinde olmuştur.

Bağdat Paktı'na karşı Mısır ve Suriye'nin karşı pakt girişimine Türkiye'nin tepkisiyse Irak dâhil bütün Arap ülkelerinde rahatsızlığa neden olmuştur. ABD'li ve İngiliz diplomatlar Türkiye'nin bu tutumu konusunda kendi hükümetlerini uyarmışlardır. ABD'nin Mısır büyükelçisinin Washington'a yolladığı mesajda Türkiye'nin Araplara yukarıdan bakan bir tutumu olduğu ve uzun vadede bir yakınlaşma isteniyorsa, Arap ülkelerini eşit gören ve daha ılımlı bir yaklaşım gerektiği söylenmekteydi.[211]

1957 yılında özellikle Ürdün'de yaşanan gelişmeler, gerek Bağdat Paktı'nın kaderi ve gerekse bu süreçte yaşanan krizler için önemli ipuçları barındırmaktadır. 1957 Nisan'ında Ürdün'de yaşanan hükümet kriziyle ordu, kral taraftarlarıyla Nâsır yanlıları olarak ikiye bölünmüştür. Suriye Ürdün'de bulunan birliklerine takviyelerde bulunurken, diğer yandan Irak da Ürdün sınırında asker yığmaya başlamıştır. Ürdün'de bulunan Filistinlilerin Kral karşıtı hareketlerde etkili olduğu söylentileri de söz konusuydu.[212] Mayıs'taki seçimi kazanan partiler Kral Hüseyin tarafından dağıtılmış, bunun üzerine Dulles 6. Filoyu Akdeniz'e gönderme kararı almıştır. Dulles'ın planı, Nâsır'ın dostlarını ondan uzaklaştırmaktı. Bu çerçevede Suudi Arabistan'ın Batıya yakınlaştırılması ilk adımdı. İkinci aşama Suriye'de Albay Saraç yerinden edilerek Nâsır'cıların zayıflaması ve hükümetin Batı ile işbirliğine hazır bir kıvama gelmesiydi. Üçüncü aşama ise Ürdün'ün Nâsır'dan koparılmasıydı.[213]

Kral Hüseyin, ilk önce Nâsır taraftarlarını hapsederek 10 milyon dolarlık Batı yardımını kabul etmiştir. Kitlelerin tepkisinden çekindiği içinse İsrail karşıtı tutumunu devam ettirirken, diğer yandan ülkesindeki Nâsır yanlısı Filistinlilere karşı da baskı uygulamaktaydı.[214] Suriye'deyse 1957 Mayıs'ındaki seçimlerde, Batıcı bilinen partiler dahi kitlelerin oylarını elde edebilmek için Batı karşıtı söylemlerle hareket etmişlerdi. Seçimin galibi Nâsır yanlıları olmuştur. Bu durumu "Ortadoğu'nun içinde bu-

[211] Sever, a.g.e., s. 137-138
[212] "Ürdün: Çöküntüye Doğru", **Akis**, Sayı: 154, 20 Nisan 1957, s. 12
[213] "Dulles Planı", **Akis**, Sayı: 157, 11 Mayıs 1957, s. 13-14
[214] "Ürdün'de Olup Bitenler", **Akis**, Sayı: 157, 11 Mayıs 1957, s. 13-14

lunduğu tehlikeli bir paradoks"[215] olarak yorumlayan Akis dergisi, Ortadoğu meselelerinin "ikiyüzlülükle halledilemeyeceğini" Batının da artık anlaması gerektiğini belirtirken, Dulles'ın planının tutmadığını işaret etmiştir.

1957 Mayıs'ında Kral Suud Irak Kralını ziyaret etmiştir. İki eski düşman şimdi dostane pozlar veriyordu. Bu arada Lübnanlı bir Bakan Irak, Ürdün, Lübnan ve Suudi Arabistan'ı tek masa etrafında toplayacak bir plan getirerek Nâsır karşıtı bir vaziyet alınmasına çalışmaktaydı. Kral Suud hala Bağdat Paktı'na aleyhtardı ve Irak'ın da bu konuda pek sesi çıkmıyordu, "Şimdi Amerikan dostluğu, İsrail düşmanlığının üzerine eklenerek bu memleketleri bir araya getiriyordu."[216]

Süveyş Krizi sırasında Ürdün'ün kuzeyine yerleşen Suriye askerlerinin 1957 Haziran'ı itibariyle çekilmeye başlamaları, Suudi Arabistan ve Irak'ın bir başarısı olarak görülmüştür. Suriye idarecilerine göreyse askerlerinin Ürdün içişlerine karıştığı gibi iddialar da gerçeği yansıtmıyordu. Ürdün Suriye'nin askerlerini çekmesi için Irak ve Suudi Arabistan'dan destek istemiş ve onun çekildiği yerlere Suudi birliklerini yerleştirmeyi planlamıştı. Irak ve S. Arabistan'dan sonra ABD de Ürdün'de bir siyaset değişikliğine müsaade etmeyeceğini bildirerek teminat vermiştir.[217] Bu durum Ürdün'ün Mısır-Suriye mihverine girmeyeceği anlamına geliyordu.

1957 Haziran'ında Ürdün Mısır askeri ataşesini, bir Ürdün askerini Kral ailesine suikasta teşvik ettiği gerekçesiyle *persona non grata* (İstenmeyen adam) ilan etmiştir. Mısır'ın buna tepkisi sert olmuş ve Ürdün elçisini Kahire'den yollamıştır.[218] Bu arada Kral Suud Amman'da Lübnan muhalefetinden bazı liderlerle görüşerek Sami El Sulh ile anlaşmaları konusunda arabuluculuk rolüne soyunmuştur.[219] Suud'un bölge üzerindeki bu gibi girişimleri en çok da Nâsır'ı rahatsız etmekteydi. Bölgede yaşanan gerilimli hava ise Bağdat Paktı'nın sonunun yaklaştığının habercisi gibidir.

Türkiye ile Suriye arasındaki krizin tırmandığı günlerde, ABD'nin Dışişleri yetkilisi Loy Henderson, Türkiye'deki Şale köşkü toplantılarından sonra Lübnan'a gitmiş,

[215] "Suriye: Ara Seçimler", **Akis**, Sayı: 157, 11 Mayıs 1957, s. 14
[216] "Suud Irak'ta", **Akis**, Sayı: 158, 18 Mayıs 1957, s. 14
[217] "Ürdün: Geri Çekilen Askerler", **Akis**, Sayı: 161, 8 Haziran 1957, s. 19-20
[218] "Kopan Bağlar", **Akis**, Sayı: 163, 22 Haziran 1957, s. 19
[219] "Orta Doğu: Arabulucu Suud", **Akis**, Sayı: 163, 22 Haziran 1957, s. 19

Irak ve Ürdün'deki Amerikan büyükelçileri, Irak Dışişleri Bakanı ve Batı yanlısı Lübnanlı liderlerle görüşmüştür. Henderson tekrar Türkiye'ye uğrayarak Menderes ile görüşmüştür. Bu görüşmelerle ilgili bir açıklama yapılmazken, sadece Amerikan sefaretinden bir sözcü görüşmelerin Suriye ile ilgili olmadığını söylemiştir.[220] Ancak Suriye'ye komşu bulunan Batı yanlısı devletlerin liderleri İstanbul'da bir araya gelmiştir. Bağdat Paktı'nın kaderinin ne olacağı, Lübnan ve Ürdün'ün bu vesileyle pakta dâhil olma ihtimalleri gündeme gelse de bir sonuç alınamamıştır.

Mısır ile Suriye'nin BAC'yi (Birleşik Arap Cumhuriyeti) kurdukları süreçte, Irak ve Ürdün de alelacele bir taslak hazırlayıp federasyon ilan etmişlerdir. BAC'ye reaksiyon olarak kurulan Irak-Ürdün Federasyonunda belirlenen yeni anayasaya göre, devletin başı Irak Kralı Faysal olmuştur. Dış politika ve savunma gibi konular federasyonun işi olmakla birlikte Irak'ın bu konularda belirleyici bir rolü olması öngörülmüştür.[221] Ürdün ve Irak'ın, orduları ve dış politikalarını birleştirmeleri Bağdat Paktı açısından bir tür kördüğüm getirmekteydi. Zira Bağdat Paktı konusunda Ürdün'ün tutumu Irak ile uyuşmamaktaydı. Aslında bu süreçle birlikte Bağdat Paktı üyeleri arasında da bir çıkar birliği kalmamıştır. Pakt, Irak'ın bu girişimi sonucunda Bağdatsız kalmakla karşı karşıya kalmıştır. Ankara'da ise Irak'ın paktı terk etme ihtimali üzerinde durulmamıştır. Ürdün'le birlikte federasyon kurma kararı alan Irak'ın Ankara büyükelçisini kabul eden Menderes, bundan sonra Irak'ın durumunu sorduğunda paktta kalınacağı sözü almıştır.[222]

Bu yeni birliktelik, en azından Ürdün'ü Nâsır'dan uzak tutacağı düşüncesiyle Batı'da olumlu karşılanmıştır.[223] BAC, Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmakta tereddüt etmezken, Irak-Ürdün Federasyonu ise Batıya yakındı. Bölgedeki kutuplaşmayı körüklemesi bir yana, her iki federasyonun ortak tek noktası da İsrail düşmanlığıydı. Bu bakımdan ABD açısından Ortadoğu'da yeni bir siyasete ihtiyaç vardı. Akis dergisine göre bu siyaset "halka dayanmayan sultanlar"[224] sayesinde yürütülemezdi. Dolayısıy-

[220] "Orta Doğu: 5. Mülakat", **Akis**, Sayı: 174, 7 Eylül 1957, s.20
[221] "Yeni Selahaddin Taarruzu", **Akis**, Sayı: 203, 29 Mart 1958, s. 20
[222] "Perşembenin Gelişi", **Akis**, Sayı: 198, 22 Şubat 1958, s. 6
[223] "Unutulan İsrail", **Akis**, Sayı: 198, 22 Şubat 1958, s. 22-23
[224] "Ortadoğu: Soğuk Harp", **Akis**, Sayı: 198, 22 Şubat 1958, s. 22-23

la ABD'nin ne Irak ve Ürdün, ne de bu dönemde yakın ilişkiler kurduğu Suudi Arabistan kralıyla tuttuğu yol çıkmaz bir yoldan ibaretti.

Irak, Bağdat Paktı'na bağlı kalacağını söylese de Ürdün ile federasyon kurduktan sonra, 1959 yılında süresi dolduğunda paktın devamı konusunda Irak'ın artık gönüllü olmayacağı, dolayısıyla paktın otomatikman sonra ereceği yorumları yapılmaya başlanmıştır. Diğer yandan Kral Suud ve Ürdün Kralı Hüseyin de, Faysal'a Bağdat Paktı'ndan çıkmak konusunda baskı uyguluyorlardı.[225] Nâsır ise Irak-Ürdün federasyonunun İsrail ile işbirliği yaptığı propagandası yapıyordu. Sovyetler Birliği, Mısır-Suriye cephesine destek verirken buna karşı İngiltere ise Doğu-Batı görüşmelerinde İsrail-Arap sınırının BM güvencesinde garanti edileceği bir formül arayışındaydı.[226] Zira Batı açısından Sovyetler Birliği'nin karşısına Irak-Ürdün federasyonunu destekleyerek çıkmak Arap Soğuk Savaş'ını körüklemekten başka bir şey değildi.

1958 Mart başında Irak Dışişleri Bakanı Fazıl Cemali, Ürdün'e bir tecavüz vukuunda Türk ordusunun müdahale edeceğini söylerken, bu çıkarımını Ankara'daki Bağdat Paktı toplantısında yapılan görüşmelere dayandırmıştır.[227] TBMM ise böyle bir durumdan haberdar değildi. Gizli taahhütlere mi girişildiği tartışma konusu olurken, paktın muhtevasında üyelerden birine saldırı olursa diğerlerinin de otomatik olarak müdahil olacağına dair bir ibare yoktu. Bununla birlikte Iraklı yetkililer, Bağdat Paktı Sekreteri Hâlidî de dâhil, bu türden iddiaları sık sık dile getirmeye başlamışlardı.[228]

1958 Mart'ında Yugoslavya lideri Tito Balkan Paktı'nın artık anlamsız olduğunu söylemişti. Bu süreçte İran'ın da Sovyetler Birliği ile yakınlaşması söz konusuyken, Pakistan Başbakanı da Keşmir meselesinde Batıdan yeterince destek alınamaması halinde Bağlantısızlığa meyletme ihtimalini gündeme getiriyordu. Kral Suud da koltuğunu Nâsır yanlısı olarak bilinen kardeşi Faysal'a teslim etmişti.[229] Mart sonunda Zorlu, Arap ülkelerindeki büyükelçilerle yeni bir toplantı düzenlemiştir. Bu durum Ortadoğu politikalarının gözden geçirilerek bundan sonrası için ne yapılacağına dair bir arayışın söz konusu olduğunu göstermekteydi. Dışişleri Bakanının elçileri dinle-

[225] "Kazan Kaynıyor", **Akis**, Sayı: 199, 1 Mart 1958, s. 22-23
[226] A.y.
[227] "Bağdat Gazelleri", **Akis**, Sayı: 200, 8 Mart 1958, s. 11
[228] "Nâsır'a Boykot", **Akis**, Sayı: 200, 8 Mart 1958, s. 11
[229] "Şu Müslüman Kardeşler", **Akis**, Sayı: 203, 29 Mart 1958, s. 9-10

mesi bölge halklarının nabzının nasıl attığına dair bilgi edinme ihtiyacı duyulduğunu da gösteriyordu. O güne kadar tabanın nasıl bir yaklaşım içinde olduğu gözler önünde olsa da, Türk politikası daha ziyade liderlere odaklanmıştı. Akis dergisinde, "Sultanlarla ve krallarla kurulan dostluklara dayanan bir siyasetin sonu ortadaydı… Halkının itibar etmediği Bağdat Paktı'ndan Irak'ın da çekilmesi söz konusu olursa buna hazırlıklı olunmalı"[230] denilmekteydi.

Temmuz başında Londra'dan sonra İstanbul'a gelen Nuri Sait uzun süreli bir konaklamada bulunurken Menderes ve Zorlu da diplomasi trafiğini İstanbul'da sürdürüyordu. Zorlu ile Nuri Sait aynı otelde kalıyordu. Otele Amerikan, İngiliz ve Lübnan büyükelçileri gelip gidiyordu. İran Şahının isteği üzerine Bağdat Paktı'nın Müslüman devlet liderleri nezdinde 14 Temmuz'da bir toplantı tertip edilecekti. 28 Temmuz'da Londra yapılacak olağan pakt toplantısından önce Müslüman üyeler İstanbul'da toplanmaya başlıyorlardı. Son hazırlıklar için Menderes Ankara'ya, Nuri Sait Bağdat'a giderken, Avrupa seyahatinden dönen İran Şahı İstanbul'a geliyordu. Dört Müslüman ülke, kendi dertleriyle dertlenmeyen ABD'yi pakta tam üye olmaya ikna etmeye çalışacaklardı. İngiltere'nin pakttan çıkarılacağı şayiaları yayılarak ABD'yi ikna konusunda bir koz elde edilmeye çalışılıyordu. Pakt üyelerine göre Lübnan'da Batı yanlısı cumhurbaşkanı Chamoun'u kurtarmayan ABD, Bağdat Paktı'nı ayakta tutmak için elinden geleni yapmalıydı. ABD'ninse ne Chamoun'u kurtarmak, ne de Bağdat Paktı'nı ayakta tutmak gibi bir gayesinin olduğu muammaydı.[231]

14 Temmuz günü İstanbul'da Bağdat Paktı Müslüman ülkelerinin toplanması için hazırlıklar yapılırken Irak'tan gelen haberlerle Yeşilköy havaalanı karışıyordu. Zira Irak'ta hükümet darbesi gerçekleşmiştir. 14-17 Temmuz tarihleri arasında İstanbul'da yapılan toplantılarda Irak darbesi görüşülmüş ve yayımlanan ortak bildiride bu darbe "dış kaynaklı yıkıcı faaliyetlerin bir sonucu" olarak değerlendirilmiştir. Nâsır ve Komünistler suçlanmış, Washington'dan Eisenhower doktrinini uygulayarak Irak'a müdahale etmesi istenmiştir.[232]

[230] "Akıntıya Kürek", **Akis**, Sayı: 204, 5 Nisan 1958, s. 10-11
[231] "New Look Diplomasi", **Akis**, Sayı: 218, 12 Temmuz 1958, s. 8-10
232 "Irak Hadiseleri: Orta Doğu'da Bağdatsız Bağdat Paktı", Akis, Sayı: 219, 19.07.1958, s. 4-10

Irak darbesinden sonraki Bağdat Paktı Bakanlar Konseyinin Londra toplantısında, paktın diğer üyeleri ve ABD'nin yeni Irak rejimine karşı tavrının ne olacağı konuşulmuş, paktın birinci maddesinde öngörüldüğü şekliyle ABD'nin ikili anlaşmalar imzalama teklifi konusunda mutabakata varılmıştır. Türkiye 31 Temmuz'da yeni Irak rejimini tanıdığını, General Kasım hükümetiyle istikrarlı bir dostluk sürdürmek ve destek politikası izlemek istediğini duyurmuştur. Ancak 1958 sonlarına doğru bu konuda gidişat olumlu yönde değildir. Zira yeni rejim Bağdat Paktı konusunda ihtiyatlı açıklamalar yapmaktaydı.[233] Irak ile ilişkilerin eski seviyesine gelmesi artık mümkün görünmüyordu. Irak'ın 1959 Mart'ında pakttan resmen çekilmesinden[234] sonra Bağdat Paktı'nın artık bir hükmü kalmıyordu. Bundan sonra paktın diğer üyeleri ve ABD arasında CENTO süreci başlamıştır. Keza Irak henüz çekilmeden önce Türkiye, İran, Pakistan ve ABD ile ikili anlaşmalar imzalamıştır.[235]

Irak'ın çekilmesiyle Bağdat Paktı'nın bir hükmü kalmamıştır. Bundan sonraki süreçte Türkiye, Ortadoğu'da Batı yanlısı bir Arap müttefik olmaksızın bir politika belirlemek zorunda kalacaktır. CENTO, Kuzey Kuşağının devamı anlamında bölgedeki Batı politikaları için önemli bir yere sahip olsa da Arap ülkelerini Batılı bir ittifak temelinde bir araya getirecek bir girişim değildir. Bu süreçte ABD'nin değişen politikalarıyla birlikte Türkiye de dış politikada bir yenilenmeye gitme zorunluluğu hissedecektir. Zira sadece bir müttefikinin kaybedilmesi değil, iç ve dış gelişmeler karşısında DP yönetimi de oldukça sıkıntılı bir süreçten geçmiştir.

2.4. Üçüncü Dönem: 1958 Sonrası DP Dış Politikası

Türkiye, 1957-1958 Ortadoğu krizlerinden sonraki süreçte çok yönlü bir dış politika inşa etmenin yollarını aramıştır.[236] Batı eksenli bölge politikası devam etmekle birlikte, diğer yandan Kıbrıs meselesinin seyri, muhalefetin dış politikayı daha fazla sorgulaması, ekonominin kötüye gitmesi ve bu konuda Batı desteğinin yeterli görülmemesi, yine bu süreçte Batı ile Doğu arasında yumuşama sinyallerinin başlamış

[233] Yeşilbursa, a.y., s. 89
[234] **Cumhuriyet**, 25.03.1959
[235] **Cumhuriyet**, 06.03.1959
[236] Göktepe ve Seydi, a.y., s. 214

olması gibi nedenler, DP yönetiminin farklı alternatifler aramasında etkili olmuştur. Bu bağlamda daha önce 'Sovyet güdümlülük' iddiasıyla eleştirilen Bağlantısız devletlerle yakınlaşmaya çalışan söylemler söz konusu olurken, diğer yandan Sovyetler Birliği'nden gelen dostluk girişimleri de önceden olduğu gibi karşılıksız bırakılmamaya başlanmıştır.[237]

Bu süreçte Ortadoğu'da yalnızca Türkiye değil, aynı zamanda Batı da başarısız bir görüntü sergilemiştir. Sovyetler Birliği'nin bölgeye yönelmesinin ve burada söz sahibi olmasının önüne geçmek amaçlı olarak yürütülen jeopolitik stratejinin (Kuzey Kuşağı) pek işe yaramadığı, ekonomik tedbirlerin (Amerikan yardımları, Eisenhower doktrini) de bölgede Batı adına ciddi bir etki yapmadığı görülmüştür. Keza ABD ve İngiltere'nin Lübnan ve Ürdün'e askeri müdahalede bulunması, bölgede gelişen sömürgecilik karşıtı refleksleri daha da canlandıran hamleler olmuştur. Batı adına Batı yanlısı liderlerle ittifak kuran Türkiye'nin de bu süreçte bu liderlerin (Irak'ta Nuri Sait, Lübnan'da Camille Chamoun) tek tek yerlerinden edilmesi sonucunda bölgede neredeyse tamamıyla yalnız kalmıştır. Bunun bir nedeni tabandan gelen tepkileri dikkate almamak olduğu gibi, bununla da bağlantılı olarak diğer bir neden ise Türkiye'nin tamamen Batılı kimliğiyle bölgeye yönelmesidir. Hâlbuki Batıya kendisini kabul ettirirken Türkiye, aynı zamanda Ortadoğulu ve Müslüman kimliğini pazarlık konusu etmekte, Arap ülkeleriyle bu organik bağları vesilesiyle bir köprü oluşturmak iddiasında bulunmaktaydı. Ancak NATO üyeliğiyle Batılılaşma sürecini tamamlandığı ve artık bir Batılı devlet olunduğu düşüncesi, bu diğer kimliklerin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Örneğin 1954 yılında Türkiye ile Mısır arasında bir yakınlaşma söz konusu olduğu süreçte, Nâsır'ın Menderes'e yolladığı Hicri yılbaşı tebrik mesajı çok anlaşılamamış, hatta Türkiye'nin seküler bir devlet olduğu ve dini nitelikli böyle özel günlere çok önem atfetmediği yorumları yapılmıştır.[238]

ABD'nin Eisenhower doktrinini yürürlüğe koyduktan kısa bir süre sonra bölge stratejisi yine değişecektir. Yeni politika özellikle İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci geçmişe sahip müttefiklerinden kendini ayıran bir politikadır.[239] Türkiye de 1957

[237] A.y.
[238] "Araplardan Tebrik", **Akis**, Sayı: 18, 11 Eylül 1954, s. 9-10
[239] Bkz. yuk., "Eisenhower Doktrini ve ABD'nin Değişen Politikaları"

sonrası ABD'nin değişen politikasına ayak uydurmaya çalışacaktır. Bunun da etkisiyle, örneğin Arap ülkeleri nazarında olumlu bir intiba bırakmak adına daha önce tavır alınan İsrail'e karşı yumuşama gösterecek ve ilişkilerin seviyesini artırmaya çalışacaktır.[240] Ancak Amerikan politikasına ayak uydurma konusunda DP yönetiminin güçlük çektiği görülmektedir.

1958'de Türkiye'de ekonomi iyi durumda değildi. OECD ve IMF'nin ekonomik önerileri Türk lirasının devalüe edilmesi ve bazı yatırım programlarının askıya alınmasını içeren istikrar programlarına Türkiye'yi mecbur etmelerine karşı Menderes, ABD ve İngiltere'den koşulsuz ekonomik destek isterken 'sadık müttefikinizi kaybedebilirsiniz' imasında bulunuyordu.[241] Bu imanın arkasında Türkiye'nin bu süreçte Sovyetler Birliği ile artmakta olan ekonomik ve ticari ilişkileri vardır. Bununla birlikte Batılı müttefikler bu yakınlaşmanın bir dış politika değişikliği değil taktik olduğu düşüncesiyle, kolay yoldan istenilen ekonomik yardımı reddedip Türkiye'nin bu programları uygulamasını önermeye devam etmişlerdir.[242] DP yöneticileri bu gelişmelerle birlikte Batılı müttefiklerinin her zaman istediği gibi arkasında durmadığını fark etmiştir. Keza Lübnan'daki Batı yanlısı Chamoun'un kolayca harcanması, Irak'ta yeni yönetimin çabucak tanınması gibi örnekler de yine bu zamanlara denk gelmiş ve Batı ittifakının sorgulanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne karşı politikanın Batılılar gözünde bir taktikten öteye geçebileceğinin gösterilmesi gerekmekteydi.

Bundan önceki süreçte Doğu ile Batı blokları arasında bir yumuşama olması DP hükümetinin istemediği bir şeydi. Zira Soğuk Savaş'ın yaşattığı gerginlik, ABD'den yardım talep etmenin zeminini oluşturuyordu. 1958'deki krizlerin arkasında da Komünizm ve Sovyet politikalarını gören, hiç alakası olmasa bile bir şekilde bağlantı kuran Türkiye, müttefikler gözünde kendi stratejik önemini hep göz önünde tutarak Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'nin faaliyetleri karşısında kendisini vazgeçilmez kılmayı amaçlamaktaydı. Ancak Türkiye'nin Bağdat Paktı sürecinde kendi çıkarları ve güvenlik endişelerini de aşarak Batı çıkarlarını, Batıdan daha Batıcı bir şekilde savu-

[240] Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar**, s. 244-245
[241] Sever, a.g.e., s. 224-225
[242] Sever, a.e., s. 225

nan bir politika izlemesinin Ortadoğu'daki karşılığı negatif yönde olmuştur. Türkiye bu dönemde Ortadoğu'da Batı yanlısı politikalarla hangi ülkeyle yakınlaşsa o ülkede Türkiye karşıtlığı artmış, Türkiye'ye karşı olumlu bir yaklaşım olsa bile bu sefer Arap dünyası içinde o ülke tepkileri çekmeye başlamış ve iç karışıklıkları artmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin bizzat Batı eksenli politikalarının bölgede Batıya zarar verdiği de söylenebilirdi. Bu durum, Özellikle ABD'nin değişen politikasıyla birlikte düşünüldüğünde Türkiye'yi vazgeçilmez bir müttefik olmaktan çok uzak tutmaktaydı. Nitekim Batı'da 'güvenilmez müttefik'[243] olarak görülmeye devam etmesi, Türkiye'nin alternatif dış politika seçeneklerine yönelmesi için gerekçe teşkil ediyordu. Bu bağlamda Sovyetler Birliği karşısında yumuşama göstermek, Batıya karşı bir blöf siyaseti olarak değerlendirilebileceği gibi, dış politikada tek boyutluluktan kurtulma çabası olarak da değerlendirilebilir.

ABD ve İngiltere'nin bölgeye yönelik politikaları ile Türkiye'nin algısı ve beklentileri arasında ciddi farklar vardı. ABD'nin Ortadoğu politikalarındaki değişiklikler Türkiye'yi şaşırtmaktaydı. Örneğin Nâsır yönetiminin önce ciddi bir şekilde eleştirilip çok kısa bir süre sonra Asvan barajı konusunda desteklenmesi, daha sonra bu desteğin çekilmesi[244] örneğinde olduğu gibi, Türkiye bu tavırlara anlam vermekte zorlanmış ve ayak uyduramamıştır.[245] İngiltere de Ortadoğu konusunda deneyimi olmakla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası güç kaybetmiş ve hegemon konumunu tedricen kaybetmekte olan bir devlet olduğu için sabit bir politika izleyememiştir. Aslında kendi kontrolündeki topraklardan minimum zararla çekilmek ve bölgedeki çıkarlarını korumak gibi temelde tek bir politika olarak yorumlanabilen İngiliz politikasının, Süveyş krizi sonrasında ABD ile birlikte hareket etmekten başka yolu kalmamıştır. Bundan sonraki süreçte kendi çıkarları doğrultusunda ABD'yi yönlendirmek isterken, kendi başarısızlıkları neticesinde ABD'nin çizdiği-çizeceği yola girmeye razı olan bir İngiltere söz konusuydu.[246] Bu durum ABD'nin bölge üzerindeki kararsız politikasıyla birleşince İngiliz politikaları da Türkiye için anlaşılmaz bir hal almıştır.

[243] Criss, a.y., s. 13
[244] Bkz. aş., "Nâsır'ın Politikaları"
[245] Sever, a.g.e., s. 255
[246] Sever, a.e., s. 255

Bu iletişimsizliğin bir nedeni Türkiye'nin Batı ittifakına olan aşırı güveniyse, diğer neden de Türkiye'ye olan güvensizlik olmuştur. Türkiye Batılı müttefiklerine fazla güvenmiş ve sürekli kendini sadık bir müttefik olarak ispat çabası içinde olmuştur. Bunun bir sonucu olarak Türkiye'yi ilgilendiren konularda dahi karar alınırken haber verilmemesi, herhangi bir şekilde fikrine danışılmaması gibi durumlar söz konusu olmuştur. Nitekim her ne adım atılırsa atılsın, ABD ve İngiltere atıyorsa Türkiye'nin bunu koşulsuz destekleyeceği izlenimi verilmiştir. İkinci neden ise, birincisiyle de bağlantılı olmakla birlikte tam zıddı bir düşünceyi ifade etmektedir. Türkiye her ne kadar kendisini sadık bir müttefik olarak sunsa da, kendi çıkarlarını önceleyerek müttefiklerini aldatabilir düşüncesi Batıda her daim bir şerh olarak kalmıştır. Batılı müttefiklerine göre Türkiye, eski Osmanlı coğrafyasını yeniden ele geçirmek isteyebilir, o kadar büyük iddiaları olmasa bile bölgeye yönelik politikalarında ittifak ilişkilerini kendi amaçları doğrultusunda kullanarak ABD ve İngiltere'yi kaçınılmaz bir çatışmaya sürükleyebilen bir politika izleyebilirdi.[247] Dolayısıyla İngiliz ve Amerikan karar mekanizmalarının Türkiye'yi her ne kadar sadık bir müttefik olarak görseler de bu ihtimalleri göz önünde tutmaları realist bir yaklaşımın gereğiydi. Türkiye'nin her istediği yardımı alamamasının, bölgeye yönelik inisiyatif alarak bir politika geliştirmek istediğinde bunun bizzat Batılı müttefiklerince engellenmesinin yahut herhangi bir şekilde arka çıkılmamasının nedeni bu güvensizlikten ileri gelmektedir.

DP hükümeti Ortadoğu'daki her sorunu Soğuk Savaş kapsamında değerlendirerek ve müttefiklerini bölgede artan Sovyet nüfuzu haberleriyle besleyerek aslında Soğuk Savaş'ın bölgede yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.[248] Bölgesel sorunlarda tarafsız kalmak yahut en azından krizin hangi boyutlara gidebileceğini gözlemleyerek hareket etmek yerine, hemen her krizde müttefiklerini destekleyen, geleneksel 'bekle ve gör'[249] politikası yerine olaylara ani tepkiler veren, aceleci ve agresif davranan bir politika izlenmiştir. Dolayısıyla krizleri ele alış biçimi ikna edicilikten uzak, hatta tersi yönde kışkırtıcı olmuştur.

[247] Özellikle 1957 Suriye krizi sürecinde Türkiye'nin askeri müdahale seçeneğini gündeme getirmesi karşısında İngiliz ve Amerikan büyükelçiliklerinin dışişleri bakanlarıyla yazışmalarında bu yaklaşım açık bir biçimde görülmektedir. Bkz. aş., "Suriye Krizi"
[248] Sever, a.g.e., s. 260-261
[249] Sever, a.e., s. 261-262

1958'e kadar Türkiye'de muhalefet dış politika konusunda bir şekilde uzlaşıcı davranmıştır. Ancak biriken tepkiler, Ortadoğu politikalarındaki başarısızlıklarla birleşince bu uzlaşmacılık ortadan kalkmıştır. Kore kararı Meclise danışılmadan verildiğinde DP iktidarı henüz yeniydi ve muhalefet açısından bu karar, şekil itibariyle itiraz edilse de nitelik olarak sorun teşkil etmemişti. Zira bu kararla Türkiye'nin Batı camiasına yakınlaşması söz konusu olacaksa, örneğin kendi iktidarı döneminde de Batı yönlü bir politika izleyen CHP'nin ciddi bir itirazı olamazdı. Keza bundan sonraki süreçte de DP'nin muhalefetin fikrini almadan hareket etmesi, anayasa çerçevesinden uzaklaşarak dış politika kararları alması 1958 yılına kadar, her ne kadar eleştiri konusu olsa da bir 'milli politika' anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Batılı olmanın, Batı eksenli bir politika izlemenin muhalefet adına itiraz edilecek bir tarafı yoktu. Ancak bu politikanın iflas etmesiyle birlikte geçmişteki bütün eleştiriler tekrar gün yüzüne çıkmaya başlayacaktır. Dolayısıyla Menderes'in son iki yılını bir 'ihtilal kompleksi' ile geçirmesinin arkasında yalnızca dış politikadaki gelişmeler değil, muhalefetin gittikçe artan eleştirileri de etkili olacaktır. Bu durum dış politikada karar almayı zorlaştırdığı gibi Ortadoğu'ya yönelik politikaların da belirsiz bir seyir izlemesine neden olmuştur.

Ortadoğu'ya yönelik politikalarda Bağdat Paktı'nın çözülmesinden sonraki süreçte daha temkinli davranılması ders alma kuramıyla açıklanabilir.[250] Türkiye'nin yine Batı ekseninde, bu sefer CENTO çerçevesinde bir bölge politikası izlemesi ise dış politika yöneliminde herhangi bir değişikliğe gidilmediğini göstermektedir. Ancak bu süreçte DP hükümetinin söylemleri oldukça ihtiyatlı olmuştur. Bunda, içerideki tepkilerle birlikte, bölgede yaşanan krizlerin bir şekilde Türkiye'ye ve katıldığı ittifak ilişkilerine zarar vermesi de etkili olmuştur. Zira Türkiye'de iktidar, Batı adına giriştiği aktif Ortadoğu politikasında yaşanan başarısızlıkların neticesinde müttefiklerine göre daha zor bir süreçle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla bu durum dış politikada en azından küçük değişiklikleri zorunlu kılmıştır. Bunun sonucu da Türkiye'nin, konjonktürde yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Sovyetler Birliği ile ticari ilişkilerini geliştirmeye yönelik hamleleri, Ortadoğu ülkelerine yönelik de Batıcı söylemlerin

[250] Criss'e göre "Siyasi belirsizliklerle karşılaşan karar vericiler genellikle uzak veya yakın geçmişteki deneyimlerden ders çıkararak" kararlarını belirlerler. Bkz. Criss, a.y., s. 3

yumuşatılarak, daha ziyade ikili ilişkilere ağırlık verilmesi olmuştur. Ancak bu gelişmeler çok nispi ölçüde olduğu için ufak ayarlamalar veya program değişikliğinin ötesindeki bir dış politika değişikliğine tezahür etmemektedir.[251]

Ortadoğu meselelerine nazaran Türkiye'nin daha belirgin bir tutumunun olduğu konu ise Kıbrıs meselesi olmuştur. İngiliz büyükelçi Burrows'un 1959 yılı raporunda Türkiye'nin Batı ittifakının 'sadık ve sorumlu' bir üyesi olmaya devam ettiği ifade ediliyordu.[252] Kıbrıs konusundaki anlaşmazlığın çözülmesinin ardından Türkiye, İngiltere ile arasındaki geleneksel dostluğu iyileştirmek için çaba göstermekteydi. Burrows'a göre DP yönetimi, Sovyet yayılması tehlikesinin daha çok Nâsır gibi liderlerin "zayıflık ve akılsızlığından"[253] kaynaklanabileceğine inanıyordu. Bu tür liderler, Sovyetler Birliği'ni askeri ve ekonomik yardım almak için ülkelerine sokup daha sonra kendilerine bir zarar gelmeden onlardan kurtulabileceklerine inanıyorlardı. Bu da Sovyet etkisine açık bir Arap dünyası ihtimalini canlı tutmaktaydı. Örneğin Irak'ın komünist etkisine girme ihtimali Türkiye açısından daha az tehlikeliydi. Çünkü böyle bir durumda, Irak ile rekabetinden dolayı bu sefer Mısır'da Komünizme karşı bir direnç oluşacaktı. Büyükelçi bunun 'tipik Türk kararlılığıyla' sürdürülen gizli bir politika olduğunu belirtmektedir.[254] Türkiye'nin endişesiyse bölgenin kendisinden farklı bir yola girerek bütün sınırlarının tehdit haline gelme ihtimali olmuştur.

Irak'ın 1959 Mart'ında resmen çekilmesinden sonra Bağdat Paktı'nın artık bir hükmü kalmamıştır. Bundan sonraki süreçte paktın diğer üyeleri ve ABD arasında CENTO süreci başlayacaktır. Irak henüz bu kararını açıklamadan hemen önce Türkiye, İran, Pakistan ve ABD ile ikili anlaşmalar imzalamıştır.[255] ABD ile imzalanan güvenlik anlaşmasına göre Türkiye'nin talebi üzerine ABD Türkiye'de silahlı kuvvetlerini kullanabilecekti.[256] Bu durum DP hükümetinin bir darbe olasılığına karşı

[251] Dış politikadaki küçük ama etkili değişiklikler ancak dış politika yönelimiyle ilgili radikal değişiklikleri ifade etmektedir. Bkz. Hermann, "Changing Course…", s. 15-17. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirme çabaları için böyle bir yönelim olduğunun söylenmesi ise, aynı süreçte Batı ile ilişkilerde herhangi bir kopma yaşanmadığı için güçtür.
[252] FO371/153030/RK1011/1, Annual Report on Turkey for 1959, From Bernard Burrow to Selwyn Lloyd, 26.01.1960; aktaran Yeşilbursa, a.y., s. 92-93
[253] A.y., s. 93
[254] A.y.
[255] **Cumhuriyet**, 06.03.1959
[256] Yeşilbursa, a.y. s. 94

müttefik büyük devletten teminat alma çabası olarak da yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Ortadoğu konusundaki gündemi gizli değil, açık bir şekilde CENTO çerçevesinde Ortadoğu'nun Sovyet etkisinden korunması politikası olmuştur. Ocak 1959'de yapılan CENTO'nun Karaçi toplantısı sırasında ve sonrasında, İngiltere'nin İran Şah'ını Sovyetler Birliği ile görüşmelerini sürdürmemesi konusunda ikna etme çalışmalarında bu bakımdan Türkiye önemli bir rol oynamıştır.[257] Türkiye CENTO'nun NATO gibi bir yapıya dönüştürülmesi için çalışarak Daimi Askeri Temsilciler Grubu kurulmasına da ön ayak olmuştur. Irak'tan sonra İran ve Pakistan'ın da kaybedilmemesi için hususi çaba gösteren Türkiye'nin artık kendi güvenliği açısından bütün komşularını kaybetmemek adına çabaladığı gözlemlenmektedir.

Adnan Menderes ve F. R. Zorlu 1959 Ekim ayında CENTO toplantısı için ABD'ye yaptıkları ziyarette, Türkiye'nin kötü giden ekonomisi için yardım talep etmiş, karşılığında CENTO kapsamında 115 Bin liralık yardım sözü almıştır.[258] Ancak bu rakam, beklentinin çok altında ve ekonominin düzeltilmesi açısından yetersiz bir miktardır. Eisenhower'ın Türkiye ziyareti de 1959 Aralık ayında gerçekleşmiştir.[259] Buna mukabil söz konusu ziyarette Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ihtimalini giderecek somut bir adım atılmamıştır.

1960 yılında dış politikada, özellikle Kıbrıs ve Ortadoğu konularında Batı ile uyumlu bir politika izlense de, Menderes'in bu süreçte "Sovyetler Birliği gibi totaliter sistemlerin kısa sürede ekonomik kalkınma önlemlerini hayata geçirmesinin çok daha kolay olduğunu"[260] dile getirdiği de görülmektedir. Bu yaklaşım, Sovyetler Birliği'nin rejimine yönelik olumsuz bir tutum olarak değerlendirilebileceği gibi, tersi şeklinde de yorumlanabilir. Menderes'in Kruşçev'e verdiği iki ülke arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirme sözü[261], sadece Türkiye'nin önceden takındığı tavrından ihtiyatlı bir geri çekilme değil, aynı zamanda dikkati iç krizlerden başka yere çekme isteği olarak

[257] A.y.
[258] Abdi İpekçi, "CENTO 115 Bin Lira Yardım Yapacak", **Milliyet**, 10.10.1959
[259] Eisenhower'ın Türkiye ziyaretinin ayrıntıları, kamuoyundaki yansımaları ve yorumları için bkz. Mehmet Sait Dilek, "ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın (Ike) Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 46, Güz 2010, ss. 295-332
[260] Yeşilbursa, a.y., s. 94
[261] Menderes, Temmuz ayında Moskova'yı ziyaret edeceğini ve Kruşçev'in de Türkiye'ye geleceğini ifade etmiştir. **Milliyet**, 12.04.1960

da değerlendirilebilir. Zira dış politikada istikrarlı bir görüntü verilse de içeride durum farklıdır. Nitekim 27 Mayıs darbesine giden süreçte Menderes otoriterlik gibi eleştirilere maruz kalmıştır.[262]

27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle DP iktidarı sona ermiştir. İhtilal hükümetinin ilk beyanları, Batı ile yapılan ittifaklara bağlı kalınacağı, ancak dış politikanın uygulanmasında bazı farklılıklara gidilebileceği yönündedir. Sovyetler Birliği ihtilal sonrasında geniş çaplı ekonomik yardımlar ve iki ülke arasında üst düzey ziyaretler gerçekleştirilmesi konusunda girişimlerde bulunsa da yeni yönetim Menderes'in sözünü ettiği ziyaretleri iptal etmiştir. Cemal Gürsel'in Kruşçev'e gönderdiği bir mektupta, Türkiye'nin Batı ile bağlantılı politikasını kararlı bir şekilde sürdüreceği belirtilirken, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin normale döndürülmesi isteği de dile getirilmiştir.[263] Bu durum, ihtilâlden sonra da Türk dış politikasının yöneliminde bir değişikliğe gidilmediğini, ilk etapta yalnızca ufak ayarlamalar ve program değişikliklerine gidildiğini göstermektedir.

[262] Şevket Süreyya Aydemir'in **Menderes'in Dramı**… eserinde otoriterlik tartışmalarına yer verilmektedir. Ayrıca Akis dergisinin 1955 yılından itibaren birçok sayısında yine bu tartışmalara yer verilmekte, yer yer Menderes'e yönelik göndermeler de yapılmaktaydı.
[263] Yeşibursa, A.y., s. 94-95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BATI EKSENLİ DIŞ POLİTİKA VE ORTADOĞU KRİZLERİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan sistem değişikliğinin sancıları daha çok çevre ülkelerde hissedilmiştir. Merkez devletler yeni düzeni belirlemeye çalışırken çevre ülkeler ise bu geçiş sürecinin zorluklarıyla karşı karşıya kalmıştır. Avrupalı güçlerin sömürgecilik sonrası nüfuz alanlarını koruma çabaları Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika, Orta ve Güneydoğu Asya'da ardı ardına krizlere neden olurken, özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde Alman işgalinden sonra Sovyetler Birliği'nin nüfuz etme çabaları da Balkanlar'ı, Doğu ve Batı Avrupa'yı etkilemiştir. Batı Avrupalı devletler kendi içinde savaş sonrası sürecin krizlerini yaşasalar da, yeni oluşan güç merkezlerinden Batı bloğunda yer almaları onlara Marshall Planında olduğu gibi ABD'nin desteğini sağlamıştır. Balkanlar ve Ortadoğu bölgeleri ise Sovyetler Birliği ile Batı arasındaki nüfuz mücadelesinde hedef pozisyonunda olan bölgeler olmuştur. Türkiye bu iki coğrafyanın kesişiminde yer alan bir devlet olarak söz konusu bölgelerde yaşanan her krizden bir nebze de olsa etkilenmekteydi. Kendisini Batı'da konumlandırması hasebiyle Sovyet etkisi ve Komünizmi tehlike olarak addetmesi ise onu, Uzakdoğu'da, Kore'de yaşanan krizde dahi taraf yapmaya yetmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'daki ülkelerin başlıca meselesi tam bağımsızlık adına sömürgecilikle mücadeleydi. Bu bağlamda bölge ülkeleri, bölgenin büyük bir kısmında nüfuzunu henüz muhafaza eden İngiltere özelinde Batı ile mücadele etmekteydi. Batılı devletlerse yeni oluşan Soğuk Savaş sistemi çerçevesinde bölgedeki nüfuzunu elinden bırakmadan buradaki dengeleri yeniden sağlama endişesindeydi. Bu bağlamda İngiltere ile nüfuz alanlarını paylaşmaya çok daha önceleri başlamış olan yeni hegemon ABD, görevi artık tamamen devralmaya başlamıştır. Bunu yaparken de Ortadoğu ülkelerinin endişelerini paylaşmak, eski sömürgeci dili kullanmamak zorunluluğu hissetmiştir. Batının demokrasi, özgürlük, bağımsızlık gibi söylemler üzerinden hareket ederek ve bölge ülkeleriyle uzlaşarak onların yeni sisteme kendi istediği doğrultuda adapte olmalarını sağlaması gerekliydi. Bunu zorlaştıran ise bizzat ABD'nin İngiltere ile ittifak halinde hareket etmesi olmuştur. Zira ABD'nin bölgeye yönelik girişimleri karşısında Sovyetler Birliği'nin hamleleri,

ABD'nin de İngiltere gibi sömürgecilik peşinde olduğu doğrultusunda olacaktır. ABD'nin bu konuda yapacağı şey, görünürde de olsa İngiltere ile farklı bir dil kullanmaktır. Bu ancak 1956 Süveyş Krizinden sonra gerçekleşmeye başlayacaktır.

Batının Ortadoğu'daki Arap devletleri ile uzlaşma zemini bulmasının önündeki bir diğer engel ise 1948'de kurulan İsrail'dir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve Ortadoğu'nun başlıca meselesi haline gelen Arap İsrail meselesinde, İsrail devletinin bizzat buradaki varlığı Arap ülkelerinin kabule yanaşmayacağı bir durum olarak sorun teşkil etmiştir. Dolayısıyla ABD'nin her konuda uzlaşsa da, İsrail'in varlığına halel getirecek bir söylem dahi geliştirmeyeceğinden dolayı Arap ülkeleriyle nihai anlamda anlaşması mümkün olmamıştır. Bölgedeki Arap devletlerinin söylem düzeyinde de olsa İsrail karşıtı tutumdan vazgeçmemeleri, ABD'nin bölgedeki krizlere karşı Batı adına getirmek istediği her çözümün önünde engel teşkil etmiştir.

Türkiye'nin de Batı ile uyumlu politikaları, Ortadoğu'da kendisine karşı bir tavrı beraberinde getirmiştir. 1951'de Mısır İsrail gemilerini Süveyş Kanalından geçirmeme kararı aldığında Türkiye Batı ile birlikte hareket ederek bunu protesto etmiştir.[1] Bu durum İsrail'i tanımasıyla belirginleşmeye başlayan Türkiye karşıtı Arap tavrının, özellikle Mısır'da oldukça sert bir hal almasına neden olmuştur. Ancak Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri, her şeye rağmen artarak devam etmiştir.

İsrail'in kurulmasından sonraki süreç Ortadoğu bölgesinde huzursuzlukların gittikçe arttığı bir dönemi beraberinde getirecektir. Bununla birlikte Soğuk Savaş'ın bölgeye sirayet etmesinin sonucu olarak Ortadoğu bölgesinin adeta bir krizler bölgesi haline gelmesi özellikle 1950'li yılların ikinci yarısında olacaktır. Bu krizlerin başlangıcı olarak görebileceğimiz gelişme de yine İsrail ile bağlantılı olarak Süveyş Krizidir. Onu Türkiye ile Suriye'nin yaşadığı 1957 Krizi takip edecektir. Bölgede kutuplaşma gittikçe artmış, 'Nasırcılar' ile 'Batı yanlıları' gibi bir iki taraflı bloklaşma halini almıştır. Türkiye ise bu bloklaşmaya karşı tarafsız kalmak gibi bir tutum benimsemek yerine ikinci grupla arasını iyi tutmuş, hatta zaman zaman öncüsü gibi hareket etmiştir. Bu düşüncenin arkasında Batı eksenli bir dış politikanın doğal, farklı politikaların benimsenmesinin ise savrulma olarak görülmesi yatmaktadır.

[1] Robins, **Turkey and the Middle East**, s. 76

Kurulan Yahudi devletini ilk tanıyan Müslüman ülke olması, Türkiye'nin de Batılı müttefikleri gibi bölge ile ilişkilerinde mesafeyi ciddi derecede açmıştır. Arap devletlerinde olumlu intiba oluşturmak için zaman zaman İsrail karşıtı bir tutum sergilense de bu durum değişmeyecektir. Türkiye'nin İsrail karşısında daha net bir tutum sergilemesi ancak 1967 savaşı sonrasına denk gelecektir. 1950'li yıllarda yaşanan krizlerde Türkiye, İsrail'e karşı tavır alsa da bu durum Arap ülkeleri açısından tatmin edici olmayacaktır. Bu yıllarda Türk kamuoyunda ise İsrail için yeni kurulmuş ve hızlı kalkınma hamleleri gerçekleştiren bir devlet görüntüsü hâkimdir.[2] 1954 yılında ABD'nin Arap-İsrail meselesine bir çözüm yolu arayışı olarak ortaya koyduğu su taksimi planından söz edilen Akis dergisinde, Arap dünyasının hâli ve karşısında İsrail'in durumu hakkındaki yaklaşım aşağıdaki gibi ifade bulmaktadır:

> "Amerikalılar Araplarla İsrail arasında çözülmez gibi görünen hudut davalarını su taksimi yoluyla çözmeyi planladılar… **Feodal Arap camiasının yüreğine bir hançer gibi saplanan dinamik İsrail**, bu âlemin düşüncelerini ve peşin hükümlerini altüst etmekle kalmamış, 'Musa geliyor' deyip kaçışan 600 bin Filistinli Arabı da geri kabul etmemiştir. Şimdi bu Araplar Necef çöllerinde birer Veysel Karani rolünde, ne yapacaklarını bilemez haldedir… Arap ordularına güvenerek bir gün geri dönebileceklerini ümit etmişlerse de 'Irkı necibi birlik' bunların önünden firar etmiş, kadife keselerine elleri gidip yardımda dahi bulunmamıştır… Bunlara (Mülteci Araplara) şimdi BM yardımcı olmaktadır ve Amerika'nın su projesi bu Arapları yer yurt sahibi etme mülahazasından doğmuştur. Plana göre Şeria nehrinin suları Araplar ve İsrail arasında barışçıl bir yolla taksim edilecek, bu vesileyle bir barış masası kurulması düşünülmekteydi…"[3]

İsrail'den övgüyle söz edilirken, Filistinli Arapların hallerinden ise alaycı bir dille bahsedilmektedir. Aynı zamanda meseleyi sahiplenme konusunda "Lafta kimseye pabuç bırakmayan diğer Arap ülkelerinin fiiliyata gelindiğinde ortadan kaybolmaları"[4] ve birlik gösterememeleri hicvedilmektedir. Bu yaklaşım, İsrail'in varlığının Araplar açısından ne derece sorunlu olduğu konusunun önemsenmediğini göstermektedir. Nitekim karar merkezi olarak hükümetin izlediği politikalardan da bu durum anlaşılmaktadır. Türkiye bu dönemde İsrail ile çok sıkı ilişkiler içinde değildir. Ancak Batılı bir devlet olarak gördüğü İsrail'e karşı yaklaşımı yukarıda zikredildiği gibi, Arap ülkeleriyle uyumlu olmaktan uzaktır. Hatta Adnan Menderes, 1954 Tem-

[2] İsrail devleti kurulduğu süreçte İsmet İnönü'nün verdiği demeçlerden ve İsrail ile ilgili haberlerden bu yaklaşım anlaşılmaktadır. Bkz. yuk., "Savaş Sonrası Türk Dış Politikası ve Ortadoğu"
[3] "Orta Doğu: Şeria Suları", **Akis**, Sayı: 11, 24 Temmuz 1954, s. 14-16
[4] A.y.

muz'unda Arap devletleri için İsrail'i tanımanın zamanının geldiğini söylemiştir.[5] Arap ülkelerine karşı ise çok daha sorunlu bir yaklaşım söz konusudur. Süveyş Krizi sonrasında İsrail ile diplomatik ilişkilerin maslahatgüzar seviyesine indirilmesi, kimi zaman İsrail karşıtı söylemlerin kullanılması gibi hareketler de bu yaklaşım biçimi nedeniyle Arap ülkelerinde samimi bulunmamıştır. Resmi olarak çok yakın ilişkiler olmasa da Türkiye'nin bölgede İsrail ile işbirliği ederek hareket ettiği yönündeki şayialar bölgede zaman zaman gündeme gelecektir. Bu durumun temelinde de Batı yönlü izlenen politikalar yatmaktadır.

1950'li yılların ikinci yarısında Ortadoğu'da yaşanan hareketlilik sömürgeciliğin sonlandırılması ve bölge ülkelerinin tam bağımsızlık için verdikleri mücadelenin bir ürünü olarak tabandan gelmektedir. Mısır lideri Nâsır, İngiltere karşısında takındığı tutumu ve İsrail karşıtı hamleleriyle bu hareketliliğin doğal lideri olarak görülmüştür. Batı ve Batı yanlısı rejimler tarafından bu gelişmeler, Nâsır'ın bölgedeki hareketleri kendi siyasi çıkarları doğrultusunda kışkırtması olarak görülmüş, tabandan gelen istekler ya görülmemiş ya da görülmek istenmemiştir.[6] Hâlbuki Mısır gibi Ürdün, Lübnan, Irak ve Yemen gibi devletlerdeki toplumun temel mücadelesi, başta İngiltere olmak üzere eski sömürgecilerin buradaki varlığına karşı olmuştur.[7] ABD bu durumu fark ederek Eisenhower doktriniyle başlayan politikalarında, müttefikleriyle kendisini farklılaştırmaya gayret göstermiş gibi görünse de Arap ülkeleri gözünde nihai olarak bunu başaramamıştır. ABD'nin kararsız görüntü veren tutumu ve izlediği politikalardaki değişikliklerin tam olarak anlaşılamaması, başta Türkiye olmak üzere Batılı ve Batı yanlısı Ortadoğulu müttefiklerinin bölgedeki politikalarını da çıkmaza sürüklemiştir.

1957 yılına gelindiğinde Arap milliyetçiliği tekrar yükselişe geçmiş ve Nâsır'ın şahsında kendine bir lider bulmuştur. Sömürgecilik karşısında yükselen bu ruh, İngiliz ve Fransız nüfuzunu bölgeden tamamen silmiş gibi görünüyordu. Peki, İngiltere ve

[5] Robins, a.g.e., s. 76-77

[6] Nâsır'ın politikaları liderleri tarafından böyle görülürken, özellikle Irak ve Lübnan'da halk tarafından büyük destek görmekteydi. "Orta Doğu: Testi Kırılmadan", **Akis**, Sayı: 208, 3 Mayıs 1958, s. 20-23. Ayrıca bkz. aş. "Nasır'ın Politikaları"

[7] 1958 yılına gelindiğinde Aden'de de İngiltere'nin varlığına karşı hareketler sürmekteydi: Bkz., "Testi Kırılmadan", **Akis**... 1960'lı yıllardaki Yemen iç savaşı bu gelişmelerin neticesinde gerçekleşecektir. İngiltere'nin eski nüfuz alanlarından çekilirken bıraktığı miras, genel olarak bir iç savaş veyahut kaos olarak sonuçlanan siyasi ortam olmuştur.

Fransa'dan boşalan boşluk nasıl doldurulacaktı? Akis dergisine göre "Ruslar Nâsır'ın arkasına gizlenerek bölgede serbestçe hareket imkânı buluyorlardı."[8] Eisenhower planı da ABD'nin bölgeden Rus nüfuzunu engellemek için harekete geçmesinin işaretiydi. ABD, askeri ve ekonomik yardımları gündeme getirerek Truman doktrinindeki gibi bir politikayı gündeme taşımaktaydı.[9]

1957 Ocak ayında İngiltere, Yemen'de çıkan karışıklıklar karşısında "bombardıman yapmaktan çekinmemişti."[10] Bu hamle İngiltere'nin Arap dünyasında olumsuz intibaını iyice körüklemekten başka bir şeye yaramamıştır. İngiltere nüfuzunu korumak için son hamlelerini oldukça sert bir şekilde uygularken sadece kendisine yönelik tepki almakla kalmıyor, genel olarak Batının imajını da olumsuz yönde etkiliyordu. ABD ise bunun tam zıddı doğrultuda politikalar izlemek istiyordu. Eisenhower yönetimi, bu konuda Suudi Arabistan ile yakınlık kurarak bölgede farklı bir oluşum çerçevesinde Nâsır'ı ve bölge ülkelerini etkileyecek bir yol aramıştır.[11] Bu durum Eisenhower doktrini öncesinde de ABD'nin bölge üzerinde müttefiklerinden ayrı bir yol belirleme çabalarını göstermektedir.

Nitekim Eisenhower doktrini Amerikan parlamentosunda görüşülürken Ortadoğu da üçe ayrılmış vaziyetteydi. Birinci grup Bağdat Paktı üyeleriydi ve plan çerçevesinde en çok yardımın kendilerine yapılmasını istiyorlardı. Zorlu, New York'taki bir basın toplantısında bunu açıkça ifade etmiştir.[12] İkinci grup pakt dışında olan ancak yardıma sıcak bakan S. Arabistan ve Lübnan'dan müteşekkildir. Üçüncü grup ise Bağdat Paktı'na düşman olan ve plana karşı da tavır almış bulunan Mısır, Suriye ve bu süreçte yanlarına çekmeyi başardıkları Ürdün'dür. Ürdün Kralı plana sıcak yaklaşsa da hükümet Nâsır yanlısıydı.[13] ABD Suudi Arabistan vasıtasıyla bu üçüncü grubu, özellikle de Nâsır'ı kendi politikalarına karşı yumuşatmak istemiştir. Ancak ABD'nin bu politikaları bölgede istikrar getirici bir etkiye sahip olmamıştır.

[8] "Orta Doğu: Amerika'nın Hudutları", **Akis**, Sayı: 140, 12 Ocak 1957, s. 11-15
[9] A.y.
[10] "Yemen'den Gelen Sesler", **Akis**, Sayı: 142, 26 Ocak 1957, s. 13
[11] "İki Cariyeli Sultan", **Akis**, Sayı: 145, 16 Şubat 1957, s. 16-17
[12] "Suud'u Beklerken", **Akis**, Sayı: 146, 23 Şubat 1957, s. 13-14
[13] A.y.

1958 yılı Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin ahvali bakımından tam bir krizler yılı olacaktır. Bu yıl içerisinde kurulan BAC'nin temelinde aslında Suriye'deki Baas'çı subayların Komünist karşıtlıkları vardır.[14] Sovyetler Birliği'nin ülkeleri üzerindeki etkinliğinden duydukları endişe nedeniyle Nâsır'la yaptıkları görüşmeler neticesinde BAC fikri gündeme gelmiştir.[15] Dolayısıyla bu girişimi Sovyet bloğuna yakınlaşma olarak değerlendiren yaklaşımların, bu durumu göz ardı ettiği söylenilebilir. Ziyadesiyle Soğuk Savaş'ın etkisiyle bölgede yaşanan bir kutuplaşmadan söz edildiğinde bu girişim anlam kazanmaktadır. Bölgede yaşanan Arap Soğuk Savaş'ı, dünyadaki Soğuk Savaş'tan birebir etkilenmiş olsa da nihai olarak tarafları dünyadaki iki kutupla aynı değildir. Burada taraflar: Soğuk Savaş'ın Batı kutbuna yakın duranlarla, her iki kutba karşı da, söylem düzeyinde de olsa, mesafeli duranlar olmuştur. Nitekim ikinci gruptakiler, bu yıllarda ortaya çıkan Bağlantısızlar hareketine teveccüh eden devletlerdir. Bu iki kutbun da ortak özelliğiyse antiemperyalist söylemlerle hareket etmektir. Bu bağlamda Batı yanlısı olan rejimlerin hâkim olduğu ülkelerde dahi tabandan yükselen ses Batı karşıtıdır. Söz konusu Batı yanlısı rejimler de zaman zaman tabanlarıyla uyum sağlamak, zaman zaman bölge içi rekabette söz sahibi olmak yahut rakiplerinin eline koz vermemek adına Batı karşıtı söylemlere başvurmuşlardır. Aynı şekilde bir diğer ortak nokta da Arap milliyetçiliğidir. Keza Arap Soğuk Savaş'ı aslında Arapların liderliği konusundaki yarışı da ifade etmektedir.

Akis yazarı Toker'e göre, Türkiye'nin Ortadoğu politikasının en büyük kusuru Arap liderlerinin kendi aralarındaki rekabeti ve Ortadoğu şartlarını görmezden gelmesiydi "Bu liderler kendilerine menfaati dokunacak müttefikler aramaktaydı. Türkiye'nin menfaati ise Ortadoğu'daki bu iç çekişmelerin haricinde kalmaktaydı."[16] Ortadoğu'da başarılı bir politika için hem politikacıların hem de sokağın nabzını iyi tutabilmek gerekmekteydi:

> "DP hükümetinin takındığı tutum, politikacıların bir kısmını dost edinirken diğer kısmını ve o ülkelerin sokağını tamamen Türkiye'ye düşman etmiştir. Bölgede cereyan eden hadiseleri dikkatle takip etmek lazımdı, karışmak değil. Bölgedeki iki cereyandan birincisi Nâsır'cı, milliyetçi ve nötralist; ikin-

[14] Baas'ın ideolojisi, kuruluş süreci, komünizmle ilişkisi ve Arap dünyasındaki etkileri hakkında bkz. İsmail Y. Tarık, **The Arab Left**, New York, Syracuse University Press, 1976
[15] Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye**, s. 205
[16] Toker, "Arap Politikamız", **Akis**, Sayı: 218, 12 Temmuz 1958, s. 5

> cisi ise Nuri Saitçi, feodal ve Batı yanlısıydı. Bu cereyanların bazı unsurlarını görüp bazılarını görmezden gelmek doğru değildi. Türkiye muvazeneyi hiç değilse ABD kadar muhafaza edebilmelidir. Lübnan'daki karışıklıklar konusunda Türkiye'nin Nuri Sait'in aklıyla hareket etmesi, onun hizbinin politikasına alet olmak anlamına gelmektedir. Müdahale teşebbüsünde bulunmak da Ortadoğu'daki hatalara bir yenisini ekleyecektir. BM müşahitlerinin Lübnan'da dış etkilerin söz konusu olmadığını raporladığı bir sırada Chamoun'un yardımına koşmak meşru bir zemine dayanmamaktadır. Hadiselere daha üst bir perdeden bakılmalıdır."[17]

Toker'in Akis dergisindeki yazısı, Irak ihtilâlinden hemen önceki haftanın sayısında yer almıştır. Irak İhtilâli ile birlikte Lübnan ve Ürdün müdahaleleri de aynı süreçte gerçekleşmiştir. Bundan sonra da Türkiye'nin Batı eksenli izlediği Ortadoğu politikası çerçevesinde kurulan Bağdat Paktı çöküşe geçmiştir. Bu aynı zamanda Türkiye'nin bölge politikasında da ciddi değişimlere gitmesi gerektiğini göstermiştir. Bağdat Paktı sürecinde Türkiye'nin, gerek kendisinin direkt yahut bilvesile taraf olduğu krizlerde, gerekse bölgede yaşanan diğer krizler karşısında belirlediği tavır, DP iktidarının sona ermesinden sonra dahi kalıcı izler bırakacaktır.

3.1. Süveyş Krizi

Süveyş Bunalımı İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası üslerini koruma çabaları çerçevesinde Mısır ile yaşadığı krizin bir neticesidir. 1952'deki ihtilâlden sonra Mısır'da göreve gelen Nâsır yönetiminin Süveyş konusunda izlediği politika başından beri kanalın millileştirilmesi yönündeydi. İngiltere ile Mısır arasındaki bir diğer mesele olan Sudan'ın ayrılması konusu ise 1953'te çözülmüştür. 1956'da yaşanan Süveyş Krizine kadarki süreçte İngiltere'nin Mısır üzerindeki politikaları, Ortadoğu genelinde olduğu gibi müttefiklerini de etkileyecektir. İngiltere, Mısır'ın Ortadoğu'nun savunmasında kilit bir pozisyonda olduğu argümanıyla geliştirdiği ODK ve ODSO projelerini Batıya mal etme çabalarına karşın ABD ise, Sovyetler Birliği ile bölge arasındaki Kuzey Kuşağına önemine dikkat çekmekteydi.

Sovyetler Birliğine yönelik güvenlik kaygıları, Türkiye'yi İngiltere'nin geliştirdiği projelerden çok ABD'nin Kuzey kuşağı fikrine yakınlaştırmıştır. İngiltere'nin Mısır

[17] Toker, a.y.

merkezli savunma organizasyonu planlarına karşı yavaş hareket ederek bu yaklaşımını gösteren Türkiye, bununla birlikte Süveyş konusunda müttefikini destekleyen bir tutum içinde olacaktır. Örneğin Ocak 1954'te Mısır'da Türk büyükelçisi Hulusi Tugay'ın eşinin mallarının, kraliyet ailesiyle bağları nedeniyle kamulaştırılması ve Tugay'ın Nâsır yönetimini çok defa eleştirmesi nedeniyle yaşanan huzursuzluklar neticesinde istenmeyen kişi ilan edilmesi hadisesinde Türkiye sakin bir tutum benimsemiştir.[18] Büyükelçinin, diplomasi teamüllerine uygun olmayan bir şekilde ve kendisi henüz ülkeyi terk etmeden önce diplomatik dokunulmazlığı kaldırılmış ve sınır dışı edilmiştir.[19] Mart 1954'te yayınlanan bir ortak bildiride bu olaydan duyulan üzüntü dile getirilirken karşılıklı anlayışın sürmesi temenni edilmiş, yaklaşık bir yıl sonra da Rıfkı Rüştü Zorlu (Fatin Rüştü Zorlu'nun ağabeyi) büyükelçi olarak Mısır'a gönderilmiştir.[20]

Bu süreçte Türkiye ile Mısır arasında dostane ilişkiler söz konusudur. Türkiye'de, İngiltere ile Süveyş konusunda 1954'te anlaşması üzerine Mısır'ın artık Batı yönlü bir politika izlemeye başladığı şeklinde bir yaklaşım söz konusudur. Zira Mısır Milli İstikamet Bakanı Salah Selam'ın Arap ülkelerine yaptığı gezide Batı ile işbirliği ve Komünizmle mücadele çağrısı yaptığına dair söylentilerden bahsedilen Akis dergisinde de, "Orta Doğu'da buzlar artık çözülmüştür. Bundan sonra işbirliğinin nasıl teşkil edeceği düşünülmelidir"[21] denilmektedir. Aslında Nâsır'ın Kanal anlaşmasını imzalarken çok da gönüllü ve Batı ile işbirliği sevdalısı olmadığı ortadaydı. Keza kısa süre sonra bu memnuniyetsizlik kendisini gösterecek ve Süveyş'in millileştirilmesi konusu tekrar gündeme gelecektir. Durum böyleyken Menderes'in bu anlaşma için Nâsır'a tebrik mesajı yollaması, bu anlaşmadan hevesle Arap dünyasına yönelik dostluk rüzgârları estirme çabaları fazla iyimserdir. Nuri Sait, İngiltere ile Mısır'ın anlaşmaya varmasını kendisinin Batı ile işbirliğini meşrulaştırmak adına Irak'ın çıkarına kullanırken, Menderes ise Batı yanlısı bir gelişmeye sevinerek ve kutlayarak adeta Nâsır'ın damarına basmıştır. Nitekim kısa zaman sonra Mısır'da Türkiye kar-

[18] **Milliyet**, 05.01.1954
[19] Sever, a.g.e., s. 124
[20] Sever, a.e., s. 124-125
[21] "Araplardan Tebrik", **Akis**, Sayı: 18, 11 Eylül 1954, s. 9-10

şıtlığının yükselmesi, Süveyş Anlaşmasına Türkiye'nin gereğinden fazla anlam yüklediğini göstermiştir.[22]

3.1.1. Nâsır'ın Politikaları

1954 Temmuz'unda Süveyş konusunda İngiltere ile Mısır arasında daha önce kesintiye uğramış olan müzakereler tekrar başlamıştır. İngiltere'nin Süveyş üssünü tekrar kullanabilmesi için Mısır sadece Arap ülkelerine bir tecavüz durumunda bunu kabul edeceğini belirtirken, İngiltere ise başka ülkeleri de (Örneğin Türkiye) kapsayacak şekilde düzenlemeyi önermiştir. ABD de İngiliz teklifini desteklemiştir. Mısır'da iktidarını sağlamlaştırmakta olan Nâsır yönetimi bu süreçte Batı ile uyumlu bir politika izlediği görüntüsü vermektedir. Ancak Nâsır, Mısır'ı İngiltere'nin biçtiği rolden öte, Doğu ile Batı arasındaki rekabetten yararlanarak bölgesinde lider pozisyonuna yükseltmek için çalışacaktır. Keza Süveyş anlaşması sürecinde ülkede Komünistlere karşı baskı uygulanmasının, ABD'den gelecek yardımlar için bir vesile kılınmaya çalışıldığı yorumlarına rastlamak mümkündür.[23]

İngiltere ile Mısır'ın anlaşma yaptığı gün, Türk-Irak görüşmeleri neticesinde bir ortak bildiri yayınlanmıştır. Irak'ın bu işbirliğine yanaşmasında Süveyş anlaşmasının da etkisi olmuştur. Zira Mısır da bir Arap devleti olarak Batılılarla bir anlaşma yapmaktaydı. Ayrıca İngiltere'nin Ortadoğu üzerinde bıraktığı önemli sorunlardan biri olan Süveyş Krizinin çözülmesi yolunda bir adım atılması, Batıya karşı ılımlı bir yaklaşımı meşrulaştırmaktaydı. Nuri Sait, 1954 yılı Eylül ayında Mısır ve Ekim ayında da Türkiye ziyaretlerinde Süveyş ve Filistin sorunlarının çözülmesi halinde bütün Arap devletlerinin Batı ile işbirliğine gidebileceklerini beyan etmiştir.[24]

Süveyş anlaşmasındaki, Türkiye'ye yapılacak herhangi bir saldırıda bu üssün İngiltere tarafından Türkiye'ye yardım amacıyla kullanılabilmesini içeren madde Mısır'da, Türkiye'nin İngiltere'den bir farkı olmadığı, bu maddeyle üssün NATO emrine verilmiş olacağı ve bir nevi ODK girişimi olabileceği gibi tartışmalara neden olmuş-

[22] Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**, s. 62
[23] "Süveyş İhtilafının Halline Doğru", **Akis**, Sayı: 10, 17 Temmuz 1954, s. 11-12
[24] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 56-57

tur.[25] Ancak bundan kısa bir süre öncesine kadar Arapların Türkleri sevmediği yolunda beyanatlar veren Nâsır, anlaşmadan hemen sonra Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye gelecek herhangi bir tecavüzün Mısır'a yapılmış sayılacağını ifade eden dostane mesajlar vermiş, Menderes de Nâsır'ın beyanatını olumlu karşılamıştır.[26]

1954 Temmuz'unda Mısır'da 1952 ihtilâlinin yıldönümü kutlamalarında General Necib'i alkışlayıp kendisini yuhalayan 150 bin kişilik kalabalığın dağıtılması emrini veren Nâsır, diktatörlük ve ülkesindeki güçleri kendi elinde toplamaya başladığı eleştirileriyle karşı karşıya gelmiştir.[27] Süveyş ihtilafında İngiltere ile uzlaşmaya kapı aralayan Mısır, aynı zamanda iktisadi bunalımdaydı ve bu buhrandan kurtulabilmek için Amerikan yardımına ihtiyaç duymaktaydı. Bunun için ise Batı ile özellikle demokrasi anlamında olmak üzere bir uyum göstermesi, dolayısıyla öncelikle Süveyş ihtilafının halli için çabalaması gerekmekteydi. Mısır'da yaşanan bu gelişmeler ise Batılı değerler olarak ifade edilen demokrasi, insan hakları gibi kavramların burada karşılık bulmadığını göstermektedir. Burada Mısır'ın Batı tekliflerini kabul etmesi daha ziyade bir zaruretin neticesidir. Zira Süveyş ihtilafının hallini Amerikan yardım vaadi ve teklifi takip etmiştir.[28]

İngiltere'nin herhangi bir Arap ülkesine veya Türkiye'ye bir saldırı olması durumunda Süveyş üssünü kullanma hakkını elinde tutması Mısır'da, Süveyş'ten çekilmesi ise kendi iç kamuoyunda memnuniyetsizlik yaratmıştır.[29] Arapları meşgul eden Süveyş ihtilafının sona ermesi ihtimaliyle birlikte, ABD'nin Mısır'a silah yardımı yapacağı haberleri İsrail'i de tedirgin etmiştir.[30] Sovyet yayın organlarında ise Amerikan emperyalizminin Nâsır'ı satın aldığı yorumları yer almıştır.[31] Türkiye'de ise Mısır'ın Ortadoğu'daki Batı ittifak zincirine bağlandığı yorumları yapılmıştır.[32]

1954 Eylül'ünde Mısır'da General Necip'in istifasından sonra Selah Salem de bütün görevlerinden azledilmiş, böylece Nâsır bütün gücü kendinde toplamıştır. Süveyş ile

[25] Kürkçüoğlu, a.e., s. 58
[26] Araplarla Aramız", **Akis**, Sayı: 16, 28 Ağustos 1954, s. 9-10
[27] "Mısır: İhtilalin Yıldönümünde", **Akis**, Sayı: 12, 31 Temmuz 1954, s. 15-16
[28] A.y.
[29] "Süveyş Üzerinde Mısır Bayrağı", **Akis**, Sayı: 13, 7 Ağustos 1954, s. 11-12
[30] "Memnun Olmayanlar", **Akis**, Sayı: 13, 7 Ağustos 1954, s. 11-12
[31] A.y.
[32] "Ümit Edilen Neticeler", **Akis**, Sayı: 13, 7 Ağustos 1954, s. 11-12

ilgili 16 Eylül'de yapılması planlanan toplantı ise ertelenmiştir. Mısır Genelkurmay Başkanının ABD ziyaretinde silah yardımı hususu görüşülmüş, ancak Yahudi lobisinin ABD yönetimi üzerindeki etkisi ve Kahire yönetiminin Batı karşıtı söylemlerinde ısrarının da etkisiyle bu konuda bir adım atılamamıştır.[33] Bunun üzerine Mısır BM'de Sovyet tezlerini desteklemeye ve Kıbrıs konusunda da Yunanistan'a yakın tavır göstermeye başlamıştır.

1954 Kasım'ında Nâsır'a yönelik gerçekleşen suikast girişiminde Müslüman Kardeşler suçlanmıştır. Akis dergisinde Müslüman Kardeşler'in Komünistlerle işbirliği yaparak böyle bir girişimde bulunduğu muhakkak olarak görülmüştür, "Yobazlarla kızılları 'Batı düşmanlığı' birleştiriyor… Müslüman Kardeşler Cemiyetine karşı ciddi tedbirler alınmış, yağmalanmış, üyeleri tevkif edilmiş ve merkezi kapatılmıştır."[34] Bununla birlikte bu girişimin 'düzmece' olduğu, böylece Nâsır'ın muhalefeti susturmak için temizlik hareketine meşruiyet zemini hazırladığı yönündeki yorumlara da aynı haberlerde yer verilmiştir. Müslüman Kardeşler'e olumlu bir gözle bakılmadığı, bununla birlikte Nâsır'ın muhalefeti ezmek için türlü yöntemlere başvurduğunun göz ardı edilmediği görülmektedir. General Necip, bu süreçte Müslüman Kardeşler'le işbirliği yaparak ihtilâl hükümetini devirmeye çalışmak ve bir din devleti kurarak başına geçmeye çalışmakla suçlanarak tevkif edilmiştir.[35] Akis dergisinin Mısır'a yönelik kinayeli yorumuna göre Müslüman Kardeşler tam bir 'suikastçı yuvası' idi.[36]

Türkiye bu süreçte 'dostluk' ve 'kardeşlik' gibi ifadelerle Arap ülkelerine karşı politika geliştirmeye çalışırken, Batı faktörü Arap ülkeleriyle işbirliğini zorlaştıran bir unsur olmuştur. 1954'teki Süveyş anlaşması da Arap ülkelerinin Batı ile işbirliğine hazır olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Hâlbuki Nâsır yönetimi İngiltere ile bir ittifak anlaşması imzalamamıştır. Nâsır, İngiltere'yi ülkesinden tam anlamıyla çıkarmanın bir yolunu ararken kendi açısından geçici bir formül bulmuş ve nihai amacında da başarılı olmuştur. Nitekim Türkiye'nin bu zannı da fazla uzun sürmeyecektir. Irak'ın Türkiye ile pakt yapması üzerine Arap Birliği üzerinden başka paktlarla ayrı bir sistem kurmaya çalışamaya başlayan Nâsır, bunun için öncelikle Türk-Irak

[33] "Mısır: Sürprizler Diyarı", **Akis**, Sayı: 20, 25 Eylül 1954, s. 14-16
[34] "10 Kurşunun Neticesi", **Akis**, Sayı: 26, 6 Kasım 1954, s. 23-24
[35] "Mısır: Necip Gene Mevkuf", **Akis**, Sayı: 28, 20 Kasım 1954, s. 17
[36] "Suikast Serisi", **Akis**, Sayı: 31, 11 Aralık 1954, s. 17

Paktı'na karşı bir propaganda faaliyeti başlatmış, yardımcısı Salah Salem'i Arap başkentlerine göndermiştir.[37] Türk-Irak Paktı'na yakın görünen ve ABD'nin desteğine inanan Lübnan ve Ürdün'deki yönetimler, Nâsır için ümit vermiyordu. Dolayısıyla bu devletlerin Mısır'ın yapacağı yeni pakta dâhil edilmesinden ziyade Bağdat Paktı'ndan uzak tutulması gerekliydi. Buna mukabil Suriye ve Suudi Arabistan Mısır'ın vaatlerine daha olumlu yaklaşıyordu. Nâsır Türk-Irak Paktı'nın emelinin 'Büyük Suriye' olduğu propagandası yapıyordu.[38] Bu ise Suriye, Irak ve Ürdün'ün Haşimi idaresinde birleştirilmesini öngören bir İngiliz projesiydi. Suriye bu projeden endişeleniyordu. Vahhabî'lerin yönetimindeki Suudi Arabistan ise, rakip Haşimî'lerin güçlenmesini istemiyordu. Kurulacak olan bu yeni pakt, dünyadaki iki blok arasında kalacak ve Arap Birliği'nin yerine geçecekti.[39]

16 Ocak 1955'te Arap Birliği ülkeleri Başbakanlarını toplantıya çağıran Nâsır, Türkiye ile işbirliğinin dolaylı yoldan Batı ile işbirliği anlamına geldiğini söyleyerek, Irak dışındaki diğer Arap ülkelerini bu konuda daha çekimser olmaya ikna etmiştir.[40] Kahire radyosu aynı günlerde 'İsrail dostu Türkiye' gibi ifadeler kullanırken İsrail ile Türkiye arasında istihbarat anlaşması yapıldığı gibi iddia ve söylemler üretiyordu.[41] Türk-Irak Paktı karşıtı çalışmaları devam ederken diğer yandan 1955 Mart'ında Mısır, İsrail ile Gazze hududunda çatışmaya girmiş ve 40 ölü vermiştir.[42] Eylül'de ise sınırdaki gerginlik tekrar yükselmiştir. Akis dergisinde Arapların tavırları eleştirilirken, Batının da Arapların temel sorununu görmezden gelerek hareket etmesi eleştirilmektedir:

> "Asırlar boyunca kendilerine ait olarak bildikleri topraklar üzerinde kendilerine komşu bir Yahudi devletinin kurulmasına tahammül edemeyen Arapların İsrail'in varlığına son vermek gayesiyle giriştikleri mücadele 1949'da sözde bir mütareke ile nihayetlenmişti. Ancak çatışmalar hiç eksik olmadı. Mücadele kılık değiştirerek tedhiş hareketleri halinde devam etmektedir. Mısır ve İsrail karşılıklı olarak sivil halkın ölümüne sebebiyet vermekte ve sürekli olarak suçu karşı tarafa atmaktadır… Arapların tahammül sorunu halledilmeden diğer sorunların çözülmesi beklenemez… Bu günlerde açıklanan Dulles planında da şimdiye kadarki arabuluculuk gayesindekiler gibi

[37] "Orta Doğu: İkinci Pakt Teşebbüsleri", **Akis**, Sayı: 45, 19 Mart 1955, s. 16-17
[38] A.y.
[39] A.y.
[40] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 62
[41] Kürkçüoğlu, a.e., s. 62-63
[42] "Mısır Çırpınıyor", **Akis**, Sayı: 44, 12 Mart 1955, s. 16

> bu ana mesele görmezlikten gelinmiştir… BM'nin ateşkes çağrısını Mısır kabul ederken, İsrail kabule yanaşmamıştır. Bu durum Mısır'la ilişkileri gergin olan Irak dâhil bütün Arap ülkelerinde öfkeyi artırmıştır ve Irak Mısır'a yardım teklif etmiştir… Gazze civarında balık avlamak isteyen bir devlet de Rusya olmuştur… Dulles Rusya'nın Araplara silah satmaya çalıştığını söylüyordu… Batı bölgede sulh tesis etmek istiyor ancak bunun İsrail-Mısır arasındaki sorunları çözmekten geçtiğini tam manasıyla anlayabilmiş değildi… Arap devletleri realist idarecilere sahip olmadıkça ve itidale yanaşmadıkça Arap-İsrail meselesi Yakın Doğu'nun bağrında bir yara olmaya devam edecektir..."[43]

1955 Ekim'inde Suriye ile Mısır arasında parafe edilen pakt ile iki ülkenin orduları tek komutada birleştirilmiştir. Son gelişmeler bu paktın İsrail karşısında iki Arap devletinin güç birleştirmesinin ötesinde, Soğuk Savaş'ın bölgeye zuhur etmesinin bir neticesi olduğunu göstermektedir. Zira İran'ın Bağdat Paktı'na iltihakını takiben yapılması bu paktı dikkate değer kılmaktadır. Mısır bundan sonra da "bir takım gizli ve karanlık kombinezonlara girerek Orta Doğu liderliğine çalışacaktır."[44] Zira bundan çok kısa bir süre sonra Suudi Arabistan ile Mısır arasında da benzer bir anlaşma yapılmıştır.[45]

Bu anlaşmalar Araplar arasında bir birliktelik teklif etmek anlamında düşünüldüğünde olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilirdi. Ancak Batı gözüyle bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin bu gelişmelere yakın ilgisi dikkat çekicidir. Arap devletlerine karşılıklı güvenlik paktı akdetmeyi teklif ederek Soğuk Savaş'ta kendisine kapalı kalan bölgelerden biri olan Ortadoğu'da söz sahibi olmak isteyen Sovyetler Birliği, bölgede etkili olan üç Batılı devletle (ABD, İngiltere ve Fransa) Cenevre'de silahsızlanma meselelerini görüştüğü sırada bu türden girişimlerde bulunarak elini güçlendirmeye, bu vesileyle Bağdat Paktı'nı kuzeyden ve güneyden kuşatarak etkisiz kılmaya çalışmaktaydı.[46] ABD ve İngiltere ise Sovyetler Birliği'ni bölge işlerine karıştırmamakta kararlı gibi görünüyordu. Zira Cenevre görüşmelerinde Ortadoğu konularının gündeme gelmesini engellemeleri bunun somut göstergesidir.[47]

1955 Ekim'inde Nâsır, Batılı devletlerin silah satımı konusunda koşullar koşarak işi zorlaştırdığını, hâlbuki aynı Batılı devletlerin İsrail ile her türlü silah alış verişini hiç

[43] "Yakın Doğu: İsrail - Mısır Gerginliği", **Akis**, Sayı: 71, 17 Eylül 1955, s. 16-17
[44] "Şam Paktı", **Akis**, Sayı: 77, 29 Ekim 1955, s. 20
[45] A.y.
[46] "Orta Doğu'da Dönen Dolap", **Akis**, Sayı: 78, 5 Kasım 1955, s. 17
[47] A.y.

zorluk çıkarmadan yaptıklarını söylerken, böyle bir durumda da Komünist devletlerden alım yapılacağını bildiren bir beyanatta bulunmuş, bunun üzerinden bir hafta geçmeden Çekoslovakya ile silah anlaşması yapmıştır.[48] Suriye'nin aynı yönde açıklamalarla birlikte Komünist devletlerden gelecek iktisadi yardımlara açık olduğunu ilan etmesi de bunu takip etmiştir.[49] İsrail bu gelişmeler karşısında askerî potansiyelini artırmak için gerekli tedbirlerin alınacağını bildirirken, Batıda bu gelişmeler Mısır'ın Komünist bloğa geçtiği şeklinde yorumlanmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Dulles ise, devam eden Cenevre görüşmelerinde Sovyetler Birliği'ne bölgede söz hakkı tanımamak adına temkinli açıklamalar yapmakla yetinmiştir.[50] Zira ABD'nin Ortadoğu ile ilgili konularda herhangi bir şekilde Sovyetler Birliği'ni muhatap alması, bölgedeki hegemonya yarışında Sovyet ağırlığının kabul edilmesi anlamına gelebilirdi.

1954'te İngiltere ile Süveyş konusunda anlaşmaya vardığında Nâsır, bölgeye yönelik tek tehdidin Sovyet Rusya'dan gelebileceğini söylemiştir.[51] Aynı süreçte gerçekleşen Türk-Irak Paktı'ndan sonra ise, her türlü askeri ve iktisadi yardımın aleyhinde olduğunu söyleyen Nâsır, şimdi ise Sovyet askeri ve teknik yardımına kapı aralamıştır. Bağdat Paktı bu şekilde Sovyetler Birliği'nin bölgeyle ilgili meselelerde söz sahibi olması için bir gerekçe olmuştur. Mısır, Sovyetler Birliği'nin yaptığı silah yardımlarıyla kendisini yeniden güçlü hissederken, bu durum İsrail'i ise endişeye sevk etmiştir. İsrail'in olası bir savaş durumunda, Mısır saldırıya geçmeden taarruz etme planı vardır. Ancak Batılı devletler İsrail'in isteklerine tatmin edici cevap vermemiştir. Sina çölündeki El Avca bölgesi 1949 mütarekesinde silahsızlandırılmış, ancak kime ait olduğu belirlenmemiştir. İsrail burada polis bulunduruyordu. Bu bölge üzerinde 1955 Kasım'ında yeni çarpışmalar meydana gelmiş, savaşın eşiğine gelinmiştir.[52] Henüz Cenevre Silahsızlanma görüşmelerinin devam etmekte olduğu bu süreçte Sovyetler Birliği'nden silah yardımı temin eden Mısır'ın böyle bir çatışma ortamına girmesi dikkat çekiciydi. Sovyetler Birliği ise konunun dünya gündeminde kalmasıyla Ortadoğu'da söz sahibi olmak konusunda bir adım daha atmış oluyordu.

[48] "Yakın Doğu: Silahlanma Yarışı", **Akis**, Sayı: 76, 22 Ekim 1955, s. 16
[49] A.y.
[50] A.y.
[51] A.y.
[52] A.y.

Türkiye'nin Bağdat Paktı'nın kuruluşundan sonra bölgeye yönelik politikalarında dikkatli bir tutum sergilemeye çalıştığı gözlemlenmektedir. 1955 yılı Kasım ayında İngiltere Başbakanı Anthony Eden, Ortadoğu'da Rus nüfuzunun artmasının önüne geçilmesi ve statükonun korunması için İsrail ile Mısır arasında arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu belirttiğinde, Adnan Menderes bu fikri Arapların desteklediği ölçüde destekleyeceğini belirtmiştir.[53] Zira İngiltere'nin getireceği çözüme karşı Arap ülkeleri mesafeli bir tutum sergileyebilirdi ve bu yaklaşım biçimi temkinli davranıldığını göstermekteydi. Nitekim Eden'ın teklifleri iki tarafta da müsait karşılanmamıştır.[54] Ancak bu örnek, Türkiye'nin tersi yöndeki birçok davranışının arasında bir istisna olarak kalmıştır.

1956 Ocak ayında Mısır'ın ekonomik olarak kalkındırılması ve Asvan Barajı inşası gibi sebeplerle dünyada adeta Mısır'a yardım kampanyası başlamış, birçok doğu bloğu ve bağlantısızların dahi seferber olması üzerine ABD ve İngiltere'nin de Mısır'ın Doğu bloğuna kaymasını engellemek için harekete geçtiği gözlemlenmiştir.[55] Eisenhower hükümeti İngiltere ile birlikte Mısır'a 70 milyon dolar karşılıksız, 130 milyon dolar da kredi şeklinde yardım teklif etmiştir. Akis dergisinde bu konuyla ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

> "Mısır üzerindeki pazarlıkların bu memleketin politikası üzerinde hâkim olma amacında olduğuna şüphe yoktur. Ancak böyle bir pazarlık dahi hesap ve kitap ortaya konularak yapılmaktadır… Diktatör Cemal Abdülnâsır çiftlik gibi idare ettiği memleketin kaderini elinde tuttuğundan bu pazarlıkların muayyen bir müddet müspet netice vermesi gayrı mümkün değildir…"[56]

Mısır'a Dünya bankası tarafından 200 Milyon dolar verilmesi kabul edildiğinde ise Batının Mısır konusunda yanıldığı ifade edilmekteydi:

> "Rusya ve Demirperde gerisi ülkelerinin Mısır konusundaki seferberlikleri Batılı memleketleri telaşa düşürerek bu yola sevk etmiştir. Nâsır bu konuda devesini yürütmüş bulunuyor. Bu, Mısır açısından olduğu kadar Batı dünyası için de sevindiricidir. Yeter ki Nâsır ikili oyunlarına son versin. Aksi halde Amerika Rusların oyununa gelmiş olur…"[57]

---

[53] "Yeni Emeller Mi?", **Akis**, Sayı: 81, 26 Kasım 1955, s. 16
[54] A.y.
[55] "Mısır: Yardım Yarışı", **Akis**, Sayı: 91, 4 Şubat 1956, s. 18-19
[56] A.y.
[57] "Nâsır'a Geniş Kredi", **Akis**, Sayı: 93, 18 Şubat 1956, s. 20

ABD, İngiltere ve Dünya Bankası, Mısır'a kredi vererek Asvan Barajı projesini desteklemişlerdi. Bu proje çerçevesinde Mısır'a yapılması planlanan ekonomik yardım konusunda ABD ve İngiltere, Türkiye'nin tepkisinden çok diğer Bağdat Paktı üyelerinin ve Ortadoğu ülkelerinin tepkilerini önemsemiştir. Zira Türkiye NATO'ya ve Batıya sadakatle bağlı bir müttefikti. Ancak baraj teklifine 1955 yılında istediği ekonomik yardım ABD tarafından kabul edilmeyen Türkiye'nin de tepkisi olmuştur.[58] Mısır ise bu süreçte Sovyetler Birliği ile yakınlaşmayı sürdürürken öte yandan Çin'i de devlet olarak tanımıştır.[59] Bu gelişmeler üzerine baraj teklifi geri çekilmiş, sonrasında da Mısır'ın Süveyş Kanalını millileştirmesi hamlesi gelmiştir.

İsrail ile Mısır arasındaki gerilim dolayısıyla, ABD'nin teklifiyle 1956 Nisan'ında BM Güvenlik Konseyince Ortadoğu'da bir barış yolu bulmakla görevlendirilen BM Genel Sekreteri Hammerskjoeld, İsrail Başbakanı Ben Gurion ve Nâsır'ı mütareke konusunda ikna etmiştir.[60] Ancak bu fiili bir karşılık bulamamış, çatışmalar devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin bu süreçte bölgeye yönelik barışçı söylemleri karşısında ABD'nin bu gibi politikaları çok da etkili olamamıştır. Nitekim 1956 Haziran'ında Mısır ile İsrail arasında bir anlaşma zemini hazırlandığı halde hava bir türlü yumuşamamıştır. Akis dergisine göre esas gerginlik Ortadoğu'da çeşitli çıkarların çarpışmasından doğmaktaydı. Bağdat Paktı bloğu ile Bağlantısız Arap bloğunun bölgedeki mücadelesi söz konusuyken, Mısır-İsrail geriliminin durdurulmasının savaş tehlikesini azalttığı iddia edilemezdi. Sovyetler Birliği Bağdat Paktı karşıtı cepheyi güçlendirirken, Batılı devletler ise Bağdat Paktı'nı güçlendirmek gibi bir gaye ile değil, kendi hesaplarına uygun olarak farklı politikalar izlemekteydi. Örneğin petrol çıkarlarını düşünen ABD, Suudi Arabistan'ın Bağdat Paktı karşıtı tutumunu dikkate almaktayken, Asvan projesi kapsamında Nâsır'a itimat gösterebilmekteydi.[61]

Bu durum Bağdat Paktı müttefiklerinin ihmal edilmesi anlamına geliyordu. Kendisini Lübnan ve Suriye'nin hamisi gören Fransa da, Bağdat Paktı teşekkülüne başından beri karşı çıkarak Arapların sempatisini kazanacağını, böylece Cezayir meselesinde

[58] Sever, a.g.e., s. 156
[59] "Orta Doğu: İki Blok", **Akis**, Sayı: 108, 2 Haziran 1956, s. 16-17
[60] "Hava Yumuşuyor mu?", **Akis**, Sayı: 103, 28 Nisan 1956, s. 18
[61] A.y.

Arap bloğunun kendisini rahatsız etmeyeceğini düşünmüştür.[62] Nâsır ise her fırsatta Cezayir milliyetçilerine yardım etmekten ve Fransa aleyhinde konuşmaktan geri durmamıştır. Batılılar arasındaki uyuşmazlıklardan ziyadesiyle istifade eden de Nâsır olmuştur. Mısır'ın Çin'i tanıması bu gelişmelerin sonuncusu olmuştur.[63] ABD'nin ise bu süreçte İngiltere ile bir görüş birliğine varması söz konusu değildir.

Bu süreçte Nâsır, Mısır'ın hâlihazırdaki rejiminin 'devlet kontrolü altında bir kapitalist rejim' olduğunu beyan etmiştir.[64] Doğu bloğu ülkeleriyle işbirliği yapmaktaki gayesinin Arap devletlerini yabancı unsurların çıkarlarına alet olmaktan kurtarmak olduğunu belirtirken Arap devletlerinin, menşei ne olursa olsun her yardımı kabul etmeleri ve güçlenmeye gayret etmeleri gerektiğini söylemiştir.[65] Ortadoğu anlaşmazlığını çözmek konusunda BM'ye yetki verildikten sonra Sovyetler Birliği'nin bölgeye silah yardımları geçici bir süre de olsa durmuştur. Ancak Çin BM'ye dâhil olmadığına göre, BM ambargosunun bağlayıcılığı olmayacağı dolayısıyla Çin'in tanınması ve silah ticareti yapılması söz konusu olmuştur. Çin de bölgeye silah sevk etmeye başladıktan sonra BM'ye girerken bunu müzakere konusu edecektir. ABD Çin'i tanımamakta ısrar ederken İngiltere ve Fransa ise fiili olarak tanımışlardır.[66] Bu durum da, Batı dünyasının Çin konusunda dahi ihtilaflı olduğunu ve bundan Mısır başta olmak üzere Batı karşıtı cephedeki ülkelerin yararlandığını göstermektedir.

1956 Temmuz'unda Nâsır, ABD'nin Asvan barajına yapacağı yardımı 'lütfen' kabul ettiğini bildirdiğinde Amerikan Senatosu bu yardımı onaylamaktan vazgeçmiş, Dışişleri bakanlığı da bu yardımın geri çekildiğini bildirmiştir.[67] ABD'yi İngiltere de takip ederek yardımdan vazgeçmiştir. Mısır'da ise iptal kararı hiddet uyandırmış, Amerikan yardımlarının iktisaden geri kalmış ülkelerin siyasi nüfuz altına alınması için kullanılan bir silah olduğu öne sürülerek, ABD'nin siyasi şartlar öne sürmeden hiçbir ülkeye yardıma yanaşmadığı söylemleri tekrar gündeme getirilmiştir.[68] El Cumhuriyye gazetesinde daha önce silah yardımının çeşitli şartlar öne sürüldüğü için

[62] Soysal, **1955 Bağdat Paktı**, s. 206
[63] "Orta Doğu: İki Blok", **Akis**…
[64] "Mısır Silah Peşinde", **Akis**, Sayı: 109, 9 Haziran 1956, s. 21-22
[65] A.y.
[66] A.y.
[67] "Dimyat'a Pirine Giderken", **Akis**, Sayı: 116, 28 Temmuz 2956, s. 13-14
[68] A.y.

reddedildiği, Mısır'ın ihtiyaç duyduğu yardımı bulmakta zorluk çekmeyeceği ve Batıya boyun eğmeyeceği söylenmekteydi. Moskova radyosu ise bu konudan bahsederken Rusya'nın Asvan Barajı projesini finanse etmeyi düşünmediğini söylüyordu. Bu durumda Mısır'ın "ikili oynamanın karşılığında eli boş kalıyordu."[69]

3.1.2. 1956 Süveyş Krizi ve Sonuçları

Nâsır, 1956 Temmuz'unun sonunda İskenderiye'de, Kral Faruk'un Mısır'dan kovulmasının yıldönümünde yaptığı konuşmada Süveyş Denizcilik Şirketine el koyduğunu ilan ediyordu: "Süveyş Kanalı Mısır'a 5 yılda 500 milyon dolar gelir sağlayacaktır. Artık Amerika'nın 70 milyon dolarlık yardımına ihtiyacımız kalmamıştır."[70] İngiltere hemen bir nota vermiş, Fransa da Nâsır'ın bu kararını protesto etmiştir. ABD ise bu konuya direkt temas etmeden Nâsır'ın sadece ABD'yi hedef alan açıklamalarına dair bir nota vermiştir. ABD, İngiltere ve Fransa bu mevzuu kendi aralarında görüşürlerken, Nâsır ise Sovyet büyükelçisiyle temasta bulunarak, mesele BM'ye taşındığı takdirde Sovyetler Birliği'nin veto kullanmasını istemiştir.[71]

İngiltere ve Fransa Dışişleri Bakanlarıyla ABD Dışişleri Bakan yardımcısı Londra'da görüşmeler yaptığında ABD daha temkinli durmaktaydı. Fransa ise cebri tedbir taraftarıydı. İngiltere de Fransa'yı destekliyordu. Kısa bir süre sonra ABD Dışişleri Bakanı Dulles Londra toplantısına iştirak ederek İngiltere ve Fransa'yı daha temkinli davranmaya davet etmiştir. Ona göre Sovyetler Birliği'nin de katılacağı bir uzlaşma zemini aramanın yolu tutulmalıydı.[72] Nitekim bu toplantıların neticesinde Mısır'ın egemenlik haklarına saygı duyulduğu belirtiliyor ve Nâsır'ın 1888 İstanbul anlaşmasına sadık kalacağını beyan ettiği hatırlatılıyordu. Bu anlaşmaya taraf olan ve Kanalı kullanan devletlerden oluşacak bir beynelmilel sistem kurulması önerilerek, 16 Ağustos'ta Londra'da toplanmak üzere bu devletler davet edilmişlerdir.[73]

---

[69] A.y.
[70] "Kabına Sığmayan Diktatör", **Akis**, Sayı: 117, 4 Ağustos 1956, s. 11-14
[71] A.y.
[72] "Süveyş: 24'ler Konferansı", **Akis**, Sayı: 118, 11 Ağustos 1956, s. 16-17
[73] A.y.

Birinci Londra Konferansına 22 devlet katılmıştır. Mısır ise türlü gerekçeler göstererek katılmamıştır. Davet edilip katılmayan diğer devlet ise Yunanistan olmuştur. Yunanistan, Kıbrıs meselesi dolayısıyla kırgın olduğu İngiltere'nin başkentine gitmek istememiştir. Mısır ise kendisinin katılmadığı bir Konferansın yetkisizliğini ileri sürerek konuyu BM'ye götürmek istemiştir. Nâsır, Sovyetler Birliği'nin de Konferansa katılmamasını, böylece Konferansın itibarsızlaşması gibi bir hesapla hareket ederken, Sovyetler Birliği içinse bu Konferans Ortadoğu'da söz sahibi olmak için olduğu gibi yakında süresi dolacak olan Montrö anlaşmasının gözden geçirilmesi konusunu gündeme getirmek için de bulunmaz bir fırsat teşkil etmiştir.[74]

Konferansta Mısır adına hareket eden bir Sovyetler Birliği görüntüsü söz konusu olmuştur. Birinci Konferansta getirilen önerilere Sovyet Dışişleri Bakanı Şepilov Mısır'ın egemenlik haklarını savunur bir dille karşı çıkarken, Kanalın idaresinin Mısır'a bırakılması gerektiğini savunmuş, Dulles ise BM'ye bağlı bir uluslararası şirket kurulmasını önermiştir. Şepilov bu Konferansın yetkili olmadığını ileri sürerek, Konferansın bu meselenin asıl muhatabı olan Mısır'ın başkenti Kahire'de toplanması gerektiğini, ayrıca Kanalı kullanan bütün devletlerin davet edilmeyip alelacele toplandığını dile getirmiştir.[75] Dolayısıyla bu Konferans bir karar veremezdi. Olsa olsa daha kapsamlı bir Konferans için hazırlık olabilirdi.

İkinci Londra Konferansı ise birincisindeki önerileri kabul edenler arasında olmuş ve daha ziyade İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a yönelik tehditlerine sahne olmuştur. Bundan sonraki BM Güvenlik Konseyi toplantılarında da gerilim artmakla birlikte tatmin edici bir sonuca ulaşılamamıştır. Ağustos'taki Birinci Konferansta Dulles'ın, Süveyş'in uluslararasılaştırılması konusundaki planı Mısır ile görüşülmüş ancak bir sonuç alınamamıştır.[76] Nitekim Eylül'deki İkinci Londra Konferansı da sonuçsuz kalmıştır. Bunda, Nâsır'ın uzlaşmaz tutumu kadar, İngiltere ve Fransa'nın, Mısır'ın egemenliğine saygılı bir çözüm getirmemeleri etkili olmuştur.

Türkiye de 1888 İstanbul anlaşması hasebiyle bu Konferansların taraflarından biri olmuştur. Londra'ya giden Türk heyetinin başında bulunan Dışişleri Bakanlığı

[74] "Süveyş: Konferansın Arifesinde", **Akis**, Sayı: 119, 18 Ağustos 1956, s. 12-14
[75] "Süveyş: Konferans Toplandı", **Akis**, Sayı: 120, 25 Ağustos 1956, s. 13-15
[76] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 303-304

Umum Kâtibi Muharrem Nuri Birgi ve heyetinin, Süveyş gibi bir suyolu meselesi olan Boğazlar konusunun gündeme getirilmesine mani olmak, konu açıldığı takdirde ise Türkiye'nin Boğazlardaki hâkimiyetine gölge düşürecek bir yoruma fırsat vermemek gibi bir görevi söz konusuydu.[77] Nâsır, 1956 Temmuz'unda, yani Londra Konferansları tertiplenmeden hemen önce Türkiye'den Kanal konusunda arabuluculuk yapmasını istemiştir.[78] Türkiye ise Süveyş Kanalı meselesiyle Boğazlar meselesi arasında bir benzerlik bağı veya bir paralellik kurmamayı tercih etmiş, bu konuyu Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da tahakküm kurma çabası olarak değerlendirmiştir.[79] Bu durum Türkiye'nin bu gelişmeler karşısında kendi adına inisiyatif almaktan uzak kaldığını, Batı eksenliliği nedeniyle, Mısır ile ilişkilerini düzeltme fırsatını da geri çevirdiğini göstermektedir.

Türkiye'nin birinci konferansta benimsediği tutum Mısır'ın egemenlik haklarına saygılı olunması gerektiği yolundaydı. Bu şekilde Boğazlar konusunun gündeme gelmesi halinde Sovyetler Birliği'nden gelecek olası isteklere karşı kapı kapatılmış olacaktı. Hem Mısır'ın yanında olmak, ama aynı zamanda Batılılarla birlikte hareket etmek gibi zor bir görevle karşı karşıya olan Türk heyetinin işini, ABD'nin tarafsız gibi bir tutum izlemesi kolaylaştırmıştır. Zira ABD ile birlikte hareket edilmesi, söylemlerini Batılı çerçevede meşrulaştırmak ve İngiltere ve Fransa karşısında yalnız kalmamak açısından önemliydi. Nitekim Birgi, Dulles'ın getirdiği planı açıkça desteklemiştir.[80] İkinci Konferansta da Türkiye ABD ile birlikte hareket etmiş, Kanalı Kullananlar Birliğinin kurulmasını desteklemiş ve bu birliğe katılmıştır.

Konferansların devam ettiği süreçte İsrail-Ürdün sınırında kanlı olaylar gerçekleşiyordu. Ürdün İsrail'in düzenlediği baskınlara karşılık verirken, "Süveyş bunalımı yüzünden meşgul olan Arapların İsrail'i unutmadığını göstermek niyetindeydi."[81] İsrail ise bu krizden yararlanmaya çalışmayacağını iddia etse de olaylar aksi yönde cereyan etmekteydi. Ürdün'ü destekleyen Irak ise, Süveyş'in millileştirilmesiyle Arap dünyasının liderliği konusunda öne çıkan Mısır karşısında, İsrail'e karşı savaşa-

[77] "Londra Yolunda", **Akis**, Sayı: 119, 18 Ağustos 1956, s. 8-10
[78] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 93
[79] Kürkçüoğlu, a.e., s. 93-94
[80] A.e., s. 94
[81] "Dert Üstüne Dert", **Akis**, Sayı: 126, 6 Ekim 1956, s. 17-18

rak koz elde etmek istiyordu. Bu hesaplar karşısında İsrail de harekete geçerek Ürdün'e ağır kayıplar verdirdikten sonra geri çekilmiştir.[82] Ancak bu tehlikeli oyun bölgede tansiyonu daha çok artıracaktır.

Süveyş Krizi, İngiltere ile Fransa arasındaki ihtilafı bir anda ortadan kaldırmış, birlikte hareket etmeye başlamışlardır.[83] Fransa Kıbrıs'a asker göndererek bir ortak askeri operasyonun sinyallerini vermiştir.[84] Bu şekilde Süveyş meselesi, Avrupalı güçlerin çıkarlarının ABD'den farklı olduğunu bir kere daha göstermiştir. İngiltere ile Fransa bu konu vesilesiyle yakınlaşırken, kalkınma ve silahlanma konusunda ABD ile yakınlaşan Almanya ise 'Yeni Avrupa' fikrini zikretmeye başlamıştır.[85]

Süveyş meselesi Ekim ayında BM Güvenlik Konseyinde görüşüldüğünde İngiltere taviz vermeye razı olmuş, ancak bu tutumu Fransa'yı rahatsız etmiştir. Zira bu şekilde Nâsır'a söz geçirilemediği kabul edilmiş olacak, böylece Nâsır'ın itibarı Arap âleminde ve dolayısıyla Fransa'nın sorun yaşadığı Kuzey Afrika'da iyice artmış olacaktır. Nâsır'ın itibarı kırılmadıkça da Cezayir milliyetçileri savaştan vazgeçmeyecektir. Akis dergisinin bu konudaki yorumu "Ancak kimse istiklalini kazanmak isteyen bir milletin Fransız boyunduruğu altında kalması için Süveyş meselesinin bir savaşa ulaşmasını isteyemezdi"[86] şeklindedir. Nitekim Şepilov'un vetosu Güvenlik Konseyine getirilen önerilerin suya düşmesi için yeterli olmuştur.

İngiltere ve Fransa'nın planı, dünya Polonya ve Macaristan hadiseleri ile meşgulken İsrail ile Mısır arasında çıkan çatışmayı sebep göstererek Mısır'a müdahale edilmesiydi. Nitekim böyle de olmuştur. İsrail kuvvetleri Mısır'a karşı taarruza geçmiş, Tel Aviv ve Kahire'ye notalar verilmiş ve Kahire notayı reddederek istenilen kozu vermiştir. 29 Ekim 1956'da, İngiltere ve Fransa ile gizli anlaşma yapmış olan İsrail'in Mısır'a saldırısı sonucu Süveyş bunalımının savaş boyutu patlak vermiştir. Ertesi gün Kanal güvenliğini ve savaşanları ayırmayı bahane ederek İngiliz ve Fransız güçleri

[82] A.y.
[83] Fransa, Bağdat Paktı kurulduğundan beri İngiltere ile uyuşmazlık halindeydi. Fransa'nın Pakt karşısındaki tutumu konusunda bkz. yuk. "Pakta Tepkiler".
[84] "Süveyş: Yılan Hikâyesi", **Akis**, Sayı: 125, 29 Eylül 1956, ss.15-17
[85] "Avrupa Birliği Ne Âlemde?", **Akis**, Sayı: 127, 13 Ekim 1956, s. 21. Bu durum Avrupa içindeki dengelerde İngiltere ile Almanya arasındaki bugün dahi tartışma konusu edilebilecek olan ayrışmanın, Henüz Avrupa Birliğinin temellerinin atılmaya başlandığı süreçteki ipuçlarını vermektedir.
[86] "Süveyş", **Akis**, Sayı: 128, 20 Ekim 1956, s. 22-24

de Mısır'a saldırmışlardır. Kuzey Afrika'yı Fransa aleyhinde tahrik eden yayınlar yapan Kahire'deki Arapların Sesi radyosu da hedef olmuştur.[87] Bu saldırılarda Mısır hava kuvvetleri ve donanması perişan olmuş, askerler ise dağılmıştır. Diğer Arap ülkelerinde çok sert tepkiler yükselse de Mısır'a fiili olarak yardıma koşan olmamıştır. İngiltere ve Fransa paraşütçülerini indirdiğinde Mısırlılar derhal Port Sait'in teslimi için müzakereye girişmişlerdir.[88] Akis dergisine göre Nasır'ın şantajla yürüttüğü politika iflas ediyordu ve bu aynı zamanda Arap Birliği'nin de fiyaskosuydu.[89]

İngiltere ve Fransa, ABD'den bekledikleri yardımı görmek şöyle dursun, Sovyetler Birliği'nce tehdit edildiklerinde ve BM Genel Kurulundaki görüşmelerde de ABD tarafından yalnız bırakılmışlardır. Bunun üzerine geri adım atmak zorunda kalmışlar, İsrail de geri çekilmek zorunda kalmıştır. Savaş sona erdiğinde Mısır 1888 İstanbul Antlaşması hükümlerini kabul etmekle birlikte Kanal üzerinde kendi egemenliğini sağlayarak başarılı bir sonuç almış oluyordu.[90] İngiltere ve Fransa, İsrail aracılığıyla Mısır'a ders vermek istemişler, ancak kendi lehlerinde bir sonuç elde edememişlerdi. Bu durumdan uzun vadede yararlanan ise İsrail olmuştur. Zira İsrail girdiği hiçbir topraktan güvence almadan çıkmamıştır. Keza Süveyş krizinden Nâsır kârlı çıkmış gibi gözükse de uzun vadede İsrail'in daha çok kazanım elde ettiği görülmektedir.[91]

Müdahale esnasında İngiltere'de söz konusu harekâtla ilgili tepkiler büyümekteydi. Dışişleri Bakanlığını vekâleten yürütmekte olan Anthony Nutting Başbakan Eden'a istifasını vererek bu işgali tasvip etmediğini belirtmiştir.[92] Bu durumun bir hükümet krizi doğurabilecek boyutlara ulaşmadan sonlanmasında Mısır'ın hızlı bir şekilde

[87] Bu şekilde Fransa, Nâsır'ın Cezayirlileri kendisine karşı kışkırtmakta kullandığı radyoyu vurarak adeta intikam alıyordu. "Mütecaviz Demokrasiler", **Akis**, Sayı: 131, 10 Kasım 1956, s. 12-14

[88] "Süveyş: Mütecaviz Demokrasiler", **Akis**, Sayı: 131, 10 Kasım 1956, s. 12-14

[89] Türkiye'de Mısır'a karşı girişilen bu hareket birçok yayın organında benzer ifadelerle dile getirilmiştir. Mısır Şantaj siyaseti izlemekteydi ve İsrail adeta ona bir ders vermişti. Örneğin İktidara yakın bir yayın olan **Ali Dayı** dergisinde İsrail'i temsil eden karakter Mısır'ı temsil eden Fellah tiplemesini dövmektedir. Bu manzarayı Batılı devletleri sembolize eden karakterler keyifle izlemekteyken, Türk bir köylüyü temsil eden Ali Dayı tiplemesi ise "Fazla ötenin hali budur" yorumunu yapmaktadır. Bkz.: (Çevirimiçi) https://pbs.twimg.com/media/C5R-MOvWQAANW-7.jpg (E.t. 27.04.2017)

[90] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 86-90

[91] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 11. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 301-303

[92] Eden'ın anılarında kendisinin son ana kadar bu harekâta karşı çıktığı, bununla birlikte halkın İsrail ile birlikte hareket edilmesinden yana baskı yaptığını yazmaktadır. Bkz. Anthony Eden, **Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden**, Londra, Cassel, 1960, s. 511-513. Bundan yaklaşık 20 sene önce de Eden benzer bir şekilde istifasını sunmuş, İkinci Dünya Savaşı öncesinde belirlediği tavrıyla İngiliz siyaseti üzerinde önemli bir isim olmuştur. Bkz. "Süveyş: Mütecaviz Demokrasiler", **Akis**, Sayı: 131, 10 Kasım 1956, s. 12-14

teslim olması etkili olmuştur. İngiltere'de muhalif sesler yükselmekteyken, Fransa'da ise Guy Mollet hükümeti Nâsır'a karşı destek bulmaktaydı. BM'de ise ABD ve Sovyetler Birliği Süveyş'teki tecavüzün aleyhinde cephe almışlardı. Güvenlik Konseyinde İngiliz ve Fransız vetosu nedeniyle karar alınamamış ve konu Genel Kurula havale edilmiştir. Genel Kurul'da uluslararası bir polis kuvveti teşkil edilerek İngiltere ve Fransa'nın çekilmesi tavsiye edilmiş, ancak bir karşılık bulamamıştır. Aynı eylem Macaristan meselesiyle ilgili ve bu sefer Rus vetosu nedeniyle tekrarlanmıştır. Sovyetler Birliği, ABD'den Süveyş konusunda birlikte hareket etmelerini istemiş, ABD ise Macaristan'ı hatırlatarak bu çağrıyı geri çevirmiştir.[93] Bununla birlikte İngiltere ve Fransa, gerek iç gerekse dış kamuoyunda artan tepkiler nedeniyle BM Barış Gücü teklifine karşı yumuşama göstermek durumunda kalmaya başlamıştır.

Sovyetler Birliği, Krizin ilerleyen günlerinde Mısır'a hava desteği vermiştir. İsrail'in Sina'dan çekilmesini ise İngiltere dâhil herkes istemiştir. ABD ise İngiltere ve Fransa'ya baskı uygularken bir taraftan da Sovyetler Birliği ile aynı yörüngede olmamak için çaba sarf ediyordu.[94] Sovyetler Birliği'nin Süveyş için Mısır'a gönüllüler gönderme girişimi karşısında ABD, İngiltere ve Fransa'ya elini uzatmak durumuna geçmiştir. Bu sebeple ABD İsrail, İngiltere ve Fransa'nın askerlerini çekmesini, meseleyi BM polis gücüne bırakmalarını istemiştir. Nâsır ise BM Barış Güçlerinin, İngiltere ve Fransa çıktıktan hemen sonra Mısır'ı terk etmesini isteyerek durumu kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. BM Genel Sekreteri Hammerskjoeld ise Arap-İsrail meselesinin kati bir hal çaresi bulunmadan bu gücün bölgeden ayrılmaması gerektiğini izah etmek için Kahire'ye gitmiştir.[95]

İsrail 1957 Mart ortasında Gazze bölgesinden çekilmiş, buna mukabil bölgeye BM Barış Gücü askerleri yerleşmiştir. Fakat 4 gün sonra Mısır güçleri buraya gelerek kendi bayraklarını dikmek istemişlerdi. Nâsır'ın bu hareketlerinde BM Genel Sekreterinin de ABD'nin de payı vardı. Zira İsrail'e el altından teminat verirken bir taraftan da Arapları gücendirmekten imtina ediliyordu. Mısır, Kanal bölgesinin kullanımıyla ilgili olarak da Kasım 1956 anlaşması ve 1888 İstanbul anlaşmasına uygun

[93] "Birleşmiş Milletler", **Akis**, Sayı: 131, 10 Kasım 1956, s. 14-16
[94] "Süveyş: Fırtına'dan Sonra", **Akis**, Sayı: 132, 17 Kasım 1956, s. 11-14
[95] "Nâsır'ın Yeni Ümitleri", **Akis**, Sayı: 133, 24 Kasım 1956, s. 18-19

olmayacak şekilde keyfi davranarak Süveyş'te İsrail gemilerine izin vermemekteydi. Buna karşın İsrail Dışişleri Bakanı Golda Meir Washington'a giderek ABD'nin daha sarih bir vaziyet almasını sağlamaya çalışmıştır.[96]

Süveyş müdahalesi sonrasında Nâsır'ın Araplar üzerinde lider pozisyonunu güçlendirmesi, diğer yandan da Avrupalıları petrol üzerinden zor durumda bırakma siyaseti gütmesi söz konusudur. Bu süreçte Türkiye'nin, çıkarlarını Avrupalı devletler ile aynı görerek hareket etmesi nedeniyle Bağdat Paktı toplantılarından Arap ülkelerini tatmin edecek nitelikte bir sonuç çıkmamıştır.[97] Türkiye'de yönetim ilk etapta Mısır'ı suçlu gören beyanatlar vermiştir. Dışişleri Bakanı Zorlu, İngiltere'nin Fransa ile birlikte Mısır'a karşı silah kullanmasını tasvip etmemekle birlikte Mısır'ın başına gelenlerin de Bağdat Paktı'na katılmayıp cephe almasından ileri geldiği mealinde beyanlarda bulunurken, Cumhurbaşkanı Bayar da 1 Kasım meclis açılış nutkunda Sovyetler Birliği'nin kendi amaçları için Mısır'ı kullandığını ve Mısır'ın da buna alet olduğunu söylemiştir.[98] Dışişleri Bakan Vekili olarak Ethem Menderes, Aralık'ta TBMM'de Süveyş bunalımının müsebbibi olarak Mısır'ın tek taraflı hareketlerini göstererek, Mısır'ın bir kurtuluş mücadelesi verdiği ve bunu bütün Ortadoğu ülkeleri adına yürüttüğü izlenimi vermeye çalıştığını söylemiştir.[99] Zafer Gazetesinde ise, "Mısır ile Suriye, Sovyet emperyalizmini Ortadoğu'ya sokarlarken suçüstü yakalanmışlardır"[100] denilmiştir. Bununla birlikte Adnan Menderes, özel bir görüşmede İngiliz büyükelçisi Bowker'a, İngiltere'nin kuvvet kullanarak müdahalede bulunmasından dolayı Türkiye'nin hayal kırıklığı yaşadığını dile getirmiştir.[101] Bu durum, İngiltere ile dostluğa zeval gelmemesi doğrultusunda söylemler kullanılırken diplomatik olarak zor durumda kalınabileceğinin iktidar tarafından çok iyi bilindiğini göstermektedir.

İngiltere'nin Süveyş müdahalesi, Irak'ta rahatsızlık ve endişeye neden olmuştur. Savaş çıktığında Irak'ın, İngiltere'nin Mısır'dan çıkmadan Bağdat Paktı toplantılarına

[96] "Orta Doğu: Süngü Pırıltıları", **Akis**, Sayı: 150, 23 Mart 1957, s. 14-15
[97] Feridun Ergin, "Harici Siyaset", **Akis**, Sayı: 135, 8 Aralık 1956, s. 8-9
[98] **Vatan**, 02.11.1956
[99] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 95-96
[100] Burhan Belge, "Serlevhasızlar", **Zafer**, 27.12.1956
[101] FO371/130174/RK1011/1, Turkey: Annual Review for 1956, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 05.02.1957; aktaran Yeşilbursa, a.y., s. 83

katılmamasını istemesi üzerine paktın Kasım ayındaki Tahran toplantısı İngilteresiz olarak yapılmıştır.[102] Toplantıda İsrail kınanırken, İngiltere ve Fransa'ya askerlerini çekerek Mısır'ın toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı göstermeleri çağrısı yapılmıştır. ABD'nin BM'de giriştiği süratli hareketleri takdir edilirken, BM'nin 1947'de kabul ettiği ancak Arapların sıcak yaklaşmadığı Filistin sorununa ilişkin çözüm önerisinin de bir anlaşma müzakeresinde esas olabileceği de bu toplantıda ifade edilmiştir.[103] Menderes, İngiliz ve Amerikan büyükelçilerini kabulünde İngilteresiz toplantının geçici bir durum olduğunu ifade etmiştir. Basında Tahran toplantısı 'Bağdat Paktı'nın Zaferi' olarak yorumlanırken, Arap Birliği düşüncesinin ise 'ölü doğduğu' ifade edilmekteydi.[104] İsrail'deki büyükelçisini geri çekmek gibi girişimler de Arap ülkeleri nazarında olumlu bir hava yaratamaya yetmemiştir.

Türkiye'nin 1957 yılının ilk yarısında Mısır ile iyi ilişkiler kurma gayretleri netice verebilecek gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Ancak aynı yılın ikinci yarısında yaşanan Suriye Krizi bu gelişmelerin önünde engel teşkil edecektir. Bir diğer husus ise Kıbrıs konusunda Türkiye'nin izlediği politikanın Mısır tarafında karşılık bulmaması olmuştur.[105] 1957 Haziran'ında Adnan Menderes, Mısır'ın Ankara büyükelçiliğindeki Mısır Cumhuriyetinin kuruluşunu kutlama resepsiyonuna katılarak dostluk mesajları vermiş, İstanbul'da yapılan Türk-Mısır milli futbol maçına da iştirak etmiştir. Aynı yılın yazında Türk Ticaret Bakanı Kahire Ticaret Fuarına katılmış, Mısır Ticaret Bakanı da İzmir Fuarına katılmıştır. İkili ilişkilerdeki bu jestleşmeler Suriye krizinin patlak vermesiyle gölgede kalmıştır. Menderes Kasım'da İngiliz büyükelçisi Bowker'a, Nâsır'ın Sovyetler Birliği'ne kendisinden Batı adına hiçbir fayda sağlanamayacak kadar bağlı olduğunu söylemiştir.[106]

Bu süreçte Mısır radyoları da, İsrail hariç Ortadoğu ülkeleriyle iyi geçinmek istediklerinden bahsediyordu. İkili ilişkilerdeki gelişmeler üzerine Türkiye Kahire'de yeniden temsil edilecekti. Akis dergisine göre ise bunlar 'geçici flörtlerdi' ve Arap ülke-

[102] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 96-97
[103] Kürkçüoğlu, a.e., s. 97
[104] A.e., s. 98; "Bağdat Paktı'nın Zaferi", **Zafer**, 11.11.1956
[105] Haziran ayında Makarios, Kıbrıs'ta muhtariyet prensibi üzerinde Mısır'ın desteğini sağlamıştır. Bkz. Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Ankara, Bilgi Yay., 1985, s. 81-82
[106] FO371/136450/RK1011/1, Turkey: Annual Report on Turkey for 1957, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 04.02.1958; aktaran Yeşilbursa, a.y., s. 87

leriyle Türkiye arasında aslında 'ciddi bir uçurum' vardı.[107] Dergiye göre bütün Arap ülkeleri Batı karşıtlığında birleşirken, Türkiye ise Batı ile ittifak halinde bir zincirin oluşturulması için çalışıyordu. Durum böyleyken bu tarz mesajlar çok anlamlı hale gelemezdi. Türkiye'ye en yakın Arap ülkesi olan Irak bile ancak ve ancak Batıya ve Batı emperyalizmine karşı tavır alarak bölgede prim toplayabildiğinin farkındaydı.[108]

Temmuz ayında Türkiye ile Mısır arasında imzalanan yeni Ticaret Anlaşmasıyla kredi miktarı artırılıyor, karşılıklı ticaret teşvik ediliyordu. Türkiye'nin Mısır'a satacak tütün ve gıda başta olmak üzere çok şeyi vardı. Ancak Mısır'ın kaliteli pamuk dışında başka bir şeyi yoktu. Bu sebeple olsa gerek, Anlaşma üçüncü taraflardan ithal malların da satılabileceğini öngörüyordu. Bu bakımdan Türkiye gereksiz yere maliyeti daha da artmış mallar almak durumunda kalabilirdi. Bununla birlikte Sovyetler Birliği ve Doğu bloğu ülkeleriyle ticari ilişkilerin bu şekilde dolaylı olarak yolu açılmış oluyordu. Hükümetin bu politikası Akis dergisinde "Mısır'la yeniden kurulmak istenen dostluk adına bir cömertlikten ibaret" olarak görülmüştür.[109]

1957 Temmuz'unda Mısır'da yapılan seçimlerde seçmenin karşısında tek partinin listesi çıkarılmıştır. Bununla birlikte aşırı güvenlik önlemleri alınmıştır. Nâsır Batılı devletlerle demokrasi anlamında bir uzlaşma zemini aramakta gibi görünüyordu.[110] Ancak alınan tedbirler ve tek parti seçeneği, bu seçimleri demokrasiden oldukça uzak kılıyordu. Bununla birlikte bu süreçte Batılı demokrasilerin ittifak kurduğu Irak, Ürdün, Suudi Arabistan ve Lübnan'da demokratik seçimler konusunda bundan daha somut adım atılması söz konusu değildi.

1958 yılı Şubat ayında Suriye ile Mısır bir federasyon oluşturmak üzereydi. Nasıl bir federasyon yapısı olacağı belirsizdi. Yugoslavya'nın model alınacağı söyleniyordu. Arap Birliği adına kâğıt üzerinde de olsa böyle bir adımın atılmış olması, Ürdün gibi kararsız ülkeleri yanına çekmesi açısından önemliydi. Ortada bir birlik olunca diğerlerinin de hemen katılacağı fikri ise Bağdat Paktı'nın kuruluşunda bir yanılgı olarak

[107] "Yeni Flörtler", **Akis**, Sayı: 164, 29 Haziran 1957, s. 10
[108] A.y.
[109] Akis dergisi Mısır'ın bu cömertliği ne kadar hak ettiğine ise şüphe ile yaklaşıyordu. Bkz. "Dış Ticaret: Kahire Temasları", **Akis**, Sayı: 168, 27 Temmuz 1957, s. 20
[110] "Mısır: Kanlı Seçimler", **Akis**, Sayı: 166, 13 Temmuz 1957, s. 20

kendisini göstermiştir.[111] Kahire'de Şükrü el Kuvvetli Mısır-Suriye Birleşik Arap Devletini kuran resmi beyanatı okuduğunda federasyonun tek bir teşrii organa, tek bir orduya tek bir bayrağa ve tek bir Cumhurbaşkanına sahip olacağını belirtmiştir. Bir ay içinde yeni anayasa meclislere sunulacak ve yapılacak plebisit sonucunda Nâsır, bu Federasyonun başkanı ilan edilecektir. Suriyeli lider, Nâsır'ın himayesine girmenin ülkesi açısından bir zorunluluk olduğunu, aksinin Suriye için felaket olacağı yönünde ifadeler kullanmaktaydı.[112] Öte yandan Suriye ile ciddi bir kriz atlatmış olan Türkiye'nin dışişleri bakanı olarak Zorlu, bu birleşmeden Türkiye'nin memnun olacağını belirtmiştir.[113] Zira Türkiye'nin endişesi Suriye'nin bir Sovyet peyki haline gelmesiydi. Bu şekilde ehveni şer gerçekleşmiş oluyor, Suriye Komünizme kaymak yerine Komünist bir ideolojiye sahip olmayan Mısır ile birleşerek daha az tehlikeli hale geliyordu.[114]

BAC'nin kurulmasının tamamlandığı Şam ziyareti sonrası Kahire'ye dönüşünde Nâsır'a halk "Yeni Selahaddin"[115] diye tezahürat ediyordu. Konuşmasında diğer Arap ülkelerine ateş püsküren Nâsır, Bağdat Paktı'nın İngilizlerin emperyalizmi sürdürme planı olduğunu söyleyerek yine pakta karşı tavır alıyordu. Ona göre Türkiye de bu paktı dayatarak Araplara zulmediyordu. Nâsır'ın nutku oldukça etki göstermiştir. Bundan etkilenen Lübnan delegasyonu "Kahrolsun Camile Chamoun" diyordu.[116] Ortadoğu'da BAC'nin kurulmasıyla Batı karşıtı söylem de güçleniyordu. Bu arada Nâsır, ABD'nin yönlendirmesiyle bir süredir Ortadoğu sorunları konusunda faaliyetlerde bulunan Kral Suud ile de müzakereleri bozmuştur.[117]

Bağdat Paktı sürecinde Nâsır, Türkiye veya Bağdat Paktı üyelerini hedef aldığı ölçüde Arap dünyasında liderlik iddiasını sürdürmüştür. Buna karşılık pakt üyelerinin Nâsır'ı hedef göstermesi de onun yıldızını parlatmıştır.[118] DP yönetiminin Batı yönlü izlediği dış politika kadar, Ortadoğu'da son derece saygı duyulan bir lider olarak Nâsır'a karşı söylemler üretmesi Arap ülkelerinde Türkiye'nin imajını olumsuz etki-

[111] "Suriye: Federasyona Doğru", **Akis**, Sayı: 195, 1 Şubat 1958, s. 19-20
[112] "Arap Oyunları", **Akis**, Sayı: 196, 8 Şubat 1958, s. 20-21
[113] "Dış Politika'nın Getirdiği Hüsran", **Akis**, Sayı: 199, 1 Mart 1958, s. 9
[114] A.y.
[115] "Yeni Selahaddin Taarruzu", **Akis**, Sayı: 203, 29 Mart 1958, s. 20
[116] A.y.
[117] A.y.
[118] Oral Sander, a.g.e., s. 301

lemekten başka bir işe yaramamıştır. Bu yüzden olsa gerektir ki, Türkiye Nâsır yönetimindeki Mısır ile çok defa ilişkileri düzeltmek fırsatını yakalamış olsa da ya Nâsır cephesinden veyahut Bağdat Paktı cephesinden gelen herhangi bir sert söylem, pamuk ipliğine bağlı olan bu fırsatları ortadan kaldırmıştır.

21 Şubat 1958 plebisitinden sonra ABD dâhil birçok devlet BAC'yi hızlı bir biçimde tanımıştır. Ancak Ankara henüz tanımamıştır. Akis dergisine göre hükümetin Ortadoğu siyasetinin anlaşılır bir tarafı kalmamıştı.[119] Zira Mısır ile bir yandan iktisadi ve ticari ilişkiler geliştirilmeye çalışılırken, diğer yandan Suriye'nin Mısır ile birleşmesi de memnuniyet verici bir gelişme olarak değerlendirilmişti. BAC karşısında gerçekleştirilen Ürdün-Irak federasyonunun tanınmasında aceleci bir tutum söz konusuyken, hükümetin BAC'nin tanınması konusunda yavaş hareket etmesinin izahı Irak ile olan dostlukla mümkündür. Türkiye BAC'yi memnuniyetle karşılamakta olsa da, Batı ile yakın durumdaki Irak ve Ürdün'ün girişimine destek olmak gerektiği hissiyle hareket etmiştir. Aslında bu ikinci Federasyonun Batı yanlısı rejimler arasında kurulduğu doğru olmakla birlikte, Türkiye açısından BAC'nin kurulmasıyla pek farkı yoktur. Zira Irak-Ürdün Federasyonu BAC karşısındaki bir hamle olarak Arap Soğuk Savaş'ının bir merhalesi olmaktan öte bir anlam taşımamaktaydı. Nitekim bu federasyon Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki tek tutanağı olan Bağdat Paktı açısından da olumlu bir anlam taşımamaktadır.

Süveyş buhranından önceki bir davete icabeten Nâsır, 1958 Nisan'ında Moskova'ya gitmiştir.[120] Nâsır Rusya'ya giderken ABD de Mısır'a karşı yumuşama gösteriyordu.[121] Nâsır, Sovyetler Birliği ziyaretinde petrolün millileştirilmesini de gündeme getirmiştir. Dulles ise bir basın açıklamasında Ortadoğu petrolünün tek alıcısının Batı olduğunu söylerken, Musaddık örneğini hatırlatmıştır.[122] Batı basını ise Moskova ziyaretini tefsir ederken Nâsır'ı daha önceki gibi 'muhteris bir diktatör' gibi göstermekten vazgeçmiş gibi görünüyor, daha ziyade kendisiyle iyi geçinilmesi gerektiğini telkin ediyordu.[123] Nasır'ı ayakta tutan Batı karşıtı söylemleriydi. Dolayısıyla kendi-

[119] "Nâsır'a Boykot", **Akis**, Sayı: 200, 8 Mart 1958, s. 11
[120] "Hedef 2: Lübnan", **Akis**, Sayı: 205, 18 Nisan 1958, s. 23
[121] "Orta Doğu: Bahar Havası", **Akis**, Sayı: 208, 3 Mayıs 1958, s. 20-22
[122] "Siyasi Günah", **Akis**, Sayı: 208, 3 Mayıs 1958, s. 22-23
[123] "Sovyet Rusya: Binbir Gece Masalı", **Akis**, Sayı: 209, 10 Mayıs 1958, s. 23-24

sini devirmek gibi bir gaye başarılı olamayacaksa söylemleriyle kabul ederek karşı cepheyle mesafesini korumaya çalışmak ABD'nin izleyebileceği tek stratejiydi.

BAC gerçekleştikten sonra Ürdün ve Irak aralarında bir federasyon kurarak karşılık vermiştir. Türkiye, BAC kurulduktan sonraki iki hafta boyunca ihtiyatlı bir tavır sergilemiştir. Haşimilerin Irak ve Ürdün'ü birleştirmesi çabalarını destekleyen Türkiye, bu konuda yapılan müzakerelerin sonuçlanmasının ardından, 14 Şubat 1958'de kurulan bu yeni federasyonu hemen tanımıştır. Bir süre geçtikten sonra da BAC'yi de 12 Mart 1958 tarihinde tanımıştır.[124] Basında Ürdün'ün Nâsır'cıların etkisiyle Irak'ın öncelikle Bağdat Paktı'ndan çekilmesi şartını koştuğu söylentileri yer almışsa da Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmeyi kabul etmesi söz konusu olmamıştır. Bu çekilme, aynı yıl içinde gerçekleşen darbe sonrasındaki yönetim tarafından ve hemen değil, zaman içerisinde tedrici bir uzaklaşmanın ardından gerçekleştirilecektir.[125]

DP yönetiminin tüm çelişkilere rağmen Irak yönetimiyle mesafeyi koruyamaması, dış politikanın eleştirilmesindeki başlıca neden olacaktır. Türkiye açısından Arap Soğuk Savaş'ında taraf olmak yerine mesafeli bir pozisyonda durarak kendi çıkarlarını gözeten bir pozisyon belirlenmesi daha rasyonel bir tercih olabilirdi. Hâlbuki Türkiye, Mısır ile ilişkilerini düzeltme imkânı bulduğu her fırsatta aynı zamanda Irak yönetimiyle birlikte bir harekete girişiyor ve bu ihtimali kendi eliyle sonlandırıyordu. Irak ihtilâlinin gerçekleştiği süreç, Mısır ile ilişkilerin düzeltilmesi konusunda gelişmelerin yaşandığı bir süreçtir. Ancak ihtilalden sonra oluşan endişelerin de etkisiyle, bu ihtimali gerçekleştirecek adımlar atılamamıştır. Şevket Süreyya Aydemir'e göre Menderes'te Osmanlılık havasından gelen 'mistik ve romantik'[126] bir eğilimle, Ortadoğu'da bir nevi siyasi önder ve otorite olmak hayali yerleşmiştir. Bu durum Nâsır ile gizli bir rekabet doğurduğu için, Mısır ile ilişkileri normalleştirmenin önünde aslında başından beri engel teşkil etmiştir.

[124] Yeşilbursa, a.y., s. 89-90
[125] Sever, a.g.e., s. 208
[126] Aydemir, **Menderes'in Dramı?**, s. 300-301

3.2. Suriye Krizi

Süveyş Krizinden sonra Ortadoğu bölgesinde bunalımlar birbirini izleyecektir. Suriye ile Türkiye arasındaki krizin 1957'de ciddi bir gerilim haline gelmesi de bu bunalımlardan biridir. Süveyş Krizi ile birlikte İngiltere'nin bölgedeki etkinliğinin gittikçe yok oluşunun bir tezahürü olan bu bunalımlar esnasında Türkiye'nin temel endişesi bölgede doğan güç boşluğundan Sovyetler Birliği'nin yararlanmasıydı. Bu krizin olduğu tarihlerden itibaren Sovyet teknisyen ve subayları Suriye'de varlık göstermeye başlamıştı ve Sovyet mali yardımları da söz konusuydu. Suriye'nin Sovyetler Birliği tarafından adeta bir silah deposu haline getirilmesi, bu süreçte sınır komşusunun Sovyet peyki haline gelmesi endişesini ayyuka çıkarmıştır.

3.2.1. Krize Giden Süreç

1957'deki Türkiye ile Suriye ile yaşanan krizin geçmişine bakılacak olursa Hatay meselesine kadar gitmek mümkündür. Zira Hatay'ın Türkiye sınırlarına dâhil edilmesinden sonra Suriye'nin Türkiye ile ilgili en olumlu hareketlerinde bile bir tedirginlik, bir suçlama hali mevcuttur. Hâlbuki Suriye'nin kuzey kısımlarındaki birçok bölgede yaşayanların Türk oldukları, bu bölgenin Türk zirai faaliyetlerinin hinterlandı olup sınırın ötesinde kaldığı bilinmekteydi.[127] Bununla birlikte 1957'de patlak veren ve nihayetinde Suriye'nin Mısır ile birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyetinin kurulmasına gidecek sürecin başlangıcı olarak görülen krizin de altyapısı 1955'ten itibaren oluşmaya başlamıştır. Menderes'in Irak ile pakt görüşmelerinden sonra Suriye'yi ziyareti sırasında kalabalık halk kitlesi tarafından protesto edilmesi ve sonrasında ortaya çıkan nümayişler[128], Türkiye'nin Batı yanlısı ittifaka çekmek için Suriye üzerinde yapacağı hareketlerin boşa çıkacağının bir göstergesi olmuştur.

Nâsır'ın söylemlerinin Arap dünyası içinde en tesirli olduğu ülke Suriye'dir. 1955 Mart'ında Mısır'ın Batı karşıtı söylemleri artmış, Sovyetler Birliği ile yakınlaşması

[127] Aziz Uras, "Suriye Sabrımızı Tüketiyor", **Akis**, Sayı: 47, 2 Nisan 1955, s. 17
[128] "Suriye'de Nümayişler", **Milliyet**, 14 Ocak 1955. İsmail Soysal'a göre bu nümayişler Mısır ajanları tarafından organize edilmiş, Suudi Arabistan tarafından da maddi olarak desteklenmiştir. Bkz. Soysal, a.e., s. 204-207

endişesi Batı bloğu liderlerini tedirgin etmiştir. Kahire Amerikan büyükelçiliğine atanan ve aynı zamanda Şarkiyat konusunda mütehassıs olduğu bilinen Henry Byroade, Mısır'ı yumuşak dille ikna etmeye çalışırken[129], Türk radyoları ise Mısır ve Suriye ile ilgili çok sert bir dil kullanıyorlardı. Radyoda yer verilen nutkunda Menderes, Suriyeli liderlerin akıllarını başlarına almaları gerektiğini söyleyerek Türkiye'nin güney sınırına dikkat çekmekteydi: "Suriye tarafından teşkilatlandırılıp desteklenen kaçakçılar yüzünden sınırda vahim olaylar cereyan etmektedir…"[130] Bunun üzerine Suriye yumuşak ifadelerle dostluk mesajları göndermeye başlamış olsa da, Mısır ile olan işbirliğinden de vazgeçmiş değildi. Suriyeli yöneticiler Nâsır'ın girişimiyle Bağdat Paktı'na rakip olarak Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan arasında kurulması planlanan yeni paktın Türkiye'ye yönelik sert bir dilinin olmaması için çalışsalar da, Türkiye açısından Batı karşıtı söylemlerle kurulacak olan bu girişim bölge güvenliğini sarsacak bir hareket olarak görülmüştür.

Suriye'nin Ankara büyükelçisi El Cezayirli'nin Fuat Köprülü'ye tevdi ettiği Dışişleri Bakanı Hâlid El Âzım'ın notası iyi niyet mesajları içeriyordu. Ancak aynı Âzım, birkaç gün önce Fransız gazetelerine Türkiye aleyhtarı söylemlerde bulunmuş, Türk-Irak Paktı'nın bir fiyasko olduğunu söylemişti.[131] Akis dergisine göre Suriye'de bizzat hükümet destekli Türkiye aleyhtarı gösteriler düzenleniyordu ve Köprülüye verilen notada ise bunlardan bahsedilmiyordu.[132] Menderes büyükelçiyi çağırarak samimiyetten uzak olarak değerlendirdiği notayı iade etmiştir.[133] Söz konusu nota iadesi 1955 Mart'ından itibaren Türkiye ile Suriye arasındaki ikili ilişkilerde gerilimin arttığının göstergesi olmuştur.

Türkiye'de Radyo ve iktidara yakın gazetelerin bu süreçte Suriye aleyhinde başlattıkları kampanya ise Akis dergisinde "Bir kabileden başka bir şey olmayan Suriye'nin ağzında yadırganmasa bile, Batılı bir devlet karakteri taşıyan Türkiye'nin radyo ve resmi gazetesine hiç uygun düşmeyen kelimelerin kullanılması vakarımızı sarsıyor-

[129] "Amerika'nın Yumuşak Sözleri", **Akis**, Sayı: 45, 19 Mart 1955, s. 17
[130] "Türkiye'nin Sert İhtarı", **Akis**, Sayı: 45, 19 Mart 1955, s. 17
[131] "Bir nota Hadisesi", **Akis**, Sayı: 46, 26 Mart 1955, s. 4
[132] A.y.
[133] "Suriye'nin Cevabi notasını İade Ettik", **Milliyet**, 21 Mart 1955

du"[134] denilerek üslup ve kullanılan dil bakımından eleştirilmekteydi. 1955 Nisan'ının başında Radyo'da Suriye'den bahsedilmesi bir anda kesilmesi Türkiye'nin bölgede olumsuz bir görüntü vermek istememesine yorumlanmıştır. Dergiye göre Suriye hiçbir zaman Türkiye için iyi komşu olmamıştır. "İstiklalini kazandıktan sonra da hakiki devlet vasfını alamadığından, bir kabilenin bütün arazlarını göstermiş", istikrar sağlayamamıştı, "Bu yüzden Komünistler iktidarı ellerinde tutmuşlar, kırk paralık menfaat için yapmadıklarını bırakmamışlardı."[135] Türkiye Irak ile yapılan pakttan sonra Suriye'ye ilgi göstermeye başlamıştı, zira o zamanki Suriye hükümetinin pakta katılma ihtimali olabilirdi. Ancak bu hükümet devrilmiş ve Nâsır'a yakın olan başka bir hükümet kurulmuştu. Dolayısıyla Türkiye'nin Suriye ile bu tarzda bir münakaşaya girmesi gereksizdi ve Radyo yönetimi bunu anlamış olmalıydı: "Bu, bize yakışmayan, bir mahalle kavgasına tutuşmaktı. Acaba radyo buna mı son veriyordu?"[136]

Aynı zaman diliminde Suriye'nin Türk hava sahasını ihlal etmesi üzerine yine sert bir nota verilmiş, Suriye hükümeti ise asıl Türkiye'nin ihlal yaptığını iddia eden bir cevap vermiştir.[137] Bu arada Nâsır, Mısır'ın bir tecavüz halinde Suriye'yi sonuna kadar müdafaa edeceğini söylemekte ve Türkiye'nin asıl endişesi olan Sovyetler Birliği'ni hatırlatmaktaydı. Türkiye'nin Suriye hududuna asker sevk etmesi bu süreçte başlamıştır. Yaşanan gelişmeler karşısında halkın da Menderes'i desteklediği görülmektedir. İzmir'den Başbakana çekilen bir telgrafta bir kısım gençler yedek subay üniforması giymeye hazır olduklarını bildiriyorlardı.[138] Suriye'nin bu gelişmeler yaşanırken her fırsatta Hatay meselesini de gündeme getirerek sorun çıkaran devlet pozisyonuna geçmesi karşısında Türkiye'de de, aslında Suriye'nin kuzey kısımlarındaki birçok bölgede yaşayanların Türkmen oldukları, bu bölgenin Türk zirai faaliyetlerinin hinterlandı olup sınırın ötesinde kaldığı söylemleriyle cevap verilmekteydi. Eski Mardin Milletvekili Aziz Uras'ın Akis dergisinde yer alan yazısına göre, Türkiye iyi komşulukta ısrar ederken Suriye'nin bu tavırları sürdürmesi vatandaşın sabrını

[134] "Suriye Aleyhinde Kampanya", **Akis**, Sayı: 46, 26 Mart 1955, s. 4
[135] "Orta Doğu'da Kıvılcım", **Akis**, Sayı: 47, 2 Nisan 1955, s. 6
[136] A.y.
[137] "İki Tarafta Kalın Laflar", **Akis**, Sayı: 47, 2 Nisan 1955, s. 6
[138] A.y.

taşırmaktaydı.[139] Bu gelişmeler İngiltere'nin Bağdat Paktı'na katılımıyla aynı süreçte yaşanmıştır.

1956 Eylül'ünde Türkiye, ABD ve İngiltere'ye Sovyetler Birliği'nin Suriye üzerindeki emellerinin gittikçe belirginleştiğini ve Türk hava sahasının Sovyet askeri uçakları tarafından ihlal edildiği iddiasını içeren bir nota vermiştir.[140] Süveyş Krizi sırasında Sovyetler Birliği Mısır'a hava desteği vermişti. Yine bu süreçte Suriye'ye de dolaylı yoldan yaptığı yardımlarla ülkeyi adeta bir askeri üsse çevirmişti. 1956 yılı Aralık ayına gelindiğinde Suriye'de 70 milyon dolar değerinde Rus silahının bulunması ve Sovyetler Birliği'nin burada üslenmesi söz konusuydu.[141] Türkiye bu durumdan rahatsız olmakla birlikte Süveyş Krizi sonrasında daha mutedil bir duruş sergilemeye çalışmıştır. Akis dergisinde bu duruş desteklenmekle birlikte bir yararının da olmayacağı ifade edilmiştir:

> "Türkiye Arap ülkeleriyle iyi geçinmek adına şirin gözükmenin en kestirme yolu olan İsrail'e karşı cephe alma yolunu tutmuştur. Fakat daha çok evvelden meşkûk birkaç Arap liderine güvenmek yerine Arap kütlelerinin arzularını göz önünde tutan bir siyaset takip edilseydi Türkiye'nin Arap dünyası ile Batı arasında bir köprü teşkil edebilme şansı bugün çok daha fazla kuvvetli olacaktı…"[142]

Dergiye göre Türkiye'nin asıl yapması gereken bölgede izlediği politikada ölçüyü belirli bir seviyede tutmaktı.[143] Bağdat Paktı girişimi ve Batı eksenli bir politika izlenmesi stratejik açıdan anlaşılabilirdi. Ancak bu politikalar izlenilirken muhatap olunan liderlerdi. Halk kitlelerinin nasıl bir yaklaşıma sahip olduğu dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla bölgeye yönelik politika belirlenirken bölgede hâkim olan atmosfere dair bir malumatla hareket edilmediği gözlemlenmektedir. Zira DP'nin aktif bir politika izlediği bu süreçte Ortadoğu'da Batı karşıtlığı ve Arap milliyetçiliği en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Durum böyleyken Batı adına hareket eden bir tutumla hareket edip üstelik kitlelerin fikirlerini göz ardı eden bir politika izlenmesi, her türlü problemi de beraberinde getirmekteydi. Nitekim Suriye ile yaşanan krizin de asıl nedeni bu yaklaşımdan ileri gelmiştir.

---

[139] Uras, a.y.
[140] Yeşilbursa, a.y., s. 84
[141] "Fırtına'dan Sonra", **Akis**, Sayı: 132, 17 Kasım 1956, s. 11-14
[142] "Türkiye ve Orta Doğu", **Akis**, Sayı: 134, 1 Aralık 1956, s. 17
[143] A.y.

1956 Aralık ayında Türk devlet adamları alelacele Paris ve Londra'yı ziyarete çağrılmıştı.[144] İngiltere ve Fransa bu süreçte Süveyş konusunda son kozlarını oynamak istemekteydi. Buna mukabil Türk hükümeti temkinli davranmış, bu konuda bir maceraya atılmaktan geri durmuştur. Suriye ilânihaye serbest seçimle parlamento sahibi olmuş bir devletti. Sovyet silahlarıyla donatılsa bile nitelik ve nicelik olarak ordusunun Türkiye için bir tehlike olacağı ciddi şekilde düşünülecek bir iddia olmaktan uzaktı. Bu süreçte İngiltere'de ise Muhafazakârların iktidardan düşme ihtimali söz konusuydu. İngiltere'nin teşvikiyle Suriye'ye bir askeri müdahaleye girişmesi halinde Nuri Sait'in arkasında Irak ordusunun duracağı da garanti değildi. ABD ise Arapların sempatisini kazanmaya çalışıyordu.[145] Durum böyleyken Suriye konusunda basın ve radyoda gürültü koparılması Akis dergisinde yersiz, zamansız ve mantıksız olarak görülmüştür:

> "Türkiye olur olmaz patırtı teşvikçilerinden tarihte çok çekmiştir. Bütün partilerimiz birleşerek böyle bir maceraya atılmamızı engellemelidir. 36 yıl sonra memleketi maceraya atmak kimsenin harcı değildir…"[146]

Süveyş Krizi sürecinde ABD ile birlikte hareket ederek kendine bir manevra alanı sağlayan Türkiye'nin bu durumu iyi değerlendirmesi gerekmekteydi. Akis dergisine göre Menderes, katıldığı NATO Konseyinde İngiltere ve Fransa'nın girişimleri karşısında dikkatli olması, aksi halde 'günah keçisi' pozisyonuna düşülebileceği uyarısı yapılmaktadır:

> "Şimdiye kadar hiç de vuzuh ve sarahati olmayan, hele son haftalarda hızlı bir akış tutturan Orta Doğu politikamızda müspet elemanlara dayanan rasyonel bir üslup seçeceğimizi ümit ediyoruz… Bugün-yarın İngiliz hükümetinin değişebileceğini düşünerek Ortadoğu'da kötü durumuna, feda edilmiş kabahatli rolüne düşmeyi hiç arzulamıyoruz. NATO heyetimizin bu noktaları bilhassa inceleyeceğine emin olmak mecburiyetindeyiz… Partnerlerimizin de bize karşı açık ve sadık olmalarını umuyoruz. Zira majestelerinin hükümeti her zaman böyle davranmak niyetinde gibi görünmemektedir…"[147]

İngiliz ajanslarından gelen haberler Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye ağır silahlar göndererek yığınak yaptığını gösterirken, Amerikan ajanslarından gelen haberler ise sa-

[144] Balkan, "Bir Yeni Macera Önlenmelidir", **Akis**, Sayı: 135, 8 Aralık 1956, s. 17
[145] Balkan, a.y.
[146] A.y.
[147] Balkan, "Dış Politika: Seyahatin Hikâyesi", **Akis**, Sayı: 136, 15 Aralık 1956, s. 4-7

dece hafif silahlar verildiği doğrultusunda olmuştur.[148] Amerikan Dışişleri Bakanı Dulles, Suriye'nin Ortadoğu için tehlike teşkil etmediğini söylemekteydi. Türk gazeteleri ise bu konuda daha çok İngiliz ve Fransız mahreçli haberlere yer veriyordu. Bu arada Irak'ta da Suriye'nin savaş harp hazırlığında olduğu doğrultusunda sesler yükseliyordu. Akis dergisinde bu durum, Avrupalıların ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerinde etkili olabilmek için uyguladıkları bir propaganda olarak değerlendiriliyordu, "Dulles'ın açıklaması, Suriye balonunun bir taraftan Rusya, bir taraftan İngiltere ve Fransa tarafından şişirildiğini gösteriyordu."[149] Keza Sovyet yayınları da Suriye'yi her an bir saldırıya maruz kalacakmış gibi gösteriyordu.[150] Sovyetler Birliği'nin hedefi Suriye'nin kendisine bağlı kalması ve Ortadoğu'ya açılacak bir kapı olarak garanti altına alınması olabilirdi. Türk hükümeti ise güney sınırında bir Komünist hükümetin mevcut olmasından endişe ediyordu.

İngiltere'nin, Türkiye ile birlikte Suriye konusunda harekete geçirme gayesinde olduğu bir diğer devlet olan Irak'ın ise meselesi Komünizm değildi. Bu süreçte Suriye içinde rejim karşıtlarını destekleyen Irak, Süveyş bunalımını fırsat bilip Arap âleminin liderliğine soyunmaya çalışmış ve Suriye üzerindeki tazyiklerini artırmıştı.[151] İngiltere ve Fransa ise Suriye'nin Irak'a ve Türkiye'ye saldırı hazırlığında olduğunu ve bunun için de Sovyetler Birliği'nden çok sayıda taarruz silahı aldığı gibi haberler yaparak bu konuyu körüklüyorlardı.[152] ABD'den gelen bir haber Türkiye'yi ferahlatmıştır. Zira Suriye'yi gezen Amerikalı gazeteciler herhangi bir ağır Rus silahına rastlamadıklarını belirtiyorlardı. Nitekim Suriyeli liderler de eğer Batı elini uzatmazsa son çare olarak Rus yardımlarını alacaklarını söylüyorlardı.[153] NY Times'ın haberine göre de Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye yaptığı askeri yardımlarla ilgili haberler mübalağalıydı. Suriye'de aşırı milletçi olmakla birlikte Komünizme düşman bir hükümet vardı. Habere göre ABD'li bir diplomat: "Suriye Rus yardımını istemektedir.

[148] "Suriye Balonu", **Akis**, Sayı: 135, 8 Aralık 1956, s. 14-15
[149] A.y.
[150] "Rusya'nın Propagandası", **Akis**, Sayı: 135, 8 Aralık 1956, ss.15-16
[151] "Sönen Balonlar", **Akis**, Sayı: 137, 22 Aralık 1956, s. 18
[152] "Londra ve Paris'in Tahriki", **Akis**, Sayı: 135, 8 Aralık 1956, ss.15-16
[153] "Sönen Balonlar", **Akis**…

Fakat kendisini bir tehlikeden kurtarmak için belinden bir ip ile Amerika'ya bağlanmayı daha çok istemektedir"[154] diyordu.

Esasında İngiltere ve Fransa, Süveyş müdahalesini meşrulaştırmak için Suriye'ye Rus yardımını kullanarak ABD'yi yanlarına çekmeye çalışırken, bölgede de kendilerine destek aramaktaydı. Halkla arasındaki bağlar kopma noktasına gelen Nuri Sait de Irak'ta durumu düzeltmek için halkının Komünizm karşıtlığından yararlanarak bu kozdan yararlanmak istiyordu. Bu arada Suriye gündemdekini yerini korurken İngiltere ise diğer yandan Irak'a silah yardımı yapmaya devam ederken, Türkiye'nin de müttefiki Nuri Sait'e karşı girişilecek bir hükümet darbesini önlemek üzere sınırda askeri birliklerinin bulunduğu yönünde haberler söz konusuydu.[155] Bu iddialar hükümet tarafından kati bir şekilde tekzip edilse de, Türkiye'de İngiltere ve Fransa'nın yaydığı şayiaların yarattığı tedirginlik giderek artmıştır.

Bu arada Irak'ta olduğu gibi Suriye'de de iç karışıklıklar başlamıştır. Nuri Sait taraftarı olduğu düşünülen Suriyeli milletvekilleri, bir darbe girişimine tevessül edecekleri gerekçesiyle tevkif ediliyordu. Akis dergisine göre, Irak'ın desteklediği kabilelerin karışıklık çıkardıklarını iddia eden Suriye hükümeti de Mısır'ın yardımıyla Irak'taki karışıklıkları körüklüyordu.[156] Bunlar olurken İran ise Müslüman Ortadoğu ülkelerini bir araya getiren bir Konferans tertiplemeyi düşünerek büyükelçilere davet göndermiştir. Buna Bağdat Paktı üyeleri sıcak yaklaşırlarken Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Lübnan ise 'mevsimsiz' bulmuştur.[157]

1957 Ocak ayında Suriye'de darbe girişiminde bulunacakları iddiasıyla tutuklananların yargılandığı mahkemedeki ithamnamede, Şükrü el Kuvvetli ve Albay Saraç'ın katledileceği, yeni hükümetin derhal İngiltere, Fransa, Irak ve Türkiye tarafından tanınacağı iddia ediliyordu. Kurulacak olan hükümet Kıbrıs'taki İngiliz ve Fransız kuvvetlerini imdada çağıracaktı. İddiaya göre Irak darbeyi finanse etmek için 5 milyon Dinar vermişti.[158] Akis dergisine göre hikâyenin doğru veya uydurma olup olmaması önemli değildi. Görülen oydu ki Irak taraftarları, dolayısıyla Batı yanlısı bir

[154] "Bulanık Denizde Kaptanlar", **Akis**, Sayı: 136, 15 Aralık 1956, s. 12-13
[155] A.y.
[156] "Suriye'de Karışıklık", **Akis**, Sayı: 136, 15 Aralık 1956, s. 13-15
[157] "İran'ın Teşebbüsü", **Akis**, Sayı: 136, 15 Aralık 1956, s. 13-15
[158] "Bir Rüya Daha", **Akis**, Sayı: 139, 5 Ocak 1957, s. 13-14

rejim kurabilecekleri ümit edilen isimler Suriye'de hızla tasfiye edilmekteydi.[159] İngiltere'nin Irak üzerinden yürüttüğü politika çökmekteydi. Nitekim bu süreçte Nuri Sait'in Bağdat Paktı'na katılma daveti ABD tarafından cevapsız bırakılmıştı. Suriye'de yaşananlar Batının yekvücut bir bölge politikası izlemediğini ve ittifak halinde olduğu Nuri Sait gibi liderlere dayalı bir siyaset izlenmediğini bir kere daha göstermiştir.

Suriye'de Nâsır yanlısı iktidar işbaşına geldiğinde, mecliste Nâsır aleyhtarları da vardı. Ancak dışarıda gezen subaylar ve halk kitlelerinin büyük çoğunluğu Nâsır yanlısıydı. Aslında 1957 yılına gelindiğinde Irak dâhil bütün Arap ülkelerinde Nâsır yanlıları, iktidarda olmasa bile ordu, bürokrasi ve sokakta hâkim durumdaydı. Akis dergisine göre, "700 senelik uykudan uyanan Arap milliyetçiliği, dış politikayı kumar gibi gören Nâsır'ın şahsında bir kahraman bulmuştu."[160] Arap milliyetçiliği, aslında Batı sömürgeciliğine karşı bir aksülameldi.

3.2.2. 1957 Türkiye-Suriye Krizi

1957 Ağustos'unda Suriye Savunma Bakanı Hâlid El Âzım başkanlığında Moskova'ya giden bir heyet, Sovyetler Birliği'nden mali ve teknik yardım alınması konusunda anlaşmaya varmıştır. Bununla birlikte resmi tebliğde askeri yardımların adı bile geçmiyordu. Ancak ziyareti yapanın Savunma Bakanı olması, görüşülen muhatapların da Rus askeri yetkilileri olması ve görüşmeler neticesinde sözlü olarak yapılan açıklamalarda Suriye'nin askeri potansiyelinin arttığının söylenmesi bu konuda bir adım atıldığını ibraz ediyordu.[161]

Şam Radyosu, Savunma Bakanının Şam'a döndüğü günlerde "Bağımsız Arap siyasetine karşı kurulan bir komplonun ortaya çıktığını"[162] söylüyordu. Bu sefer Suriye'de Amerikalı diplomatlar sınırdışı edilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri ilk defa Amerikalı diplomatlar böyle bir suçlamaya maruz kalmışlardı. Yüksek rütbeli subay-

[159] A.y.
[160] "Amerika'nın Hudutları", **Akis**, Sayı: 140, 12 Ocak 1957, s. 11-15
[161] "Suriye: Rusya'nın Kucağında", **Akis**, Sayı: 171, 17 Ağustos 1957, s. 22-23
[162] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 103

lar arasında geniş değişiklikler yapılıyordu. Radyoya göre, Suriye askeri makamlarının ortaya çıkardıkları bu komploda 'Amerikan parmağı' olduğu tespit edilmişti. Bunun ardından verilen haberde ise, Sovyetler Birliği'nin Suriye'deki büyükelçisinin Başbakan Sabri El Assali ile görüşmesine yer veriliyordu. Büyükelçi, "Rusya'nın her türlü komploya karşı Kardeş Suriye'yi korumaya teminat verdiğini" açıklıyordu.[163] Batıya yakın olduğu düşünülen subaylar görevlerinden uzaklaştırılırken, Sovyet dostu olarak tanınanlar onların yerine getiriliyordu. Genelkurmay başkanı Nizamettin'in istifa ettirilip yerine Komünist yanlısı birinin getirilmesi ve takip eden bu gelişmelerde Albay Saraç'ın da etkili olduğu biliniyordu. Şükrü El Kuvvetli de Nâsır ile görüşmek üzere Kahire'ye gitmişti. Suriye Sovyetler Birliği ile yakınlaşırken Nâsır ile de dirsek temasını sürdürmekteydi. Sovyetler Birliği'nin teknisyen ve silah yardımı söylentileri Türkiye'de endişeye neden olmuş ve Mayıs ayından itibaren sınıra tekrar asker yığmaya başladığı haberleri yayılmaya başlamıştır.[164]

Türkiye Suriye konusundaki endişelerinde yalnız değildi. Ürdün'de Kral Hüseyin'e karşı bazı subaylar, Mısır-Suriye ekseninde bir Ürdün düşüncesiyle darbe girişiminde bulunmuşlardı. 11 Mayıs tarihli El-Ürdün gazetesinde, Suriye'nin Sovyet desteğiyle Ürdün'deki rejimi yıkma girişiminde bulunacağı, subayları bu amaçla satın aldığı gibi iddialar yer almıştır.[165] Nitekim Süveyş krizi esnasında Ürdün'e destek amaçlı girmiş olan Suriyeli askerler de bu krizde rol oynadıkları iddiasıyla ülkeden çıkarılmışlardır. 1957 baharında Ürdün'de Nâsır yandaşları tasfiye edilmişti. Tasfiye edilenlerden Suriye'ye sığınanlar ise Suriye'deki Batı karşıtlığının artmasında etkili olmaktaydı.[166]

Ağustos sonunda Ürdün Kralı Hüseyin, Irak Kralı Faysal ve Veliaht Prens Abdülillah İstanbul'a gelerek, ABD'nin Ortadoğu işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan yardımcısı Loy Henderson'un da bulunduğu Şale köşkü toplantılarına katılmışlardır.[167] Basına bilgi sızmamakla birlikte, Suriye'nin sınır komşularının İstanbul'da toplanması toplantıların konusu hakkında fikir veriyordu. Henderson ile Menderes arasında Türk-

[163] "Tehlikeli Alâkalar", **Akis**, Sayı: 172, 24 Ağustos 1957, s. 23-24
[164] A.y.
[165] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 102-103
[166] Kürkçüoğlu, a.e., s. 103
[167] Sever, a.g.e., s. 188

Rus iktisadi ilişkilerindeki gelişmeler ve Kıbrıs konusunun görüşüldüğü, ancak kafaları en çok meşgul eden konunun Suriye olduğu bilinmekteydi. Eisenhower doktrininin gayesi bölgeden İngiltere'nin çekilmesiyle doğan boşluğu Sovyetler Birliği'nin kapatmasını önlemekti. Sovyetler Birliği ise kendisine yakın genç subaylar sayesinde Suriye'de bir köprübaşı kurmuştu. Amerikan gazetelerine göre Komünist peyki haline gelen Suriye iyi bir dersi hak ediyordu. Ancak bu durumun ifade ediliş biçimi tuhaftı. Zira "Amerika Suriye'nin Komünist peyki olmasına tahammül edemez" gibi bir söylem yerine, "Türkiye güney hudutlarında bir Komünist devletin teessüsüne müsaade edemez"[168] gibi ifadeler kullanılıyordu. Batı basını adeta yangına körükle gidiyordu. Türkiye de Suriye'nin gidişinden hiç hoşlanmadığını müteaddit defalar belli etmişti. Nitekim Şale köşkü toplantılarına Suriyeli siyasi mültecilerin de katılmış olması, zecri tedbirler uygulanırken silahlı müdahalenin de gündeme geldiği fikrini destekliyordu.[169] Henderson ABD'nin Ortadoğu siyasetinde bir yenilik olmadığını söylerken, Altıncı Filo ise Akdeniz'de toplanıyordu. Henderson aynı günlerde Ankara'da Menderes ile tekrar görüşmüştü. Bu trafik İngiliz basınında ABD'nin 'bekle ve gör politikası' izlediği, Menderes'in ise Sovyetler Birliği'nin Boğazlardan silah geçirerek Ortadoğu'ya göndermesini savaş pahasına bile olsa önlemek düşüncesinde olduğu şeklinde yorumlamaktaydı.[170] Henderson da ABD'ye döndüğünde, Suriye'de durumun oldukça kritik olduğunu, "özgür dünyanın güvenliği için tehdit olan bu gelişmeler karşısında bir an önce harekete geçilmesi gerektiğini" söylemekteydi.[171]

Mısır, Suriye ve Sovyetler Birliği'nde Şale Köşkü görüşmeleri, "Suriye'yi içten yıkamadılar, şimdi komşularıyla bunu deneyecekler"[172] mealindeki söylentilerle yorumlanmıştır. Nitekim toplantılardan sonra ABD, Eylül başında Suriye'ye komşu devletlere silah gönderileceğini açıklamıştır.[173] ABD Ağustos'ta özellikle Ürdün'e olmak üzere bölgedeki Batı yanlısı rejimlere zaten silah yardımı yapmaya başlamış-

[168] "Umulmayan Misafir", **Akis**, Sayı: 173, 31 Ağustos 1957, s. 9-10
[169] A.y.
[170] A.y.
[171] George Kirk, "The Syrian Crisis of 1957 - Fact and Fiction", **International Affairs**, Sayı: 36, 1960, ss. 58-61
[172] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 104
[173] Sever, a.g.e., s. 190. Suriye Kriziyle ilgili gelişmeler karşısında Sovyet yayınlarının yorumları ve Rus bakış açısı hakkında ayrıca bkz. Özlem Aşıkoğlu, a.y., s. 107-118

tır.[174] ABD Dışişleri Bakanı ise Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye silah yardımı yapmasının endişe verici olduğunu, ancak ABD'nin Suriye'ye karşı herhangi bir askeri harekât planı olmadığı söylüyordu.[175] Dulles ve MacMillan arasındaki görüşmelerden anlaşılan Suriye'ye olası bir askeri müdahale söz konusu olacaksa bu bizzat ABD ve İngiltere eliyle olmamalıydı. Böyle bir ihtimal Sovyetler Birliği ve Mısır'ın tepkilerini çekeceği gibi Arap ülkelerinde de ters etki uyandırırdı. Bu durumda Irak aktif rol üstlenmeliydi. Irak'ın Suriye'ye müdahale edebilmesi içinse diğer komşu ülkelerin Suriye sınırlarına asker yığması gerekmekteydi. Böylece Suriye güçlerini yaymak zorunda kalacak ve Irak kolayca Suriye'ye girebilecekti.[176] Bunun üzerine Türkiye'nin Suriye sınırına yaklaşık 37.000 kişilik takviye silahlı kuvvet yığması söz konusu olmuştur.[177] Bu duruma Sovyetler Birliği ve Suriye'den sert tepkiler gelmiş, buna karşın ABD de Türkiye'nin yanında yer almıştır. Eylül'de BM Genel Kurulunda Suriye, Türkiye'nin Şam'a baskı yapmak için sınıra asker yığdığını iddia etse de Türkiye bunu yalanlamıştır.[178]

Suriye'ye Batı yanlısı komşu devletlerin uyguladığı ticari boykotların amacı onu zor durumda bırakarak Batıya yaklaşmasını sağlamaktı. Ancak bu durumda Suriye Sovyetler Birliği ile daha da yakınlaşmaktaydı. Irak veya bizzat ABD'nin askeri bir operasyon yapması kolay görünmekle beraber, bu durumda Arap kamuoyunda ABD düşman, Sovyetler Birliği ise dost olacaktı.[179] Avcıoğlu'na göre iki bloğun Arap dünyasına yönelik demokratikleştirme çalışması yerine müttefiklerini silah deposu haline getirmeleri işi daha fena hale getirmekteydi. ABD'nin stratejisi hatalıydı. Batılılar Rus emellerine set çekmek için halkın nabzını tutmalıydı. Ortadoğu'yu silahlandırma yarışına ise bir Doğu-Batı anlaşması ile engel olunabilirdi:

> "Krallara silah ve dolar yardımı yapmaktan başka çare bulamayan Amerika'nın Suud'un, Hüseyin'in ve Şeyhlerin yarının Ortadoğu'sunda yeri olmayan kişiler olduğunu anlaması, bu ülkelerdeki gençlerin ve milliyetçilerin hislerine hitap edilmesi gerekmektedir… Yapılacak şey ise Arap Milliyetçiliğini Ortadoğu'nun iktisadi kalkınmasına yöneltmektir. Orta Çağ sultanlarının silahlanmasına ve debdebesine yarayan petrol kazançları bölgenin kal-

[174] Avcıoğlu, "Orta Doğu'daki Fırtına", **Akis**, Sayı: 173, 31 Ağustos 1957, s. 15
[175] Sever, a.g.e., s. 186
[176] Sever, a.e., s. 187-188
[177] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 313
[178] Gönlübol v.d., a.e., s. 314
[179] Avcıoğlu, "Orta Doğu'daki Fırtına", **Akis**…

> kınması için kullanılmalıdır… Bunun için de İngiliz ve Amerikan hükümetleri petrol şirketlerini bir iktisadi fon kurmaya pekâlâ zorlayabilirler…"[180]

Bu süreçte Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile iktisadi ve ticari ilişkilerinin geliştirilmesi adına birtakım girişimler söz konusudur. Bunu gündeme getiren Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü el Kuvvetli, Suriye gibi Türkiye'nin de Komünist bloğa kaydığı gibi bir iddianın neden gündeme gelmediğini sormaktaydı:

> "Türkiye'nin Rusya'dan iktisadi yardım alacağı şayiaları ortalıkta dolaşıyor. Türkiye Komünist bloğuna mı geçiyor? Neden Türkiye'ye kimse bir şey söylemezken Suriye'ye karşı ateş püskürülüyor?"[181]

ABD'nin Suriye konusunda bir müdahaleye aktif olarak katılma ihtimali yoktu. Gazeteciler Eisenhower'a ABD'nin Suriye'ye müdahale edip etmeyeceğini sorduklarında belirgin bir cevap alamıyorlardı. ABD Ürdün'e Kralın isteği üzerine, Lübnan'a yine Lübnan hükümetinin talebi üzerine silah yardımı yapmıştı. Irak talepte bulunabilir, buraya da müdahale edilebilirdi. Ancak Suriye'de bu talebi gerçekleştirecek bir aktör yoktu. Bazı Amerikan siyasetçilerine göre bu işi Suriye'nin sınır komşuları halledebilirdi. Amerikan basınındaki bazı yazılarda da "Türk ordusu için 40000 kişilik Suriye ordusu küçük bir lokma…"[182] olarak ifade ediliyordu.

İngiliz büyükelçisi Bowker'ın yıllık raporunda ise, Loy Henderson'un Türkiye ve Lübnan ziyaretlerinde, Suriye konusunda katı bir Arap cevabının verilmesi yönünde karmaşık bir mutabakata varıldığı ifade ediliyordu.[183] Bununla birlikte Batı yanlısı Arapların diğer Araplara karşı alenen katı bir tavır takınmak konusundaki isteksizliği yüzünden bu amacın hayata geçirilemediği ifade edilmektedir. Batı yanlısı Arap yönetimlerinin Henderson'un ziyaretiyle ilgili spekülasyonlardan endişe duymaları bu isteksizliği daha da artırmıştı. Keza Türkiye Arap devletlerinin böyle bir eylemde bulunacaklarına inanmamaktaydı. Bowker'a göre Türkiye, herhangi bir kriz anında Suriye'ye karşı kendi başına hareket etmeyi planlamaktaydı.[184]

---

[180] Avcıoğlu, a.y.
[181] "Suriye: Endişeli Günler", **Akis**, Sayı: 173, 31 Ağustos 1957, s. 16-17
[182] "Amerika Ne Yapacak?", **Akis**, Sayı: 173, 31 Ağustos 1957, s. 16-17
[183] FO371/136450/RK1011/1, Turkey: Annual Report on Turkey for 1957, From James Bowker to Selwyn Lloyd, 04.021958; aktaran Yeşilbursa, a.y., s. 87
[184] A.y., s. 87-88

10 Eylül'de Sovyet Başbakanı Bulganin'in Ankara'ya gönderdiği notada, Suriye sınırına asker yığıldığı, Suriye'ye saldırmak amaçlı Amerikan silahlarının gönderildiği hakkında raporların bulunduğu söyleniyordu, "Ortadoğu'da barışın korunmasıyla hiçbir ilgisi bulunmayan dış çevrelere uyduğu takdirde Türkiye kendi başına büyük felaketler açacaktır."[185] Bulganin'e göreyse ABD Suriye hükümetini devirmek istiyordu ve Türkiye'nin buna alet olarak sınıra asker yığması karşısında Sovyetler Birliği sessiz kalamazdı. Nitekim Altıncı Filoya karşı Rus savaş gemileri de Akdeniz'de dolaşıyordu.[186] Yani Sovyetler Birliği bölgede artık bilfiil mevcuttu ve yokmuş gibi davranmak anlamsızdı. Menderes'in cevabında, Sovyetler Birliği'nin Suriye adına hareket ederek ve Suriye meselesini bahane ederek Türkiye üzerinde 1945'teki gibi bir baskı mı uygulamaya çalıştığını soruluyor, söz konusu dönemde olduğu gibi bir güvenlik endişesi uyandırıldığı belirtiyordu.[187] Başbakan, Suriye'nin bir silah deposu haline getirilmesini eleştirirken, Tük Savunma Bakanlığının sınırdaki askeri manevralarının önceden belirlenen NATO manevralarından ibaret olduğunu açıklamasıyla Sovyetler Birliği'nin bu konuda Türkiye'yi değil NATO'yu muhatap almak durumunda olduğu mesajını vermiştir.[188]

Öte yandan Dulles, Ortadoğu işlerinden sorumlu yardımcısı Loy Henderson'un Suriye konusunda çizdiği tabloya rağmen bu hadiselerin endişe duyulacak meseleler olmadığını, Suriye'ye karşı anlayışlı olunması gerektiğini söylüyordu. Bu fikir değişikliğinin nedeni Arap Birliği'nin, Lübnan ve Irak dâhil Suriye'ye karşı silahlı bir harekete girişilmesine razı olmadığını göstermesi olmuştur. Hatta Suudi Arabistan temsilcisi BM'de herhangi bir saldırı karşısında Suriye'nin yanında olacaklarını belirtmiştir.[189] Arap ülkelerini yanına çekmek için Suriye İsrail'e bile saldırabilirdi ve böyle bir ihtimale karşı ABD teskin edici bir rol oynamayı tercih etmeliydi. Nitekim bundan sonra Türkiye de aynı yolu tutmuştur. Suriye Dışişleri Bakanı Salah Bittar Türk hükümetinin Suriye'ye hücum etmeyeceğine dair teminat verdiğini açıklamıştır.[190] Batı basınında Henderson'un Türkiye'yi seferberlikten güçlükle vazgeçirdiği

[185] B.C.A.: 30..1.0/68.431.6-29/10/1957; Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 104-105
[186] "Rusya'dan İkaz", **Akis**, Sayı: 176, 21 Eylül 1957, s. 16
[187] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 106
[188] "Rusya'dan İkaz", **Akis**…
[189] "Fırtınanın Sonu", **Akis**, Sayı: 176, 21 Eylül 1957, s. 16
[190] A.y.

ifade edilirken Türk Savunma Bakanlığının yayınladığı tebliğde bunların asılsız şayialar olduğu söyleniyor, mutad manevralar dışında herhangi bir harekete hazırlık olmadığı belirtiliyordu.[191]

Türkiye'nin Arap dünyası içinde aktif bir rol oynamaya çalışması da müspet bir netice vermeyecektir. Bir Arap devletine dost, bir diğerine düşmanca davranmak bu ülkelerin tamamında olumsuz etki yaratmaktaydı. Akis dergisine göre Ortadoğu'nun iç meselelerine aktif bir siyasi aktör olarak karışmamayı tercih etmek Türkiye'nin prestijini artıracaktı, "Kültürel ve ticari gelişmelere müsait bir zemin hazırlandığında, kendi dünyaları dışında kalan Türkiye'nin tesiri Arap dünyasına daha çok olabilecekti…"[192] Zira bir aydan kısa bir zaman diliminde Batı yanlısı Arap rejimlerinin söylemleri tersine dönmüştür. Menderes Eylül sonunda Suriye'nin silah ithal ederek komşularını tehdit edici bir durum yarattığını söylerken, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Irak'tan gelen sesler, artık Suriye'nin yanında duran bir yaklaşım sergiliyordu. Dergiye göre bu durumu gözetmeyen bir Ortadoğu politikası "muvaffakiyetsizliğe mahkûmdu."[193]

20 Eylül'de BM Genel Kurulunda Dulles Türkiye'nin tehdit altında olduğunu söylerken, Gromiko ise bölgenin savaşa sürüklenmesi karşısında Sovyetler Birliği'nin sessiz kalamayacağını söylemiştir. Aynı gün Sovyet savaş gemileri ise Lazkiye limanını ziyaret etmiştir.[194] Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'dan uzak tutmak için bir savaş düşünülemeyeceğine göre ABD bölge devletlerinin bitaraf kalmalarına rıza göstermeye başlamıştır. Bu aslında "Kral Suud'un yıllardır gördüğü ve Nâsır'ınkinden pek farkı olmayan bir rüyaydı."[195] Zira ABD artık Bağlantısızlığı Sovyetler Birliği'ne yakın olmak olarak değerlendirmiyordu. Suudi Arabistan ile Mısır arasında bölgesel liderlik konusunda devam eden rekabet, Batı gözünde tarafsızlık çerçevesinde meşruiyet kazanabilirdi.

BM'de Dulles'ın Suriye hadiseleri konusundaki konuşmasına Arap ülkeleri karşı çıkarken onunla aynı dili konuşan bir tek Türkiye idi. Türkiye bu meseleyi BM'ye

[191] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 106-107
[192] Hamdi Avcıoğlu, "Orta Doğu'daki Yeni Hava", **Akis**, Sayı: 176, 21 Eylül 1957, s. 17
[193] "Görüş Ayrılıkları", **Akis**, Sayı: 177, 28 Eylül 1957, s. 9
[194] Kürkçüoğlu, a.e., s. 107
[195] "Devler Çarpışıyor", **Akis**, Sayı: 177, 28 Eylül 1957, s. 18

getirirken Irak Başbakanı ise Şam'ı ziyaret ediyordu. Time dergisinde Dulles'ın yaklaşımı, ABD'nin Ortadoğu'da sulh için mücadele etmek yerine Sovyetler Birliği ile olan çatışmayı buraya taşıyan bir yaklaşımla hareket etmek şeklinde eleştiriliyordu. Akis dergisine göre ise Dulles 'viraj alma' kabiliyetine ve imkânına sahipti. Ancak Türkiye'nin böyle bir lüksü yoktu. Bu durumda "… Viraj atlatması zor görünüyordu ve Türkiye, Balkanlar'da olduğu gibi Ortadoğu'da da yalnız kalmaya namzetti."[196] Suriye meselesi Türkiye'yi bölgede aktif bir politika izlemek isterken, komşusuyla yaşadığı bir kriz nedeniyle gösterdiği agresif tutum neticesinde kendisine yakın olan rejimler tarafından dahi dışlanır hale getirmekteydi.

1957 Ekim'inde Moskova'daki Doğu Almanya sefaretinde verilen ziyafette konuşan Kruşçev, Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığmasını eleştirirken bir savaş halinde Türkiye'nin aklının başına geleceğini söyleyerek tehditkâr bir dil kullanmıştır. Menderes'in buna karşılık açıklamasında ise Sovyet silahlarıyla tehlikeli hale gelen Suriye'nin sadece Türkiye değil, komşu Arap ülkeleri için de tehdit oluşturduğu vurgulanıyordu.[197] Ancak Arap ülkeleri bu yönde bir tavır almıyordu. Örneğin Irak, petrolünü Türkiye'ye akıtmaya razı olmuyor, hatta tersine önceki yıl petrol boru hatlarını patlatan Suriye'den geçirmeyi savunuyordu.[198] Arap Birliği'nin, Irak için dahi Türk dostluğundan ve Bağdat Paktı'ndan daha ağır bastığı görülüyordu.

9 Ekim tarihinde Kruşçev'in, ABD'nin teşvikiyle Türkiye'nin Suriye sınırına asker yığarak hata yaptığını, kuzey sınırını boş bırakarak Sovyet tehdidine daha açık hale geldiğini ifade eden NY Times röportajı yayınlanmıştır. Bu röportajdaki sözleriyle Kruşçev adeta alay edercesine Türkiye'yi ve ABD ile olan ittifakını tehdit etmiş, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye coğrafi olarak daha yakın olduğunu, dolayısıyla bir savaşın patlak vermesi durumunda ABD'nin müttefikinin yardımına koşmakta gecikebileceğini ifade etmiştir.[199] Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığının 10 Ekim'de yayınladığı bildiride Dulles, Kruşçev'in NATO'yu hafife almaması gerektiğini belirtmiş, 16 Ekim'deki bir basın açıklamasında ise herhangi bir Sovyet saldırısı karşısında ABD'nin bu saldırıyı karşılıksız bırakmayacağını ve hatta savunma ile de sınır-

[196] "Araplar Dulles'a Karşı", **Akis**, Sayı: 178, 5 Ekim 1957, s. 21
[197] "Endişe Duyan Araplar!", **Akis**, Sayı: 180, 19 Ekim 1957, s. 19
[198] "Çözülmesi Güç Muamma", **Akis**, Sayı: 180, 19 Ekim 1957, s. 19
[199] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 107

lı kalınmayabileceğini belirtmiştir. Bu açıklamadan iki gün sonra 18 Ekim'de de Altıncı Filo İzmir'e gelerek Türkiye'yi ziyaret etmiştir.[200] Aslında Kruşçev'in açıklamasından takriben bir hafta sonra bu ziyaretin gerçekleşmesi Kruşçev'in sözlerini haklı çıkarır niteliktedir.

Suriye de, 9 Ekim tarihli notasında Türkiye'nin sınırda asker yığmaktan vazgeçmesini bizzat istemiştir. Suriye aynı süreçte BM Genel Sekreterine şikâyette bulunurken Türkiye'nin sınırı ve hava sahasını ihlal ettiğini, Suriye üzerinde uçaklarını uçurup köylüleri vurduğunu iddia etmiştir. Türkiye ise sınırdaki hareketlerin sadece savunma tedbirleri olduğunu söyleyerek bu ithamları reddetmiştir.[201] Türkiye'nin 17 Ekim'deki Sovyetler Birliği'ne yönelik cevabi notasında da söz konusu iddialar reddedilmiş, iki ülke arasında çıkan gerginliğin sebebinin Sovyetler Birliği'nin politikaları olduğu belirtilmiştir. Bu şekilde sorun, Menderes'in çektiği nokta olan Sovyetler Birliği ile NATO arasındaki bir mesele olmaktan çıkıp iki ülke arasındaki bir mesele haline dönüşmüştür.[202]

Kral Suud aracılığıyla 25 Eylül'de Ürdün-Suriye arası yumuşama gerçekleşirken, Suriye'ye yapılacak bir saldırının Arap dünyasına yapılmış olacağı şeklinde beyanlarda bulunulmuştur. Bu şekilde Türkiye bir anda Arap dünyasına dışarıdan müdahil olmak isteyen tecavüzcü pozisyonuna düşürülmüştür.[203] Suriye Devlet Başkanı Şükrü el Kuvvetli, Kral Suud'a "Türkiye'yi nereye kadar gideceğini yalnız Allah'ın bileceği bir faciadan vazgeçirmek için harcadığınız gayretleri memnuniyetle karşıladık…"[204] diyordu. Suud'un bundan sonraki Beyrut ziyaretinde ise Suriye ve Türkiye'ye arabuluculuk teklif edilmiştir. Türkiye bu teklifi kabul ederken, Suriye ise önce kabul ettiğini açıklamasına rağmen daha sonra kabul etmediğini belirtmiştir. Bunda Mısır'ın etkisi olduğu, Mısır gazetelerinin konuyla ilgili haberlerde Kral Suud'dan bahsederken 'Amerikan ajanı' olarak nitelendirmelerinden anlaşılmaktadır.[205]

[200] Kürkçüoğlu, a.e., s. 108
[201] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 316
[202] Kürkçüoğlu, a.e., s. 106
[203] Gönlübol v.d., a.e., s.318
[204] A.e., s. 319-320
[205] Kürkçüoğlu, a.e., s. 109

16 Ekim'de Suriye konuyu tekrar BM Genel Kuruluna taşımıştır. Sovyetler Birliği Suriye'nin iddialarını desteklemekteydi. BM görüşmelerinde Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko bir savaşa ramak kaldığını ifade ediyordu. Türk basını ise bu süreçte içeri-deki seçime odaklanmıştır. Bununla birlikte 500 tank ve 50 bin asker Suriye sınırında bekletiliyordu.[206] Gromiko'nun iddiasına göre 27 Ekim seçiminden sonra Türkiye hücuma geçecekti. Gromiko, Türkiye ve ABD'nin Suriye'den kaçan unsurlardan oluşan bir 'sürgünde hükümet' kurarak Türkiye'nin askeri desteğiyle Suriye'de bun-ları başa getirmek istediğini iddia etmekteydi. Sovyet Devlet başkanı Kruşçev ise bir adım ileri giderek, Henderson'un ziyaretinin Türkiye'yi Suriye'ye saldırmaya ikna etmek amaçlı olduğunu söylüyordu. Türkiye bu iddiaların asılsız olduğunu, sınırları içindeki askeri hareketliliğin de savunma amaçlı olduğunu belirtmiştir. İngiliz dele-gesi ise, Sovyetler Birliği'nin bir savaş atmosferi yaratarak Türkiye'deki seçimin öncesinde hükümeti saldırgan konumuna sokarak zor durumda bırakmayı, buna Arapları inandırarak Arap ülkeleri nezdinde kendi konumunu sağlamlaştırmayı amaçladığını belirtmekteydi.[207] ABD ise savaş çıkarmak için değil barışı sağlamak için Henderson'un gönderildiğini savunuyordu. Bununla birlikte Suriye'nin silah alışverişinden sonra Amerikan ve Yunan askerî uzmanları Türkiye'nin en ufak bir harekette hücuma geçeceği kanaatine varmış ve Türkiye'yi soğukkanlılığa davet et-mişlerdir.[208] Suriye'nin faaliyetlerine karşılık Türkiye de konunun BM Genel Kuru-lunda görüşülmesini istemiş, böylece hem kaçamak hareket etmediğini hem de konu-nun diplomasi yoluyla çözülmesi konusundaki istekliliğini göstermek istemiştir.

Zorlu, Ekim sonunda Kral Suud'un barış girişimine cevaben Cidde'ye gönderiliyor-du.[209] Bu haber BM'de Suriye'nin işini zorlaştıracaktı. Suud'la görüşen Türk Devlet Bakanı Zorlu, Türkiye'nin Suriye konusunda hüsnüniyet sahibi olduğunu ve herhan-gi bir taarruzun söz konusu olmadığını söylüyordu. Türkiye barışçı görünen bir giri-şime karşılık verirken, Suriye ise Suudi Arabistan'ın teklifini geri çevirmekteydi. BM'de Salah Bittar ısrarla Türkiye'ye karşı Genel Kurulun bir karar almasını savu-nuyordu. Türk delege Seyfettin Esin ise bu konuya direkt cevap vermekten çekini-

[206] "Hac Yolunda", **Akis**, Sayı: 181, 26 Ekim 1957, s. 8-10
[207] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 109-110
[208] Hac Yolunda", **Akis**…
[209] A.y.

yordu. Türkiye Suudi Arabistan'ın teklifini kabul etmişti, o halde bu konu sonraya bırakılmalıydı. Amerikan delegesi de bu teklifi beğenmiş, meselenin tehirini istemiştir. Suriye delegesi ise böyle bir arabuluculuğun mevcut olmadığını söylüyordu. Cidde görüşmelerini Suriye ve Sovyetler Birliği bir manevra olarak yorumlarken, Türkiye ise diplomatik anlamda bir hüsnüniyet göstermiş oluyordu. Riyad ziyaretinde ise Zorlu, Kral Suud'u Suriye'deki Sovyet sızmasının tehlikeleri konusunda ikna etmiştir. Bağdat Paktı'na da destek olması bakımından kendisine ikna edici doneler sunulan Suud ise, Türkiye'nin İsrail ile süren diplomatik ilişkileri nedeniyle daha yakın bir işbirliğine yanaşmamıştır.[210]

Kruşçev, Batılı sosyalist partilere yolladığı mesajda Türkiye'nin Arap ülkelerini tekrar yönetimi altına almak emelinde olduğunu söylemiştir. Ona göre Türkiye'nin çıkaracağı bir savaş, mevzi savaşı olarak kalmayacak, kısa zamanda bütün dünyaya sirayet edecekti.[211] Dört büyükler bir masa etrafında toplanarak barışçıl yollarla Ortadoğu sorununu çözmeli ve bölgeye silah satışını durdurmalıydı. Bu hareketle Kruşçev, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni bölge işlerinden uzak tutma çabasını yenmeyi amaçlıyordu.[212] Türk hükümeti ise bütün Arap devletlerinin kendisi gibi düşündüğünü iddia etmekteydi ve Suriye'yi BM'ye şikâyet etmişti. MacMillan ile Eisenhower arasındaki görüşme bu konuyla ilgili olacaktı. Zira Batılılar arasında bir görüş birliği olmaması Sovyetler Birliği'nin işini kolaylaştırmaktaydı.[213] Söz konusu görüşmede ise Suriye meselesinden ziyade daha kapsamlı bir şekilde Doğu-Batı ilişkileri ve NATO çerçevesinde Türkiye üzerindeki Rus tehdidi görüşülmüş, Türkiye'ye bir saldırı durumunda NATO üyelerinin de harekete geçeceği bildirilmiştir.[214]

1957 Ekim sonunda Suriye sınırından gelen silah seslerini Türk haber kaynakları, 27 Ekim seçimleriyle ilgili karşıt görüşlü parti mensuplarının bir anlaşmazlığı olarak yansıtırken, bunun aksine yabancı ajanslar Türk ve Suriyeli kuvvetlerin arasında geçen kısa süreli bir çarpışma olarak haberleştirmiştir. Suriye hükümetinin yayınladığı tebliğde 30 kadar tam teçhizatlı Türk askeri hududu geçerek bir köye girmiş, burada

[210] Yeşilbursa, a.y., s. 87
[211] "Orta Doğu: Cepheler Alınıyor!", **Akis**, Sayı: 181, 26 Ekim 1957, s. 19-20
[212] "İşin İçyüzü", **Akis**, Sayı: 181, 26 Ekim 1957, s. 19-20
[213] "Anlaşamaz Batılılar", **Akis**, Sayı: 181, 26 Ekim 1957, s. 19-20
[214] "Siyasi Çarpışma", **Akis**, Sayı: 182, 2 Kasım 1957, s. 19-20

yaşanan çatışmanın ardından bir Suriyeliyi kaçırarak geri dönmüşlerdi.[215] Suriye, daha önce de bu gibi iddialarda bulunuyor, BM Genel Kurulunda sık sık Türkiye'nin sınır ihlali yaptığını şikâyet ediyordu. Bu yüzden Suriye'den gelen bu yeni şikâyet ciddiyetle karşılanmayabilirdi. Bununla birlikte Türkiye'nin de cevapsız kalmaması gerekirdi. Nitekim BM Genel Kurulu oturumunda Selim Sarper bu iddiaları reddederken, bir ülkenin kendi sınırları içinde her türlü güvenlik tedbiri almaya hakkı olduğunu söylüyordu.[216] Bununla birlikte sınır bölgesinde yeni bir tatbikata hazırlanılmaktaydı ve yabancı hiçbir devletin bu konuda söz söylemeye hakkı yoktu. Bu süreçte gerçekleşecek olan 'Red Epock' tatbikatı da NATO çerçevesinde, İngiliz Hava Kuvvetlerinin ve Amerikan Altıncı Filosunun katılacağı ve Atom taarruzu denemelerinin yapılacağı, Türkiye'nin Güney ve Batısında yapılacak bir tatbikattı. NATO Güney Avrupa Karargâhından bu tatbikat duyurulduğunda Sovyetler Birliği de Kafkasya'da Türkiye hududuna yakın bölgede atom taarruzu tatbikatı yapılacağını duyurmuştur.[217]

Bu arada Nâsır, Mısır donanmasını Suriye'nin emrine vermişti. 13 Ekim'de Mısır'ın Suriye'ye takviye kuvvet göndermesiyle 1 Şubat 1958'de ilan edilecek olan BAC ile ilgili süreç de bir nebze bu şekilde başlamış oluyordu. Nâsır, Arap Birliği liderliğini yeniden eline geçirmek için Suriye üzerinden hareket ederken, Suud da arabuluculuk ve Arap dünyasını birleştirme hamleleriyle iddiasından vazgeçmiyordu. Suud, diğer Arap ülkelerini yanına çektikten sonra Nâsır'ı da ikna etmek için onun tezlerini benimseyen ifadeler de kullanmaktaydı. Bu bağlamda Eisenhower doktrinine dahi çatmaktaydı. Suudi Arabistan'ın arabuluculuk girişimlerine başta olumlu yaklaşan Suriye devlet başkanı ise, daha sonra bir türlü Suud'un teklifini kabule yanaşmamış, ısrarla BM müzakerelerinin sonrasına bırakılmasını istemiştir. Suriye'nin bu tutum değişikliğinin arkasında Rus etkisi aramak mümkündür. Zira Sovyetler Birliği tarafsız devletlerin destekçisi olarak kalmak istiyordu. Bu bağlamda Mısır'ın da rolü var

[215] "Orta Doğu: Yılan Hikâyesi", **Akis**, Sayı: 182, 2 Kasım 1957, s. 19
[216] A.y.
[217] "Red Epock Tatbikatı", **Akis**, Sayı: 182, 2 Kasım 1957, s. 19

denilebilirdi. Keza ABD ile anlaşan Suud'un önderliği Nâsır'ın liderliğinin sonu demek olacaktı.[218] Bu Sovyetler Birliği'nin de istemeyeceği bir durumdu.

Kruşçev, Bulganin ve Mikoyan Moskova'daki Türk büyükelçiliğindeki 29 Ekim resepsiyonuna katıldıklarında, başta Batılı diplomatlar olmak üzere herkes bu katılıma hayret etmiştir. Zira Rusya'daki iktidar mücadelesi devam ederken, öte yandan bu liderler henüz birkaç hafta evvel hücum ettikleri bir devletin merasimine katılıyordu. Resepsiyonda sürekli olarak bu süreçte Sovyetler Birliği'nin uzaya gönderdiği Sputnik uzay aracının ve 'barışın' şerefine kadeh kaldıran Kruşçev, İran, İngiliz ve Amerikan büyükelçilerine dönerek "Barışın şerefine", "Harp isteyenlerin Allah belasını versin!" diyordu. Gazeteciler bu sözlerin Ortadoğu gerginliğinin sonu mu olduğunu sorduğunda "Evet" cevabını alıyorlardı, Kruşçev, "Evet, o anlama gelebilir. Dünya siyasetinin ibresi barışa doğru yaklaşmıştır…"[219] demekteydi. Zira Soğuk Savaş'ın inişli çıkışlı ortamında, uzay konusundaki rekabette Sovyetler Birliği Sputnik'le bir adım öne geçmiştir. Bu aynı zamanda uzun menzilli füzeler konusunda da bir avantaj sağlandığını göstermekteydi.

Sovyetler Birliği'ndeki bu söylem yumuşaması Akis dergisine göre üç şekilde yorumlanabilirdi. Birinci yoruma göre Ruslar Ortadoğu üzerinde yarattıkları fırtına ile Kremlin'deki iktidar kavgasını gizlemek istemişlerdi. Bu kavgayı Jukof'un azledilmesiyle Kruşçev kazandığına göre "bir bardak suda koparılan bu fırtına" artık dindirilebilirdi. İkinci yorum ise Ortadoğu'daki gelişmeler Sovyetler Birliği'ni Batı karşısında daha da sıkıştırmaktaydı ve bu yüzden geri adım atılıyordu. Zira bölgedeki Rus hamleleri ve Sputnik'i uzaya gönderme başarısı Batılılar arasındaki yakınlığı artırmıştı. Eisenhower, MacMillan ile görüşmesinden sonra ABD'nin atom sırlarını paylaşmasını engelleyen Mac Mahon Kanununu kaldırmaya çalışıyordu. Bu, ABD ile başta İngiltere olmak üzere Avrupalı müttefikleri arasındaki ilişkilerin tekrar güçlenmeye başladığının göstergesiydi. Keza Türkiye'ye karşı bir hareket olduğunda NATO'nun hareketsiz kalmayacağının ilan edilmesi de yine bu tesanütün göstergesiydi. Üçüncü yoruma göre ise Sovyetler Birliği zaten istediğini almış, Ortadoğu üzerinde söz söyleyen bir aktör haline gelmişti. Ortadoğu'da barışçıl rol oynadığını gös-

[218] "Orta Doğu: Siyasi Çarpışma", **Akis**, Sayı: 182, 2 Kasım 1957, s. 19-20
[219] "Doğu-Batı: Değişen Hava", **Akis**, Sayı: 183, 9 Kasım 1957, s. 22-23

termiş, Arapların dostu olmuş, Suriye'yi adeta avucunun içine almıştı.[220] Dolayısıyla artık gerginliğe gerek yoktu.

Sovyetler Birliği Türk Büyükelçiliğindeki hareketten bir hafta sonra tekrar üslubunu sertleştirse de buna karşı Batıda ciddi bir tepki gösterilmemiştir. Bu süreçte BM görüşmeleri ve silahsızlanma görüşmeleri Sovyetler Birliği'nin Sputnik'i uzaya gönderme başarısının gölgesi altında kalmaktaydı.[221] Kruşçev'in son sulh taarruzunun etkisiyle, Suriye de BM Genel Kurulundaki teklifini geri çekme kararı almıştır. Ancak Türkiye'yi şikâyetten de vazgeçmemiştir.[222] 30 Ekim'de iki tarafın önerilerinin oylanması konusunda Genel Kurulda gerginlik sürerken, Endonezya'nın bu konunun tarafların kendi arasında ve kardeşçe çözülmesini önerdiği arabuluculuğuyla konu BM Genel Kurulu gündeminden çıkmıştır.[223]

Bulganin de, Kasım ayında Menderes ile mektuplaşmalarında eskisine nazaran daha yumuşak ifadeler kullanmıştır. Menderes'in, Sovyetler Birliği eğer barış istiyorsa Ortadoğu politikasını değiştirmesi gerektiği yönündeki sözlerine karşılık, Bulganin de Sovyetler Birliği'nin Araplara yönelik yardımlarının Türk İstiklâl savaşında Türkiye'ye yaptığı destekle aynı nitelikte olduğunu iddia etmiştir. Atatürk'ün Arap kurtuluş mücadelelerine hürmet beslediğini, ancak Türkiye'nin gittikçe bu çizgiden uzaklaştığını belirten Bulganin, Suriye'nin bir silah deposu haline getirildiğini de doğrularken, aynısının Türkiye'ye de ABD tarafından yapıldığını hatırlatmaktaydı. Bir Sovyet-Türk yüksek konseyi kurularak ikili ilişkilerin görüşülüp geliştirilmesini teklif eden Bulganin'in bu önerisine Menderes'in bir cevabı olmamıştır.[224]

1958 Şubat başında Suriye Mısır ile BAC adı altında birleşmişti. Birleşme kararını yorumlayan Zorlu, Sovyetler Birliği ile yakınlaşmadansa iki Arap ülkesinin bir federasyonla birleşmesinin sevindirici olduğunu söylemiştir.[225] Türkiye'nin BAC'yi 11 Mart 1958'de resmen tanımasıyla Suriye buhranı tamamen sona ermiştir.

---

[220] A.y.
[221] "Doğu-Batı: Sputnik'in Gölgesinde", **Akis**, Sayı: 184, 16 Kasım 1957, s. 17
[222] "Orta Doğu: Normale Doğru mu?", **Akis**, Sayı: 183, 9 Kasım 1957, s. 23
[223] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 110-111
[224] Kürkçüoğlu, a.e., s. 112-113
[225] A.e., s. 113-114

Türkiye'nin Suriye meselesindeki tutum ve söylemleri, ikili ilişkiler veyahut Türk-Arap ilişkileri meselesi olarak değil, yaşanan gelişmelerin küresel çerçevede Soğuk Savaş'ın Ortadoğu bölgesine tezahür etmesi olarak değerlendirilmesinin ürünü gibi görünmektedir. Bunda, Sovyetler Birliği'nin Suriye politikasının Türkiye'nin güvenlik endişelerini artırması etkilidir. Bu durumu, meselenin kapanması adına 20 Ocak 1958'de Suriye'ye verilen notadaki "Türkiye'nin kardeş Suriye ile arasında bir mesele mevcut değildir. Sorun Suriye'de müessir Sovyet Rusya ile sulhsever milletler arasındaki gergin münasebetlerden neşet etmektedir"[226] ifadeleri izah etmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin Suriye meselesinde takındığı tutumu Sovyetler Birliği'nin Suriye üzerindeki manevralarını azaltmak yerine, askeri müdahale gibi seçeneklerin gündeme getirilmesi nedeniyle daha da kolaylaştırmıştır. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin salt Sovyet endişesiyle hareket etmesi söz konusuysa, tam tersi yönde etki yapan bu olayda Türkiye yanlış tercihte bulunmuş demektir.

Ancak Sovyet endişesiyle birlikte, Batılı devletlerin bölgede tutarsız bir görüntü vermesi de dikkate alındığında Suriye Krizi daha iyi anlaşılmaktadır. Zira Türkiye, bu süreçte daha sakin bir görüntü çizen ABD ile birlikte hareket etmek istese de, özellikle İngiltere ve Fransa kaynaklı 'Suriye üzerindeki Sovyet emelleri' ve bunun 'Türkiye açısından ciddi bir tehdit oluşturduğu' haberlerine kulak asmazlık edememiştir. Bu şekilde hareket edilince de, başta Suriye ile başkaları arasındaki bir mesele olan kriz, bir anda Suriye ile Türkiye arasındaki bir kriz halini almıştır. ABD ise bu krizde tam anlamıyla Türkiye'nin yanında yer alan bir pozisyona geçmemiş, bununla birlikte İngiltere ve Fransa kaynaklı agresif yaklaşıma karşı mutedil bir duruş sergileyerek bu krizin bir savaşa evrilmesini engellemiştir. Krizde Türkiye'nin Suriye vesilesiyle Sovyetler Birliğiyle karşı karşıya gelmesi ise çıkacak olası bir savaşın yerel olarak kalmayacağını göstermektedir. Soğuk Savaş'ta yumuşama belirtilerinin görüldüğü günlerde tekrar bir gerginliğe neden olan bu kriz, aynı zamanda Türkiye'nin Batı adına hareketlerde bulunduğu, bununla birlikte 'Batı'nın ortak hareket etmediğini gösteren bir örnek olay olmuştur.

[226] Gönlübol v.d., a.g.e., s. 323

3.3. 1958 Krizleri

1958 Yılı, Türkiye'nin Ortadoğu politikası açısından olduğu gibi, Batının da bölgede izlediği politikada dönüm noktası olan gelişmelere sahne olmuştur. Süveyş Krizi sonrası müttefiklerine bağlı kalmayan bir yol izlemeye başlayan ABD, yine de diplomatik yollarla ve yardım seçenekleriyle bölgede etkin pozisyonunu sürdürmeye çalışmıştır. Eisenhower doktrini bu politikanın somut bir göstergesi olsa da kısa sürede bu politikanın da bölgede bir karşılık bulmaktan uzak kaldığı ortaya çıkacaktır. Bu süreçte İngiltere de bölgedeki nüfuzunu neredeyse tamamen kaybetmiştir. Sovyetler Birliği ise, Mısır ve Suriye ile kurduğu ilişkiler vesilesiyle Ortadoğu'da daha çok söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu durum Türkiye'yi bölgede yürüttüğü Batı eksenli politika konusunda daha zorlu bir sürece sürükleyecektir. Nitekim 1958'de yaşanan Irak ihtilâli, Lübnan'daki ve Ürdün'deki gelişmeler ve buralara yönelik Amerikan ve İngiliz müdahaleleri karşısında gösterilen refleksler, Türkiye'nin Ortadoğu krizleri karşısında nasıl bir duruş sergilediğini göstermektedir.

3.3.1. Irak İhtilâli

Irak'taki 1958 ihtilâli, Batı yanlısı bir politikayla İngiltere ile ortak hareket eden Nuri Sait yönetimine ve saltanatını sürdürmek isteyen Haşimî'lere karşı gelişen bir halk hareketinin sonucudur. Henüz İkinci Dünya Savaşı yıllarında Almanya'nın etkileriyle de olsa bu ülkede darbe girişimleri olmuştur. Her ne kadar bastırılmış girişimler olsa da Ortadoğu'da yükselen Arap milliyetçiliği ve bağımsızlık düşüncesi tabanda günden güne yayılmıştır. İhtilâl öncesinde Irak'ın "Nâsır'ın en çok resminin bulunduğu memleket"[227] olması, Nasır'ın şahsına duyulan hayranlık ya da liderliğini isteyen bir yaklaşımdan değil, Arap milliyetçiliğinin ve bağımsız politikanın bayraktarlığını yapmasından ileri gelmekteydi. Arap dünyasındaki en belirgin biçimde Batı merkezli politika yürüten tek devlet olması Irak'ta hükümete karşı tabanın gün geçtikçe daha çok bilenmesine neden olmuştur. Keza askerde de durum böyledir. 1958'e kadarki süreçte Nuri Sait yönetiminin izlediği politikalarla bütün Arap dünyasını

[227] "Irak: Kürkçü Dükkânı", **Akis**, Sayı: 200, 8 Mart 1958, s. 17

karşısına alması bu ihtilâle kapı aralamıştır. Nihayetinde gerçekleşen ihtilâl bir politikanın iflası olacaktır. Bu yüzden Irak'ta aslında Bağdat Paktı'nın kuruluşundan beri bir ihtilâl ihtimali gündemde olmuştur. 1957 Haziran'ında kabinede bazı değişiklikler yapmak üzere Nuri Sait istifasını verdiğinde Kral Faysal, hükümet kurma görevini tekrar ona değil Ayan Ali Cevdet'e vermiştir. Prens Abdülillah'ın, Faysal'ı yönlendirerek Nuri Sait'e karşı bir darbe planladığı söylentileri de söz konusu olmuştur.[228] Ancak Irak'taki meclis Nuri Sait taraftarlarıyla doludur. Nitekim 1958 yılında Nuri Sait tekrar hükümetin başına geçmiştir.[229] Sait'in bu süreçte ABD'yi Bağdat Paktı'na tam üye olarak katılmaya ikna etme çabalarının bir karşılık bulmaması, yönetiminin Batı'da da destek bulamaması bakımından işini zorlaştırmış ve ihtilâle giden süreçte gittikçe yalnız kalmasına neden olmuştur.[230]

14 Temmuz 1958'de İstanbul'da Bağdat Paktı Müslüman ülkelerinin toplanması için hazırlıklar yapılırken gelen ihtilâl haberi, bölgedeki tek Arap müttefikin kaybedilmesi anlamına gelmekteydi. İlk haberler net değildi ve Irak'taki yöneticilerden doğru düzgün haber alınamıyordu. Batılı ülkeler Irak'ta Cumhuriyet ilan edildiğini, tesadüfen İranlı petrol işçilerinden öğrenmişlerdi. İşçiler Pazartesi sabahı işlerine giderken sınırda daha önce asılı krallık bayrağının yerini BAC bayrağının aldığını gördüklerinde komşu ülkede bir anormallik olduğunu İranlı yetkililere iletmişlerdi.[231] Bağdat radyosunun anonsuna göre Irak ihtilâli ile "Emperyalistler tarafından başa getirilmiş ve doğru yoldan ayrılmış idareciler grubunun tahakkümünden ülke kurtarılmış oluyordu."[232]

Muhakkak olan tek nokta hükümet darbesinin planlı bir şekilde yürütüldüğü ve Nuri Sait'in gafil avlandığıydı. Zira darbenin müellifleri Sarayı, Radyoyu ve havaalanlarını kolayca ele geçirmişlerdi. Prens Abdülillah idam edilmiş ve adalet sarayının penceresinden halka teşhir edilmiş, Kral Faysal da öldürülmüştü. Bağdat Radyosunun haberine göre Nuri Sait kadın kıyafeti giyerek kaçmaya çalışırken öldürülmüştü.[233] Öldürülenlerden biri de Nâsır karşıtlığıyla bilinen Devlet Bakanı Fazıl Cemali ol-

[228] "Irak: Sir Oyuna Geldi", **Akis**, Sayı: 163, 22 Haziran 1957, s. 18
[229] "Bir Badireden Sonra", **Akis**, Sayı: 193, 18 Ocak 1958, s. 13
[230] A.y.
[231] "Irak Hadiseleri: Orta Doğu'da Bağdatsız Bağdat Paktı", **Akis**, Sayı: 219, 19 Temmuz 1958, s.4-10
[232] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 123
[233] "Irak Hadiseleri", **Akis**…

muştur.[234] İngiliz büyükelçisi Burrows, 1958 yılı raporunda "İngilizlerin kendilerinden biri olarak gördükleri Sir Nuri Sait'in öldürülmesinden derin üzüntü duyduklarını" belirtmiştir.[235]

Yeni rejimi ilk etapta sadece Kahire tanımıştır. Bu durum Nâsır'ın bu darbede direkt olarak etkili olduğu izlenimi vermektedir.[236] İstanbul'da bulunan Irak dışındaki Bağdat Paktı Müslüman üyelerinin görüşmelerinin sonucunda yayınlanan ortak bildiride de bu darbenin "hariçten mülhem" olduğu söylenmekteydi.[237] Akis dergisine göre ise Irak'taki darbe Iraklıların eseriydi. Dışarıdan sızmalar söz konusu değildi. Mısır'da Nâsır ve genç subaylar nasıl gelmişse, Irak'ta da askerler, halkın desteğiyle gerçekleştirdiği darbe neticesinde Cumhuriyet ilan etmişti.[238] Türkiye'de iktidara yakın yayın organları, Ürdün kuvvetlerinin Bağdat kapılarına dayandığını iddia ederken, Akis dergisine göre ise bu tamamen hayal mahsulüydü.[239] Türkiye'de hükümeti derinden etkileyen bu durum Akis'te farklı yorumlanmaktaydı. Nuri Sait'ten dost bir devlet adamı olarak değil, Osmanlı'ya ihanet eden bir asker olarak bahsediliyordu:

> "Türklere ihanet ederken tereddüt etmeyen çöl sırtlanı, 44 yıl boyunca Londra'ya ihanet etmeyi bir an bile düşünmedi. Birinci Dünya Savaşı'nda yaptığı çetecilik faaliyetlerinde Türklere karşı gösterdiği gaddarlık unutulabilir gibi değildi… Musul Konferansına bir delege olarak İstanbul'a gelme cüreti gösterse de onu tanıyan subaylar burada barındırmadılar… Talebeliğini geçirdiği bu eski başşehrin bütün nimetlerinden yararlanmak için 1954'ü beklemesi gerekiyordu… İngiltere'ye yaslanarak 'Mümbit Hilal'i gerçekleştirmeye çalışmaktan çekinmedi. İngiltere ise Bağdat Paktı'nı Orta Doğu petrolünün muhafazası için bir kalkan olarak düşünüyordu. Nuri Sait de bu teşekkülü kullanarak Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı Irak kralının himayesine alarak 'Büyük Suriye' rüyasını gerçekleştirmeyi düşünmüştü…"[240]

Irak darbesi gerçekleştiğinde ABD ve İngiltere bir panik havasına girmiş gibidir. Bu süreçte gerçekleşen olaylar ABD'nin tekrar İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket etmeye başladığı izlenimi verecektir. Zira ABD Irak ihtilâlinin hemen ertesi günü

---

[234] A.y.
[235] FO371/144739/RK1011/1, Annual Report on Turkey for 1958, From Bernard Burrows to Selwyn Lloyd, 17.02.1959; aktaran Yeşilbursa, a.y., s. 89
[236] "Irak Hadiseleri", **Akis**…
[237] **Zafer**, 18.07.1958
[238] "Irak Hadiseleri", **Akis**…
[239] A.y.
[240] A.y.

Lübnan'a 5000 deniz piyadesi çıkarmıştır.[241] Akis dergisine göre Lübnan ve Ürdün müdahalelerini İngiltere planlamış ve bu sefer ABD'nin de desteğini sağlamıştır:

> "Dünyanın en büyük demokrasisi Orta Doğu'daki sultanlara dayanan eski rejimi korumak için silaha başvurmaya karar vermişti… Amerika dostlarını koruduğunu göstermezse düşmanlarının cüretinin artacağından endişe etmektedir. Ne var ki dostlarını yanlış seçtiği için bu himaye siyaseti beklenenin tam tersi netice verecektir. Eisenhower ve Dulles'ın bu kararı, tek başına himaye siyasetinin bir sonucu değildir. **Bağdat Paktı'nın mucidi İngiltere ve Ortadoğulu dostları** bütün ikna vasıtalarını seferber etmiştir… İngiltere de talihsiz Süveyş seferinden ders almış gibidir. İkinci bir Süveyş seferine, bu sefer ABD'nin koltuğunda çıkmaktadır…"[242]

Diğer Bağdat Paktı üyelerinden bağımsız olarak Türkiye, Irak'taki darbe karşısında daha sert bir tutum takınmıştır. Adnan Menderes, derhal Türk birliklerini Irak'a göndererek askerî müdahale seçeneğini gündeme getirmiş olsa da bu konuda ABD'nin desteğini görmemiştir.[243] Menderes'e göre "Hariçten mülhem yıkıcı faaliyetlerin bir tecellisi" olan Irak darbesinin hedefi Bağdat Paktı'nın yıkılmasıydı.[244] 17 Temmuz günü bir basın toplantısı yapan Dışişleri Bakanı Zorlu, Türkiye için yeni bir Irak hükümetinin söz konusu olmadığını, Irak-Ürdün Federasyonun başkanı olarak Kral Hüseyin'in, tek meşru hükümet olarak da Kral Hüseyin yönetimi altındaki Ürdün yönetiminin tanındığını söylemiştir.[245] Kral Hüseyin bir açıklama yaparak, Irak ile Ürdün arasındaki Arap Birliği'nin sona erdiğini açıkladığında ise bu sefer Türkiye'nin bir askeri müdahale olasılığı gündeme gelmiştir. Dışişleri Bakanı Zorlu'nun bu konudaki önerisini Bayar ve Menderes onaylamışlardır.[246] Bununla birlikte böyle bir müdahale Irak halkını yeni rejimin çevresinde kenetleyeceği gibi Irak hükümetini de Mısır ve Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırabilirdi. Ayrıca bunun bir Sovyet müdahalesine yol açabileceği düşüncesiyle ABD ve İngiltere, Türkiye'yi Irak gelişmeleri karşısında daha sakin olması gerektiği doğrultusunda uyarmışlardır. Bunun üzerine Türkiye de tutumunu yumuşatmış ve bir süre sonra yeni Irak yönetimini resmen tanımıştır.

---

[241] A.y.
[242] A.y.
[243] Ahmad ve Tugay, **Türkiye'de Çok Partili…**,, s. 181
[244] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 130-131
[245] Kürkçüoğlu, a.e., s. 131
[246] A.e., s. 131-132

Ürdün Kralı Hüseyin'in daha önce Türkiye'yi Irak ya da Suriye'ye askeri bir operasyon yapma konusunda teşvik ettiği söylentileri söz konusuydu.[247] Nitekim Irak darbesi gerçekleştiğinde ilk etapta Türkiye'nin askeri bir müdahalede bulunma seçeneğini gündeme getirdiği, Eisenhower'ın anılarında da yer almaktadır.[248] İngiltere'nin ve ABD'nin Moskova büyükelçileri hükümetlerine bu durumu doğrulayan ifadeler içeren raporlar sunmuşlardır. ABD'nin Ankara büyükelçisi Fletcher Warren'in raporunda, Menderes ile bir görüşmelerinde Ürdün Kralının Türkiye'yi Suriye ve Irak'a askeri müdahale konusunda teşvik ettiğinden bahsedilmekteydi. Rusların Irak'a asker yerleştirmek niyetinde olduğu söylentisi hakkındaki konuşmalarında da Irak'a ilk girenin çıkarılmasının zor olduğuna inanan Türk hükümetinin askeri müdahale konusunda kararlı olduğunu ifade ettiği yer almaktaydı. Warren'in raporunda ayrıca Menderes'in bu müdahale seçeneğinden söz ederken, ABD'nin bölgede Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelmesini istemediğini ifade ederek sadece manevi destek beklentisini dile getirdiği belirtilmiştir.[249] Fakat Dulles ve Lloyd görüşmesinden çıkan sonuç Türkiye'nin böyle bir hamlede bulunmasının Sovyetler Birliği ile çatışmayı kaçınılmaz kılacağı şeklinde olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin, müdahale söylentileri üzerine Türkiye'ye verdiği notada bölgede barışı tehdit edecek bir harekete girişilmemesinin ümit edildiği ifade edilirken, Türkiye'nin cevabı ise savunma dışında herhangi bir adım atılmayacağı yönünde olmuştur.[250] Kruşçev'in 28 Temmuz tarihli Eisenhower'a mektubunda da, Türkiye'nin Arap ülkelerinin içişlerine müdahale etmek üzere hazırlık yaptığı iddialarına yer verilmekteydi.[251] Yassıada duruşmalarında dönemin Bakanlarından Hayrettin Ekrem'in ifadesinde de Zorlu'nun Irak'a müdahale teklif ettiği, Bayar ve Menderes'in bunu onayladığı ve Genelkurmayın müdahale planları hazırladığı, fakat bu konuda Bakanlar kuruluna bile haber verilmediği ifade edilmiştir.[252]

[247] Sever, a.g.e., s. 235
[248] Dwight D. Eisenhower, **Waging Peace 1956-1961: White House Years**, New York, Doubleday, Garden City, 1965
[249] Sever, a.e., s. 212-214
[250] A.e., s. 215-216
[251] A.e., s. 216
[252] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 132

Irak İhtilâli, Türkiye'nin Ortadoğu politikasını derinden etkilemiştir. Öncelikle Bağdat Paktı'nın artık Bağdatsız kalacağı anlaşılmıştır. Paktın tek Arap üyesi olduğu gibi, Türkiye'nin de somut manada tek Arap müttefiki olan Irak kaybedilmiştir. Askerî bir darbe ile gerçekleşen bu ihtilâl, Türkiye'de siyasi gündeme ihtilal tartışmalarını da sokmuştur. Nuri Sait, Kral Faysal ve Veliaht Prens Abdülillah'ın öldürülmesi başta Menderes olmak üzere hükümet çevresinde şok etkisi yaratmıştır.[253] Söz konusu yönetimle yakın ilişkiler içinde olan DP yönetimi için bundan sonra Şevket Süreyya Aydemir'in deyişiyle bir "İhtilal Kompleksi"[254] söz konusudur. Menderes 1960'ta İskenderun'da yaptığı bir konuşmada, Türkiye'de muhalefetin Irak ihtilâli benzeri bir hareket için zemin hazırlandığını söylemiştir.[255] 'Kompleks' veya 'Ayaklanma Psikozu'[256] gibi ifadelerle Menderes'in gereksiz bir endişeye kapıldığı gibi iddialara söz konusu olsa da 27 Mayıs 1960'da gerçekleşen darbe onu bu düşüncelerinde haklı çıkarmıştır. Bununla birlikte Irak ihtilâli ile 27 Mayıs ihtilâli arasında direkt bir ilinti kurabilecek resmi bir kaynak yoktur.

Irak İhtilâlinin lideri Abdülkerim Kasım, Nuri Sait'in sadakatinden şüphe duymadığı bir tuğgeneraldir. 1948'deki İsrail'e karşı girişilen savaşta Irak kuvvetlerinin başında bulunmuştur. Burada Ateşkes emrini dinlemeyerek harbe devam etmesi ve milliyetçiliğiyle şöhret yapmıştır.[257] General Kasım, 22 Temmuz 1958'de ihtilâlin Batıya karşı olmadığını, Sovyetler Birliği ile ilişkileri düzeltme çalışmalarının da Doğu bloğuna bir meyil değil, genel olarak bir normalleşme çabası olduğunu belirtmiştir. Bağdat Paktı'ndan çekilmek gibi bir durumun da söz konusu olmadığı beyan etmesi üzerine Ağustos başında Batılı devletler tarafından Irak'taki yeni yönetim tanınmıştır.[258] Türkiye ise Ürdün kralı Hüseyin'i Irak-Ürdün federasyonunun başı olarak tanımış olsa da Batılı müttefiklerin tavırlarının yumuşaması üzerine kısa bir süre sonra yeni yönetimi tanımıştır.[259]

---

[253] Kürkçüoğlu, a.e., s.133
[254] Aydemir, **Menderes'in Dramı?**, s. 299-301
[255] **Cumhuriyet**, 15.02.1960
[256] Toker, "Ayaklanma Psikozu", **Akis**, Sayı: 212, 31.05.1958. Bu ifadeler aslında Irak ihtilâlinden de önce Türkiye'de iktidarın bir ihtilal endişesi yaşamaya başladığını göstermektedir.
[257] "Orta Doğu'da Bağdatsız Bağdat Paktı", **Akis**, Sayı: 219, 19 Temmuz 1958, s. 8
[258] Kürkçüoğlu, a.e., s. 126
[259] Sever, a.g.e., s. 217

Irak, Bağdat Paktı'ndan hemen ayrılmamış fakat ilgisiz durmuştur. Teşkilatın merkezi 23 Ekim 1958'de Ankara'ya alınmış, bundan sonraki 29 Ocak 1959 toplantısına da Irak katılmamıştır. 24 Mart 1959'da Irak resmen pakttan çekildiğini ilan etmiştir. Bağdat Radyosu emperyalizmle son bağın da böylece koparıldığını söylerken, General Kasım da "Askeri ve saldırgan bir pakta üye olmanın tarafsızlığa gölge düşüreceğini" söylemiştir.[260]

3.3.2. Lübnan ve Ürdün Müdahaleleri

Lübnan, her ne kadar Batı yanlısı bir yönetimi söz konusu olsa da, gerek ülkenin kendi içindeki hassas yapısı ve gerekse stratejik olarak Ortadoğu'nun çok kırılgan bir konumunda olması nedeniyle 1943'ten beri temkinli ve dengeli bir politika izlemekteydi ve Ortadoğu'da tarafsız bir pozisyona sahipti.[261] Lübnan'da 1957 Haziran'ında, seçimler öncesinde hükümetin muhalefet üzerindeki baskıları neticesinde ayaklanmalar başlamıştır. Başbakan Sami el Sulh, Suriye-Mısır grubundan ayrı bir politika izleyerek Eisenhower doktrinini Lübnan'ın kabul ettiğini açıklamıştır. Ayaklanmanın asıl sebebi bu politikaydı. Lübnan'da ayaklanmaların bastırılmasında ölenlerin ekserisi Komünist olarak değerlendiriliyordu. Lübnan'daki karışıklığın asıl sebebi ise, Ürdün'den ümidini kesen Suriye'nin buraya ağırlık vermek istemesiydi.[262]

Eisenhower doktrininin kabulüyle birlikte Lübnan'daki Batı yanlısı cumhurbaşkanı Chamoun, Mısır ve Suriye'nin tepkileri ve aleyhte kampanyalarına maruz kalmıştır. Menderes yönetimi Chamoun'u Nâsır tarafından ülkesinin bağımsızlığının tehdit edilebileceği konusunda uyarmıştır. Bu uyarıda, daha önce Ürdün'ü karıştırmak isteyen, Ürdün ile Irak federasyon olduktan sonra dikkatini bu sefer Lübnan'a çeviren bir Nâsır imajı vardır.[263] Lübnan'da Chamoun'u Türkiye desteklerken ABD ise tem-

[260] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 129
[261] Sever, a.g.e., s. 218
[262] "Lübnan: Ayaklanan Halk", **Akis**, Sayı: 161, 8 Haziran 1957, s. 20
[263] Sever, a.e., s. 219

kinli yaklaşmaktaydı. Menderes, Chamoun'a gönderdiği mesajda henüz gelişmelerden hemen önce Türkiye'nin topyekûn desteğini belirtmiştir.[264]

1958 yılı Nisan ayında Lübnan'da Cumhurbaşkanı Chamoun, anayasayı değiştirerek bir dönem daha ülkesinin başında kalmayı planlarken, Nâsır taraftarları ise Sami el-Sulh hükümetini devirerek Nâsır yanlısı bir hükümet kurma düşüncesindeydi.[265] Lübnan'da iç karışıklıklar da bu süreçte tekrar baş göstermiştir. Chamoun daha sonra anayasa değişikliği fikrinden vazgeçse bile Lübnan artık içinden çıkılmaz bir krizin eşiğine gelmiştir. Haziran'da Chamoun'un yeniden seçilme ısrarından vazgeçmesine rağmen iç karışıklık devam ediyordu. Lübnan yönetimi bu iç karışıklıklardan Nâsır'ı sorumlu tutarak BM Güvenlik Konseyinde Mısır hakkında şikâyette bulunmuştur.[266] Ancak BM gözlemcilerinin raporlarında Nâsır'cıların Lübnan içindeki olaylara herhangi bir dahli olduğu konusunda kesin ve net bir kanıt ortaya çıkmamıştır. Arap Birliği de durumu yatıştırmak maksadıyla Libya'da bir toplantı tertip etmiş olsa da Lübnan şikâyetini geri çekmeye ikna olmamıştır.[267]

Haziran sonuna gelindiğinde İngiltere Kıbrıs'a 35000 civarında asker gönderirken, ABD de Altıncı Filoyu sürekli Lübnan açıklarında tutuyordu.[268] Dulles, Lübnan'a müdahaleye hazır olunduğunu beyan ederken, Fransa lideri De Gaulle de Kıbrıs açıklarına savaş gemisi göndererek Chamoun'u kurtarmak konusunda iki büyük devlete cesaret vermekteydi.[269] Lübnan'da Komünizm tehlikesi değil, iç siyasetle alakalı karışıklıklar mevcutken Batılıların bu müdahale seçeneğini masada tutmalarının nedeni neydi? Burada ekonomik çıkarlar devreye girmektedir. Lübnan, ARAMCO (Suudi Arabistan Petrol Şirketi) ve Irak petrollerinin döküldüğü limanlara sahiptir. Ancak bu boruların bir kısmı Suriye'den geçmekteydi ve Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin etkisinde olmasından kaynaklanan güvensizlik, Lübnan'da her ne kadar Batı açısından 'güvenilir' bir hükümet olsa dahi devam edecektir. Batılı güçler Suriye ile

[264] **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 1958
[265] "Hedef 2: Lübnan", **Akis**, Sayı: 205, 18 Nisan 1958, s. 23
[266] "Fırtınanın Sonuna Doğru", **Akis**, Sayı: 214, 14 Haziran 1958, s. 24
[267] A.y.
[268] "Sıyanet Meleği", **Akis**, Sayı: 216, 28 Haziran 1958, s. 21
[269] A.y.

sınırdaş olan Lübnan'ı sağlamlaştırarak Suriye'nin bu güzergâhı bölmesini engellemek niyetindedir.[270]

Burada Nuri Sait'in etkisi de görülmektedir. Zira Chamoun'un devrilmesi halinde Ortadoğu'daki hareketlilik bununla sınırlı kalmayacak, Nasır yanlıları cesaretlenerek Irak'ta da bir ihtilal peşinde olacaktı.[271] Sait'e göre Lübnan'da kendilerine yakın liderleri tutmak isteyen Batı'nın yardımları tesirsiz olursa Ürdün'de ve Irak'ta da isyanlar baş gösterecekti. Nuri Sait bizzat kendisi Londra'ya giderek, Fazıl Cemali'yi de Dulles'la görüşmek üzere Washington'a göndererek Batılı müttefiklerini bir an önce müdahale etmeleri konusunda ikna etmeye çalışmıştır. Nitekim Nuri Sait'in öngörüleri gerçekleşmekteydi. Ve "demokrasi cephesi" olarak Batı, "halkları tarafından sevilmeyen liderleri iktidarda tutmak için şimdi askerlerini hazır kıta bekletmekteydi."[272] ABD ve İngiltere'nin Akdeniz'deki hazırlıkları bu şekilde gözlemlenmekteydi. Lübnan konusunda ABD ve İngiltere'nin açıklamaları ise sadece BM çerçevesinde bir müdahale olabileceği yönündeydi.[273] Bir müdahale düşünülmekteydi, ancak bu derhal olmayacaktır.

Türkiye bu süreçte ABD'yi koşulsuz destekleyen bir tutumla hareket etmiştir. ABD Dışişleri Bakan yardımcısıyla görüşen Büyükelçi Suat Hayri Ürgüplü, BM çerçevesinde bir talep olursa Lübnan'ın sınırlarının korunması için Türkiye'nin de asker verebileceğini söylemiştir.[274] Bu arada Sovyetler Birliği'ndense (Pravda) Lübnan'da bir dış müdahaleye karşı sessiz kalınamayacağı sesi yükseliyordu. Rus basınındaki tehditkâr dile mukabil Türkiye'de Rus büyükelçisi dördüncü defa Zorlu'yu ziyaret ediyordu.[275] ABD'nin tavrından ise bölgede ikinci bir Kore savaşı istenmediği anlaşılıyordu. ABD'de tek endişe, Chamoun gittiği takdirde Batı yanlısı olmayan bir yönetimin gelmesi olabilirdi. Ancak bunun için de uzun soluklu bir krize adım atmaktansa öncelikle BM Genel Sekreterinin hamlelerinin beklendiği görülmekteydi.[276]

---

[270] "Her Taşın Altında Nuri Paşa", **Akis**, Sayı: 216, 28 Haziran 1958, s. 21-22
[271] A.y.
[272] A.y.
[273] A.y.
[274] "Ümitler Marko Paşa'da", **Akis**, Sayı: 217, 5 Temmuz 1958, s. 20-21
[275] A.y.
[276] A.y.

Nuri Sait, Temmuz başında İngiltere'ye elinde Ortadoğu'nun kaderini belirlemek amaçlı bir planla gitmişti. Bu planda Lübnan lideri Chamoun'un kurtarılması ve bu şekilde Ürdün-Irak federasyonunda çıkacak herhangi bir ayaklanmanın da önüne geçilmesi vardı.[277] Bu planın ilgi görmediği, ABD ve İngiltere'nin artık Chamoun'u kurtarmak derdinde olmadıklarının ortaya çıkmasıyla anlaşılmıştır. Dulles'ın yaptığı açıklamada BM Genel Sekreterinin Lübnan'la ilgili olarak getireceği planın yetersiz kalması halinde ABD'nin durum tayin edebileceği söyleniyordu.[278] Gelgelelim BM Genel Sekreteri de Chamoun'un tezlerine pek itibar etmiyordu. Zira BM raporları Lübnan'ın iddia ettiği gibi Mısır'ın dışarıdan müdahale ettiğine hükmetmekteydi ve bu durumda BM çerçevesinde bir müdahale söz konusu olamazdı.[279] Chamoun, Bağdat Paktı üyelerinden, özellikle Türkiye'den yardım istese de, Sovyet tepkilerine neden olacak bu duruma ABD rıza göstermeyecekti.

14 Temmuz Irak darbesi sonrasında Amerikan ve İngiliz basınında ciddi bir panik hali vardı. Akis dergisine göre adeta Washington'a bir atom bombası düşmüştü.[280] Bunun hemen ertesinde ABD Lübnan'a 5000 deniz piyadesi çıkarmıştır. Amerikan askerleri Beyrut plajlarına çıktıklarında ise aslında Lübnan'da bir mütareke havası hâkimdi.[281] Hâlbuki dünyada Lübnan iç karışıklıklarla boğuşmakta gibi görülmekte, Eisenhower yönetimi de müdahaleyi bu şekilde meşrulaştırmaya çalışmaktaydı. ABD'nin ardından Ürdün'e müdahale eden İngiltere'de ise Lübnan ve Ürdün müdahalelerine İşçi Partisi karşı çıkmaktaydı. De Gaulle Fransa'sında siyasi partiler izinli sayıldığından herhangi bir itiraz sesi yükselmemiştir. Bilakis Fransa kendisinin savaş dışı bırakılmasından endişe eder gibidir.[282] Bu sırada Bağdat Paktı toplantısı için henüz Ankara'da bulunan liderler de ABD'nin Lübnan müdahalesini desteklediklerini bildirirken bekleme ve müdahil olmama kararı almışlardır. Yani herhangi bir asker sevkiyatı henüz resmi olarak söz konusu değildir. Ancak müdahalenin gerçekleşmesinden bir gün sonra Adana'da bir hareketlilik söz konusuydu. On binlerce Amerikan askeri tam teçhizatlı bir şekilde İncirlik Üssüne sevk edilmekteyken, hükümet bu

[277] "Lübnan: Ya Sabır", **Akis**, Sayı: 218, 12 Temmuz 1958, s. 20-24
[278] A.y.
[279] A.y.
[280] "Orta Doğu'da Bağdatsız Bağdat Paktı", **Akis**, Sayı: 219, 19 Temmuz 1958, s. 4-10
[281] A.y.
[282] A.y.

duruma dair herhangi bir açıklama yapmamıştır.[283] Bu hareketlilik, müdahale karşısında Sovyetler Birliği'nden gelebilecek bir mukabeleye karşı önlem olarak yorumlansa da, daha sonra 5000 Amerikan askerinin İncirlik Üssü üzerinden Lübnan'a sevk edildiği ortaya çıkmıştır.[284]

CHP İncirlik'in NATO amaçları dışında kullanıldığına dair bir takrir vererek konuyu meclis gündemine getirse de, DP adına Namık Gedik'in TBMM'de yaptığı konuşmada ABD'nin Lübnan'a, İngiltere'nin de Ürdün'e müdahalelerinin BM kriterlerine uygun olduğu savunulmuştur.[285] Lübnan'a Amerikan müdahalesini hata olarak değerlendiren Toker, bunu Sovyetler Birliği'nin Macaristan'a müdahalesine benzetmektedir:

> "Orta Doğu'da sadece kum ve petrol yoktur. İnsan faktörünü göz ardı eden politikalar hatalıdır… Orta Doğu'da gittikçe kuvvetlenen cereyan, solculuktan, Komünizmden, Batı aleyhtarlığı veya hürriyet düşmanlığından değil, Batıda doğmuş fikirlerden beslenen milliyetçiliktir… Batının anlayışsızlığı karşısında kitlelerin hisleri arzulanmayan istikamete gitmektedir. Beyrut sokaklarında dolaşan deniz piyadeleri bu hisleri biraz daha kamçılamaktan, güneyimizi biraz daha Sovyetlere iteklemekten başka bir işe yaramamaktadır…"[286]

ABD'nin Lübnan'a müdahalesinde gerekçe olarak gösterilen "Nâsır'cıların ülkeye sızdıkları" gibi konular da BM raporlarında doğrulanmamıştı. Toker, Nâsır etkisi doğru bile olsa burada sorulacak başka şeyler olduğunu dile getirmektedir:

> "… Bunlar doğru olsa bile Chamoun kendi askerlerini asilerin üzerine neden salmamaktadır da ABD'den yardım istemektedir? Çünkü Lübnan ordusu da Chamoun aleyhtarlarının üzerine yürümeyi reddetmiştir. Tıpkı Macaristan'daki gibi… Amerikan askerlerinin buradaki varlığı kalıcı olamayacaktır. Gerilla savaşına girebilecek kabiliyette değillerdir. Bu yüzden geldikleri gibi gideceklerdir. Giderken de biraz daha Batı aleyhtarlığını körükleyeceklerdir… Hükümetimiz de müdahale etmeme kararı aldığı gibi, bu hareketi tasvip etme acelesi göstermek yerine dostça bu ikazlarda bulunsaydı daha basiretli davranmış sayılırdı…"[287]

ABD Lübnan'a, Batı yanlısı lideri kurtarmak amacıyla değil, ülkedeki karışıklığın giderilmesi ve demokrasinin tesis edilmesi gibi gerekçelerle müdahale kararı almış-

[283] A.y.
[284] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 134
[285] **Milliyet**, 28.07.1958
[286] Toker, "Hatalar Zincirinin Yeni Halkası", **Akis**, Sayı: 219, 19 Temmuz 1958, s. 5
[287] A.y.

tır. Müdahalede sıcak çatışmaya girilmemiş, sadece Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin güvenliği sağlanmıştır. Nitekim bu müdahaleden kısa bir süre sonra Chamoun'un yönetimi de sona ermiştir.[288] Onun yerine ise nispeten bölgede tarafsızlığını koruyan General Chebab Cumhurbaşkanı seçilerek bir nevi uzlaşma kurulmuş ve Lübnan'da sular yavaş yavaş durulmuştur.[289] ABD'nin Chamoun'u da Nuri Sait gibi açık ve net bir şekilde desteklememesi ise Menderes yönetiminin kendi geleceğinden endişe duymasına sebep olmuştur.

ABD Lübnan'a müdahale kararı aldığında Celal Bayar ve Adnan Menderes memnuniyet ifadelerinde bulunmuşlardı. Bayar bu müdahaleyi ABD'nin dost rejimlerin arkasında durması şeklinde yorumlamış, Menderes ise Ankara büyükelçisi Warren ile görüşmesinde memnuniyetini ifade ederken, müdahalenin iki ay gecikmeli başlamasından üzüntü duyduğunu belirtmiştir.[290] Ayrıca, Irak ve Ürdün için de askeri müdahale konusunda teşvik edici ifadeler kullanan Menderes, Türkiye'nin bu müdahaleye her türlü desteği vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.[291] ABD ise NATO çerçevesinde olmayan bir operasyon için müttefik kuvvetlerinden yararlanmayı uygun görmediğini belirtmekle birlikte, Menderes yönetiminin bu yaklaşımı neticesinde İncirlik Üssünden yararlanmayı istemiştir.[292] Bu istek kamuoyundan saklanmak suretiyle ve Meclis onayına sunulmadan kabul edilmiştir.[293] Bu durum gizli saklı kalmayacak, kısa zamanda Türk kamuoyunda, ama özellikle de muhalefet tarafından ciddi bir şekilde eleştirilecektir. Eleştiriler ise, "Komşu küçük dost bir ülkeyi, bu ülkenin ricasıyla savunmaya gidenlere destek vermekten ibaret"[294] gibi hafife indirgeyen ifadelerle cevaplanmıştır.

ABD Başkanı Eisenhower 15 Temmuz'da, Irak olaylarının da etkisiyle Lübnan'daki iç karışıklıklardan Amerikan vatandaşlarının etkilenmemesi gerekçesiyle Beyrut'a çıkarma yapıldığını ilan etmişti. Harekât Chamoun'un davetiyle gerçekleşmiştir ve Eisenhower doktrini'nin ilk askeri uygulaması olmuştur. Bundan bir gün sonra da

[288] Sever, a.g.e., s. 221-223
[289] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 126-127
[290] Sever, a.e., s. 228
[291] A.e.
[292] **Milliyet**, 16.07.1958
[293] Sever, a.e., s. 228-229
[294] A.e., s. 229

Ürdün kralı İngiltere ve ABD'den kendi ülkelerine de müdahale etmelerini istemiştir. BAC kurulunca tepki olarak Ürdün-Irak federasyonu kurulmuştu ve Irak Kralı ölünce de Haşimi soyundan gelen Ürdün Kralı bu federasyonun başı olmalıydı. Dolayısıyla Irak gelişmeleri Ürdün'ü birebir yakından ilgilendiriyordu. 17-18 Temmuz'da İngiltere, ABD'nin de yardımıyla Ürdün'e askeri yardım göndermiştir.[295]

Ürdün Kralının Bağdat Paktı üyelerinden yardım çağrısında bulunup bulunmadığı sorulunca Zorlu, "İngiltere müdahale ettiğine göre yapılmıştır"[296] demekteydi. 17-18 Temmuz 1958'de İngiltere'nin Ürdün'e müdahalesi sonrası Türk hükümeti yine memnuniyet ifade etmiştir.[297] Zorlu, 26 Temmuz 1958'de Daily Mail'e verdiği mülakatta İngiltere'nin Ürdün müdahalesinden duyduğu memnuniyeti dile getirirken, bu müdahalenin Irak'ı da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiğini söylemiştir.[298] Bu yaklaşım özellikle Arap dünyasında olmak üzere, dış ve iç basında ve muhalefette sert tepkilere neden olmuştur. Bunun üzerine iç basında, bu mülakatın Irak müdahalesiyle ilgili kısmının asılsız olduğunu beyan eden bir bildiri yayınlanmıştır.[299] Bu durum Türkiye'nin Batı ile girdiği ittifaka DP yöneticilerinin güvenlik ve çıkar ilişkisinin çok ötesinde bir anlam yüklediklerini göstermektedir.

8-21 Ağustos 1958 tarihleri arasında BM Genel Kurulunda yapılan görüşmeler neticesinde Arap ülkelerinin birbirlerinin rejimlerini değiştirmeye çalışmaması ve yabancı güçlerin bölgeden çekilmelerinin hızlandırılması kararı alınmış, 26 Ekim'de ABD ve 2 Kasım'da da İngiltere bölgedeki askerlerini çekmişlerdir.[300]

Lübnan ve Ürdün müdahaleleri Batının müdahaleci bir tutumla hareket ettiğini gösterir hareketler olarak Ortadoğu'da yaratılmak istenen Batı yanlısı havayı dağıtmaktan başka bir işe yaramamıştır. Başka bir boyuttan bakılırsa, bu müdahalelerin kararlılıkla ve zamanlamaya dikkat edilerek yapılmamış olması kendini anlamsızlaştıracaktır. Nuri Sait'in ve Türkiye'nin müdahale çağrılarına zamanında karşılık verilmesi belki Batıya kendilerine yakın rejimleri ayakta tutma şansı tanıyabilirdi. Ancak bu durum-

[295] Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 125
[296] **Zafer**, 19 Temmuz 1958
[297] Sever, a.g.e., s. 231
[298] Sever, a.e., s. 216
[299] **Zafer**, 23.07.1958
[300] Kürkçüoğlu, a.e., s. 127-128

da da yapılan hareketlerin meşruiyeti sorgulanacaktır. Dolayısıyla müdahale seçeneğinin gündeme gelmesi bile Batı aleyhinde sonuç vermesi için neden teşkil etmiştir.

Askeri müdahale seçeneğini Suriye ve Irak krizlerinde gündeme getiren Türkiye'nin, ABD ve İngiltere'nin Lübnan ve Ürdün müdahalelerini açıkça desteklemesi de Ortadoğu'da artık düzeltilemeyecek bir imaj yaratılması açısından ciddi bir kırılma olacaktır. Keza birlikte hareket edilen Nuri Sait ve Chamoun gibi liderlerin devrilmesi, Batı yanlısı liderlere endeksli politika izleyen Türkiye'nin bölgede iyice yalnızlaşması sonucunu doğuracaktır. Ayrıca bu durum DP yönetiminde de Batı tarafından korunup kollanmayacağı düşüncesi çerçevesinde, izlenilen Batı yönlü dış politikanın sorgulanmasına neden olacaktır. Bunun bir sonucu olarak, Ortadoğu'ya yönelik daha temkinli bir politika ve uluslararası ortamda da denge gözeten 'çok yönlü dış politika' ihtiyacı hâsıl olacaktır.

3.4. Cezayir Meselesi

1950'li yıllar, Ortadoğu'da olduğu gibi Kuzey Afrika'da da bağımsızlık hareketlerinin yaşandığı yıllardır. Ortadoğu ile Araplık, İslâm ve tarih temel faktörleri nedeniyle kader birliği yapmış olan bu coğrafya, sömürgecilik sürecinde özellikle Fransa'nın hedefi olmuştur. Dolayısıyla buradaki bağımsızlık mücadelesi ekseriyetle Fransa'ya karşı olmuştur. Fransa'nın nüfuzunu koruma mücadelesi ise İngiliz stratejilerinden farklı olacaktır. Keza İngiltere'nin sömürgecilik stratejisi de farklıdır. Kıta Avrupa'sından farklı olarak 'sömürdüğü topraklarda yaşayan yerlilere nüfuz etmek' olarak kısaca özetlenebilecek olan İngiltere'nin aksine Fransa, girdiği toprakları Fransızlaştırarak yönetmeye çalışmış, dolayısıyla çok kanlı bir sömürgecilik tarihine sahip olmuştur. Nitekim buralardan ayrılma süreci de aynı şekilde kanlı olacaktır.

Soğuk Savaş sürecinde dünyanın gündeminde öncelikli konular başkayken Afrika gelişmelerinin pek göz önünde tutulmaması, Fransa'ya burada nispeten daha rahat hareket alanı sağlamaktaydı. Afrika ülkelerinin seslerini duyurabildikleri yer BM Genel Kurulu olmakla birlikte, BM Güvenlik Konseyinde Fransa'nın daimi üye olması ve Batı ittifakının başlıca üyelerinden biri olması, bu yükselen seslerin de zayıf

kalmasına neden olmaktaydı. Bununla birlikte bizzat 'Batı' artık sömürgecilikten vazgeçmekteydi. Örneğin İngiltere vesayeti altındaki toprakların neredeyse tamamından kendi nüfuzunu korumaya çalışarak çekilmeye başlamıştır. Çekildiği yerlerde ise bundan sonra kolay kolay çözülemeyecek meseleler bırakmıştır (Örneğin Hindistan-Pakistan arasında Keşmir meselesi, Ortadoğu'da Filistin meselesi). Fransa ise çekilmeyi kabullenmezken, çekildiği yerlerde ise değil karmaşık meseleler, hiçbir şey bırakmamaya ahdetmiş gibidir. Bunun Afrika'daki birçok Avrupa devletinin sömürgelerinde örnekleri mevcuttur. Fransa'nın bu süreçte en çok gündeme gelen ve başını ağrıtan mesele ise Cezayir meselesi olmuştur.

Kuzey Afrika'daki bağımsızlık hareketlerini Fransa her ne kadar çetecilik faaliyetleri olarak lanse etse de 1954 Kasım'ında Cezayir'de cereyan eden olaylar gündeme geldiğinde, Akis dergisinde Cezayir'in de zamanı gelince Fransa'dan ayrılacağı ve Arapların istiklaline kavuşacağı yorumuna yer verilmiştir.[301] Bu yüzden Fransızların yapacakları en akıllıca iş, kaçınılmaz olan bu ayrılığı kendileri için en faydalı şekilde hazırlamak olabilirdi. Türk kamuoyunda bu konu ilk başta fazla gündeme gelmemekle birlikte yavaş yavaş duyulmaya başlanacaktır. Türkiye'nin resmi tavrı ise bu meselenin Fransa'nın iç meselesi olduğu yönünde olacaktır. Meselenin BM'de halledilmesini savunan Arap ülkeleri Fransa'ya karşı tavır almışken Türk delege Numan Menemencioğlu, bunun Fransa'nın iç meselesi oluğunu ve Fransa ile Cezayir arasında halledilmesi gerektiğini söylemiştir.[302] 1955 Eylül'ünde konunun BM gündemine alınmasına Türkiye bu gerekçelerle ret oyu kullanmıştır. Akis dergisinde Türkiye'nin bu konudaki politikası şiddetle eleştirilmekteydi: "Cezayir bağımsızlık mücadelesi bir gün mutlaka başarılı olacaktır. Türkiye de Batılılarla işbirliği gayesinden, en azından bağımsızlık mücadelesi veren ülkeler söz konusu olduğunda vazgeçmelidir."[303] Nitekim Fransa'yı destekleyen hamleler tepki çekmekten başka bir işe de yaramamıştır.

1957 yılına gelindiğinde Cezayir'deki olayların şiddeti artmış, Fransa dünya kamuoyunda epey yalnız kalmıştır. 1957 Aralık ayında Paris'te yapılacak toplantı öncesinde

[301] "Kuzey Afrika: Cezayir'de İsyan", **Akis**, Sayı: 27, 13 Kasım 1954, s. 16-17
[302] "Birleşmiş Milletler: Cezayir Meselesi", **Akis**, Sayı: 145, 16 Şubat 1957, s. 17-18
[303] A.y.

NATO içindeki İngiltere ve ABD'nin Tunus'a silah satmalarına karşı Fransa'nın tepkisi söz konusudur. NATO'dan çekilmek bile gündeme gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin 3000 millik füze menziline ulaşması sonucu ABD'nin 1500-2000 millik füzelerini Avrupa'da konuşlandırması için de bütün NATO müttefiklerinin rızası gerekmekteydi. Füzelerin kendi topraklarında üslendirilmesini isteyen Türkiye'nin bütün ittifak üyeleriyle uzlaşıcı bir politika izleme ihtiyacı duyarak bu toplantıda da Fransa'nın yanında durduğu görülmektedir.[304] Fransa ise Kuzey Afrika politikalarında iyice yalnızlaşırken NATO kozunu oynamaya çalışıyordu. ABD ve İngiltere'nin ise endişeleri farklıydı.

Bununla birlikte NATO üyesi Türkiye ve Yunanistan, 1957 Şubat'ında BM Genel Kurulunda görüşülen Cezayir'deki Fransız siyasetini tenkit eden ve Müslüman ülkelerin verdiği takrir lehinde oy kullanan 33 ülke arasında yer almıştır. Türkiye önceki sene bu meselenin BM'de konuşulmasının yine aleyhinde oy kullanmıştır. Bir yıl içinde köprünün altından çok su geçmiş, Türkiye "Kardeş Müslüman memleketlere" gibi ifadeleri kullanarak "ilk defa olarak Atlantik tesanüdüne Arap dostluğunu tercih etmiş" [305] gibi görünmektedir. Bununla birlikte Türkiye'nin temel endişesi bu süreçte BM Genel Kurulunda gündeme getirilecek olan Kıbrıs meselesidir. Kıbrıs konusunda Genel Kurulda sayıları oldukça fazla olan Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin desteğini sağlayabilmek, aslında ABD'nin de çok desteklemediği Fransa'nın desteğini sağlamaktan kıymetliydi.

1957 Ekim başında Fransız Dışişleri Bakan yardımcısı Türkiye'den BM'deki Cezayir görüşmeleri için destek istemiştir. Menderes ise Fransa'nın Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklemesi şartıyla bunu kabul etmiş görünmüştür.[306] Bu durum Türkiye'nin BM'deki tavrını çekimser bırakmıştır. 1958 Temmuz'daki BM Genel Kurulunda Cezayir meselesinin gündeme gelmesi için Asya ve Afrika grubundan temsilcilerin getirdiği öneride ise Türkiye'nin yine imzası vardır. Daha önce NATO müttefikinin karşısında bir karara imza vermeyen Türkiye, şimdi Fransa'nın bu 'zor durumunu' görmezden mi geliyordu? Cevap aynı gün Asya ve Afrika grubundan 28 temsilcinin

[304] "NATO: Buhranlar İçinde", **Akis**, Sayı: 186, 30 Kasım 1957, s. 20-21
[305] "Türkiye ve Arap Âlemi", **Akis**, Sayı: 146, 23 Şubat 1957, s. 15
[306] "Kıbrıs: Rey Alışverişi", **Akis**, Sayı: 178, 5 Ekim 1957, s. 12-15

Türkiye'nin Kıbrıs tezini açıklayan bir memorandum tevzii ettiği görülünce anlaşılmıştır. Yani aslında Kıbrıs konusunda aradığı desteği Fransa'dan görmeyen Türkiye, Asya ve Afrika ülkelerinden gelecek bir destek karşılığında Fransa'ya karşı bir tutum sergilemiş oluyordu.[307] Türkiye'nin bu hareketinin BM Genel Kurulundaki oylara tesiri ise çok zayıf olmuştur. Zira Kıbrıs konusunda Türk tezini destekleyenlerin sayısı yeterli olmamıştır. Bunun üzerine Türkiye 1958 Aralık ayında gerçekleşen Cezayir oylamasında, ABD ile birlikte çekimser oy kullanmıştır.[308]

Bu durum, Türkiye'nin Kuzey Afrika konusunda kararsız bir politika izlediği görüntüsü çizmektedir. Zira konunun gündeme gelmesi konusunda ısrarlı olan Türkiye şimdi Batılı müttefiki Fransa'nın aleyhindeki bir karara imzasını atmıyor, çekimser kalıyordu. Devlet ve kamuoyu nezdinde bu durumun hata olarak kabullenilmesi 1960'larda olacaktır. Zira 27 Mayıs sonrası Cemal Gürsel'in yaptığı açıklamadan, Türkiye'nin artık Cezayir bağımsızlığını desteklediği anlaşılmaktadır.[309] Bununla birlikte 1985 yılında Turgut Özal'ın özür dilemesine[310] kadar bu karara yönelik resmi anlamda bu bir adım atılmamıştır.

1990'lı yıllarda Alparslan Türkeş bir açıklamasında Cezayir'e Türkiye'nin gizli bir şekilde yardım ettiğini söylemiştir.[311] Nitekim başka kaynaklar 1957 yılında Türkiye üzerinden birtakım yardımların Cezayir'e ulaştığı bilgisini doğrulamaktadır.[312] Ancak gizli yapılan bu yardımlar Türkiye'nin olumsuz intibaını değiştirmeyecektir. Türkiye Kuzey Afrika konusunda Ortadoğu'da olduğundan daha kararsız bir politika izlemiştir. Cezayir konusunda tutum ve bu yıllarda Türk basınında Cezayir, Tunus ve Fas'taki gelişmelere yeterince yer verilmeyişi, verilen haberlerde de Fransız ajanslarının dili kullanılarak 'Cezayirli tedhişçiler' gibi ifadelere yer verilmesi bu kararsızlığı göstermektedir.[313] Balkan'a göre Muhalefet de bu konularda çekingen bir tavır takınarak klişe demeçler gerisine çekilmeyi tercih etmiştir. 1957'deki BM oylama-

[307] "Geç De Olsa…", **Akis**, Sayı: 219, 19 Temmuz 1958, s. 23
[308] **Milliyet**, 15.12.1958
[309] **Milliyet**, 25.06.1960
[310] **Milliyet**, 05.02.1985
[311] İlgili röportaj için bkz.: https://www.youtube.com/watch?v=cj-Jia6U48M, 02.03.2017
[312] Cezayir meselesinin ayrıntılı bir şekilde incelendiği ve gizli yardımların da gün yüzüne çıkarıldığı bir çalışma için bkz. Charles R. Shrader, **The First Helicopter War: Logistics and Mobility in Algeria**, **1954-1962**, Londra, Greenwood Publishing Group, 1999
[313] Balkan, "Cezayir Meselesi Karşısında Türkiye", **Akis**, Sayı: 148, 9 Mart 1957, s.17

sındaki olumlu oyda da, son dakikada ve Irak'ın tazyikiyle bir tavır değişikliği söz konusu olduğu iddia edilmekteydi.[314] Aslında Türkiye Kıbrıs konusunda BM'de kendine taraftar toplama gayretindeydi. Ancak bu durum dış politikada radikal bir değişim olduğu anlamına gelmiyordu. Cezayir meselesine karşı DP hükümetinin tutumunu Balkan özetle şöyle eleştirmektedir:

> "Güney Akdeniz'deki huzursuzluğun bizim için bir önemi olması lazımken yıllardır DP iktidarı buraya kulak tıkamıştır. Ortadoğu politikasında başkasının dümen suyuna gidildiyse Kuzey Afrika'da da ataletin sembolü bir hareket içinde baskı ve zulüm cephesiyle; Fransızlarla birlikte hareket edilmiştir… Bu bölgedeki engin prestijimiz, saygılı mazimiz kendi elimizle zedelenmiştir. Bizim istiklâl mücadelemizi örnek alan bu memleketleri kendi elimizle kaybettik. Ortadoğu'da gösterdiğimiz anlayışsızlığı burada da sergiledik. Hâlbuki burada hakem rolü oynanabilirdi. Bizse Bandung'da sömürgeciliği savunduk… DP öncüleri acaba Kıbrıs konusunda, şimdi bizim desteklediğimiz memleketlerin bizi destekleyeceğini temin edebilirler mi?"[315]

Balkan'a göre Ortadoğu ile ilgili konularda 'Din kardeşliği' vurgusuyla yazılar kaleme alarak dini referanslara başvuran yazarlar da Kuzey Afrika ile yeterince ilgilenmemişlerdir.[316] Cezayir meselesinde Arap ülkeleriyle birlikte hareket edilmesi geç kalınmış bir hareket olarak Kıbrıs konusunda telafi edici bir gelişme sağlayamamıştır. Nitekim bu durum uzun süre Türkiye'nin BM'de Ortadoğu ülkelerinin desteğinden mahrum kalmasına neden olacaktır.

3.5. Kıbrıs Meselesi

Kıbrıs meselesi, 1950'li yıllardaki gelişmelerden itibaren Türk dış politikasının süreklilik arz eden bir konusu olmuştur. DP döneminde izlenen politikalar, bundan sonraki süreçte de belirleyici bir etkiye sahip olacaktır. Bu mesele hem iç politika hem de dış politika bakımından belirleyici özelliklere sahiptir. İngiltere'nin eski sömürgelerinden çekilme sürecinin yaşandığı ve İngiliz nüfuzunun hâkim olduğu yerlerde sömürgecilik karşıtı hareketlerin olduğu 1950'li yıllarda Kıbrıs konusunda durum biraz farklılaşmaktadır. Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan, İngiltere'yi adadan uzaklaştı-

[314] A.y.
[315] Balkan, "Cezayir'den Haberimiz Var Mı?", **Akis**, Sayı: 185, 23 Kasım 1957, s. 21
[316] A.y.

rarak Enosis'i gerçekleştirmek için çalışırken buna karşı Türkiye'nin tutumu İngiltere'nin Adada kalması gerektiği doğrultusunda olmuştur. Bunun nedeni Türkiye'nin Batı yönlü bir dış politika izlemesinin de ötesinde İngiltere ile kurduğu yakın ilişkilerdir. Ancak İngiltere'nin Adadan çekilmesinin kaçınılmaz olduğu fikri uyandığında Türkiye artık taksim söylemini savunmaya başlayacaktır. Kıbrıs konusu bu bağlamda iki yönlü olarak Türk ve İngiliz politikalarını Ortadoğu'da da paralel tutan konulardan biri olmuştur.

Türkiye'nin Kıbrıs konusunda politika değişikliği süreci aynı zamanda DP döneminde dışişlerinin diplomatik manevralarla başarı sağladığı bir istisnai durumu da ifade etmektedir. Kıbrıs konusu, muhatabın komple Batı değil İngiltere ve Yunanistan olarak kalmasının sağlanması, Yunanistan'ın bütün uluslararası kamuoyu çalışmaları karşısında Türkiye'nin zorlu bir diplomatik süreç geçireceği, bununla birlikte başarılı da sayılabileceği, en azından Kıbrıs'ın kaybedilmesinin önleneceği bir konu olması hasebiyle Türk dış politikası için önemli bir konu olmuştur.

1955 yılına kadar Türk-Yunan dostluğuna halel gelmemesi gibi söylemler kullanılırken, bu konuda İngiltere'nin Adayı terk etmesinin ihtimal dâhilinde olmadığı fikri hâkim gibi görünüyordu. Durum böyleyken Kıbrıs konusunda İngiltere ile eşgüdümlü hareket etmek, henüz kendine ait bir politika gütmeyen Türkiye için doğal bir sonuç gibiydi. Yunan tezleri uluslararası alanda daha gür sesle ifade edilmeye başlanıp haklı görülmeye başlandığında Türkiye'nin itirazları gündeme gelmekle birlikte bu itirazlar Adanın kaderini yine egemen devlet olan İngiltere'nin belirleyeceği, eğer terk edilecekse de Türkiye'ye terk edileceği söylemini barındırıyordu. Türkiye'nin İngiltere'ye inisiyatifi bırakmaktan vazgeçmesi söz konusu olmamakla birlikte Kıbrıs konusunda kendine ait bir tez oluşturma ve bunu, İngiltere dâhil bütün uluslararası kamuoyuna kabul ettirmeye çalışma girişimleri ise ancak İngiltere'nin başarısız Süveyş girişimi sonrasında söz konusu olmuştur.

Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki çalışmaları, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirginleşmiştir. Tarihi Enosis iddiası, 1947'de İtalya'nın 12 adayı Yunanistan'a bırakmasından sonra daha yüksek sesle dile getirilir olmuştur. İngiltere'nin bu süreçte Ortadoğu'daki nüfuz alanlarını terk etmeye başlamış olması, Kıbrıs konusun-

da Yunanistan'ın umutlarını artırıcı bir unsur olmuştur. 1950'li yıllara gelindiğinde Yunanistan her fırsatta Adanın kendisine ilhak edilmesi gerektiği yönünde propaganda faaliyetleri yürütmektedir. Yunanistan'ın istekleri karşısında İngiltere ise, Ortadoğu'da olduğu gibi Kıbrıs'ta da nüfuzunu korumak endişesindedir. Adanın geleceği konusunda Yunan isteklerine yakın durmayan İngiltere ilk başlarda, Kıbrıs'a ilerleyen yıllarda özerk bir statü verilebileceği, böyle bir durumda da hem Rum hem de Türk taraflarının temsil edileceği bir yönetimin söz konusu olabileceği yönünde bir tavır benimsemiştir.[317] Bu tutum karşısında Adadaki Rumlar Enosis'ten taviz vermiyor, Türk tarafı temsilcileri ise geleceklerini tehlikede görerek Türkiye'den somut bir adım bekliyorlardı.[318] Türk resmi makamları ise İngiltere'nin nüfuz alanı olarak gördükleri Kıbrıs için temkinli, hatta bunun da ötesinde bir tutum takınmışlardı.

1950'de dünya kamuoyunda Kıbrıs Rum Komünist Partisi AKEL'in girişimleriyle Kıbrıs halkının Enosis istediği yönünde bir hava estirilirken dönemin Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, 1949'da İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a veremeyeceğini ifade etmiş, 23 Ocak 1950'de TBMM'de de "Kıbrıs meselesi diye bir meselemiz yoktur"[319] demiştir. DP'nin ilk Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de TBMM'de buna benzer ifadeler kullanmıştır.[320] Yunanistan'ın faaliyetleri karşısında 1952 Eylül'ünde Türkiye'ye gelerek kendisiyle görüşen Kıbrıs Türk temsilcilerine Dışişleri Bakanı Köprülü, Türkiye sağlam kaldıkça Kıbrıs Türklerinin de sağlam kalacağını ve mevcut durumda Türk-Yunan dostluğunun zaruri olduğunu söylerken, bununla birlikte Türkiye'nin Kıbrıs'la alakasını kesmeyeceğini ve yatırımların artırılacağı gibi konularda vaatler vermiştir.[321] Hâlbuki Kıbrıslıların beklentileri bu vaatlerin çok ötesindedir.

Yunanistan konuyu 1954'te BM'ye götürdüğünde, Kıbrıs Türklerinin katılmadığı ve Kilise defterinin imzalanarak Ada halkının Enosis istediği sonucunun çıkarıldığı ple-

[317] Faiz Kaymak, **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?**, Hazırlayan: Müfide Zehra Erkin, İstanbul, Alpay Basımevi, 1968, s. 12
[318] Fazıl Küçük, İnönü'ye yolladığı bir telgrafta Kıbrıs Türkleri mitingler düzenlerken Türkiye de bir adım atmazsa ENOSİS'in kendilerinin mahvına sebep olacağını belirtmiştir. Bkz. BCA 40-241-14-2
[319] **Cumhuriyet**, 24.01.1950
[320] Mehmet Hasgüler, **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, İstanbul, İletişim Yay., 2000, s.361
[321] Kaymak, a.e., s.16

bisit sonuçlarının tanınmasını istemiştir.[322] BM'de bu istek kabul görmeyince Rum tarafı silahlı mücadele kararı almış ve bu süreçte EOKA kurulmuştur.[323] Yunan Generali Grivas tarafından örgütlenen EOKA, 1955 Nisan'ında Adanın her tarafında bombalı saldırı düzenlemiştir. İngilizlere karşı gibi başlayan bu eylemler kısa sürede Adadaki Türk halkına yönelmeye başlayınca Türkler de savunma amaçlı olarak örgütlenmelere başlamıştır.[324] EOKA'nın eylemleri karşısında İngiltere Türklerin desteğini aramaya başlamıştır. Londra'da bir konferans toplanması için girişimlerde bulunan İngiltere, Türkiye'nin de meseleye resmen taraf olmasıyla Adada bir çözüm bulunabileceği doğrultusunda hareket etmiştir. İngiltere bu süreçte Kıbrıs'ta Türkiye'nin Yunanistan'dan daha çok söz sahibi olduğunu tarihsel gerekçelere dayandırarak savunmaktadır.[325] Yunanistan ise 1955 Nisan'ında Kıbrıs konusunu yeniden BM gündemine getirmek isterken bir yandan da Adadaki çeteci faaliyetlerini desteklemeye devam etmiştir.[326]

Kıbrıs meselesinin Ağustos sonunda Londra'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'yi temsilen vekâleten Dışişleri Bakanlığını yürüten Zorlu ile Savunma Bakanı Ethem Menderes katılacaktır. Durum böyleyken Londra büyükelçiliği, Hüseyin Ragıp Baydur'un vefatından beri hala fiilen münhâldi.[327] Bu zamana kadar Yunanistan, açtığı kampanyayla, İngiliz kamuoyu dâhil, dünya kamuoyunu kendi tarafına çekmiştir. Yunanistan, kamuoyu çalışmasını beynelmilel sürdürmüş ve kendisine ciddi destekçiler de bulmuştur. ABD'de NY Times, Fransa'da Le Monde gibi gazeteler Yunan tezini destekliyordu. İngiltere'de de sadece İşçi Partililer değil muhafazakârlardan da Yunan tezine destek söz konusuydu. Türkiye ise iç politika ile meşguldü ve iktidarıyla muhalefetiyle bu konuda tek ses verebilmekten henüz uzaktı. Akis dergisine göre temsilcilerin yanında muhalefeti temsilen birer delege hiç değilse bulunmalıydı:

---

[322] Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974**), KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s.14-15

[323] Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)**, Ankara, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 1998, s. 43-44

[324] Dilek Yiğit Yüksel, "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)**, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), ss.161-184, s. 169-170

[325] "Kıbrıs Meselesi: Mesele Patlak Verdi", **Akis**, Sayı: 16, 28 Ağustos 1954, s. 11-12

[326] "Bir Dostun Yeni Marifetleri", **Akis**, Sayı: 48, 9 Nisan 1955, s. 16

[327] "Çetin Bir Ceviz", **Akis**, Sayı: 66, 13 Ağustos 1955, s. 8-10

> "Kıbrıs meselesinde çok kuvvetli olmak zorundayız, aksi halde istisnasız hepimizi kedere gark edecek bir sürprizle karşılaşabiliriz. İngiltere'nin Adayı en umulmadık anda terk zorunda kalmak sürprizi bizi gafil avlamamalıdır. Propaganda sahasında Yunanlılara kaptırdığımız mesafeyi son süratle kapamalı ve milletçe müttehit bir manzara almalıyız. Bunu partizan düşüncelere, his ve hırsına kapılarak ihmal edecek bir iktidarı millet asla affetmeyecektir…"[328]

Adnan Menderes Londra Konferansı'ndan hemen önce Kıbrıs'taki tedhiş hareketleri karşısında Adadaki Türk topluluğunun yalnız bırakılmayacağını açıklarken, aynı zamanda Türkiye aleyhinde herhangi bir değişikliğe tahammül gösterilmeyeceğini de belirtmiştir.[329] Bu konuda muhalefetin de destekler nitelikte açıklamaları söz konusudur. 25 Ağustos'ta İsmet İnönü, "Kıbrıs'taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetin alacağı bütün önlemlerde beraberiz"[330] diyerek Kıbrıs konulu Londra Konferansında Türklerin haklarını korumak ve kurtarmak yolunda hükümeti bütün çabalarını da desteklediğini ifade etmiştir.

Menderes, ana muhalefet dâhil ülkede tüm kesimlerin hükümeti desteklemesine mukabil, Zorlu'ya Kıbrıs'ta statükonun bozulmaması hususunda bir şifre göndermiştir.[331] Nitekim Konferansta Türkiye'nin yaklaşımı muhatap olarak Adanın hâkimi konumundaki İngiltere'nin görüldüğü ve statükonun değişmemesi yönünde olmuştur. Zorlu, 1 Eylül'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin tezini "Adanın İngiltere'de kalması, statüko değişecekse Kıbrıs'ın eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerektiği" şeklinde formüle etmiştir.[332] 6-7 Eylül olayları nedeniyle Konferans kesintiye uğrasa da artık Kıbrıs konusu uluslararası bir mesele olmuş ve Türkiye konunun birincil muhataplarından biri haline gelmiştir.

Akis dergisine göre "Kıbrıs'ı Yunanlara terk etmemenin tek yolu bir Türk tezi ortaya koymak ve bunu dünyaya benimsetmekti."[333] Bu konuda Londra Konferansı sürecine kadar başarılı bir adım atılabilmiş değildi. Londra müzakerelerinde etkin rol oynayacağı düşünülen Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri Muharrem Nuri Birgi, ona yardımcı olan Orhan Eralp ve Kahire'den gelen Mahmut Dikerdem'in müzakereler öncesin-

[328] "Yunanlıların Gayreti", **Akis**, Sayı: 66, 13 Ağustos 1955, s. 8-10
[329] **Vatan**, 25.08.1955
[330] **Ulus**, 25.08.1955
[331] BCA, 030.01/1.8.19
[332] Yüksel, a.y. s. 170
[333] "Tek Çare", **Akis**, Sayı: 68, 27 Ağustos 1955, s. 8-9

de ciddi çalışmaları söz konusu olmuştu. Bu çalışmaların bir sonucu olarak Türkiye'nin daha çok kamuoyu çalışması yapmaya başlaması beklenmekteydi.[334] Zira Yunanistan kamuoyu çalışmalarıyla dünyada kendisine ciddi anlamda destek sağlamıştı. 6-7 Eylül olaylarının yaratacağı zorluklar karşısında Türkiye'nin de ciddi anlamda kamuoyu çalışmalarına ihtiyacı vardı.

Menderes'in 1955 Eylül başında Kıbrıs konusunda yaptığı konuşmada verdiği mesajlar, içerde muhalefet tarafından desteklense de İngiltere ve ABD'de endişeye neden olmuştur. Amerikan basın mensupları Kıbrıs meselesinde harbe mi girileceğini sorduğunda İngiliz sözcüsü adadaki Türklerin can ve mal güvenliği konusunda garanti verildiğini söylemiş, bundan yalnızca İngiltere'nin sorumlu olduğunu belirtmiştir. Dünya kamuoyunda mesele İngiltere ile Yunanistan arasında bir meseleyken Türkiye'nin hassas olduğu konu ise sadece adadaki Türklerin güvenliği gibi görülmekteydi. Yunanistan Kıbrıs işini Kuzey Afrika işiyle birleştiren bir propaganda izleyerek Arap ülkelerinin de desteğini sağlamıştı. Kuzey Afrika'nın Fransız müstevliden temizlenmesi için çalışan Araplar Kıbrıs'tan da İngilizlerin çıkarılması için Atina'yı desteklemişlerdi. Fransa da ayni sebepten dolayı İngiliz tezine yakın durmaktaydı. Yugoslavya evvelden beri Yunanistan'ı desteklemişti. Türk basınında ise Türkiye Londra görüşmelerinde avantajlı bir durumda gibi haberler yapılmış, tozpembe bir tablo çizilmiştir. Akis dergisinin tavrı ise daha temkinliydi:

> "… Bu meselede milletimizin aşırı bir nikbinliğe kapılması doğru olmaz, zira bir hayal sükûtunda herkes hükümeti itham etmeğe kalkacaktır. Hâlbuki heyetimiz Londra'ya vardığında zaten bu hava mevcuttu ve onları çetin bir vazife bekliyordu. Eğer Londra'dan bizim için sevindirici bir neticeyle dönerlerse hakikaten büyük ve fevkalade bir hizmet yapmış sayılacaklardır… Haklı davamız için milletçe birlik olmalıyız. Bunun yolu hükümetin etrafında tam bir birlik teşkil etmektir. Dünyaya Kıbrıs'ın Türk olduğunu ve Türkiye için ifade ettiği manayı anlatma zamanı gelmiştir…"[335]

Dikkatli ve temkinli hareket edilmesi tavsiye edilirken milli bir dava halini almış olan Kıbrıs meselesinde tek bir ses olunması gerektiğinin altı çiziliyordu. Nitekim CHP lideri İsmet İnönü ve CMP lideri Osman Bölükbaşı'nın demeçleri de Kıbrıs'ın

[334] "İmtihanın Arefesinde", **Akis**, Sayı: 68, 27 Ağustos 1955, s. 7-8
[335] "Tek Bir Cephe", **Akis**, Sayı: 69, 3 Eylül 1955, s. 4-5

bütün Türk milletinin meselesi olduğu, iç politika meselelerinin Londra Konferansı boyunca sadece Kıbrıs meselesine yerini bırakması gerektiği yönünde olmuştur.[336]

İngiltere'nin bu Konferansı tertip etmesi ilk başta Yunanistan'ın başarısı olarak görülmüştür. Zira bir yıl öncesine kadar İngiltere Kıbrıs'ı kendi iç meselesi olarak değerlendirip herhangi bir uluslararası tartışmaya açmayı kabul etmemiştir. Yunanistan'ın gayretleri ile birlikte ve Kıbrıs'ta yaşanan tedhiş hareketlerin de etkisiyle İngiliz kamuoyunda Yunan davası benimsenmeye başlamıştır. Burada ayrıca ABD'nin bu konuda tutum değiştirmesi de etkili olmuştur. Zira Yunanistan ABD kamuoyunu da etkilemeyi başarmıştır. İngiltere bu Konferans sayesinde üzerindeki mesuliyetlerin bir kısmını devretmeyi planlamış, Ada üzerindeki çıkarlarını hepten terk etmek istemediği için de konuyla ilgili kendisini destekleyecek yegâne devlet olan Türkiye'yi meseleye dâhil etmiştir. Konferansta İngiltere üçlü bir *condominium*[*] gündeme getirse de bu Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumları nedeniyle pek mümkün görünmüyordu.[337] Toplantı bir netice çıkarmaktan ziyade Eylül ayında BM'de görüşülecek olan meselenin nasıl karşılanacağına dair bir izlenim oluşturmaktaydı. Londra Konferansı bir sonuca ulaşamamıştır. Zira aynı süreçte yaşanan 6-7 Eylül olayları neticesinde Türkiye-Yunanistan ilişkileri kopma noktasına gelirken, Kıbrıs'ta da EOKA eylemlerini iyice arttırmıştır. Bu Konferanstan, Türkiye'nin Adada resmen taraf olması nedeniyle Kıbrıs Türklerinin elleri güçlenmiştir. Kıbrıs'ta Fazıl Küçük liderliğindeki parti, bu süreçte Türkiye'deki Kıbrıs konulu mitinglerde bir slogan halini almış olan 'Kıbrıs Türk'tür' adını almış ve Kıbrıs Türklerinin direniş örgütlenmeleri de hızlanmıştır. Ancak 6-7 Eylül olayları Türkiye'yi bu konuda uluslararası alanda zor durumda bırakacaktır.[338]

İngiltere Ankara ve Atina arasında hakem rolü oynayacağı bir Konferans tasarlamıştı. İlk hafta iki tarafın tezlerini ortaya koyması, sonraki hafta ise İngiltere'nin çözümünün konuşulması şeklinde geçecekti. İngiliz planında Adanın İngiliz yönetiminde

[336] A.y.

[*] Müşterek hakimiyet; İki ya da daha fazla ülkenin egemenliği altında olan bölge.

[337] "Konferanstan Netice Beklenmiyor", **Akis**, Sayı: 68, 27 Ağustos 1955, s. 8

[338] 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mete Tunçay v.d., **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, Cilt: II (1941-1960), 5. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005, s. 268-271. 6-7 Eylül olayları üzerine Zorlu, "Bütün çabalarımız, Londra'da elde ettiğimiz başarı bir gecede heba olup gitti" demiştir. Ayrıca bkz. Erol Mütercimler ve Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yay., 2004, s. 317

kalması, halkların ise nüfuslarına bakılmaksızın eşit haklara sahip olması öngörülüyordu. Bu Türkiye'nin kabul ettiği bir çözümdü. Zorlu ve ekibini hazırladıkları tezde kimseyi incitmeyen, mantıklı ve uluslararası hukuka hâkim bir dil kullanmışlar ve takdir kazanmışlardı. Türkiye açısından tek sorun bunun 1951'den beri ifade edilmemiş olmasıydı. İngiltere'nin de bu Konferansı daha önce tertiplememesi Times tarafından 'budalaca' olarak yorumlanıyordu. Nitekim Zorlu da bu gecikmeyi itiraf ederken, gerekçe olarak Türk-Yunan dostluğuna halel gelmemesini gösteriyordu.[339]

Kıbrıs meselesi yıl sonunda Paris'teki NATO konseyinde de görüşülmüştür. Yunanistan, NATO Konseyinde Türkiye'ye yüklenerek ve 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili olarak maddi ve manevi tazminat istiyordu. İngiliz ve Amerikan basınında Türk hükümetinin olaylardan başından beri haberdar olduğu ancak kontrolü elinden kaybettiği, Komünist teşekküllerin ise bu durumdan yararlandığı yazılıyordu. Selanik'teki bomba olayının sorumlusu olarak Türk konsolosluğunun kavasını hemen olayların akabinde tutuklanmıştır. Türkiye zamanında buna itiraz etmek yerine Yunan hükümetinden özür dileyerek tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Bu süreçte Rumların zararlarının da karşılanacağı beyan edilmiştir. Yunanistan Avrupa Konseyinde de bu konuyu gündeme getiriyordu. Yunanistan 6-7 Eylül hadiselerini uluslararası platformlarda kullanarak Kıbrıs'la ilgili Türk itirazlarını ortadan kaldırmaya çalışıyordu.

Bu arada İngiltere Makarios ile müzakerelere başlamış, ancak Adada devam eden hadiseler nedeniyle bu müzakerelere ara vermiştir. Muhalefet lideri Harold Mac Millan'ın Avam Kamarasında verdiği malumata göre İngiltere, Adadaki Türklerin hakları mahfuz tutulmak kaydıyla self-determinasyona rıza göstermişti. 1955 Aralık ayında ABD ve İngiltere Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili tavrını değiştirmesi gerektiğini savunuyordu. Ancak Kıbrıs'ta self-determinasyon demek, Adanın Yunanistan'a ilhakına rıza göstermek demekti.[340] Türkiye için bu durum her ne sebeple olursa olsun kabul edilemezdi. Yunanistan ise Selanik hadisesiyle ilgili olarak Türk başkonsolosunu ve yardımcısını mahkemeye vererek 6-7 Eylül olaylarının fitilini ateşleyen gelişmelerin de kendi mesuliyetinde olmadığı tezini savunuyordu.

[339] **Akis**, Sayı: 70, 10 Eylül 1955, s. 4-5
[340] "Kıbrıs Meselesinde Son Durum", **Akis**, Sayı: 85, 24 Aralık 1955, s. 9

İngiltere 1956 Ocak ayında Kıbrıs'ta plebisit yapılmasını kabul etmiştir. Akis dergisinde Adanın Yunanistan'a ilhakı gibi bir durum söz konusu olursa bunun baş sorumlusunun Adnan Menderes ve kurduğu hükümetler olacağı dile getirilmekteydi. Özellikle bu hükümetlerdeki pasif politikasıyla Fuat Köprülü'nün, buna rağmen yeniden Dışişleri Bakanlığına getirilmesi eleştirilmiştir.[341] Kıbrıs konusunda Dışişleri Bakanı Köprülü'nün 1956 Ocak ayındaki beyanatında Türkiye'nin self-determinasyona karşı olmadığı, ancak dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da bunun uygulanmasının mümkün olmadığı dile getirilmişti. *Self-government,* yani idari muhtariyet de Adada mümkün değildi. Zira öncelikle tedhişçilik ve iki cemaat arasındaki meselelerin halli lazımdı.[342] Bu beyanat meseleler hallolunduğunda idari muhtariyetin kabul edilebileceği şeklinde yorumlanabilmektedir. Yani Kıbrıs'ın Türkiye'ye ilhakı gibi bir şans olmadığına göre en azından Yunanistan'a geçmesinin önüne geçilmeye çalışılması Türkiye'nin yeni stratejisiydi. Adadaki Türk ekalliyetinin haklarını koruyan bir gerçek idari muhtariyet Türkiye'nin savunabileceği bir çözüm olabilirdi. Yunan lobileri ise Adada self -determinasyon olması gerektiği konusunda ABD'deki Demokratları ikna etmişlerdir.

Londra Konferansı'ndan sonra İngiltere'nin Kıbrıs'a vali olarak tayin ettiği Harding, Rum lideri Makarios'la görüşmeler gerçekleştirerek çözüm önerilerinde bulunsa da Makarios uzlaşmaz bir tutum sergilediği için bir sonuca varılamamıştır. Bunun üzerine 1956 Mart'ında sürgüne gönderilen Makarios, İngiltere'deki iktidar değişikliğinin bir sonucu olarak tekrar Adaya dönmüştür. İngiltere'de Başbakan Eden'ın yerine Harold MacMillan'ın gelişi ile başlayan yeni dönemde MacMillan, Harding'in yerine Sir Hugh Foot'u Kıbrıs'a olarak vali tayin etmiştir. Foot da vakit kaybetmeden bir plan hazırlayarak, çözüm için 5 ila 7 yıllık bir geçiş döneminde geçici önlemler öngörmüştür.[343] Türk basınında ise yeni valinin politikaları Ada'da İngiltere'nin Makarios'u tek muhatap olarak gördüğü ve bu gidişle Ada'nın Yunanistan'a bağlanacağı şeklinde yorumlanmıştır.

[341] "Kıbrıs Meselesinin Mes'ulü Menderes Hükümetidir", **Akis**, Sayı: 87, 7 Ocak 1956, s. 5
[342] "Türkiye'nin Görüşü", **Akis**, Sayı: 91, 4 Şubat 1956, s. 15
[343] Ahmad ve Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**…, s. 174-175

1956 Mart'ında Türkiye'de dış politika gelişmeleri iç politikada tenkit edilmeye başlanmıştır. Bunun nedeni Kıbrıs konusunda hükümetin yeterince açık bir dil kullanmaktan kaçınmasıydı. Zorlu'nun, Adanın statüsü değişirse Kıbrıs'ın Türklerin olacağını söylediği süreçte, İngiltere Avam kamarasında ise Adada self-government'in derhal verilmesi kabul ediliyordu. Bu süreçte Ortadoğu'daki statüko da süratle İngiltere aleyhine işlemekteydi. İngiltere bu yüzden Kıbrıs'ı bir üs olarak elinde tutmak istemekteydi. Ancak Ürdün'deki etkisini kaybetmesiyle İngiltere'nin Ortadoğu'dan tamamen çekilmesi, meydanı Rus-Amerikan rekabetine bırakmıştır. Glubb paşanın Ürdün'den sürülmesi Bağdat Paktı'na da tesir edecektir. İngiltere, Filistin ve Hindistan'da da işleri yoluna koymadan çekilmeyeceğini söylemiş olsa da, "Filistin'de Araplarla Yahudileri boğaz boğaza bırakırken, Hindistan'da da ihtilafları olduğu gibi bırakarak muhtariyet vermişti."[344] Dolayısıyla Kıbrıs için de aynı durumun söz konusu olmayacağı garanti edilemezdi. Bu yüzden Türkiye'nin İngiltere ekseninde bir politika izlemekten vazgeçerek kendi tezlerini ortaya koyması gerekmekteydi.

1956 Haziran'ında Kıbrıs'taki Türk ekalliyetini "ehemmiyetsiz bir güruh" olarak tanımlayan ve bu Türklerin tedhişçilik yaptıklarını ileri süren Yunan milli meclis başkanının dünya parlamentolarına gönderdiği telgrafa karşılık olarak, bunu yalanlayan ve asıl tedhişçiliği Yunanlıların yaptığını belirten bir telgraf TBMM başkanı Refik Koraltan tarafından dünya parlamentolarına gönderilmiştir. Bu telgraf tam bir mutabakatla, bütün partilerin ortak oyuyla hazırlanmıştır.[345] Bu durum gösteriyordu ki Kıbrıs meselesi iktidar ile muhalefetin uzlaşıyla hareket ettiği ender konulardan birisi olmuştur.

1956 Haziran'ında İngiliz gazetelerine göre Kıbrıs'a self-government tanınacak, 10 yıl boyunca dışişleri, savunma ve emniyet konusunda İngilizler söz sahibi olacak, sonrasında bir plebisit yapılarak Adanın kaderini burada yaşayanlar belirleyecekti. Aynı gazetelere göre Türkiye İngiltere'ye bir ültimatom vererek bu kararı asla tanımayacağını, gerekirse Adayı işgal edeceğini söylemiştir.[346] Londra büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü ile görüşen İngiliz Dışişleri Bakanlığı ise bu haberlerin asılsız oldu-

[344] "Dış Politika: Bir Revizyon Lüzumu", **Akis**, Sayı: 96, 10 Mart 1956, s. 4-6
[345] "Kıbrıs: Tek İttifak Mevzuu", **Akis**, Sayı: 111, 23 Haziran 1956, s. 11
[346] "Kıbrıs: Tehlike Çanları", **Akis**, Sayı: 112, 30 Haziran 1956, s. 7-8

ğunu söylemiştir. Peki, İngiliz basını neden bu haberlere devam ediyordu? Akis dergisine göre akla gelen ihtimal bu havadislerin bizzat İngiliz hükümeti tarafından fısıldandığı, böylece Türkiye'nin tepkisinin ne derece olacağı ölçülerek bir nevi kamuoyu oluşturuluyordu. Dergiye göre Türkiye'nin Adayı işgal edeceği haberleri de aynı maksatlıydı. Muhafazakâr hükümet hem muhaliflerinin hem de NATO'daki, başta ABD olmak üzere müttefiklerinin baskılarından müşkül duruma geçmişti. İngiltere bu konuda Türkiye'nin ciddi şekilde vaziyet almasını sağlamak istiyordu.[347]

Aynı yılın Aralık ayında yapılan NATO zirvesi sonrasında, İngiltere'nin artık Kıbrıs meselesini bir an önce bitirmek istediği, ABD'nin ise bu işin büyütülmeden üç müttefikin kendi aralarında halletmesi gerektiği yönünde görüş beyan ettiği ortaya çıkıyordu.[348] Keza İngiliz Müstemlekeler Bakanı önce Yunanistan'a, sonra Türkiye'ye giderek yeni bir plan sunmuştur. İngiltere Ada halkının kendi kendini idaresini teklif ediyor, Yunanistan bu konuda İngiltere'nin tek muhatabının Makarios olduğunu söylüyordu. Türkiye ise Adadaki tedhiş hareketlerinin bitirilmesini, böylece Türk ekalliyetinin haklarının korunduğunun gösterilmesi gerektiğini belirtiyordu.[349] 6-7 Eylül hadiselerinin halen hissedilen etkisiyle Türkiye'nin eli henüz yeterince kuvvetli değildi. Bununla birlikte Türkiye, Kıbrıs'ta tekrar baş gösteren şiddet eylemlerinden sonra taksim tezini savunmaya başlayacaktır. Türkiye artık statükoyu veya Adanın Türkiye'ye geçeceği gibi bir görüşü değil, taksim tezini savunarak bir anlaşmaya varılması konusunda Yunanlılardan çok daha uzlaştırıcı olduklarını bilfiil göstermek için çabalıyordu. İngiltere'ye de Kıbrıs Türkleri konusunda hassas davranılmaması halinde Türkiye'nin de uzlaşıcı tutumdan vazgeçebileceğinin sinyalleri verilmiş oluyordu.[350]

İngiltere, Kıbrıs için anayasa yapma çabaları çerçevesinde uzman Lord Radcliff'e bir rapor hazırlatmıştır. Bu tasarının görüşülmesi için Kıbrıs Türklerinden bir heyet Ankara'ya çağırılmış, konunun uzmanı olarak Nihat Erim de toplantılara katılmıştır. Ancak bu rapor çerçevesinde tartışmalar yaşanmadan, Yunanistan tasarıyı reddetmiş-

[347] A.y.
[348] "Millet: Kilitli Dudaklar", **Akis**, Sayı: 137, 22 Aralık 1956, s. 4
[349] "Kıbrıs: Sonun Sonu", **Akis**, Sayı: 137, 22 Aralık 1956, s. 4-6
[350] BCA 38-227-11-1'den aktaran; Dilek Yiğit Yüksel, a.y., s. 170

tir.[351] Menderes, Kıbrıs konusunda Radcliff'e planının makul müzakere mevzuu sayıldığını beyan etmekteydi. İngiltere'nin Kıbrıs'ta yeni anayasa teklifinde, Adanın nüfuslar oranında temsille içişlerinde bağımsız, dışişlerinde İngiliz Valisinin yönetiminde olması öngörülüyordu. Türkiye bu planı geçici bir süre işletilmesinden sonra taksim planının uygulanması şartıyla desteklerken, Yunanistan ise plana olduğu gibi karşı çıkmaktaydı.

Türkiye'nin tutumu bir yerde, Adadaki Türk ekalliyetinin İngiltere'nin çekilmesi halinde Batı Trakya'daki Türklerin durumuna düşmesine mani olmaktı. Adanın Türkiye'nin güvenliği açısından tehdit oluşturmaması için nihai aşamada taksim planından başka bir çıkar yol görünmemekteydi. Ancak çoğunlukla ziraat ile uğraşan Türk ekalliyeti Adadaki mümbit arazinin yarısına yakınını elinde bulundurmaktaydı. Bir taksim halinde bu duruma da dikkat edilmeliydi. Nitekim İngiltere'nin sunduğu plandaki anayasa aslında Türkiye tarafından kabule şayan görünmemekteydi. Taksim planı da anayasa teklifinde değil, Müstemlekeler Bakanının Avam kamarasındaki konuşmasında bir son ihtimal olarak tartışma konusu edilmişti.[352] İngiltere'nin Kıbrıs'a muhtaç olduğu ve Türkiye'den başka destekleyicisi bulunmadığı göz önünde bulundurulursa, Türkiye'nin bu plana evet derken aslında Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumunu öngörerek kendi diplomatik manevra alanını genişlettiği, uluslararası kamuoyunda da 6-7 Eylül hadiseleri nedeniyle sarsılan itibarını uzlaşmacı görüntüyle tekrar toparlamak için böyle bir yol izlediği görülmektedir. Nitekim Yunanistan'ın plana karşı çıkmasıyla birlikte Türkiye artık taksim fikrini daha yüksek sesle telaffuz etmeye başlayacaktır. Zorlu, Kıbrıs'ta taksimden başka çare olmadığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

> "… Türk Hükûmeti, Ada'da iki toplum arasında var olan ve her gün daha da tırmanan düşmanlık duyguları karşısında, özerk yönetim uygulamasının söz konusu olamayacağını çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Bu ciddi durumun gittikçe artmakta oluşu nedeniyle, ivedi olarak alınması gereken karar, Ada'nın taksim edilmesi kararıdır."[353]

1957 Şubat başında ABD'ye giden Zorlu, eski ve yeni Türk tezlerini tekrarlayarak, "Kıbrıs İngiltere'de kalmalı, kalmayacaksa Türkiye'ye geri verilmeli" birinci tezin-

[351] Kaymak, a.e., s. 50
[352] "Kıbrıs", **Akis**, Sayı: 138, 29 Aralık 1956, s. 4-10
[353] Mütercimler ve Öke, a.g.e., s. 347

den sonra, "Adada plebisit yapılacaksa Türklere ve Rumlara ayrı ayrı yapılmalı, yani taksim uygulanmalı" ikinci tezini anlatmıştır. Aynı günlerde İstanbul'da AP muhabirine konuşan Adnan Menderes ise sadece ikinci tezden bahsetmekteydi. Nihat Erim NY Times'a gönderdiği bir mektupta iki tezi birbirine bağlayarak: "Kıbrıs konusunun NATO, Bağdat Paktı ve bütünüyle Batı güvenlik sistemini sarsmaya başlaması karşısında Başbakanımız taksim prensibini kabul etmiştir"[354] demekteydi. Bu yorumlardan anlaşılan Kıbrıs konusunda Türkiye, İngiltere burayı terk edecekse Adanın kendisine ilhak edilmesini istiyor, son ihtimal olarak taksim fikrini kabul ediyor gibi bir görüntü vermek istiyordu. Konu BM'de birkaç gün sonra görüşülecekken Yunanistan ise çok daha yüksek sesle Kıbrıs'ın kendilerine verilmesi gerektiğini savunuyor, Adada bir tür sömürgecilik olduğunu iddia ederek tezine taraftar topluyordu. BM'deki Kıbrıs'tan önce gündeme gelen ve uzun süre görüşülen Cezayir görüşmelerinde Türkiye son anda bir karar değişikliğiyle Arap ülkeleriyle birlikte hareket ederek meselenin gündeme gelmesi gerektiğini savunmuştur.[355] Bu şekilde Kıbrıs konusunda kendine taraftar toplayarak Yunanistan'a karşı bir hamle yapmak istemiştir. BM Genel Kurulunda sayıları çok olan Afrika ve Ortadoğu oylarını yanına çekme faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu hareketiyle Türkiye, NATO müttefiki Fransa'yla ters düşmeyi göze alan önemli bir hamlede bulunmuş gibi gözükmektedir.

Süveyş Krizinden sonra İngiltere daha fazla ABD ile eşgüdümlü hareket etme eğilimi gösterecektir. Kriz sonrasında yaşanan Bermuda görüşmeleri bu konuda önemli etkiye sahiptir.[356] Bundan sonra İngiltere'nin Kıbrıs konusundaki politikasında da değişiklik söz konusudur. Sürgündeki Makarios'un serbest bırakıldıktan sonra New York valisi Harriman tarafından davet edilmesi, bu konuda önceleri daha geri planda duran ABD'nin Yunan tezlerine meylettiğine bir işarettir.[357]

1957 Nisan'ında, Kıbrıs Türkleri liderlerinden Faiz Kaymak'ın da bulunduğu bir heyet Ankara'ya gelmiş, Menderes ve Bayar'la görüşmüşlerdir. Kendilerine Türkiye'nin taksim tezinden caymayacağı ve bu konudaki kararlılığını İngiltere ve

[354] **Akis**, Sayı: 145, 16 Şubat 1957, s. 9-10
[355] Bkz. yuk. "Cezayir Meselesi"
[356] Eisenhower, "Joint Statement With Prime Minister Macmillan…"
[357] "Kıbrıs: Harriman Meselesi", **Akis**, Sayı: 155, 27 Nisan 1957, s. 5-8

ABD'ye de bildirdiği söylenmiştir.[358] Bu görüşmeler sonrasında Türkiye Kıbrıs'ta artan EOKA şiddeti karşısında tedbirler alınması için gizli bir teşkilat (TMT) kurulmasına karar vererek bir grup subayı öğretmen kimliğiyle Kıbrıs'a gönderme kararı almıştır.[359]

1957 Temmuz'unda ABD'nin artık İngiltere ile birlikte hareket ederek Kıbrıs'a önce muhtariyet sonra self-determinasyon verilmesi tezini desteklediği doğrultusundaki haberler dış basından öğreniliyordu.[360] Türkiye için Kıbrıs konusunda bir oldubitti ile karşı karşıya kalmak her an mümkün olabilirdi. Dulles'ın Londra ziyaretinde İngiltere'nin Kıbrıs'taki üslerini Kenya'ya taşımasının gündeme geldiği Temmuz sonunda da İngiltere'nin Kıbrıs'ı terk etmeye razı olduğu izlenimi oluşmuştur. Londra'da ise bir üçlü Konferans tertip edilerek Adanın kaderinin belirlenmesi gündemdeydi.[361] Dulles, Londra'da Muharrem Nuri Birgi ile görüşmesinde Türkiye'nin Kıbrıs konusunda taksim planından vazgeçmesi gerektiğini söylemiştir. Times'ta "Amerika Türkiye'yi taksim fikrinden vazgeçirmelidir" ifadeleri yer alırken aynı gün Türk basınında da Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye 300 milyon dolarlık kredi açma teklifinde bulunduğu şayialarının yer bulması hiç de boşuna değildir.[362] Bu arada İngiliz meclisinden yeni planın geçmesi de tehir edilmişti. Buna sebep Türkiye'de yaklaşan seçimler olarak gösterilse de, asıl sebep Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile anlaşma blöfünün ABD-İngiltere cephesinde yarattığı huzursuzluktur. Zira Türkiye Sovyet teklifine, daha önceki dostluk mesajlarına olduğu gibi derhal olumsuz bir karşılık vermemiştir.

Makarios'un ABD'de sağladığı kamuoyu desteği nedeniyle 17 Eylül'de toplanacak olan BM Genel Kurulunda Türkiye'yi zorlu bir süreç bekliyordu. İngiltere'deki muhafazakâr hükümet ise Kıbrıs'taki İngiliz varlığının gereksiz olduğu düşüncesindeydi. Adada Türk-Yunan uyuşmazlığı dışında İngiltere'nin mevcudiyetini anlamlı kılan pek bir şey kalmamıştı. Böyle bir ortamda İngiltere'nin taksim yerine 10 yıllık muhtariyet ve sonrasında self-determinasyon, yani adanın Yunanistan'a ilhakı anlamına

[358] Kaymak, a.g.e., s.54
[359] BCA 18-01-02-146-42-12. Türk Mukavemet Teşkilatının kuruluşu ve Türkiye'nin Kıbrıs Türklerine desteği konusunda ayrıca bkz.: Akkurt, **Türk Mukavemet Teşkilatı**, s. 240
[360] **Akis**, Sayı: 167, 20 Temmuz 1957, s. 4-5
[361] "Kıbrıs: Dananın Kuyruğu", **Akis**, Sayı: 169, 3 Ağustos 1957, s. 8-10
[362] "Tehir Edilen Plan", **Akis**, Sayı: 170, 10 Ağustos 1957, s. 7-8

gelebilecek planı savunması halinde Türk hükümeti de Bağdat Paktı'nı terk edeceğini ilan etmiştir.[363] Bu hareket, aslında İngiltere'nin Ortadoğu'daki belki de tek stratejik tutanağı olan paktın ayakta kalmaması halinde neler yaşayabileceğini göstermesi açısından önemli bir hamle olarak düşünülebilir. Zira İngiltere her ne kadar ABD hegemonyasına boyun eğmişse de kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmek durumundaydı ve bölge stratejisi açısından Türkiye'yi hepten gözden çıkarmak gibi bir duruma gelmesi, ABD'nin de kabul edeceği bir durum değildir.

Ancak bunlara rağmen Türkiye tam anlamıyla Amerikan ve İngiliz politikasını yanına çekememiştir. Zira bu süreçte Türkiye, Kıbrıs konusunda Batılı diğer müttefiklerinin desteğini aramaya başlamıştır. 1957 Ekim başında Fransız Dışişleri Bakan yardımcısı Türkiye'den BM'deki Cezayir görüşmeleri için destek istediğinde Menderes, Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklemeleri şartıyla bunu kabul etmiştir.[364] Kasım'da da İtalya Cumhurbaşkanının Türkiye ziyaretinde Ortadoğu ve Kıbrıs meseleleri gündeme gelmiştir. Kıbrıs konusunda İtalya, Yunan tezine yakın durmayan NATO'dan bağımsız hareket etmeyeceğini temin etmiştir.[365]

Aralıkta BM Genel Kurulunda Irak, Lübnan ve diğer Arap ülkeleri Yunan tezini desteklemişlerdi. Bunun üzerine DP hükümeti, Lübnan'a silah yardımını öngören tasarıyı meclis gündemine getirmekten vazgeçerek bir karşı hamlede bulunmuştur.[366] DP'ye yakın basın BM görüşmelerini bir zafer olarak aksettirseler de aslında Türkiye lehine alınmış bir karar yoktu. Hatta Yunan lideri Karamanlis'e göre BM kararı manevi ve siyasi olduğuna göre, bu Yunanistan'ın zaferiydi.[367] Keza Yunanistan BM genel kuruluna konuyu daha önceki denemelerinde gündeme dahi getirememişti. Bu sefer tezini geçerli kılacak oy alamasa bile, kendi tezlerinin aksülamel etmesini hedeflemiş ve başarmıştı. Bu gelişmeler Türkiye'nin Arap dünyasıyla olan ilişkilerini de sorgulamasına neden olmuştur. Zira Kıbrıs meselesi de göstermişti ki Ortadoğu konusunda izlenen politika bir karşılık bulamamıştı.[368] BM Genel Kurulunda Türkiye ve Yunanistan'ın tezleri gündeme gelirken İngiltere ise bir taraf gibi değil, daha zi-

[363] "Makarios Festivali", **Akis**, Sayı: 176, 21 Eylül 1957, s. 9-10
[364] "Kıbrıs: Rey Alışverişi", **Akis**, Sayı: 178, 5 Ekim 1957, s. 12-15
[365] "Avrupai Bir Ziyaret", **Akis**, Sayı: 184, 16 Kasım 1957, s. 10
[366] "Tarihi Arap Dostlarımız", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-9
[367] "Kıbrıs İşi", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-9
[368] "Bir Vazife Bekliyor", **Akis**, Sayı: 189, 21 Aralık 1957, s. 4-9

yade iki taraf arasındaki bir hakem gibi hareket etmeyi tercih ediyordu. Konu NATO toplantısında görüşülmek üzere ertelenmiştir.[369]

4 Ocak 1958'de Ankara'da Kıbrıs meselesiyle alakalı olarak yapılan Türk-İngiliz görüşmelerinde İngiltere'nin self-determinasyon fikrini gündeme getirmesi üzerine Fatin Rüştü Zorlu sert bir dille reddetmiş ve "Kıbrıs bizim milli davamızdır. Böyle bir kararı alamazsınız"[370] cevabını vermiştir. Bunun üzerine İngiltere planını bir süreliğine askıya almak durumunda kalmıştır. İngiltere Adayla ilgili yeni planını açıklamayı NATO ve ABD'den fikir almak üzere tehir ediyordu. Türkiye ve Yunanistan'ın fikirleri ne olursa olsun İngiltere Başbakanı MacMillan, ABD onaylarsa planını uygulamaya niyetli görünüyordu. Türkiye bu tehirden memnundu. Zira yeni İngiliz planı taksime açık kapı bırakır bir hale gelir gibi görünmekteydi.[371]

Haziran sonunda İngiliz planı nihayet açıklanmıştı. Buna karşılık Zorlu "Ya taksim ya ölüm" yerine "Taksim ve teşriki mesai prensipleri bağdaştırılabilir" şeklinde bir beyanat veriyordu.[372] İngiltere'nin öne sürdüğü plan temelde üçlü Konferanslar yapılmasıydı ve bunu Türkiye de prensipte kabul etmişti. Bundan sonraki süreçte ABD dâhil NATO ülkeleri Türkiye'yi taksim tezinden vazgeçirmeye çalışırken, Türkiye ise bu üçlü müzakerelerde İngiltere'yi taksimin nihai yol olduğuna ikna etmeye çalışmıştır. Kıbrıs meselesi artık NATO meselesi gibi bir hal almıştır. İngiltere'nin planı taksim ya da self-determinasyon'a açık kapı bırakılıyormuş gibi görünse de aslında her ikisine de kapalıydı. İngiltere daha ziyade Adadaki hükümranlık haklarını Türkiye ve Yunanistan ile paylaşarak Adadan çekilmeyi planlayan İngiltere, 7 yıllık bir sürecin sonunda üçlü bir *condominium* planlanmaktaydı. Bu plana göre sayıca üstün olan cemaat diğerini baskı altına alamayacaktı.[373] Türkiye ise bir yandan taksimi savunan mitinglerin yapılmasına müsaade ederken diğer yandan İngiltere'nin planına diplomatik olarak kapılarını açık tutmuş, böylece geçimsizlik yapma rolünü Yunanistan'a bırakarak diplomatik avantajı elinde tutmaya çalışmıştır.

[369] "Marko Paşanın Dertleri", **Akis**, Sayı: 188, 14 Aralık 1987, s. 23-24
[370] **Cumhuriyet**, 05.01.1958
[371] "Kıbrıs: Mihenk Taşı", **Akis**, Sayı: 215, 21 Haziran 1958, s. 4-10
[372] "Dar Kapıdan Geçiniz", **Akis**, Sayı: 216, 28 Haziran 1958, s. 10-15
[373] A.y.

Türkiye taksim tezini 1959 Zürih Konferansına kadar sürdürmüştür.[374] 1958 Aralık ayında BM görüşmelerinde ABD'nin devreye girmesiyle Yunanistan Enosis'ten, Türkiye de taksim planından vazgeçerek İngiltere'nin üçlü müzakere çağrısını kabul etmiştir.[375] 1959 Şubat'ında düzenlenen Zürih Konferansıyla Kıbrıs Cumhuriyetinin kurulması, aynı ay Londra'da imzalanan anlaşmayla bu devletin Kıbrıs'ta Rum ve Türklerin ortak yönetimiyle işleyeceği kabul edilmiştir.[376] İngiltere, Türkiye ve Yunanistan bu devlet için Garantörlük anlaşması imzalayarak bir sorun halinde müdahale hakkına sahip olmuşlardır.

Kıbrıs Meselesinin bu şekilde bir çözüme ulaştırılması DP döneminde Türk dış politikasında alınmış en somut başarıyı ifade etmektedir. Bununla birlikte Kıbrıs konusunda başından beri izlenilen politika kusursuz değildir. Fakat Batı ile kurulmuş olan ittifaka halel getirmemek adına sorun çıkarmayan devlet olarak kalmak siyasetinin makuliyeti görülmüştür. Fevri davranmadan bu konunun bir şekilde çözüme ulaştırılması, Türkiye'nin Ortadoğu konularında izlediği politikadan farklı bir yol izlediğini göstermektedir. Bununla birlikte Kıbrıs meselesi de tam anlamıyla Türkiye'nin istediği bir şekilde çözülmemiş, günümüzde dahi çözümsüzlüğün sürdüğü bir mesele olarak kalmıştır. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Türk dış politikasında önemli bir yer işgal edecek olan Kıbrıs, Ortadoğu'ya karşı izlenen politikalar açısından da önemli bir unsur olmaya devam etmiştir.

[374] Şükrü Sina Gürel, **Kıbrıs Tarihi 2 (1878-1960); Koloniyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, İstanbul, Kaynak Yay., 1984, s. 178
[375] **Milliyet**, 19.12.1958
[376] **Milliyet**, 11.02.1958; 19.02.1958

SONUÇ

Literatürde DP dönemi dış politikası çoğunlukla tek bir dönem olarak ele alınmıştır. Bu yekpare görülen dönem de genellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tesis edilen Soğuk Savaş sisteminde kendisini Batıda konumlandıran Türk dış politikasının, ya aynen devam ettiği ya da 'Daha Batıcı' bir şekilde devam ettiği şeklindeki birbirine benzeyen iki yaklaşımla yorumlanmıştır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak DP dönemindeki dış politika anlayışının kırılmalara uğrayarak iki defa önemli değişiklik geçirdiği savunulmaktadır. Dolayısıyla tek değil, üç farklı alt dönem söz konusudur. Birinci dönem, önceki dış politikanın daha Batıcı bir şekilde devam ettirildiği, ikinci dönem ise Batıcı olmakla kalmayıp, Batılı olmuş bir devlet olarak hareket edildiği dönemleri ifade etmektedir. Üçüncü dönem ise, ilk iki dönemde inşa edilen dış politikanın devam ettiği, bununla birlikte ikinci dönemdeki 'Batılı olmuşluk' düşüncesinin sorgulandığı 1958 sonrasını ifade etmektedir.

Dış politikanın sürekliliği düşüncesinden yola çıkılırsa, DP'nin söz konusu değişimlerle bu sürekliliği bozduğu sonucuna varılmaktadır. DP'nin kendisinden önceki yönetime göre daha Batıcı bir politika benimsemesi nedeniyle ilk dönemindeki dış politikasında sadece ufak ayarlamalar veya program değişikliği olarak değerlendirilebilecek değişiklikler gerçekleşmiştir. İkinci dönemden itibaren yaşanan değişiminse radikal anlamda bir değişiklik olduğu gözlemlenmektedir. Zira söz konusu Batı tercihi, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki şartlarda bir dengeleme politikasının tezahürüyken, NATO üyeliğinden sonra Batı'ya aidiyet düşüncesine dönüşmüştür. Bu dönemde Ortadoğu'ya yönelimin temelinde de bu aidiyet düşüncesi yatmaktadır.

Türkiye bu ikinci dönemde Ortadoğu'da aktif bir politika izlemiş gibi görünmektedir. Fakat bu politika, Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisinin bir ürünü olarak geliştirilen Kuzey Kuşağı projesinin hayata geçirilmesinde başat bir rol alma politikasıdır. Başka bir deyişle, bu dönemde izlenen aktif Ortadoğu politikası, Türkiye'nin Batı adına geliştirilen bir güvenlik stratejisini kendi güvenliği ve çıkarları için en doğru yol olarak görmesini ifade eder. Dolayısıyla bu dönemde kurulan ve Türkiye'nin bölge politikasını icra ettiği Bağdat Paktı, Batı yönelimli yöneticilerin bulunduğu

bölge devletleri ile birlikte kolektif bir yapı oluşturulması gayretinden ibarettir. Bu, DP dönemindeki kimlik-çıkar etkileşimini ortaya koymaktadır. Bu etkileşimde tercih edilen kimliğin çıkarların tanımlanmasına etkisi ise DP'nin son döneminde Ortadoğu'da 'aktif'ten 'temkinli'ye dönen bir politika izlemesini beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada varılan sonuçlardan biri de, bir ülkede iktidar değiştiğinde yeni gelenlerin öncekilerin politikasını sürdürdüğü ya da en azından bir süre o politikayı devam ettirdiğidir. Bu durumun elbet istisnaları vardır. Örneğin 1979 İran İslâm Devrimi sonrasında yeni yönetim, Batılı çizgiden bir anda vazgeçerek dış politikadaki yönelimini radikal bir şekilde değiştirmiştir. Ancak uluslararası ortamda çoğunlukla bu derece radikal değişikliklere rastlanmaz. Bir ihtilâlin neticesinde yönetime gelen Cemal Abdülnâsır yönetimindeki Mısır'ın, uzlaşmaz bir tutum sergilese de, ilk etapta İngiltere ile Süveyş Kanalı konusunda anlaşmanın yolunu arayan bir görüntü sergilemesi buna örnektir. Irak ihtilâlinden sonra Abdülkerim Kasım yönetiminin Bağdat Paktı'na ve Batıya yönelik sert demeçler vermekten geri durması da, yönetimde radikal bir değişiklik yaşandığında dahi dış politikada radikal anlamdaki değişikliklerin hemen gerçekleştirilmediğini göstermektedir. Bu tutum, ülkedeki yeni yönetimin uluslararası sistemdeki meşruiyetini sağlaması açısından önemli olduğu gibi dış politikanın sürekliliğini de gösteren bir husustur. Bu çalışmada incelenen zaman dilimi içindeki Batılı devletlerde yaşanan iktidar değişikliklerinin dış politikaya yansımaları da radikal mahiyette değil, ya aynı politikanın sürdürülmesi ya da yumuşak nitelikli geçişlerle dış politika değişikliklerine gidildiğini göstermektedir. Türkiye'de de demokratik yollarla 1950 seçimlerinde iktidara gelen DP'nin ilk olarak CHP'nin dış politikasını sürdürdüğü gözlemlenmiştir. NATO üyeliğine tekrar başvurulması da bunun en bariz göstergesi olmuştur.

DP dönemindeki dış politika anlayışında dikkat çeken bir diğer husus, kurulan ittifaklara ve dostluk ilişkilerine olduğundan fazla anlam yüklenmesidir. DP yönetimindeki Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın neredeyse son günlerine kadar müttefik devletlerle birlikte hareket ederken diğer yandan Almanya ile ticaretini sürdürebilen Türkiye'den bu bakımdan ciddi bir biçimde ayrılmaktadır. "Devletlerin ebedi dostları

ve düşmanları yoktur, çıkarları vardır"[1] prensibi, her ne kadar fazla çıkarcı bir yaklaşım gibi görülse de, tamamen göz ardı edilmesi ilişkilerin mutlaklaştırılması gibi bir sonuç verebilmektedir. Uluslararası ilişkilerde ittifaklar hiçbir zaman bir Katolik evliliği gibi olmamaktadır. Türkiye NATO ittifakına kabul edilmekle Batı camiasının ebedi dostu olmadığı gibi, Batılı devletler de Türkiye için ebedi müttefikler olmamışlardır. Ancak Menderes yönetiminin NATO üyeliğiyle birlikte 'Batı' ile kurulan ilişki biçimini mutlaklaştırdığı görülmektedir. Üstelik bu durum sadece kendi ilişkilerinde değil, Batı içindeki ilişkilere bakış açısında da mevcuttur. İngiltere'nin dünya politikasının ABD ile aynı doğrultuda görülmesi, Batılı devletleri bir amaç etrafında birleşmiş gibi gören bir anlayışın mevcut olduğunu göstermektedir. Aslında İngiltere başta olmak üzere Avrupalı devletlerin sömürgecilik sonrası nüfuz alanlarını koruma politikaları, ABD'nin iki kutuplu yapıda hegemonyasını tesis ettiği politikalarla çelişki göstermiştir. Nitekim ABD bölgesel politikalarında sömürgecilik karşıtı söylemler kullanmaktan da imtina etmemiştir.

Batı ittifakının bir amaç etrafında birleştiği ve bu çerçevede ABD ve İngiltere'nin aynı minvalde hareket ettiği varsayımı, Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında Batı tavrını göz önünde bulundururken yanılgıya düşmesine neden olmuştur. Bağdat Paktı'nın ABD'nin teşvikiyle kurulmasına binaen, paktta ABD değil Batılı bir devlet olarak İngiltere'nin yer alması ve bundan önceki Batı adına gerçekleştirilmek istenen ODK gibi projelerin İngiliz mahreçli olması gibi nedenler bu yanılgıda etkilidir. Nitekim 1956 yılındaki Süveyş Kriziyle Batılı devletlerin farklı iştiyaklarla hareket ettiği ve çıkarlarının çatışabileceği bariz olmuştur. Bundan sonraki süreçteyse İngiltere ABD ile daha uyumlu bir görüntü vermiştir.

Bu tecrübe Türkiye'nin Batı içi bir mesele olarak değerlendirdiği Kıbrıs konusunda kendi tavrını ortaya koymasını sağlamıştır. 1956 yılına kadar Türkiye, Yunanistan Kıbrıs konusunu uluslararası platformlarda gündeme getirdiğinde, İngiltere'nin bu konuda bir tavize yaklaşmayacağı, dolayısıyla ABD'nin de İngiliz çıkarlarına göre hareket edeceği varsayımıyla hareket etmiştir. Hâlbuki Yunanistan, özellikle lobi faaliyetleriyle ABD'nin Kıbrıs konusundaki tavrını etkilerken dünya kamuoyunu da

[1] "Lord Palmerston" kuralı ile ilgili olarak bkz. yuk., "DP'nin İkinci Dönemi", 84. dipnot

kendi tezine yaklaştırmıştır. Süveyş Krizi sonrası ABD ve İngiltere'nin aslında aynı dinamiklerle hareket etmediğinin ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye'nin tavrı netleşmiş, taksim tezi savunulmaya başlanmıştır.

Ortadoğu ülkeleriyle kurulan ilişkilerde de mutlaklaştırıcı bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. Türkiye bu dönemde Bağdat Paktı vasıtasıyla yakın ilişkiler kurduğu Irak başta olmak üzere Batı ile yakınlığı bulunan Ortadoğu ülkelerine yaklaşımında, bu ülkelerin de kendisi gibi Sovyetler Birliği ve Komünizmden endişe duyması gerektiği düşüncesiyle hareket etmiştir. Bağdat Paktı'nın kuruluş sürecinde DP yönetiminin Arap devletlerinin öncelikli sorununun İsrail olduğu ve Türkiye gibi Batılılaşma süreci yaşamadıklarının farkında olduğu, bu yüzden kendilerine Batı merkezli politikaların icbar edilmesi gerektiği, böylece birbirlerini takip ederek kurulacak Batı merkezli Ortadoğu ittifakına katılacakları gibi genellemeci bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir.[2] 1957 Suriye Krizi sürecindeyse Türkiye, bir askeri müdahaleyi gündeme getirdiğinde Batıcı olarak nitelendirilen Arap devletlerinin dahi kendisine karşı tavır almakta tereddüt etmeyeceği gerçeğiyle yüzleşmiştir. Irak başbakanı Nuri Sait ile kurulan mutlaklaştırıcı dostluk nedeniyle 1958'deki Irak ihtilâli de Menderes yönetiminde adeta bir soğuk duş etkisi yapmıştır. Öyle ki, ihtilâl yönetimini tanımakta Batılı devletler dahi Türkiye kadar müteredditt kalmamıştır. Bu durum aynı zamanda, muhatap olunan devletlerin sadece liderleriyle kurulan dostluklara dayanarak o devleti tabii bir dost olarak görmenin sakıncalarını da göstermiştir.

Uluslararası ilişkilerde dostluklar mutlak olmadığı gibi, düşmanlık da mutlak ve kati sınırlara sahip değildir. DP döneminde Sovyetler Birliği'nin ebedi bir düşman gibi görülmesi söz konusudur. Rusya'nın, tarihi tecrübeler de göz önünde bulundurulduğunda güvenilmez bir devlet olarak görülmesi anlaşılabilirdir. Tarihten ders alma kuramı çerçevesinde düşünüldüğünde, 1953 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nden gelen dostluk mesajlarına şüphe ile yaklaşılması da anlaşılabilirdir. Bununla birlikte Türkiye, Sovyetler Birliğinin bu hamlelerini 1945'teki Sovyet talepleriyle aynı kefeye koymuştur. Dostluk mesajlarını da ABD ve İngiltere ile paylaşmış ve onların tavrına göre karşılık vermiştir. Bu şekilde Doğu bloğuna karşı kati bir set çekerek, her-

[2] Bkz. yuk., "Kuzey Kuşağı Ekseninde Bölgesel Politikalar"

hangi bir yumuşama belirtisi göstermemek konusunda kararlı bir tutum sergilemiştir. Keza ABD ile Sovyetler Birliği arasında mutlak bir düşmanlık olduğu düşüncesi, bu dönemde gerçekleşen Cenevre Silahsızlanma görüşmelerine Türkiye'nin çok anlam verememesi ve bu gelişmelere Türk kamuoyunun ilgisizliğinde kendisini göstermiştir.[3] Mısır ile kurulan ama her defasında bir şekilde bozulan ilişkiler de, muhataplarına karşı kati bir tavır belirlenmesine örnek gösterilebilir. Zira bu ilişkilerin kurulmasında da bozulmasında da Nâsır'ın Batı karşıtı tutumları belirleyici olmuştur. Bu durumun değişmeye başlaması 1958 yılından sonra, fakat nispi derecede olmuştur.

DP dönemi dış politikası incelenirken yararlanılan birçok akademik metin ve belgenin yanında özellikle süreli yayınlara ağırlık verilmesi bu çalışmayı metodolojik olarak farklılaştırmaktadır. Siyasi tarihteki bir olay yahut bir dönem çalışılırken gazete ve dergilerin incelenmesi, çalışılan konuya o dönemden bakmayı kolaylaştırmaktadır. Yayın hayatına başladığı 1954 yılında DP yönetimine yakın gibi görünen, ancak daha sonra muhalif bir pozisyona geçen Akis dergisi, kamuoyunun ve basının dış politika konusundaki tutumlarının seyrine dair bir fikir edinilmesi bakımından bu çalışmadaki başlıca kaynağı teşkil etmiştir. Diğer kaynaklardan öğrenilen bilgilerin daha iyi anlaşılması ve farklı yaklaşımların değerlendirilmesi açısından da günlük yorum ve haberlerin dili önemli ipuçları vermektedir. Akis dergisinin incelenmesi DP'nin dış politikasındaki kırılma noktalarının tespit edilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Bu dönemde ABD'den alınan yardımlara karşı iktidar çevreleri gibi muhalif çevrelerin de herhangi bir itirazının olmadığı, dolayısıyla tek yönlü bağımlılığın genel olarak kamuoyunda da yadsınmadığı, bu derginin incelenmesinin bir sonucu olmuştur.

Akis dergisinin değerlendirmelerinde, DP döneminde ekonominin çok önemli bir konu olarak görüldüğü, bununla birlikte bu durumun pratikteki karşılığının sorunlu olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Fatin Rüştü Zorlu ekonomiyi çok iyi bilen bir Dışişleri Bakanı olarak kamuoyunda olumlu bir intibaa sahip olmuştur. Ancak DP

[3] Akis dergisinde bu konuyla ilgili olarak Türk kamuoyunun ilgisizliği dile getirilirken öte yandan bu toplantılarla ilgili haberlerde çoğunlukla olumlu anlamda bir gelişmenin sağlanamadığı zikredilmektedir. Örneğin bkz.: "Birleşmiş Milletler: Yerinde Sayanlar", **Akis**, Sayı: 71, 17.09.1955, s. 19; "Dörtler Konferansı: Eski Hamam Eski Tas", **Akis**, Sayı: 78, 05.11.1955, s. 14-15; "Dörtler Toplantısı: Cenevre'de Yeni Bir şey Yok", **Akis**, Sayı: 79, 12.11.1955, s. 16-17

dönemindeki dış politikanın ekonomik olarak temelde sadece dış yardımlara dayanan bir görüntüsü vardır. ABD'den veya Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlardan kredi alınabilmesi başarı olarak addedilmiştir. Ancak Türkiye'nin aldığı kredi ve yardımları kalkınmaya yönelik yatırımlara yöneltmesi ve borçlarını ödeyebilecek bir seviyeye gelmesi beklenirken 1958 yılında ekonomisinin iflas ettiği görülmüştür. Keza Sovyetler Birliği'nin dostluk çağrılarının 1958 sonrasında Türkiye'de bulduğu karşılık da daha ziyade ekonomik ve ticari alanlarda olmuştur. Ancak Batı ile ilişkilerin dostluk, Sovyetler Birliği'ne yaklaşımın ise şüphe üzerine mutlaklaştırılması bu yakınlaşmayı da son derece kısıtlı tutmuştur.

Türkiye'nin stratejik konum itibariyle önemli olduğu ve bu önemi haiz bir ülkenin Batılı dostları tarafından askerî anlamda olduğu kadar ekonomik olarak da korunması gerektiği düşüncesiyle üretilen dış politikanın başarılı olduğunu söylemek güçtür. Dış politika'yı ekonomik yardımlarla birebir ilişkili gören yaklaşımın burada etkili olduğunu söylemek mümkündür. 1955 yılından itibaren Menderes yönetimi 300 Milyon Dolarlık kredi için ABD'nin kapısını aşındırırken, bunu temin edememenin Türkiye'de gerçekten ekonomik olarak büyük sıkıntı doğurduğu görülmektedir. O yıllarda ABD'nin Mısır, Yugoslavya ve Hindistan gibi Bağlantısız devletlere, Türkiye'nin istediği miktarda, hatta daha fazla kredi açması, DP yönetiminde hayal kırıklığı yaşatmıştır. Ancak aynı devletlere karşı başka konulardaki tavır aynı olmamıştır. Mısır'a Asvan Barajı için kredi verilmesi gündeme gelse de Batı'da güven uyandırmayan politikalar bu kredileri geri çektirmiştir. Yugoslavya kredi alabilse de, İtalya ile yaşadığı Trieste sorununda nihai olarak kazanan taraf olmamıştır.

Nihai olarak DP döneminde Türkiye, içinde bulunduğunu düşündüğü Batı camiasına özellikle askeri ve ekonomik alanlarda daha çok bağımlı hale gelmiştir. Türkiye'nin bu bağımlılıktan kurtulmak gibi bir çabasının DP sonrası dönemde de ne kadar söz konusu olduğu tartışmalıdır. Zira Menderes dönemindeki kredi ve yardımlar 1960 darbesinden sonra da devam etmiştir. Bu dönemden itibaren ABD'den alınan özellikle askerî yardımların tek taraflı bağımlılık yaratması yerli sanayinin geliştirilmesinde bir hantallığa neden olurken, örneğin yerli silah sanayinin gerçekleştirilmesi için ABD'nin 1975'teki ambargosunu beklemek gerekecektir. Tek yönlü olarak geliştirilen bu ilişki biçimi sadece yardım bağımlılığını artırmamış, dış politikada da bağım-

sız politikalar izlenmesini güçleştirmiştir. Türkiye'nin 1964 yılında bir garantör ülke olarak Kıbrıs'a müdahale etmek istediğinde Johnson mektubu ile karşılaşması, Batılı devletlerle kurduğu asimetrik ilişkinin bağımsız politikalar izlemek istediğinde karşısına ne gibi zorluklar çıkarabildiğini göstermiştir.

Dış politika konusu uluslararası ilişkiler disiplinine oldukça içkindir. Bu çalışma, bir devletin dış politikasının uluslararası ilişkilerindeki hiçbir şeyden bağımsız değerlendirilemeyeceğini gösteremeye çalışmıştır. Örneğin Kıbrıs meselesi, Türkiye'nin Ortadoğu'da İngiltere ile birlikte hareket etmesine neden olan başlıca etkenlerden biridir. Aynı şekilde, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda desteğini göreceğini düşündüğü Fransa'ya karşı Cezayir konusunda BM'de tavır alamaması da böyle bir etken olarak görülebilir. Türkiye'nin Batıyı önceleyen bir dış politika izlemesi, pragmatik olarak çıkarlarını Batıda görmesinin doğal sonucu olarak değerlendirilebilir. Ancak kimlik faktörü çıkarların belirlenmesinde etkili olduğu gibi, ulusal çıkarlar da kimliği etkilemektedir. Bu örnekler ise Türkiye'nin çıkar hesaplarında bir yanılgıya düştüğünü göstermektedir. Zira İngiltere ile birlikte hareket etmenin neticesi Ortadoğu'da Türkiye'nin 'emperyalistlerin destekçisi' gibi bir görüntü vermesine neden olmuştur. Cezayir örneğinde ise Türkiye'nin, tavrını Batılı müttefikinden yana belirlemesine rağmen Kıbrıs konusunda aradığı Fransız desteğini görememesi bir yana, BM'de sayıları oldukça çok olan Afrika ülkeleri, Bağlantısızlar ve Müslüman ülkeler nezdinde de itibar kaybına uğraması söz konusudur. DP'nin son dönemlerinde ve sonrasında daha duyarlı politikalar izlenmesi bakımından ders alınan bir örnek olmakla birlikte, bu itibar kaybı Batılı kimliği sorgulatmamıştır.

Bu durum aynı zamanda uluslararası ortamın çok daha etraflıca değerlendirilerek dış politika tavrı belirlenmesi gerektiğini göstermiştir. Türkiye'nin, DP döneminde Soğuk Savaş şartlarına göre dış politika belirlediği gözlemlenmekle birlikte, uluslararası ortamdaki her hareketi değil, yalnızca Batı faktörünü önceledeği görülmektedir. Bağlantısızlık, antiemperyalizm, sosyalizm ve milliyetçilik gibi düşüncelerin devletlerde nasıl bir karşılık bulduğunun önemsenmediği, bunların 'Sovyet taktikleri' olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak Soğuk Savaş dönemi bu faktörleri de barındıran ve her birinin ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutularak dış politika geliştirilmesi gereken bir dönemi ifade etmektedir.

Dış politika belirlenirken yönetilenlerin, yani kitlelerin eğilimlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. DP yönetiminin kitleleri çok fazla dikkate almadığı, Ortadoğu'daki gelişmeleri, yaşanan krizleri ve bölgede Türkiye'nin oluşturduğu intibaı anlamlandıramamasından anlaşılmaktadır. Örneğin Nâsır'ın yalınızca Mısır değil bütün Arap âlemini etkilediği gerçeğinin göz önünde bulundurulmaması bir yana, Müslüman Kardeşler hareketi de Nâsır yönetimi tarafından nasıl lanse edildiyse öyle görülmüştür. Bu bağlamda yalnızca başka ülkelerin değil, kendi içindeki muhalefet başta olmak üzere farklı görüşlerin ve hareketlerin de göz önünde tutulmadığı gözlemlenmektedir. Ortadoğu özelinde düşünüldüğünde, Filistin meselesine veyahut Cezayir kurtuluş mücadelesine Türkiye'deki İslami bir duyarlılığın iktidarın politikalarına sirayet etmediği gibi, Suriye ve Irak krizlerinde bir müdahale ihtimali gündeme geldiğinde Misakı Milli sınırlarının dışına çıkmanın sakıncalı olacağını söyleyen CHP'nin ve muhalif basının da çok dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır.

Bu konularda belirleyici olan yine Batılı müttefiklerin tutumları olmuştur. Keza ABD'nin Lübnan müdahalesi sırasında, İncirlik üssünü gönüllü olarak kullanıma açan hükümetin bir meclis kararına dayanmaması ve herhangi bir bilgilendirme yapmaması, DP yönetiminin muhalefeti dikkate almadığı gibi, anayasal meşruiyet zemininin de dışına çıkarak hareket ettiğini göstermiştir. Nitekim 1950'lerin ilk yarısında dış politikası 'milli politika' çerçevesinde değerlendirilen DP'nin bu süreçte karşılaştığı eleştirileri çok dikkate almadığı görülmektedir. Dozu gün geçtikçe artan eleştirileri Menderes yönetimi kendisine karşı ihtilâl peşindeki hareketler olarak değerlendirmiştir.

Bu çalışmada sorgulanan konulardan biri de Soğuk Savaş sürecinde ABD ve Sovyetler Birliği dışındaki aktörlerin uluslararası sisteme etkileri bağlamında Türkiye'nin rolünün ne olduğudur. Soğuk Savaş'ın iki ana aktörü olduğu görüşü klasik yaklaşımlarda genel kabul görmektedir. Soğuk Savaş'ı, Sovyetler Birliği ve Komünizmin ötekileştirilerek Kapitalist sistemin dünyada kabul görmesinin sağlanması olarak yorumlayan Revizyonist yaklaşımda ise ana aktör olarak ABD görülmektedir. Kapitalizm konusunda ABD'nin yanında olup Batı bloğunu oluşturan devletlerin de kendi aralarında bir rekabet içerisinde olduğu, dolayısıyla iki aktörle sınırlı bir Soğuk Sa-

vaş tanımı yapılamayacağı görüşünün benimsendiği Post-Revizyonist yaklaşımda savunulmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada da üçüncü yaklaşım benimsenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan her ne kadar galip çıkmış olsalar da ABD'nin yardımlarına muhtaç olan Avrupa devletleri görüntüsü, bu devletlerin rekabetten uzaklaştıkları izlenimi vermektedir. Öte yandan İngiltere'nin ABD ile Ortadoğu'da özellikle petrol ve nüfuz alanlarındaki rekabetini ve Fransa'nın da bölgede kaybettiği söz söyleyebilme kabiliyetini Kuzey Afrika üzerinden yeniden ihdas etme çabalarını birer Soğuk Savaş olgusu olarak değerlendirmek mümkündür. Bu çok taraflı rekabet, Süveyş Krizi sürecinden sonra kati bir şekilde ABD'nin blok liderliğini bu devletlere kabul ettirmesiyle bir an için ortadan kalkmış gibi görünecektir. Ancak Avrupa Ekonomik Topluluğu çerçevesinde Avrupalı devletlerin uluslararası alanda tekrar etkin olma çabaları, bundan sonraki süreçte de uluslararası alandaki güç dengelerinin Doğu-Batı blokları şeklinde sınırlı görülemeyeceğini göstermiştir. Keza İkinci Dünya Savaşı'nda yenilen Almanya'nın da 'Yeni Avrupa' söylemleriyle AET üzerinden politikasını tekrar kurmaya başlaması söz konusudur.

Türkiye'nin bu süreçteki 'Batı'nın Ortadoğu'daki temsilcisi olma' gayretleriyle izah edilebilen politikaları, birincil aktör olma çabası olarak değil, iki bloklu yapıda Batı adına söz söyleyebilme amaçlı olarak ortaya çıkmıştır. Yani DP Yönetimi Soğuk Savaş'ı klasik yaklaşımla okuyarak her iki bloğu da yekvücut olarak görmüş, Batılı ülkeleri de tek bir amaç çerçevesinde birleşmiş olarak değerlendirmiştir. Dış politika uygulamalarına bakıldığında, yukarıda örnekleri verilen rekabet unsurları hiç görülmemiş olmamakla birlikte, bunların teferruatta kalan küçük meseleler olarak değerlendirildiği görülmektedir. Türkiye NATO'ya üye olduktan sonra Batılı olan her organizasyona Sovyetler Birliği karşısında yeni bir birliktelik hareketi değeri atfederek katılmak istemiştir. Türkiye'nin bu dönemdeki güç ve kapasitesinin birincil bir aktör olarak politika belirlemeye elverişliliği tartışmalı olarak görülebilse de, kendi çıkarları yerine Batı çıkarlarını öncelemesi ise gönüllü olarak bağımlı bir dış politikaya adım atmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu çalışma, Türkiye'nin DP döneminde Batılı devletlerle ittifak geliştirmesini değil, genel olarak Batı ile kurduğu ilişki biçimindeki yaklaşımının sorunlu olduğunu ifade etmektedir.

DP döneminde yaşanan dış politika değişikliklerinin en belirgin karşılıkları Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinde ve bölgede yaşanan krizler karşısında takındığı tutumlarda görülmektedir. ABD'nin Kuzey Kuşağı projesi kapsamında bölgesel paktlar kurarak Ortadoğu ve Balkanlar'da Batı hegemonyasının tesisinde bir aracı olma rolünü kendine biçen Türkiye, Balkanlar'da Balkan Paktı, Ortadoğu'da ise Bağdat Paktı'nın kurulmasına önayak olmuştur. Bu paktlar çerçevesinde bölge ülkelerini, kendisinin yakinen hissettiği Sovyet tehdidine karşı yine kendisinin benimsediği Batılı kimlik etrafında bir çatı altında birleştirmeye çalışmıştır. 1958 yılına kadar sürdürülen bu politika neticede başarılı olamamıştır. Zira Balkan Paktı henüz kurulduğunda Yugoslavya'nın Bağlantısızlığa kayması ve Yunanistan'ın Kıbrıs politikaları nedeniyle anlamsız kalmış, Bağdat Paktı da Arap ülkelerinin iltifatına mazhar olamaması bir yana, mevcut Arap üyesi Irak'ın da kaybedilmesiyle sona ermiştir.

Bunlar somut olarak bu ittifakların bitiş nedenleridir. Türkiye'nin bu politikasını başarısız kılan asıl sebep ise bizzat bu politikanın kendisi olmuştur. Türkiye'nin Filistin meselesini sadece bir Arap meselesi olarak görmesi, kendisi de Müslüman bir ülke olmasına rağmen İslam dünyasının meselelerine karşı duyarsız bir görüntü vermesi, buna karşın Komünizm tehlikesini ön plana çıkaran bir politika izlemesi bölgede karşılık bulmamıştır. Batı adına söz söyleme çabaları ise hem Arap ülkelerinde hem de Batıda karşılıksız kalmıştır. Batı adına konuşan bir Müslüman ülke görüntüsü Arap ülkelerinde, Antiemperyalist mücadelenin devam ettiği bu süreçte tam tersi yönde etki yapmıştır. Nitekim bunların sonucunu Türkiye, sadece Ortadoğu politikalarında değil, BM'de ve uluslararası platformlarda karşılaştığı, Kıbrıs başta olmak üzere birçok meselede yalnız kalarak görecektir.

Ders Alma teorisi, devletlerin dış politikalarını belirlerken yakın tarihlerindeki gelişmeleri göz önünde bulundurduklarını söylemektedir. DP döneminde inşa edilen dış politikada ise ders alma işleminin tam anlamıyla yerine getirilemediği gözlemlenmektedir. Bilakis bu dönemde izlenen politikalar, sonraki dönemler için ders alınan ve alınacak olan politikalar olarak değerlendirilebilir. Yukarıda zikredilen ilişkileri mutlaklaştırma, dünya kamuoyunu doğru okuyabilme, kendi ve muhatap olduğu devletlerdeki kitle hareketleri göz ardı etmeme gibi konular, bu bağlamda DP döneminden çıkarılabilecek olan birer ders olarak düşünülebilir. Bunların temelinde ise devle-

tin kendi kimliğini doğru tanımlayabilmesi, kimliğiyle çıkarları arasındaki etkileşimi doğru yönetebilmesi yatmaktadır.

Dış ilişkilerde muhatapların ne düşündüğü konusunda devletin empati kabiliyetini geliştirmesi gerektiği de DP döneminden çıkarılacak bir başka derstir. Karşı tarafın ne düşündüğünün, hangi argümanlarla hareket ettiğinin bilinmesi, yani sosyal yaşantıda bireyler arasında 'empati' olarak ifade edilen durumun, devletlerin dış politika tesisinde ve uluslararası ilişkilerinde de dikkate alınması gerekmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu politikalarında gözlemlenen muhataplarının ne düşündüğünü dikkate almama hali, aynı zamanda kendisini içinde gördüğü Batı camiasına karşı tutumunda da gözlemlenmektedir. DP döneminde hem Arap devletlerinde, hem de müttefik olunan Batı devletlerinde Türkiye'nin Osmanlı geçmişine referansla Ortadoğu coğrafyasını tekrar yönetmek, buralarda kendi nüfuz alanlarını oluşturmak gibi bir hayalinin olup olmadığı kuşkusu söz konusudur. Türkiye'nin böyle bir iddiası olmadığı konusunda Batılı müttefiklere karşı sürekli olarak bir güven telkin etme ve sadık müttefik olduğunu ispat etme çabası mevcutken, Arap ülkelerine karşı ise böyle bir çabadan söz etmek güçtür. Nitekim Batı'da da yeterli güvenin tesis edilemediği, Türkiye'nin hiçbir Batı merkezli projede tek başına zikredilmemesinden anlaşılmaktadır. DP yönetiminin, Türkiye'nin emperyalist emelleri olduğu düşüncesine karşı doğru argümanlar geliştirememesi ise, Batı ile de Ortadoğu ülkeleri ile de gerekli olan empatinin kurulamadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz: **Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975**, Londra, C. Hurst & Company, 1977

Ahmad, Feroz ve Bedia T.: **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, Ankara, Bilgi Yay., 1976

Akçura, Yusuf: **Üç Tarzı-ı Siyaset**, 3. Baskı, Ankara, Lotus Yay., 2008

Akgündüz, Ahmet ve Said Ö.: **Bilinmeyen Osmanlı**, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 1999

Akkurt, Aydın: **Türk Mukavemet Teşkilatı 1957-1958 Mücadelesi**, İstanbul, Bayrak Matbaası, 1999

Aras, Bülent: **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, İstanbul, Bağlam Yay. 1997

Ardıcı, Mehmet: **Yücelciler 1947**, İstanbul, İnsan Yay., 1991

Atay, Falih R.: **Zeytin Dağı**, İstanbul, Pozitif Yay., 2004

Aydemir, Şevket S: **İkinci Adam**, C. III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1980

Aydemir, Şevket S.: **Menderes'in Dramı?**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1969

Bac, Meltem M.: **Turkey's Relations with a Changing Europe**, Manchester ve New York, Manchester University Press, 1997

Bağcı, Hüseyin: **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yay., 2001

Bal, İdris: **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yay., 2001

Balcı, Ali: **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar**, İstanbul, Etkileşim Yay., 2013

Bozdağlıoğlu, Yücel: **Turkish Foreign Poicy and Turkish Identity, A Constructivist Approach**, New York ve Londra, Routledge, 2003

Bölme, Selin M.: **İncirlik Üssü, ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye,** İstanbul, İletişim Yay., 2012

Deringil, Selim: **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1994

Dikerdem Mahmut: **Hariciye Çarkı**, İstanbul, Cem Yay., 1989

Dikerdem, Mahmut: **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1972

Eden, Anthony: **Full Circle: The Memoirs of Anthony Eden**, Londra, Cassel, 1960

Eisenhower, Dwight D.: **Waging Peace 1956-1961: White House Years**, New York, Doubleday, Garden City, 1965

Erhan, Çağrı: **Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökeni**, Ankara, İmge Yay., 2001

Eroğul, Cem: **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003

Gazioğlu, Ahmet: **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III (1951-1959)**, Ankara, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, 1998

Goldmann, Kjell: **Change and Stability in Foreign Policy, The Problems and Possibilities of Détente**, Princeton, Princeton University Press, 1988, ss. 1-78

Gönlübol, Mehmet v.d.: **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1990**, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Sevinç Matbaası, 1974

Günver, Semih: **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**, Ankara, Bilgi Yay., 1985

Gürel, Şükrü S.: **Kıbrıs Tarihi 2 (1878-1960); Koloniyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika**, İstanbul, Kaynak Yay., 1984

Hanioğlu, Şükrü: **The Young Turks in Opposition**, New York ve Oxford, Oxford University Press, 1995

Harris, George S.: **Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971**,AEI-Hoover Policy Studies, Stanford, California, Hoover Institution; Washington D. C., American Enterprise Institute, 1972

Hasgüler, Mehmet: **Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu**, İstanbul, İletişim Yay., 2000

İcra, Baside: **Demokrat Parti Tüzük ve Programı: Demir Kırat Alfabesi**, Ankara, 1992

İnönü, İsmet: **Defterler (1919-1973)**, I. Cilt, Der. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2008

İsmail, Sabahattin: **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu - Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974**), KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992

Karpat, Kemal H.: **Turkish Foreign Policy in Transition, 1950-1974**, Leiden: E.J. Brill, 1975

Kaymak, Faiz: **Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?**, Hazırlayan: Müfide Zehra Erkin, İstanbul, Alpay Basımevi, 1968

Kerr, Malcolm H.: **The Arab Cold War: Gamal 'Abd al-Nasir and His Rivals, 1958-1970**, Londra ve New York , Oxford University Press, 1971

Kılıç, Altemur: **Turkey and the World**, Washington, Public Affairs Press, 1959

Kuniholm, Bruce R.: **The Origins of the Cold War in the Near East: Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey, and Greece**, Princeton, Princeton University Press, 2014

Kürkçüoğlu, Ömer: **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sevinç Matbaası, 1972

Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, III. Edisyon, 4. Baskı, Ankara, Arkadaş Yay., 2010

Mardin, Şerif: **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908**, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yay., 2007

McGhee, George: **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Çev. Belkıs Çorakoğlu, Ankara, Bilgi Yay., 1992

Mert, Nuray: **İslam ve Demokrasi: Bir Kurt Masalı**, İstanbul, İz Yay. 1998

Mütercimler, Erol ve Mim Kemal Ö.: **Düşler ve Entrikalar, Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, Alfa Yay., 2004

Öke, Mim K.: **Unutulan Savaşın Kronolojisi: Kore 1950-53**, İstanbul, Boğaziçi Yay., 1990

Önder, Zehra: **II. Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası**, Çev. Leyla Uslu, Ankara, Bilgi Yay., 2010

Özdal, Habibe v.d.: **Mülakatlarla Türk Dış Politikası,** Cilt I, Ankara, USAK Yay., 2009

Özel, İsmet: **Henry Sen Neden Buradasın 1**, İstanbul, Şule Yay., 2004

Öztürk, Kazım: **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Ak Yay., 1968

Robins, Philip J.: **Turkey and the Middle East**, New York, Council on Foreign Relations Press, 1991

Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, 11. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003

Sever, Ayşegül: **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1997

Shrader, Charles R.: **The First Helicopter War: Logistics and Mobility in Algeria**, **1954-1962**, Londra, Greenwood Publishing Group, 1999

Soysal, İsmail: **1955 Bağdat Paktı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991

Soysal, İsmail (Ed.): **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, Cilt: I (1920-1945), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yay., 2000

Tarık, İsmail Y.: **The Arab Left**, New York, Syracuse University Press, 1976

Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları**, Ankara, Bilgi Yay., 1992

Tunçay, Mete v.d.: **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, Cilt: II (1941-1960), 5. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2005

Tunçkanat, Haydar: **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, 3. Baskı, İstanbul, Kaynak Yay., 2001

Uçarol, Rıfat: **Siyasi Tarih 1789-1999**, 5. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1999

Wendt, Alexander: **Social Theory of International Politics,** Cambridge, Cambridge University Press, 1999

Yavuzalp, Ercüment: **Menderes'le Anılar**, Ankara, Bilgi Yay., 1991

Yeşilbursa, Behçet K.: **Ortadoğu'da Soğuk Savaş ve Emperyalizm**, İstanbul, IQ Yay., 2007

Yeşiltaş, Murat: **Türkiye'de Ordu ve Jeopolitik Zihniyet**, Ankara, Kadim Yay. 2016

AKADEMİK MAKALE VE TEZLER

Akman, Halil ve Suat Z.: "John Foster Dulles'ın Ortadoğu Gezisi, Temaslar ve Tepkiler (11-28 Mayıs 1953)", **Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)**, Sayı: II/2, 2013, s. 259-288

Aşıkoğlu, Özlem: "1950-1979 Arasında Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu Politikası", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Beykent Üniversitesi, 2008

Bilge-Criss, Nur: "Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 9, Sayı: 34 (Yaz 2012), ss. 1-28

Bostancı, Mustafa: "Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı", **Akademik Bakış**, Cilt 7, Sayı 13, Kış 2013, ss. 171-184

Bozkurt, İbrahim: "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısının İstanbul Limanını Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", **ÇTTAD**, VI/15 2007, ss.251-274

Bölme, Selin M.: "Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler: Süreklilik ve Değişim", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 9, Sayı 34 (Yaz 2012), ss. 51-71

Coşkun, Birgül D.: "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 27, Güz 2010, ss. 51-86

Demir, Canan: "Ellili Yıllarda CHP ve Türkiye'nin Ortadoğu Politikası", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi SBE, 2009

Dilek, Mehmet S.: "ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın (Ike) Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 46, Güz 2010, ss. 295-332

Eltetik, Havva: "Fatin Rüştü Zorlu", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta, SDU, 2009

Eralp, Atilla: "Turkey and the European Community in the Changing Post-War International System", **Turkey and Europe**, Ed. Canan Balkır ve Alan M. Williams, Londra ve New York, Pinter Publishers Ldt., 1993

Göktepe, Cihat ve Süleyman S.: "Soğuk Savaş Başlangıcında Türk Dış Politikası", **Bilig**, Kış 2015, sayı: 72, s. 197-222

Gözen, Ramazan: "Patterns in Turkish Foreign Policy Behavior Towards the Middle East", **Foreign Policy,** Sayı: 19, 1995, ss. 70-100

Gözen, Ramazan: "Teoriler Işığında Dış Politika," **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Ankara, Nobel Yay., 2004

Gözen, Ramazan: "Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efegil, Ankara, Nobel Yay., 2010, ss. 101-121

Hermann, Charles F.: "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", **International Studies Quarterly**, Sayı: 34, No. 1, Mart 1990, ss. 3-21

Hermann, Margaret G.: "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders", **International Studies Quarterly**, Sayı: 24, No. 1, Mart 1980, ss. 7-46

Huntington, Samuel P. : "The Clash of Civilizations", **Foreign Affairs**, Sayı: 72, 1993, ss. 22-50

Kazancıgil, Ali: "The Ottoman-Turkish State and Kemalism", **Ataturk: Founder of a Modern State**, Der. Ali Kazancıgil ve Ergun Özbudun, Londra, C. Hurst & Company, Hamden Archon Books, 1981, ss. 37-56

Kennan, George F. (X): "The Sources of Soviet Conduct" **Foreign Affairs**, Temmuz 1947, (Çev.) https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct, 05.05.2017

Kirk, George: "The Syrian Crisis of 1957 - Fact and Fiction", **International Affairs**, Sayı: 36, 1960, ss. 58-61

Koç, Rasim: "Fatin Rüştü Zorlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2009

Kurban, Vefa: "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", **ÇTTAD**, XIV/28 (2014-Bahar), ss. 227-256

Kürkçüoğlu, Ömer: "Çoklu Bir Dış Politika İzleyebilecek Birikim ve Maharet Dışişlerinde Var", **Mülakatlarla Türk Dış Politikası, Cilt I**, Der. Habibe Özdal v.d., Ankara, USAK Yay., 2009, 21-47

Matiç, Uğur: "Orta Doğu Dergisi (Nisan 1961 - Aralık 1973)", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBE, 2010

Matiç, Uğur: "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'de Bir Dış Politika ve Strateji Dergisi: Orta Doğu", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı: 82 (Ortadoğu Özel Sayısı), Cilt: 1, Ankara, Haziran 2016, ss. 320-352

Muğisuddin, Oya A.: "Perceptions and Misconceptions in the Making of Foreign Diplomacy: A Study of Turkish-Arab Attitudes until the End of the 1970s", **Turkish Review of Middle East Studies**, Sayı: 7, 1993, ss. 150-165

Önal, Tekin: "Fatin Rüştü Zorlu'nun Siyasi Mücadelesi (Mayıs 1954 - Mayıs 1960)", **Akademik Bakış**, Cilt: 8, Sayı 15, Kış 2014, http://dergipark.ulakbim.gov.tr/gav/article/view/5000141891/5000129705, 10.04.2017 (Çevrimiçi)

Özcan, Gencer: "Ellili Yıllarda 'Dış' Politika",**Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Haz.: Mete Kaan Kaynar, İstanbul, İletişim Yay., 2015, ss. 97-150

Özdoğan, Günay G.: "II. Dünya Savaşı Yıllarındaki Türk-Alman İlişkilerinde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul, Der Yay.,1994, ss. 131-140

Özev, Muharrem H.: "Petrol Sermayesi ve Uluslararası İlişkiler: 1973 Sonrası Körfez Ülkeleri Örneği", Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 2010

Palabıyık, Mustafa S.: "Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme", **Ortadoğu Etütleri**, Cilt: 2, No 3, Temmuz 2010, ss. 147-179

Reiter, Dan: "Learning, Realism and Alliances: The Weight of the Shadow of the Past", **World Politics**, Vol. 46, No: 4, 1994, ss. 470-526

Rosenau, James N.: "Restlessness, Change and Foreign Policy Analysis", **Search of Global Patterns**, Der. James N. Rosenau, New York, Free Press, 1978, ss. 369-376

Şahin, Mehmet: "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Ortadoğu**, Cilt 4, Sayı: 2, 2010, ss. 9-21

Uzgel, İlhan: "Türk Dış Politikası Yazımında Siyaset, Ayrışma ve Dönüşüm", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, (Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi Tutanakları: 19-21 Nisan 2007), ss. 113-127

Wendt, Alexander: "Identity and Structural Change in International Politics", **The Return of Culture and Identity in IR Theory**, Der. Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil, Londra, Lynne Rienner Publishers, 1996, ss. 47-64

Yavuz, M. Hakan ve Nihat Ali Ö.: "Crisis In Turkey: The Conflict of Political Languages", **Middle East Policy**, Sayı: 14, No. 3, 2007, ss. 118-135

Yeşilbursa, Behçet K.: "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası 1950-1960", **History Studies**, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, ss. 67-98

Yıldırım, Bilal: "Türk Dış Politikasında Yeni Tarz-ı Siyaset: Ortadoğu'da Çok Boyutlu Politika'dan Asabiye Politikasına", **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 1, Cilt: 1, Mayıs-2014, ss. 57-79

Yılmaz, Türel: "Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze", **Akademik Orta Doğu**, Cilt 5 Sayı 1, 2010, ss. 9-24

Yüksel, Dilek Y.: "Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958)", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)**, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), ss.161-184

KÖŞE YAZISI VE HABERLER

Avcıoğlu, Doğan: "Amerikan Yardımında Son Gelişmeler", **Akis**, Sayı: 148, 09.03.1957

Avcıoğlu, Doğan: "Araplar ve Biz", **Akis**, Sayı: 185, 23.11. 1957

Avcıoğlu, Doğan: "Doğu - Batı Arasındaki İktisadi Savaş: Batının Hataları, Rusların Kurnazlığı", **Akis**, Sayı: 174, 07.09.1957

Avcıoğlu, Doğan: "En İyi Hal Çaresi", **Akis**, Sayı: 194, 25.01.1958

Avcıoğlu, Doğan: "Orta Doğu'daki Boşluk", **Akis**, Sayı: 147, 02.03.1957

Avcıoğlu, Doğan: "Orta Doğu'daki Fırtına", **Akis**, Sayı: 173, 31.08.1957

Avcıoğlu, Hamdi: "Orta Doğu Bilmecesi", **Akis**, Sayı: 175, 14.09.1957

Avcıoğlu, Hamdi: "Orta Doğu'daki Yeni Hava", **Akis**, Sayı: 176, 21.09.1957

Baban, Cihad: "Türk - Amerikan İşbirliği ve Orta Doğu", **Akis**, Sayı: 8, 03.07.1954

Balkan, Aydemir: "Bir Yeni Macera Önlenmelidir", **Akis**, Sayı: 135, 08.12.1956

Balkan, Aydemir: "Cezayir'den Haberimiz Var Mı?", **Akis**, Sayı: 185, 23.11.1957

Balkan, Aydemir: "Cezayir Meselesi Karşısında Türkiye", **Akis**, Sayı: 148, 09.03.1957

Balkan, Aydemir: "Dış Politika: Seyahatin Hikâyesi", **Akis**, Sayı: 136, 15.12.1956

Balkan, Aydemir: "Süveyş Ötesinde İngiliz-Amerikan Petrol Harbi", **Akis**, Sayı: 134, 01.12.1956

Balkan, Aydemir: "Tito, Menderes ve 300 Milyon Dolar", **Akis**, Sayı: 98, 24.03.1956

Belge, Burhan A.: "Serlevhasızlar", **Zafer**, 27.12.1956

Emin, Leyla Ş.: "Anavatan'ın Yücelciler Borcu", **Gerçek Hayat**, 01.03.2017

Ergin, Feridun: "Harici Siyaset", **Akis**, Sayı: 135, 8 Aralık 1956, s. 8-9

Esmer, Ahmet Ş.: "Dış Siyasetimize Gelince", **Akis**, Sayı: 4, 05.06.1954

Gülek, Kasım: "Türk Amerikan Dostluğu", **Akis**, Sayı: 37, 22.01.1955

Hanioğlu, Şükrü: "Ortadoğululuk"tan "Batılılık"a Kimlik Serüvenimiz ", **Sabah**, 07.05.2017

İpekçi, Abdi: "CENTO 115 Bin Lira Yardım Yapacak", **Milliyet**, 10.10.1959

Toker, Metin: "Arap Politikamız", **Akis**, Sayı: 218, 12.07.1958

Toker, Metin: "Ayaklanma Psikozu", **Akis**, Sayı: 212, 31.05.1958

Toker, Metin: "Bağdatsız Bağdat Paktı", **Akis**, Sayı: 198, 22.02.1958

Toker, Metin: "Hatalar Zincirinin Yeni Halkası", **Akis**, Sayı: 219, 19.07.1958

Toker, Metin: "Kıbrıs Meselesi", **Akis**, Sayı: 189, 21.12.1957

Toker, Metin: "Mutabık Olmadığımız Politika", **Akis**, Sayı: 144, 09.02.1957

Toker, Metin: "Şimalden Gelen Sesler", **Akis**, Sayı: 191, 04.01.1958

Toprak, Mücahit: "Ankara Toplantısı", **Akis**, Sayı: 10, 17.07.1954

Toprak, Mücahit: "Entegrasyon", **Akis**, Sayı: 5, 12.06.1954

Uras, Aziz: "Suriye Sabrımızı Tüketiyor", **Akis**, Sayı: 47, 02.04.1955

Zorlu, Fatin R.: "Türk-Amerikan Dostluğu", **Akis**, Sayı: 8, 03.07.1954

- "Amerikan Dostluğuna Bağlıyız", **Akis**, Sayı: 52, 07.05.1955

- "Amerika'nın Hudutları", **Akis**, Sayı: 140, 12.01.1957

- "Amerikan Yardımı: Onuncu Yılın Nihayetinde", **Akis**, Sayı: 148, 09.03.1957

- "Anlaşamaz Batılılar", **Akis**, Sayı: 181, 26.10.1957

- "Araplık - Müslümanlık", **Akis**, Sayı: 6, 19.06.1954

- “Arap Tarafsızlığında Çözülme”, **Forum**, Cilt 2, Sayı: 21, 01.02.1955
- “Atlantik Camiası: Çok Millet - Tek Lider”, **Akis**, Sayı: 137, 22.12.1956
- “Bacadan Girenler”, **Akis**, Sayı: 98, 24.03.1956
- “Balkanlar: Yerine Konan Halka”, **Akis**, Sayı: 13, 07.08.1954
- “Belalı Dost”, **Akis**, Sayı: 137, 22.12.1956
- “Bermuda Hediyesi”, **Akis**, Sayı: 151, 30.03.1957
- “Bir Dostun Yeni Marifetleri”, **Akis**, Sayı: 48, 09.04.1955
- “Bir Musibet Bin Nasihatten İyidir”, **Akis**, Sayı: 38, 29.01.1955
- “Bir Nota Hadisesi”, **Akis**, Sayı: 46, 26.03.1955
- “Bulanık Denizde Kaptanlar”, **Akis**, Sayı: 136, 15.12.1956
- “Çanlar Kimin İçin Çalıyor”, **Akis**, Sayı: 189, 21.12.1957
- “Dış Politika: Bir Revizyon Lüzumu”, **Akis**, Sayı: 96, 10.03.1956
- “Dış Politika: Hac Yolunda”, **Akis**, Sayı: 181, 26.10.1957
- “Dış Politika: Yeni Adetler”, **Akis**, Sayı: 197, 15.02.1958
- “Dış Politikanın Getirdiği Hüsran”, **Akis**, Sayı: 199, 01.03.1958
- “Dış Yardım: 300 mü 30 mu?”, **Akis**, Sayı: 58, 18.06.1955
- “Dışişleri: Teşkilâtta Değişiklik”, **Akis**, Sayı: 139, 05.01.1957
- “Dünya’nın Barut Fıçısı: Orta Doğu”, **Akis**, Sayı: 80, 19.11.1955
- “Elini Veren Kolunu Alamaz”, **Akis**, Sayı: 214, 14.06.1958
- “Fırtınanın Sonu”, **Akis**, Sayı: 176, 21.09.1957
- “Glubb Paşaya Ne Buyrulur?”, **Akis**, Sayı: 193, 18.01.1958
- “Görülmemiş Bir Elçi”, **Akis**, Sayı: 151, 30.03.1957
- “Hariciye: Bir Horoz Şekeri”, **Akis**, Sayı: 6, 19.06.1954
- “Hiçbir Şey Olmayacak, Adnan Bey!”, **Akis**, Sayı: 101, 14.04.1956
- “Hakikatleri İsimlendirmekten Korkmayalım”, **Akis**, Sayı: 47, 02.04.1955

- “Harriman Meselesi”, **Akis**, Sayı: 155, 27.04.1957

- “Horoz Şekeri”, **Akis**, Sayı: 191, 04.01.1958

- “Hükümet: Bir Devin Sonu”, **Akis**, Sayı: 50, 23.04.1955

- “İki Perdelik Oyun”, **Akis**, Sayı: 190, 28.12.1957

- “İngiltere: Churchill Tekrar Sahnede”, **Akis**, Sayı: 44, 12.03.1955

- “İran: Zincirin Son Halkası”, **Akis**, Sayı: 76, 22.10.1955

- “Kabına Sığmayan Diktatör”, **Akis**, Sayı: 117, 04.08.1956

- “Kapaktaki Başvezir: Nuri Sait Paşa”, **Akis**, Sayı: 38, 29.01.1955

- “Kapaktaki Gazeteci: Metin Toker”, **Akis**, Sayı: 145, 16.02.1957

- “Kıbrıs Meselesi: Muhalefetin Verdiği Ders”, **Akis**, Sayı: 69, 03.09.1955

- “Kıbrıs Meselesi: Tek Bir Cephe”, **Akis**, Sayı: 69, 03.09.1955

- “Makarios Festivali”, **Akis**, Sayı: 176, 21.09.1957

- “Maliye: 100 Milyonluk Alacak Meselesi”, **Akis**, Sayı: 71, 17 Eylül 1955

- “Marko Paşanın Dertleri”, **Akis**, Sayı: 188, 14.12.1957

- “Meclisten Notlar”, **Akis**, Sayı: 43, 05.03.1955

- “Milli Haysiyet Meselesi”, **Akis**, Sayı: 214, 14.06.1958

- “Mütecaviz Demokrasiler”, **Akis**, Sayı: 131, 10.11.1956

- “NATO: Buhranlar İçinde”, **Akis**, Sayı: 186, 30.11.1957

- “New Look Diplomasi”, **Akis**, Sayı: 218, 12.07.1958

- “Petrol Savaşları”, **Akis**, Sayı: 169, 03.08.1957

- “Orta Doğu’da Bağdatsız Bağdat Paktı”, **Akis**, Sayı: 219, 19.07.1958

- “Samimiyet Buhranı”, **Akis**, Sayı: 99, 31.03.1956

- “Sanki Bir Komedi, Gaye: Muhalefeti Susturmak”, **Akis**, Sayı: 67, 20.08.1955

- “Sönen Balonlar”, **Akis**, Sayı: 137, 22.12.1956

- “Suriye Aleyhinde Kampanya”, **Akis**, Sayı: 46, 26.03.1955

- “Suriye Balonu”, **Akis**, Sayı: 135, 08.12.1956

- “Suriye’de Nümayişler”, **Milliyet**, 14.01.1955

- “Şarklılık”, **Akis**, Sayı: 146, 23.02.1957

- “Şu Müslüman Kardeşler”, **Akis**, Sayı: 203, 29.03.1958

- “Taraflılar ve Tarafsızlar”, **Akis**, Sayı: 52, 07.05.1955

- “Tarihi Arap Dostlarımız”, **Akis**, Sayı: 189, 21.12.1957

- “Tehir Edilen Plan”, **Akis**, Sayı: 170, 10.08.1957

- “Türkiye ve Rusya”, **Akis**, Sayı: 167, 20.07.1957

- “Yalta’nın İçyüzü”, **Akis**, Sayı: 46, 26.03.1955

- “Yasha Dost Tukiye!”, **Daily Express**, 21.10.1939

- “Yeni Bir Pakt”, **Akis**, Sayı: 36, 15.01.1955

- “Yeni Selahaddin Taarruzu”, **Akis**, Sayı: 203, 29.03.1958

- “300 Milyon Özel Kredi”, **Akis**, Sayı 70, 10.09.1955

GAZETE VE DERGİLER

Akis Dergisi: Nisan 1954 - Ekim 1958 arası tüm sayılar

Akşam: 24.02.1945; 02.11.1945; 02.05.1955; 02.09.1955

Ayın Tarihi: Sayı: 257, Nisan 1955

Cumhuriyet: 05.09.1936; 19.06.1941; 27.06.1945; 13.07.1947; 05.07.1948; 24.01.1950; 01.06.1950; 17.06.1950; 15.01.1952; 19.02.1952; 25.02.1955**;** 27.11.1956; 05.01.1958; 12.07.1958; 06.03.1959; 25.03.1959; 15.02.1960

Milliyet: 27.07.1950; 16.10.1951; 17.01.1953; 28.02.1953; 05.01.1954; 26.05.1954; 24.08.1954; 20.01.1955; 05.02.1955; 21.03.1955; 04.06.1955; 01.08.1957; 12.09.1957; 11.02.1958; 16.07.1958; 28.07.1958; 15.12.1958; 19.12.1958; 13.12.1959; 12.04.1960; 08.05.1960; 25.06.1960

Resmi Gazete: 24.06.1935

Son Posta: 24.06.1939

Ulus: 25.02 1951**;** 25.08.1955

Vakit: 23.08.1946

Vatan: 23.06.1941; 25.08.1955**;** 19.10.1955; 02.11.1956

Zafer: 09.10.1955; 18.07.1958; 19.07.1958; 23.07.1958

ARŞİV BELGELERİ VE İNTERNET KAYNAKLARI

"A Report to the National Security Council" (NSC 68 Raporu), **President's Secretary's File, Truman Papers**, 12.04.1950; https://www.trumanlibrary.org/-whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf, (E.T. 10.05.2017)

BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi) 18-01-02-146-42-12

BCA 030.01/1.8.19

BCA 030.18.1.2/144.90.11

BCA 30..1.0/68.431.6-29/10/1957

BCA 38-227-11-1

BCA 40-241-14-2

Eisenhower, Dwight D.: "Joint Statement With Prime Minister Macmillan Following The Bermuda Conference", [24.03.1957 tarihli metni aktaran: Gerhard Peters and John T. Woolley, "The American Presidency Project", http://www.presidency.-ucsb.edu/ws/?pid=11002, (E.T. 01.05.2017)]

Eisenhower, Dwight D.: "Special Message to the Congress on the Situation in the Middle East", 05.01.1957, http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?-pid=11007&st=&st1= (E.T. 01.08.2017)

Kurşun, Zekeriya: "Glubb Paşa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C. 14, s. 96, http://-www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=140096 (E.T. 01.07.2017)

Parry, Jonathan: "Lord Palmerston", https://history.blog.gov.uk/2016/04/07/lord-palmerston/ (E.T. 13.07.2017)

ÖZGEÇMİŞ

Uğur Matiç, 1984 İzmir doğumludur. İlk, orta ve lise eğitimini İzmir'de aldıktan sonra 2002 yılında Uludağ Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans eğitimine başlamış, 2007 yılında mezun olmuştur. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde (İktisat Fakültesi) Yüksek Lisans'a başlayan Matiç, 2010 yılında "Ortadoğu Dergisi" başlıklı tez ile bu programı tamamlamıştır. 2011 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde ÖYP ile Araştırma Görevlisi kadrosuna katılırken, aynı yıl yine İstanbul Üniversitesinde Doktora Programına başlamıştır. Halen İstanbul Üniversitesinde görevli bulunan Matiç, evli ve bir çocuk babasıdır.